

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія
ім. Тараса Шевченка

Рада молодих науковців

LITTERIS ET ARTIBUS: НОВІ ГОРИЗОНТИ

Випуск 4

Кременець 2020

Litteris et Artibus: нові горизонти: збірник наукових статей. Випуск II / [за заг. ред. Р. О. Дубровського]. Кременець : КОГПА ім. Тараса Шевченка, 2020. 364 с.

*Друкується згідно з рішенням Ради молодих науковців
Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії
ім. Тараса Шевченка (протокол № 4 від 10 грудня 2019 р.).*

Для внутрішнього використання.

Збірник містить статті молодих науковців, представлені в рамках роботи IV конференції молодих науковців «Litteris et Artibus: нові горизонти».

Редакційна колегія:

Дубровський Р. О., кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української філології та суспільних дисциплін КОГПА ім. Тараса Шевченка;

Мороз О. В., кандидат філософських наук, старший викладач кафедри української філології та суспільних дисциплін КОГПА ім. Тараса Шевченка;

Омельчук О. В., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики технологічної освіти та технологій КОГПА ім. Тараса Шевченка;

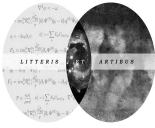
Цісарук В. Ю., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики технологічної освіти та технологій КОГПА ім. Тараса Шевченка;

Божик М. В., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання КОГПА ім. Тараса Шевченка;

Дизайн та верстка: Киричок С. В.

Відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, імен, а також за відсутність явищ плагіату несуть автори публікацій.

ISSN 2521-1021
© Автори статей, 2020



СЕКЦІЯ

Litteris et Artibus:

ДОШКІЛЬНА ОСВІТА В
СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ
ПРОСТОРИ

нові горизонти



УДК 373.2.013

Гнесь О. В., магістрантка

С. РУСОВА ПРО ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ У ДІТЯЧИХ САДКАХ

Стаття присвячена висвітленню практичних рекомендацій виховання дітей в умовах дошкільного закладу, розроблених С. Русовою. Розглядаються різні праці з численної спадщини відомої діячки, цитуються й аналізуються її педагогічні ідеї. Визначається система засадничих принципів діяльності дитячого садка, запропонованих С. Русовою, які й сьогодні є в основі розбудови дошкільної освіти. Виявляються й обґрунтовується актуальність вимог щодо особистості педагога та ролі вихователя у житті дошкільника.

Ключові слова: вихователь, дитячий садок, дошкільник, засадничі принципи. національний садок, педагогічна спадщина.

The article is dedicated to making practical recommendations how to educate children in the conditions of a pre-school institution, which were created by S. Rusova. Different scientific works from the great heritage of the famous scientist, quoting and analyzing her pedagogical ideas and used. It determines the system of the basic principles of the kindergartens' functioning which was suggested by S. Rusina, which is the main thing in education of preschoolers. It also displays the topicality of demands, concerning the personality of the teacher and the role of an educator in the preschooler's life.

Key words: an educator, a kindergarten, a preschooler, basic principles, national kindergartens, pedagogical heritage.

Постановка проблеми. Інтегративні процеси, що відбуваються в багатьох галузях суспільного життя, передбачають водночас вивчення, збереження й раціональне застосування позитивного національного освітнього досвіду і традицій. Тому, розробляючи способи створення ефективної системи освіти і виховання, необхідно вивчати і враховувати надбання вітчизняної педагогічної думки.

Відповідно актуальним є і вивчення спадщини С. Русової – класика вітчизняної дошкільної педагогіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку концептуальних положень розвитку українського дошкільного виховання здійснили Л. Артемова, А. Богуш, О. Кононко, В. Кузь, С. Попиченко, О. Проскура, Н. Рогальська, І. Рогальська-Яблонська, С. Русова. М. Стельмахович, О. Сухомлинська.

Мета статті – проаналізувати й узагальнити педагогічні ідеї С. Русової у контексті особливостей виховання дітей в умовах дошкільних закладів (далі також буде використовуватися й «диячий садок» для узгодження з трактуванням у педагогічних працях С. Русової).

Виклад основного матеріалу. Створена С. Русовою концепція, з одного боку, акумулювала в собі напрацювання зарубіжної і вітчизняної теорії та практики виховання дітей дошкільного віку, з іншого, була результатом самостійного творчого пошуку авторки.

Методологічною основою створеної С. Русовою концепції дошкільного виховання стали визначені нею принципи виховання. За її переконанням, виховання в дошкільних закладах має бути, по-перше, індивідуальним, пристосованим до природи дитини; по-друге, національним; по-третє, відповідати соціально-культурним вимогам часу.

У книзі «Дошкільне виховання» С. Русова дала досить вичерпну відповідь щодо того, яким повинен бути український дошкільний заклад. Вона зазначала, що в Україні історично склалася своя система виховання, яка відповідає національним рисам і самобутності українського народу. Виходячи з цього положення, С. Русова наполягала на тому, щоб виховання в дошкільному закладі було поставлено у відповідність до світогляду того народу, психології тієї нації, з яких походить дитина. Виховання має відтворювати в молодому поколінні національний ідеал. С. Русова акцентувала на тому, щоб кожен вихователь «добре з'ясував для себе сформований протягом віків ідеал народу» [5, с. 123], бо саме на нього, за її переконанням, й повинно орієнтуватися виховання.

За С. Русовою, навчання й виховання в дошкільному закладі проводилося тільки рідною мовою. Вона писала, що мова є «творчим знаряддям, за допомогою якого виховується думка, серце, слово правди й краси».

За рідне слово в закладах освіти виступали прогресивні діячі української культури, педагоги. Цю позицію в дошкільному вихованні рішуче відстоювала С. Русова. У книзі «У дитячому садку» вона

писала: «Коли звичайної нормальної школи не можна собі уявити без рідної мови учнів, то ще більше такій елементарній вимозі підлягає перший, так званий дошкільний ступінь виховання і навчання» [6, с. 153].

С. Русова була переконана, що дитячий садок не стане національним лише тому, що в його стінах звучатиме рідна мова. Це станеться лише за умов, коли він буде «скарбницею, до якої зібрані всі скарби національної культури, зразки тої багатомовної народної творчості, в яких найкраще відбулася душа нації» [5, с. 28]. Легенди, казки, народні пісні, вірші народних поетів – все це, на думку вченої, має утворювати національно-етнічну атмосферу, яка повинна панувати в дошкільному закладі і яка «прив'язує дитину до певного рідного терену». Це дає їй конкретне усвідомлення того, до якого народу вона належить, поступово розкриває перед нею всі особливі риси її національності.

С. Русова визначила зміст роботи садка і, перш за все, зміст навчання дітей. Софія Федорівна стверджувала, що початкове навчання дітей повинно ґрунтуватися на цікавості дітей, яку вона вважала природним інстинктом. Вчена застерігала проти повторення помилки, яка мала місце в школі, коли при створенні програм, визначенні змісту навчання не враховувався інтерес дітей. Це, за її словами, призводило до того, що «за достатньо нетривалий час шкільного навчання дитяча цікавість знижувалась, зникала, й наступала повна індиферентність до того, чому так штучно вчила школа, і всі живі інтереси дитина задовольняла поза школою» [5, с. 163].

У роботі «У дитячому садку» С. Русова запропонувала програму тих знань, що необхідно дати дітям. Вона вважала, що програма має будуватися за сезонним принципом. Для кожної пори року С. Русова запропонувала зміст навчання, різних видів діяльності (ігри, праці та ін.), надала конкретні методичні рекомендації. Вона радила найбільше використовувати практичні методи навчання: водити дітей на екскурсії, організовувати працю дітей на природі, збирати колекції, проводити досліди, експерименти (пророщувати насіння, розводити мальків риб та ін.).

Спостереження дітей вона рекомендувала доповнювати читанням або переказом оповідань, які збагачують дитячі враження, розширювати їх знання про природні явища. Між іншим, вчена запропонувала перелік літературних творів для дітей, а також дала цінні поради щодо відбору літератури для малечі.

С. Русова вважала, і цієї думки дотримувався багато хто з педагогів, що в дошкільному закладі не може бути сталої, заздалегідь складеної програми. Вона може бути лише приблизною,

а педагог, орієнтуючись на неї, повинен виходити, перш за все, з інтересів, зацікавленості дітей. Заперечуючи необхідність детального планування й обов'язкового додержання плану, С. Русова пише: «Цікавість дітей перебігає з одного предмета на інший, і треба йти за ними, а не вести їх за собою, за тією чи іншою програмою» [4, с. 21].

Важливе місце в дитячому садку повинні займати, на думку С. Русової, дитяча гра, праця, ліплення, малювання, спів, гімнастика тощо. С. Русова визначила педагогічну цінність кожного з цих видів діяльності і подала рекомендації щодо їх організації, це акцентується на необхідності надання дітям свободи для самовираження.

Наприклад, щодо малювання вона пише, що «малюнок дитини повинен бути вільним, бо це є її графічною мовою» [5, с. 232]. Завдання вихователя – розширити засоби малювання у маленького художника, його враження. Дитина повинна бачити власними очима, а не очима вихователя, відображати свої враження, почуття, думки, а не перемальовувати шаблони. С. Русова також вважала, що вихователь повинен вчити дитину «самій дивитись», а не показувати їй, питати дитину про її враження, а не нав'язувати їй свої оцінки естетичних смаків.

Зазначимо, що в організації дитячого життя С. Русова була прихильницею вільного виховання. У книзі «У дитячому садку» вона писала: «Усе виховання в дитячому садку має один певний ґрунт – воля, з'єднана з шануванням кожної особи й кожної праці. Поки граються діти, хай скачуть, бігають, кричать досхочу, настільки, наскільки це не шкодить нікому. Не треба силувати дітей ані до гри, ані до роботи, але треба вести й те й друге так цікаво, щоб діти захоплювалися ними, раділи однаково щиро» [5, с. 173].

С. Русова визначила систему таких засадничих принципів діяльності дошкільних закладів, які сьогодні лежать в основі розбудови дошкільної освіти:

1) дитячий садок має бути організований на науковій основі відповідно до найновіших положень психології і педагогіки про особливості розвитку й умови виховання дитини;

2) пріоритет у вихованні маленької дитини повинна мати родина, і це потрібно враховувати при організації суспільного дошкільного виховання;

3) виховання має здійснюватись рідною мовою і повинно бути проп'яте національним духом;

4) основу змісту дошкільної освіти має складати природознавство та різні види мистецтва;

5) методи організації освітньо-виховного процесу мусять бути орієнтовані на основні види діяльності дитини – дослідження предметів, гру і особливо гру-драматизацію, театр, різні види художньої, творчої діяльності, працю тощо;

6) необхідна індивідуалізація освітньо-виховного процесу;

7) має бути гармонійне поєднання традицій, народної педагогіки з новітніми науковими здобутками національної та світової педагогічної думки;

8) вирішальним фактором успішності виховного процесу повинен стати високий рівень загальної культури і психолого-педагогічної підготовки вихователів [6, с. 146].

Перераховані принципи є взаємопов'язаними, а відтак їх слід розглядати як систему для наукової організації роботи дошкільного закладу. Однак від конкретних умов і особливо від підготовки вихователів залежить, які з цих принципів вдається реалізувати повніше, змістовніше. Власне, це і надасть своєрідності виховному процесу.

Таким чином, дошкільні заклади, що працюють за ідеями С. Русової, можуть істотно відрізнятись один від одного, а спільним в них буде головне – увага до особистості кожної дитини, сприяння її творчому розвитку.

Особливу увагу С. Русова приділила українському національному дитячому садку та національному вихованню. Вона вважала, що міцнішою нацією є та, яка краще за інших вичерпала у своєму вихованні свої глибокі національні скарби й національній психології дала вільний розвиток. На погляд С. Русової, національне виховання виробляє у людини не подвійну хистку моральність, а міцну, цільну особистість, а національне виховання через пошану і любов до свого народу виховує в дітях пошану і любов до других народів і тим самим приведе нас не до вузького відокремлення, а до широкого єднання і світового порозуміння між народами і націями [4].

Принциповою основою змісту навчально-виховного процесу в дошкільних навчальних закладах та школах С. Русова вважала рідну мову, національні свята та обряди, християнські цінності українського народу.

Будучи редактором київського журналу «Світло» (1910–1914), у численних статтях обґрунтовувала і розвивала свої погляди на організацію українського шкільництва. Зокрема, в одному із номерів часопису нею опублікована стаття «Песталоцці-Фребелівський будинок у Берліні», у якій викладено досвід виховання у цих німецьких інституціях. Вона наголошувала, що там живуть ідеї гуманізму, радість, добре поведження з дітьми, тепле і щиро вітання

вчительки кожної матері-робітниці, яка після тяжкої денної праці приходить у садок [1]. Педагог вважала, що саме так має бути налагоджена система суспільного виховання і в українських навчальних закладах.

Шляхи, які на погляд С. Русової, найкраще розвивають дитячу мову: стежити за правильною вимовою; навчати гарних, легеньких ритмічних віршів; давати дітям розмовляти вільно на цікаві для них теми; заохочувати їх до складання самостійних творів; розказувати їм найкращі художні твори, які б захоплювали малюків своїм змістом та художньою формою, мовою; проводити спеціальні заняття; проводити лекції-номенклатури, користуючись методом Монтессорі [1].

Дошкільна освіта та виховання, на думку С. Русової, повинні базуватися на чіткій взаємодії з народною педагогікою і проводитися тільки рідною мовою [5]. Основним принципом навчання і виховання в українській школі С. Русова вважала народність, а педагогічним ідеалом – національно-релігійний.

Актуальними наразі є думки педагога щодо особистості та ролі вихователя в житті дошкільника: вихователь має бути не просто професіоналом із глибокими знаннями дитячої природи, широким світоглядом, а і вдумливим, мудрим радником, дуже терплячим, простим, щирим, із глибокою вірою у дітей. Особливо важливо, за С.Русовою, мати глибоке почуття любові до дітей і творчу ініціативу, яка допоможе не стояти на місці, а рухатися вперед.

Бути гарним педагогом, вважала Софія Русова, – це бути справжнім реформатором майбутнього життя України, бути апостолом Правди і Науки [6, с. 120]. Сьогодні такі слова звучать особливо актуально. Тож не дивно, що саме творчі пошуки приводять педагогічні колективи України до психолого-педагогічної спадщини С. Ф. Русової.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Узагальнюючи результати педагогічного аналізу спадщини С. Русової, її рекомендацій щодо діяльності дитячого садка, можна говорити про актуальність та доречність їх використання в сучасному дошкільному вихованні. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в удосконаленні практичних розробок у контексті різних напрямів виховання дошкільників на основі педагогічних ідей С. Русової.

Література

1. Коваленко Є. І. Освітня діяльність і педагогічні погляди С. Русової. Ніжин : НДПІ, 1998. 214 с.
2. Кузь В. Софія Русова : сторінки життя і творчості у контексті сьогодення URL : <http://library.udpu.org.ua/>

library_files/istoruk_ped_almanax/2012/2012_2_8.pdf. (дата звернення 25.09.2019).

3. Лохвицька Л. В. Софія Русова про організацію середовища для дітей дошкільного віку. *Наукові записки. Сер. Психолого-педагогічні науки*. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2011. № 8. С. 150–152.

4. Міленіна Г. С. Педагогічні ідеї С. Русової та М. Монтесорі в системі сучасної дошкільної освіти України *Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. Сер. Педагогіка*. Суми : СДПУ ім. А. Макаренка, 2009. Вип. 5. С. 18 – 24.

5. Русова С. Вибрані педагогічні твори. Київ : Освіта, 2016. 304 с.

6. Русова С. Вибрані педагогічні твори. Київ : Освіта, 1999. 304 с.



УДК 371.134+372.4+371.3121

Бійчук І. М., магістрантка

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗДО ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглядаються аспекти реалізації інтерактивних технологій у процесі формування готовності вихователів використовувати інтерактивні технології в роботі закладів дошкільної освіти. Проаналізовано оптимальні умови розвитку дошкільників та розвиток інноваційних процесів, які забезпечують освітній процес в ЗДО. Визначається актуальність та ефективність використання цих технологій у процесі формування професійної готовності майбутніх вихователів. Дається визначення поняттю «інтерактивне навчання». Подано зразки інтерактивних технологій.

Ключові слова: вихователі, готовність, інтерактивні технології, формування готовності.

The issues of realization of interactive technologies in the process of formation of readiness of educators of pre-school educational institutions

to preparation of children for school have been examined in the article. Optimal conditions for the development of pre-school children and the development of innovative processes that support the educational process of pre-school educational institution have been analyzed. The relevance and effectiveness of using such technologies in the process of formation of professional readiness of the future educators and in the educational process of children of pre-school age have been determined. The definition to the term «interactive learning» has been given.

Key words: *educators, readiness, interactive technologies, preparation for school, formation of readiness.*

Постановка проблеми. Проблема підготовки дитини старшого дошкільного віку в дошкільному навчальному закладі до навчання у школі є актуальною для українського суспільства з огляду на його розвиток у контексті якісних змін, об'єктивного взаємозв'язку і взаємозумовленості явищ матеріального і духовного світу. Адже рівень готовності дитини впливає на успішність становлення її особистості, засвоєння нею не стільки системи галузових знань, скільки розкриття перед нею науки життя у доступній формі – формування практичних і життєво необхідних умінь, навичок орієнтуватися в нових умовах життя, знаходити своє місце серед інших, відчувати межу відповідної поведінки, ініціювати доброчинність, що має важливе значення у формуванні соціальної активності й духовного потенціалу особистості. Саме отримання цих знань, умінь та навичок полегшить навчальну діяльність дошкільнят у наступній ланці освіти – початковій, оскільки одним із важливих змістовних модулів професійно спрямованих навчальних дисциплін у вищих навчальних закладах (ЗВО) є проблема підготовки дитини до навчання у школі. Відповідно до цього особливий акцент при підготовці майбутнього вихователя слід робити на системному підході як методологічному інструменті організації педагогічного процесу у закладі дошкільної освіти (ЗВО).

Таким чином, перед вихователями закладів дошкільної освіти постає проблема пошуку технологій навчання, які б сприяли формуванню готовності дітей до школи, їх самостановленню, саморозвитку, самоактуалізації, самореалізації всіх позитивних якостей особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підготовку до педагогічної діяльності та готовність до неї на психолого-педагогічному рівні вітчизняні й зарубіжні вчені розглядають з різних позицій: основи загальнопедагогічної підготовки та становлення професіоналізму особистості педагога (В. Андрущенко,

Ю. Бабанський, Г. Балл, А. Бойко, І. Зязюн, А. Кузьмінський та ін.); виявлення сутності й змісту формування готовності майбутніх педагогів до педагогічної діяльності (О. Біда, Н. Кузьміна, С. Литвиненко та ін.); обґрунтування психологічної готовності педагогів до праці (М. Дьяченко, П. Перепилиця, В. Рибалко та ін.); упровадження нових педагогічних технологій навчально-виховного процесу в закладах освіти (І. Бех, А. Белкін, О. Падалка, О. Пехота, О. Пометун, Г. Селевко, С. Сисоєва, О. Сухомлинський та ін.).

Незважаючи на те, що формування готовності педагогів до професійної діяльності стало предметом дослідження багатьох науковців, проблема використання інтерактивних технологій у формуванні готовності майбутніх вихователів у роботі дітьми дошкільного віку ще не одержала сьогодні всебічного висвітлення.

Метою статті є визначення актуальності, ефективності та особливостей реалізації інтерактивних технологій навчання в процесі роботи вихователів закладів дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасна професійно-педагогічна підготовка ґрунтується на вимушеному поєднанні і взаємопроникненні традиційної авторитарної і гуманістичної педагогіки. Традиційна система навчання майбутнього вихователя, зорієнтована на навчальний предмет, а не на особистість студента; на репродуктивний характер діяльності, вербальні методи навчання, авторитарний стиль спілкування, жорстоку регламентацію навчально-виховного процесу. Панування передусім лекційно-семінарської як основної форми організації навчання наочно демонструє свою неспроможність виконувати завдання, що постають перед сучасним вихователем, а отже й перед його професійно-педагогічною підготовкою в педагогічному закладі [2].

Сьогодні заклад дошкільної освіти хоче бачити вихователя, який здатний забезпечити розвиток інноваційних процесів, що за основними компонентами освітнього процесу поділяються на:

- педагогічні (тобто навчальні і виховні), що передбачають розробку й упровадження авторських освітніх програм, введення активних (інтерактивних) діалогових форм і методів навчання й виховання дітей;
- організаційні (управлінські) – сучасні економічні, психологічні, діагностичні, інформаційні технології, що дають змогу створювати відповідні умови для оперативного й ефективного прийняття керівником управлінських рішень [4].

Тому одним із шляхів змін професійно-педагогічної підготовки є трансформація традиційного навчального процесу в особистісно

орієнтований, у якому студент визнається рівноправним суб'єктом навчальної взаємодії. Навчання в вищих педагогічних закладах повинно орієнтуватися не тільки на предмет, що вивчається, але й на особистість студента, його індивідуальні особливості, потреби та інтереси. Рольове спілкування змінюється особистісним з притаманними йому підтримкою, емпатійністю, утвердженням людської гідності та довірою. Це створює атмосферу співробітництва й зумовлює спілкування, спонукає до обміну думками, враженнями, досвідом. В організації навчання відбувається зміщення акценту з домінування окремих форм і методів навчання на визначення їх плюралізму, переваги творчої ініціативи, конструювання «ситуації успіху», «ситуації вибору», самоаналізу, самооцінки, самопізнання, самовираження, самореалізації [2].

Враховуючи все вищесказане, можна зробити висновок, що сучасний дошкільний навчальний заклад потребує від майбутніх фахівців готовності до використання таких технологій навчання, які б змогли задовольнити усі вимоги сучасності щодо підготовки дітей до школи. До таких технологій можна віднести інтерактивні технології навчання, які наразі здобули визнання під час навчально-виховного процесу в інших ланках освіти (початкова школа, вища школа, післядипломна освіта тощо).

На думку Б. Бадмасва [1], інтерактивне навчання – це навчання, «спрямоване в основному на психологію людських взаємин і взаємодії». Інтерактивний навчальний процес організовується таким чином, щоб практично усі діти брали участь у процесі пізнання, вони мають можливість розуміти та рефлексувати з тим, що їм знайоме. У процесі засвоєння навчального матеріалу дошкільники здійснюють спільну діяльність, що дозволяє привносити свої знання, вміння та навички в роботу.

Таким чином, організація інтерактивного навчання дозволяє проводити навчально-виховний процес у різних формах. Так, індивідуальна форма передбачає самостійне вирішення поставленого завдання перед кожною дитиною. Парна форма використовується для вирішення завдань у парі. Під час групової форми роботи діти діляться на підгрупи та вирішують поставлені перед ними завдання. Якщо завдання дошкільники виконують одночасно, то це колективна або фронтальна форма роботи.

Цілеспрямована інтерактивна взаємодія дорослого з дітьми забезпечує оптимальні умови розвитку дошкільників, а саме:

- правильне та ретельне визначення теми, мети та завдань заняття;

- включення попереднього досвіду дітей у навчально-виховний процес;
- продумане поєднання індивідуальних і групових форм навчання, що дозволяє змінювати види діяльності дошкільників;
- активізація пізнавальної, розумової діяльності дітей на всіх етапах заняття;
- забезпечення творчої співпраці та взаємодії на заняттях;
- обов'язкове врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей, їх творчих здібностей.

Адаптуючи інтерактивні технології, запропоновані К. Фопелем, до вітчизняної системи дошкільної освіти та опираючись на те, що провідною діяльністю дітей дошкільного віку є гра, критерієм класифікації інтерактивних технологій ми обрали цільові орієнтації гри (за Г. Селевком):

- дидактичні – мають на меті здійснювати організацію пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку;
- виховні – покликані формувати моральні та естетичні позиції дітей;
- розвиваючі – спрямовані на розвиток творчих здібностей, мотивацію навчальної діяльності;
- соціалізуючі – сприяють навчанню спілкування [3].

Однією з дидактичних інтерактивних технологій є технологія «Що було б, якби ...» допомагає не тільки закріпити отриманні дітьми знання, а й розвиває їхні творчі здібності. Разом з тим, вихователь сам має чудову можливість краще пізнати дітей, зрозуміти їхні почуття, надії та бажання. Цю технологію можна використовувати в кінці якої-небудь роботи, в кінці дня або тоді, коли є додатковий час для роботи з групою. У ході реалізації технології вихователь пропонує кожній дитині поміркувати й висловити свої припущення. Наприклад, «Що було б, якби зникли всі дерева на Землі?» тощо. На питання типу «Що було б, якби ...» не буває правильних або неправильних відповідей, тому ця технологія розвиває фантазію та інтуїцію дітей.

До виховних належить технологія «Передбачення», яка дозволяє дітям проявити креативність у «передбаченні» можливих варіантів вирішення проблеми. Наприклад, дошкільникам пропонують розбитись на групи та уявити, яким чином далі можуть розвиватися події в запропонованій педагогом ситуації: «Останній місяць весни – травень. У травні ви закінчите дошкільний навчальний заклад. У вас буде випуск. А далі ви підете навчатись у школу...». Діти продовжують розповідь вихователя, розкриваючи особливості їхнього навчання в школі.

Для розвитку творчої уяви дітей пропонуємо розвиваючу інтерактивну технологію «Карти Проппа». Таких карт є безліч, наприклад: завдання, чарівні дарунки, поява героя, надприродні властивості антигероя, боротьба, перемога, повернення додому, важкі випробовування тощо.

Під час реалізації технології «Карти Проппа» діти сидять за столом, розглядають карти та обирають місце дії, казкового героя. Далі вихователь пропонує їм скласти казку про того героя, якого вони обрали. Діти по черзі описують ситуацію, дію, яка відповідає їхній карті.

Соціалізуюча інтерактивна технологія «За і проти» спрямована на розвиток пізнавальної активності та допомагає визначити особисте ставлення до навколишнього.

У ході використання технології діти мають можливість розв'язувати проблемні ситуації з двох боків: за й проти. Вихователь пропонує дітям висловити свою думку щодо ситуацій з життя або своє ставлення до об'єктів або явищ навколишнього середовища. Наприклад, перед дітьми ставиться завдання розповісти, чому вони хочуть йти до школи або чому не хочуть.

Після проведення будь-якої з запропонованих технологій вихователь повинен провести бесіду з дітьми з метою визначення їхнього ставлення до технологій, один до одного, чи хотіли б вони пограти ще раз. Також підбиває підсумки щодо отриманих нових знань та вражень, які здобули дошкільники під час гри тощо.

Ефективність використання цих технологій залежить від підготовленості вихователя, особливо коли інноваційні процеси в закладах дошкільної освіти розвиваються стихійно. Викладачі вищих навчальних закладів мають створити такі умови, за яких формування готовності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до використання інтерактивних технологій пропедевтичної підготовки дітей до школи буде ефективним. До таких умов можна віднести:

- оптимізація педагогічної взаємодії викладача й студента на основі належної інтеракційної культури;
- впровадження самокерованого навчання в процес фахової підготовки майбутніх вихователів ЗДО;
- створення необхідного матеріально-технічного забезпечення процесу використання інтерактивних технологій у навчально-виховному середовищі ЗВО;
- варіативне використання методів і форм фахової підготовки студентів до оперування інтерактивними технологіями в процесі вивчення нормативних і спеціальних курсів.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. У контексті сказаного стає зрозуміло, що процес навчально-виховної роботи в закладі дошкільної освіти на сучасному етапі має бути максимально орієнтованим на саму дитину; повинен базуватися на найкращих освітніх технологіях, маючи на меті не тільки подання навчального матеріалу, а й гармонійний розвиток особистості дошкільника. А це вдається завдяки впровадженню інтерактивних технологій, ефективна реалізація яких можлива за умови дотримання певних вимог, які суттєво впливають на підготовку майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти та старших дошкільників. Подальші розвідки вбачаємо у визначенні готовності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до використання інтерактивних технологій у своїй роботі.

Література

1. Бадмаев Б. Ц. Методика преподавания психологии: учеб.-метод. пособ. для преподават. и аспирантов вузов. Москва : ВЛАДОС, 1999. 304 с.
2. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навч. посіб. Київ : А.С.К., 2003. 240 с.
3. Селевко Г. К. Современные технологи : учеб. пособ. Москва : Нар. образование, 1998. 256 с.
4. Шаманская Н. Интерактивные методы. *Дошкольное воспитание*. 2008. № 8. С. 24-27.



УДК 37.034

Оградова М.В., магістрантка

ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НАРОДОЗНАВСТВА

Стаття присвячена актуальній проблемі сьогодення – формуванню основ патріотичного виховання у дітей дошкільного віку. Подається аналіз останніх досліджень і публікацій, що

стосуються теми патріотичного виховання дітей дошкільного віку, визначається роль народознавства як одного з дієвих засобів формування патріотичних почуттів. Окреслено ефективні форми і методи роботи, що застосовуються нині в дошкільних закладах для формування почуття патріотизму в дітей дошкільного віку.

Ключові слова: патріотизм, патріотичне виховання, народознавство, дошкільники, народні звичаї, традиції, обряди.

The article proves the relevance of bases formation of patriotic education of preschool children by means of Ethnology, the problem of forming a citizen of the state is revealed, according to the features of the role of patriotic education in the development of the individual as a citizen-patriot. The paper presents an analysis of recent studies and publications devoted to patriotic education of preschool children. The article focuses on the fact that preschool age is the most favorable for the beginning of systematic patriotic education, defines an important line of patriotic education of preschool children – introduction to ethnology as one of the most effective means of formation of patriotism.

Key words: patriotism, patriotic education, anthropology, preschool, folk customs, traditions and ceremonies.

Постановка проблеми. Плекання національної свідомості й самосвідомості, прищеплення моральних ідеалів та ціннісних орієнтирів починається з раннього дитинства, із перших років життя дитини. Суверенній Україні потрібні громадяни, які мають глибоко усвідомлену життєву позицію, налаштовані патріотично й водночас толерантно, з повагою ставляться до інших людей, їхніх національних культур, держав. Зростити і виховати таку генерацію українців, духовно багатих особистостей можна за умови розвитку національної освіти, у якій би система виховання, навчання й розвитку ґрунтувалася на передових ідеях вітчизняної та зарубіжної філософії, засадах української етнопедагогіки, прогресивній науково-педагогічній думці і яка б органічно синтезувала суспільні освітні впливи та родинне виховання.

Одним із завдань української системи освіти є пробудження і виховання в кожній дитині патріотичних почуттів, залучення до вищих цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досвід народознавчої науки у своїх дослідженнях використовували видатні вчені, культурні діячі минулого (А. Кримський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, І. Франко та ін.). Значним внеском у дослідження освітньо-виховного потенціалу української етнопедагогіки стали

праці Г. Ващенко, О. Духновича, В. Кузя, С. Русової, Р. Скульського, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, П. Щербаня.

Для розробки сучасних підходів і методів формування в дітей дошкільного віку елементів національної самосвідомості, долучення до народної художньої творчості, традицій, фольклору велике значення мають концепції розвитку українського дошкілля, розроблені Л. Артемовою, Г. Беленькою, А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Калуською, Н. Лисенко, Т. Поніманською.

Питання ефективності використання народної педагогіки стало предметом дослідження багатьох сучасних теоретиків і практиків освіти. Так, особливості використання народної педагогіки в трудовому вихованні розглядали Ю. Коломієць, Т. Мацейків, у моральному вихованні – Л. Степаненко, С. Стефанюк, К. Плівачук, О. Гордійчук, в екологічному вихованні Л. Різник, В. Скутіна, у патріотичному вихованні – В. Каюков, в естетичному вихованні – Р. Дзвінка, Г. Карась, В. Пабат). Г. Кловак вивчав вплив народної педагогіки на процес формування національної самосвідомості, а З. Пазнікова та Н. Соломко – на розвиток творчої активності особистості.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей виховання дітей дошкільного віку засобами народознавства.

Виклад основного матеріалу. Сучасна система дошкільного виховання визначила головне завдання освіти – національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку засобами народознавства. Використання народознавчого матеріалу потрібне в різних сферах життя дитини. Завдяки народознавству малюки глибше відчують, що знання про свій народ – це пізнання себе самого.

Державним стандартом дошкільної освіти є Базовий компонент дошкільної освіти, який реалізується програмами та навчально-методичним забезпеченням, що затверджуються Міністерством освіти і науки України. Його мета – забезпечення життєвої компетентності дитини, до змісту якої входить і поняття «бути громадянином своєї країни, патріотом свого народу». Змістом Базового компоненту визначено освітні лінії, що забезпечують засвоєння дитиною способів (механізмів) розвитку (саморозвитку), набуття знань, умінь і навичок: «Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина в природному довкіллі», «Дитина у світі культури», «Гра дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Мовлення дитини» [3].

Вітчизняна дослідниця І. Бабій дійшла висновку, що впродовж віків український народ визначив систему знань, ідей, принципів,

традицій, засобів, які досить продуктивно завжди використовувались у формуванні загальнолюдських і національно-культурних цінностей. Цей унікальний досвід було узагальнено й виокремлено в напрям педагогічної науки, що дістав назву «народна педагогіка» та акумулював багатющий досвід виховання, вироблений віками, допомагаючи вихователям прилучати дитину до національних традицій, звичаїв, норм поведінки. Метою виховання в народній педагогіці є формування усвідомлення належності до коренів роду й народу, значущості таких людських чеснот, як голос совісті, обереги, любов до матері, до рідної країни тощо.

До ефективних методів і форм організації патріотичного виховання належать: екскурсії вулицями рідного міста, до історичних пам'яток, визначних місць; розповіді вихователя; бесіди з цікавими людьми; узагальнювальні бесіди; розгляд ілюстративних матеріалів; читання та інсценування творів художньої літератури; заняття; ігри; розв'язання проблемних ситуацій; запрошення членів родин у дитячий садок; спільні з родинами виховні заходи; зустрічі з батьками за межами дошкільного закладу, за місцем роботи; участь у громадському житті міста та ін.

Основною формою навчання дошкільників у процесі організованої пізнавальної діяльності є заняття. Формування у дітей дошкільного віку знань про сучасне і минуле українського народу, усвідомлення ними своєї належності до роду, краю, держави, формування національної гідності, гордості, самоповаги, самодостатності, виховання патріотичних почуттів відбувається переважно на заняттях з народознавства. Вони проводяться систематично у всіх дошкільних групах (починаючи з четвертого року життя).

Організовуючи народознавчу роботу з дошкільниками, вихователі повинні в комплексі розв'язувати пізнавальні, навчальні, розвивальні, виховні та мовленнєві завдання. Пізнавальні завдання передбачають розширення обсягу знань дітей про Україну, її історію, культуру, природні багатства, природу рідного краю. Навчальні завдання включають формування перших наукових народознавчих та історичних понять, у майбутньому – основи наукового мислення, національної свідомості, самосвідомості та психології. Розвивальні завдання – це розвиток усіх психічних процесів у дитини: запам'ятовування, уважності, зосередженості, логічного мислення, уяви. Мовленнєві завдання є супутніми на кожному народознавчому занятті. Словник дітей поповнюється образними виразами, коли вони слухають фольклорні твори та твори українських письменників,

кожне заняття супроводжується розповідями дітей про бачене, почуте, пережите.

Виховні завдання мають на меті прищепити дітям насамперед любов до рідного краю, до землі своїх предків, до рідної мови, оселі, до батьківщини, почуття гордості за свій народ, повагу до національної культури, національних звичаїв та оберегів. Природними національними рисами характеру українців вважають щирість, гостинність, доброту, мудрість, щедрість. Отже, ці особистісні якості потрібно виховувати у дитини, використовуючи для цього багатий народознавчий матеріал [4, с.25].

Основним завданням занять із народознавства в дошкільному закладі є систематичне ознайомлення дітей з народними звичаями, традиціями, обрядами, що сприятиме ранньому прилученню їх до багатих скарбів духовної культури українського народу, його історії; зародить у дитячих душах почуття гордості за талановитих людей, що жили і живуть на українській землі. Заняття з народознавства сприяють вихованню в дітей духовності на національному ґрунті, доброзичливості, чесності, взаємоповаги, поваги до культур інших народів, ушанування їхніх традицій, оберегів.

У дошкільному закладі матеріали з українського народознавства широко використовуються на заняттях з ознайомлення дітей із явищами навколишнього світу і рідної природи, з художньої літератури, образотворчої діяльності, на музичних заняттях, а також поступово впроваджуються у повсякденне життя групи. Результатом такої роботи є проведення свят народознавчої тематики.

Рекомендується проводити такі народні свята та обряди відповідно до календарної сезонності: навесні – Великодні свята та різноманітні веснянки; влітку – Зелені свята, Івана Купала, обжинки, Спаса; восени – Свято врожаю, Покрову; взимку – День святого Миколая, Різдвяні свята, Стрітіння [2, с.129].

Свята народознавчої тематики важливо проводити у дні, коли вони збігаються з обрядовим календарем або після відповідної дати. Як відомо, жодне свято в українській народній обрядовості не обмежується одним днем, комплекс святкових дійств триває від трьох до семи днів, що створює найсприятливіші умови для посилення переживань дітей, повторного відчуття святковості події, її важливості в житті дітей і дорослих.

Залучення дітей до дійової участі у традиціях і звичаях рідного народу дає змогу їм практично пізнавати культурно-історичний досвід, бути продовжувачами справи батьків і дідів. Діти охоче беруть участь у виготовленні костюмів та атрибутів свят. Вихователь, керуючи цією роботою, може ще раз звернутися до

змісту тих творів, що лежать в основі сценарію, до пояснення оберегів, звичаїв і традицій українського народу. Діти активно долучаються до оформлення зали чи групової кімнати до свята. Використовуючи речі щоденного вжитку, які мають традиційне призначення і виконують функції оберегів, діти мають можливість ще раз закріпити уявлення про них, уточнити і конкретизувати набуті знання. Слід зазначити, що український народ у своїх звичаях і традиціях завжди відводив дітям особливе місце, і тому дорослі, особливо під час свят, виявляли свою любов до них та турботу. Ці традиції необхідно підтримувати, віддаючи дітям усе найкраще.

Успіх патріотичного виховання залежить від правильно організації всієї освітньої роботи в дошкільному закладі, зокрема й від створення розвивального етнічного середовища.

На думку В. Загрева, звичаї та традиції завжди закріплюють те, що досягнуте в громадському та особистому житті, вони є сильними соціальними засобами стабілізації суспільних відносин, виконують роль соціальних механізмів передачі новим поколінням взаємин старших поколінь, відтворюють у молодіжному житті ці взаємини [1].

Практичний досвід роботи в закладі дошкільної освіти дає змогу стверджувати, що використання народознавчого матеріалу на заняттях із дошкільниками в умовах закладу дошкільної освіти допомагає дітям зосередити увагу на фактах і явищах навколишньої дійсності, сприяє формуванню правильних природничих і суспільствознавчих уявлень і понять, з яких складаються усвідомлені, систематичні й міцні знання про навколишній світ.

До того ж, зацентруємо увагу на тому, що завдання вихователя не повинно зводитися лише до ознайомлення дітей з українськими національними традиціями. Важливим є те, щоб цей національний скарб став надбанням дитячого розуму й душі. На наш погляд, цього можна досягти, дотримуючись принципу організації активної пізнавальної діяльності дітей.

Вітчизняний дослідник Н. Лисенко на підставі аналізу наукової літератури констатує, що організовуючи народознавчу роботу з дошкільниками, вихователі повинні в комплексі розв'язувати пізнавальні, навчальні, розвивальні, виховні й мовленнєві завдання. Пізнавальні завдання передбачають розширення обсягу знань дітей про Україну, її історію, культуру, природні багатства, природу рідного краю. Навчальні завдання включають формування перших наукових народознавчих та історичних понять, у майбутньому – основи наукового мислення, національної свідомості, самосвідомості та психології. Розвивальні завдання – це розвиток усіх психічних процесів у дитини: запам'ятовування, уважності, зосередженості,

логічного мислення, уяви. Мовленнєві завдання є супутніми на кожному народознавчому занятті. Словник дітей поповнюється образними виразами, коли вони слухають фольклорні твори, кожне заняття супроводжується розповідями дітей про бачене, почуте, пережите. Виховні завдання мають на меті прищепити дітям насамперед любов до рідного краю, до землі своїх предків, до рідної мови, оселі, до Батьківщини, почуття гордості за свій народ, повагу до національної культури, національних звичаїв та оберегів [3].

У результаті аналізу досліджень учених у галузі народної педагогіки І. Бабій запропонувала узагальнену класифікацію засобів української народної педагогіки. Усі засоби науковиця поділяє на три великі блоки: фольклор, гра, традиції. Кожен із них, на думку дослідниці, складається з елементів, що стоять не одноосібно по відношенню один до одного, а тісно пов'язані між собою. Так, наприклад, будь-яка народна традиція включає елементи гри, пісні, і будь-яка гра не може проходити без використання малих жанрів фольклору: лічилки, мирилки, примовки тощо [2].

До засобів українського фольклору відносять і народні пісні. У своєму дисертаційному дослідженні О. Кисельова розглядає їх як ліричні поетично-музичні твори, у яких відбиті почуття, переживання, думки людини, пов'язані з її особистим життям, подіями в сім'ї, родинними стосунками. Аналіз народних пісень для дітей дав змогу стверджувати, такі пісні спрямовані на виховання в дітей слухняності, чесності, працьовитості, почуття поваги до старших, гостинності.

Психологи й педагоги вже давно з'ясували, що провідною діяльністю людини в дошкільному віці є гра. Саме вона допомагає освоїти дитині досвід людської діяльності. В ігрових умовах відносини між дітьми є практичними вміннями їх перших колективних взаємодій. Не можна забувати, що гра є важливим засобом виховання. Вона – унікальний феномен загальнолюдської культури, оскільки в кожному столітті, у кожній епосі, у кожного конкретного етносу, у будь-якого покоління є свої улюблені ігри.

Наголосимо, що народні ігри як засіб виховання дітей високо оцінювали К. Ушинський, Є. Водовозова, Є. Тихеева, С. Русова, О. Усова, В. Сухомлинський та ін. Так, К. Ушинський підкреслював яскраво виражену педагогічну спрямованість народних ігор. На його думку, кожна народна гра містить у собі доступні форми навчання, вона спонукає дітей до ігрових дій, спілкування з дорослими. О. Усова зазначала: «У народних іграх немає навіть тіні педагогічної настирливості, і разом із тим усі вони цілком педагогічні». Високу оцінку іграм дав також і В.

Сухомлинський: «Гра – це величезне світле вікно, крізь яке в духовний світ дитини вливається живлючий потік уявлень, понять про навколишній світ. Гра – це іскра, що засвічує вогник допитливості» [1].

Незаперечним є те, що, граючи, дитина пізнає навколишній світ. Розучуючи й використовуючи в іграх, хороводах фольклорні тексти й пісні, вона наповнює їх конкретним змістом щодо ігрових ситуацій. Пізнає цінності та символи культури свого народу. Гра допомагає дитині зрозуміти, що вона може зробити, і в чому вона слабка. Граючи, вона зміцнює свої м'язи, покращує сприйняття, опановує нові вміння, звільняється від надлишку енергії, відшукує різні рішення власних проблем, учить спілкуватися з іншими людьми. Погоджуємося, що гра – унікальний феномен загальнолюдської культури. Дитина отримує через гру різноманітну інформацію про світ і про себе від дорослих та однолітків. Українська народна культура надзвичайно багата іграми. Тому народні ігри в дитячому садку є невід'ємною частиною полікультурного, фізичного, естетичного виховання дітей. Радість руху поєднується з духовним збагаченням дітей. У них формується стійке, зацікавлене, шанобливе ставлення до культури рідної країни, створюється емоційно позитивна основа для розвитку патріотичних почуттів.

Українські народні ігри мають багатовікову історію, вони збереглися до наших днів із глибокої старовини, передаючись із покоління в покоління, вбираючи в себе кращі національні традиції. Збиралися хлопці й дівчата за околицею, водили хороводи, співали пісні, грали в різні рухові ігри, змагались у спритності. Взимку розваги носили інший характер: влаштовувалися катання з гір, ігри в сніжки, каталися на конях по селах з піснями й танцями.

Зауважимо, що в українських народних іграх відбивається любов народу до веселощів, рухів. Є ігри-забави з вигадуванням нісенітниць, зі смішними рухами, жестами, «викупом привидів». Для цих ігор характерними є жарти й гумор. Відтак, українські народні ігри цінні для дітей у педагогічному світлі: вони акцентують значну увагу на вихованні розуму, характеру, волі, зміцнюють дитину.

У закладі дошкільної освіти пропонується проводити такі форми залучення до народних традицій:

- | | |
|-----------------------|------------------------|
| 1. Свята. | 7. Бесіди. |
| 2. Розваги. | 8. Розгляд ілюстрацій. |
| 3. Тематичні заняття. | 9. Розгляд картин. |
| 4. Спостереження. | 10. Інсценування. |
| 5. Рухливі ігри. | 11. Народні прикмети. |
| 6. Дидактичні ігри. | 12. Легенди. |

Висновки і перспективи подальшого дослідження.

Народознавчий матеріал емоційно насичений і своїм змістом впливає на дитячу емоційну сферу. Заняття з народознавства в дошкільному віці мають не стільки пізнавальний характер, скільки виховний. Вони покликані виховати в дитини почуття національної гідності, стимулювати інтерес до національної культури, прищепити дітям любов та повагу до українських державних і народних символів, оберегів, звичаїв, традицій. Цього можна досягти, лише наблизивши дітей до реалій життя.

Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо у вивченні інноваційних технологій народознавчої роботи з дітьми дошкільного віку.

Література

1. Бабій І. В. Засоби народної педагогіки та шляхи їх використання у моральному вихованні дошкільників. URL : <https://dspace.udpu.edu.ua/jspui/bitstream/6789/2589/1/Zasobu%20narodnoji%20pedagogiku.pdf> (Babii, I. V. Means of national pedagogy and ways of their use in the moral education of preschoolers. Retrieved from: <https://dspace.udpu.edu.ua/jspui/bitstream/6789/2589/1/Zasobu%20narodnoji%20pedagogiku.pdf> (дата звернення: 20.04.2019).
2. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі: навчальний посібник. Київ : Вища школа, 2002. 407 с.
3. Лисенко Н. В. Етнопедагогіка дитинства: навчально-методичний посібник. Київ : Слово, 2011. 720 с.
4. Мелетич І. М. Формування основ креативності дітей через інтерактивні форми роботи з батьками. Новопілля, 2015. 61 с.



УДК 37.015.31:

Орловська І.В., магістрантка

ВПЛИВ ІГОР ТА ЗАНЯТЬ НА ФОРМУВАННЯ ДРУЖНИХ ВЗАЄМИН У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглядається проблема стосунків особистості з колективом, взаємодія вихователя з дітьми старшої групи. Визначаються типи відносин. Аналізуються дитячі відносини, які виникають під час спільної діяльності в навчальному процесі. Розкривається виховне значення дитячої гри, яка впливає на формування позитивних емоцій у старших дошкільників.

Ключові слова: вихователь, гра, дошкільники, дружні взаємини, заняття, колектив, позитивні емоції, спільна діяльність.

The relationships of personality and community, interaction between an educator and pupils of senior groups are considered in the article. Types of relationships are identified. The children's relationships that appear during the joint activities of educational process are analyzed. The fostering aspect of child's games is revealed. Such games influence the formation of positive emotions of senior pupils.

Key words: educator, game, senior pupil, friendly relationships, lessons, community, positive emotions, joint activities

Постановка проблеми. Сучасна система дошкільної освіти орієнтована на гуманістичний підхід до дитини як особистості, що розвивається й потребує розуміння та поваги до її інтересів і прав. При цьому підході особливого значення набуває проблема взаємодії дошкільників з однолітками. Сьогодні все частіше висловлюється думка, що в умовах виховання і навчання за розвиваючими програмами дітям недостатньо спілкуватися тільки з дорослим. Для повноцінного пізнавального і соціального розвитку дитині необхідні контакти з однолітками. Особливе значення у формуванні особистості старших дошкільників мають взаємини, що будуються на основі доброзичливості. Педагогічна практика свідчить про те,

що основою хороших стосунків стають спільні інтереси дітей і захоплення спільною справою.

Проблема формування взаємин дитини з оточуючими людьми на підставі принципів гуманізму актуальна сьогодні як в теорії, так і на практиці виховання підростаючого покоління.

Проблему стосунків особистості з колективом досліджували Л. Божович, Д. Ельконін, А. Запорожець, А. Люблінська, В. Нечаєв, С. Рубінштейн, О. Щербакова та ін. Про необхідність якомога раніше знайомити дітей з гуманістичними поняттями, моральними уявленнями, навчати доброті йдеться у працях Ш. Амонашвілі, А. Асмолов, І. Бех, А. Богуш, М. Касьяненко, О. Коберник, В. Кремінь, В. Кузь, В. Маралов, А. Маслоу, Н. Пробірченко, Т. Поніманська, К. Роджерс, С. Русова, В. Сухомлинський тощо.

Мета статті – розглянути і обґрунтувати теоретичні аспекти формування дружніх взаємин, а також визначити вплив ігор та занять на формування дружби в дитячому колективі.

Виклад основного матеріалу. Стосунки з іншими людьми зароджуються і найінтенсивніше розвиваються в дитячому віці. Досвід цих перших взаємин є фундаментом для подальшого розвитку особи дитини і багато в чому визначає особливості її самосвідомості, ставлення до світу, її поведінку і самопочуття серед інших.

Проблема формування колективних взаємин у діяльності виховання підростаючого покоління, у тому числі і дошкільника, належить до таких, які завжди матимуть особливий сенс і актуальність. До дітей старшого дошкільного віку сьогодні висуваються високі вимоги, висуваються завдання формування елементарних навиків діяльності, здатності планувати роботу свою й товаришів, трудитися в колективі злагоджено й дружно, надавати допомогу одне одному, доброзичливо оцінювати якість роботи однолітків, у коректній формі робити зауваження і давати поради.

Змістовий бік гуманних взаємин дослідила А. Гончаренко і довела, що вони повинні бути зорієнтовані визнання інтересів та потреб іншої людини, постійне спрямування на неї уваги, співчуття та співпереживання, своєчасну та безкорисливу допомогу, милосердя й доброту. [5] В процесі цілеспрямованої навчальної діяльності у дітей формуються ті навики й звички поведінки, початок особових якостей, які визначають характер взаємин з іншими людьми, і тим самим створює передумови колективізму.

Дітей старшого дошкільного віку слід об'єднувати навколо справи, яка їх зацікавить, сприятиме виявленню почуття

задоволення, доброти, сердечності. Важливу роль у цьому процесі мають ігрова й трудова діяльності.

Педагогічними умовами, що сприяють ефективному вихованню толерантності у старших дошкільників в умовах закладу дошкільної освіти, є:

- готовність педагогів до роботи на основі особистісно орієнтованої взаємодії з дітьми;
- включення дошкільника у творчу діяльність зі створення і трансформації спеціального розвивального предметно-просторового середовища;
- комплексність і варіативність використання педагогічних засобів виховання толерантності: художньої літератури, образотворчого й музичного мистецтва та педагогічних ситуацій; проектної, театралізованої, ігрової, колективної образотворчої діяльності; спілкування.

Гра є одним із найголовніших засобів усебічного розвитку дошкільників. Саме ігрова діяльність, як жодна інша, сприяє формуванню дитячого колективу, розвитку позитивних взаємин у ньому, закладенню початків суспільної спрямованості особистості вже на етапі дошкільного дитинства (домінування колективістичних проявів у поведінці людини).

В ігровій ситуації дитина здійснює свої бажання, потреби, нейтралізує емоційні конфлікти. Граючись, дошкільнята вчаться думати, працювати, творити, набувати досвіду в різних ігрових ситуаціях і навіть такого, що допоможе в різних життєвих ситуаціях.

Діти мають бачити зв'язок категорій моралі з реальним життям і переконуватися в доцільності одних і шкідливості інших моделей поведінки. Завдяки цьому дошкільники розширюють і поглиблюють свої знання про сутність та особливості людських взаємин, вчаться аналізувати їх на основі власного сприйняття.

Участь у грі є ефективним засобом формування моральності дітей. У спілкуванні з однолітками розкривається сутність дитини: моральні уявлення, інтелект, ставлення до навколишньої дійсності. Виявляючи свої знання, вміння, дитина ділиться ними з ровесниками, тобто відбувається обмін соціальним досвідом.

За допомогою гри у дітей формуються колективістські навички. Малюки вчаться налагоджувати спілкування, домовлятися, узгоджувати свої бажання з потребами й намірами інших, переконувати у правомірності своїх міркувань, рахуватися з інтересами інших тощо.

Під час гри у дітей старшого дошкільного віку виховується та розвивається ініціативність, кмітливість, самооцінка, вольові

зусилля, бажання домогтися високих результатів. Формується уміння будувати дружні взаємини з ровесниками на основі моральних норм поведінки.

Важливо, щоб дошкільники відтворювали в іграх лише позитивні приклади з життя дорослих. Адже в реальності діти, на жаль, бувають свідками і негативного ставлення людей одне до одного. Це, безумовно, має сумні наслідки, оскільки малята не лише самі засвоюють приклади негативних форм спілкування, а й передають їх своїм ровесникам у процесі колективних ігор. От чому самостійні ігри дітей мають бути предметом уваги педагога.

Помітивши прояви негативних емоцій між учасниками гри, він не лише повинен зробити їм зауваження, а й сам включитися в гру, щоб спрямувати її в потрібне русло. Крім того, варто з'ясувати, хто з дітей негативно впливає на інших, щоб потім в індивідуальній роботі з дитиною та її батьками усунути недоліки у виховання.

Основним змістом рольової гри дітей стають взаємини між людьми та виконання правил, які обумовлюються тією чи іншою роллю. Саме правила гри є тепер важливим засобом регулювання взаємин. Старші дошкільники надзвичайно прискіпливо ставляться до того, як виконує правила партнер по грі. Суперечки між її учасниками ведуться переважно навколо того, чи «буває так насправді».

Перш ніж розпочати гру, діти заздалегідь планують її хід, розподіляють ролі та добирають необхідний ігровий матеріал. У них вже з'являється взаємний контроль дій, вони вказують товаришеві на допущені ним неточності при виконанні певної ролі. Зв'язок між членами ігрових об'єднань стає міцнішим, більшим і стійкішим.

Дитяча гра має виняткове значення для розв'язання багатьох виховних завдань. Насамперед для становлення дитячого колективу та розвитку в ньому доброзичливих взаємин. Навички суспільної поведінки, набуті в ігровій діяльності з ровесниками, старшими та молодшими дітьми, спонукають дошкільників до позитивних форм спілкування не лише в грі, а й у повсякденному житті.

Спостереження показують, що залучення дітей до навчальної діяльності допомагає їм відчувати й зрозуміти необхідність виконувати загальноприйняті норми та правила взаємодії, формує вміння підпорядковувати свої особисті цілі й наміри груповим заради успіху загальної справи. Правильно організована спільна діяльність дітей сприяє тому, що вони поступово навчаються поважати товаришів, розуміти їхні бажання, інтереси, вболівати не лише за свою частку праці, а й за роботу своїх друзів та її кінцевий результат.

Під час виконання колективних або групових завдань у дитини часто виникає потреба поділитися з товаришем власним задумом, досвідом, умінням. Спільні переживання радощів успіху або смутку щодо тимчасових невдач зближують дітей, згуртовують їх навколо єдиної мети. Емоційне піднесення сприяє розвитку дружніх взаємин не лише в колективній діяльності, а й у повсякденному спілкуванні. Проте було б неправильно вважати, що залучення дошкільників до спільної діяльності само собою забезпечує виникнення позитивних взаємин, формування у дітей колективістських почуттів.

Слід наголосити, що хоча спільна діяльність дошкільників, особливо старших, і спрямована на досягнення певного результату роботи, однак головна її мета – засвоєння дітьми правил взаємодії з ровесниками, вправлення у позитивних формах спілкування з товаришами і турботливого ставленні до них.

Насамперед важливо, щоб діти володіли певними умінями та навичками роботи з тим чи іншим матеріалом, без нього про організацію спільної діяльності не можна говорити. Потрібно, щоб зміст завдань, відібраних для колективного виконання, давав змогу об'єднувати дітей у невеликі підгрупи; щоб у процесі роботи вихователь широко використовував методи, спрямовані на формування в дошкільників способів погодження дій і позитивних норм спілкування тощо. Якщо педагог не врахоує всі ці аспекти, то діяльність дошкільників залишиться нейтральною до виховних завдань і діти, хоч працюватимуть разом, досвіду позитивних взаємин не набудуть.

Спільність повинна бути у всіх видах діяльності дітей: грі, праці, на заняттях. Проте аналіз навчально-виховного процесу в дошкільних закладах показує, що педагог організовує спільну діяльність частіше в іграх дітей, під час праці на ділянці, в ігрових куточках та в куточках живої природи.

На заняттях у старших групах спільна діяльність дітей практикується, як правило, дуже рідко. Саме цим пояснюється відсутність у них елементарних умінь домовлятися про спільну діяльність: погоджувати задум, приходити до згоди, розподіляти обов'язки, в коректній формі виражати ровеснику свої побажання або зауваження. Як правило, все це бере на себе вихователь.

Розпочавши виконання спільного завдання, діти виявляють невміння користуватися спільним матеріалом – кожний намагається привласнити якомога більше собі незалежно від реальної потреби в чомусь. Це, зрозуміло, неминуче призводить до конфліктів, які можна владнати лише завдяки втручання дорослого.

Під час виконання спільного завдання в багатьох дітей досить чітко проявляється індивідуалістична спрямованість на досягнення успіху лише у власній частині роботи. Результат партнера часто зовсім не цікавить дитину, а іноді навіть породжує й ревності до успіху іншого.

Важливо зазначити, що **неприділення наставниками належної уваги виховному аспекту спільної діяльності**, у взаєминах з ровесниками призводить до використання дітьми способів спілкування, які склалися раніше. Для одних спільна діяльність справді стає джерелом переживань за успіх спільної справи і створює об'єктивні умови для згуртування всіх її учасників, а для інших – вона лише засіб виявлення особистих інтересів і пов'язаного з цим задоволення від успішного виконання своєї частини роботи.

Спільна діяльність, залежно від того, наскільки правильно її організовує педагог, породжує між учасниками різні типи взаємин:

1) взаємини дружньої взаємодопомоги, для яких характерне справжнє співробітництво, бажання допомогти товаришу, якщо в цьому є потреба;

2) взаємини партнерства, які характеризуються формальним співробітництвом, що ґрунтується на розподілі праці та додержанні законів рівності для досягнення спільної мети;

3) взаємини співіснування, сусідства, для яких характерне вболівання кожного учасника за успіх власної частини роботи за відсутності будь-якої турботи про спільний успіх.

Різні типи взаємин породжують у дітей і різні переживання. У першому випадку – радість і задоволення від успіху спільної справи, смуток через невдачі товариша; у другому – позитивне емоційне ставлення до справи за відсутності уваги до невдач і переживань товариша, почуття задоволення від похвали за спільні та власні успіхи і ревниве ставлення до успіху товариша; у третьому – байдуже ставлення до спільного успіху, позитивне емоційне ставлення до похвали на свою адресу, намагання її заслужити і негативне ставлення до навіть очевидних успіхів товариша, бажання принизити їх.

Наведені приклади показують, що не можна спрощено уявляти, ніби залучення дитини до нових форм спільної діяльності з ровесниками відразу зумовлює виникнення позитивного емоційного ставлення до них. Цей процес складний і тривалий, а тому потребує певних зусиль, спрямованих на формування способів взаємодії, умінь вболівати за успіхи іншого, разом з ним розділяти прикраси невдач, радіти з вдало виконаної спільної роботи.

Щоб діти вчилися помічати невдачі ровесника, співпереживати йому і приходити на допомогу, вихователь має відповідно спрямовувати їхні взаємини в процесі спільної діяльності й підготовки до неї. Взаємини кожного типу потребують уваги вихователя.

Важливу роль у розвитку дітей дошкільного віку відіграє посилення для їх фізичних можливостей праця, участь у трудовій діяльності сім'ї, колективній праці в дошкільному закладі. Діти, схильні до активної діяльності, завжди виявляють бажання щось робити. Педагоги й батьки передусім мають усвідомлювати, що праця – універсальний засіб формування всебічно розвиненої особистості.

Спостереження за характером взаємин дітей у процесі виконання спільного завдання показують, що часто непорозуміння між ними виникає через те, що хтось із партнерів недостатньо володіє тими чи іншими навичками, а тому затримує інших. Тут потрібно організувати допомогу партнерам по спільній діяльності. Ефективним є застосування пояснення, поради, показу, спільне виконання завдання. Ці види допомоги потрібно пропонувати старшим дошкільникам під час навчальної діяльності.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Проблема формування в дитини старшого дошкільного віку взаємин із оточуючими на основі принципів моральності, гуманізму є актуальною в умовах сьогодення. Важливим є використання ігор, занять та спільна діяльність дітей протягом дня. Водночас необхідно, щоб вихователь забезпечував правильну організацію й керівництво цим процесом. Саме за таких умов буде створено позитивні, гуманні стосунки між дошкільниками.

Подальші дослідження ми вбачаємо у вдосконаленні питання проблеми формування дружніх взаємин між старшими дошкільниками засобами казки.

Література

1. Артемова Л. В. Моральне виховання дошкільників (Формування суспільних взаємин дітей у грі). К., 2003. 104 с.
2. Гавриш Н. В., Рейпольська О. Д. Дозвольте увійти. *Дошкільне виховання*. 2017. № 6. С. 2-6.
3. Гончаренко А. М. Педагогічні умови становлення гуманних взаємин старших дошкільників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Київ., 2003. 214 с.
4. Нижегородцева Н. В. Развитие познавательных процессов и личности в старшем дошкольном возрасте : учеб. пособ. Ярославль : Изд-во ЯГПУ, 1996. 156 с.

5. Помінанська Т. І. Моральне виховання дітей. Київ : Вища школа, 1993. 111 с.
6. Скрипник Н. І. Психолого-педагогічні засади виховання гуманних взаєностосунків у дітей старшого дошкільного віку : монографія. Умань : Видавничо- поліграфічний центр «Візаві», 2012. 153 с.
7. Соціальний розвиток дитини. / Поніманська Т, Дичківська І., Козлюк О., Кузьмук Л. Київ : Академвидав, 2013. 88 с.
8. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу. Київ : Рад. школа, 1971. 208 с.



УДК 373.21

Садовик М.О., магістрантка

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті здійснено аналіз стану екологічного виховання дітей дошкільного віку. Розглядаються теоретичні основи екологічного виховання дошкільників, дається обґрунтування екологічного виховання як невід'ємної частини освітньо-виховного процесу в закладі дошкільної освіти, доводиться необхідність координації дій усіх суміжних ланок освіти і виховання підростаючого покоління для вирішення завдань екологічного виховання дітей у дошкільних закладах.

Ключові слова: екологічне виховання, екологічне мислення, екологічна культура, екологічна свідомість, екологія особистості, здоров'я дітей, охорона природи.

The article deals with analysis of state of ecological education of preschool children. Theoretical principles of ecological education of pre-school children are being shown; ecological education as infeasible part of educational process in kindergarten is being proved; necessity to co-ordinate work of all joint links of education and upbringing of rising

generation for solving problems of ecological education in kindergartens is being proved.

Key words: *ecological education, ecological mentation, ecological culture, ecological conscience, culture of feelings, ecology of personality, children's health, preservation of nature.*

Постановка проблеми. Екологічне виховання молодого покоління сьогодні, як ніколи, є надзвичайно актуальним. Якщо з часів епохи Відродження людина вважалась підкорювачем або й центром світу, то нині науковці визначають істинне призначення людини – бути органічною частиною природи, жити й діяти за її законами, без необґрунтованих спроб змінити чи ігнорувати їх. Природа – джерело життєдіяльності людини. Однак упродовж тривалого часу відбувається руйнація життєтворчих основ, що загрожує знищенням не лише людини, а і всього живого на землі. Забруднення навколишнього середовища є одним із найсуттєвіших факторів, що негативно впливає на тривалість життя та здоров'я людей, збільшує небезпеку генетичних порушень. Екологічні умови, що склалися в Україні, не можуть не відобразитися на стані рослинного й тваринного світу. Забруднюються водні джерела, збіднюються степи, у багатьох місцях природне середовище стає непридатним для життя. Саме тому виникає потреба знайомити дітей дошкільного віку з екологічними проблемами.

Основи екологічної культури закладаються в дошкільному дитинстві, від чого залежить ставлення особистості до світу природи у подальшому, що підтверджує важливість використання цього сензитивного періоду для екологічного виховання особистості.

У Законі України «Про дошкільну освіту» визначається її роль як провідна у формуванні особистості дитини, саме тому зміст освіти має виступати основою становлення людини, а методи відповідати віковим особливостям дітей.

Базовий компонент дошкільної освіти орієнтує сучасних працівників дошкільного профілю у виборі завдань та змісту роботи з дітьми так, щоб не тільки забезпечувати їх певними знаннями, а й відкривати перед ними «науку життя», завдяки якій формувалися б творчі особистості з почуттям власної гідності та відповідальності за свої вчинки.

Відповідно до вимог Базового компоненту до кінця дошкільного періоду у дитини мають бути сформовані елементи екологічної вихованості, екологічного світорозуміння, позитивне ставлення до природи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення теми екологічного виховання значно активізувалось у наш час. Зокрема цій проблемі присвячені праці таких вчених, як Я. Коменського «Велика дидактика», Д. Локка «Думки про виховання», Й. Песталоцці «Лінгард і Гертруда», С. Русової «Дошкільне виховання», Ж.-Ж. Руссо «Еміль, або про виховання», В. Сухомлинського «Серце віддаю дітям», К. Ушинського «Рідне слово» та «Дитячий світ».

Такі сучасні дослідники цієї проблеми, як С. Дерябо, Г. Пустовіт, В. Ясвін, у своїх наукових працях підкреслюють необхідність формування екоцентричного типу екологічної свідомості діяльності людей у природі.

Н. Горобаха, Н. Глухова, Н. Кот, Н. Лисенко, С. Ніколаєва, З. Плохій, Н. Рижова, Н. Яришева доводять, що основи екологічного виховання закладаються ще в дітей дошкільного віку, а екологічна свідомість є головною та важливою складовою екологічної культури, формування основ якої ці дослідники визначають метою екологічного виховання дітей дошкільного віку.

Метою статті є узагальнення теоретичних основ екологічного виховання дошкільників та обґрунтування необхідності екологічного виховання як невід'ємної частини освітньо-виховного процесу в дошкільному закладі.

Виклад основного матеріалу. Екологічне виховання є одним із найважливіших завдань сьогодення. Майбутній стан природного середовища значною мірою залежить від успішного здійснення екологічного виховання, формування нового, свідомого, відповідального, доброго ставлення до природи [6, с. 38].

Відповідно до сфери «Природа» Базового компоненту дошкільної освіти в Україні, у дитини дошкільного віку необхідно формувати реалістичні уявлення про явища природи, базові елементи природодоцільного світогляду, усвідомлення єдності всіх природних елементів та себе як частки природи. Становлення екологічного світогляду відбувається поступово протягом багатьох років життя й навчання людини. Початок цього процесу, вважають Н. Глухова, Н. Горобаха, Н. Лисенко, С. Ніколаєва, З. Плохій та ін., припадає на період дошкільного дитинства, коли у процесі екологічного виховання закладаються основи світорозуміння, екологічної свідомості і практичної взаємодії з природою. Дослідники підкреслюють значущість дошкільного віку для вирішення питань екологічного виховання, оскільки саме в цей період дитина набуває першого досвіду взаємодії зі світом Природи, формуються основи її ціннісних орієнтацій [1].

На думку сучасних науковців (Н. Горобаха, Н. Кот, Н. Лисенко, В. Маршицька, З. Плохій), екологічне виховання, є складовою екологічної освіти й розглядається як відносно новий напрям дошкільної педагогіки, що суттєво відрізняється від традиційного ознайомлення дітей із природою. Основним змістом екологічного виховання дошкільників вони вважають два аспекти: передачу екологічних знань та їх трансформацію особистістю у ставлення до природи, що виявляється в діяльності [4].

Н. Лисенко зазначає, що метою екологічного виховання дошкільників є формування засад екологічної культури. На сьогодні існує багато трактувань поняття «екологічна культура». Дослідниця визначає екологічну культуру як соціально значущу діяльність у сфері взаємодії суспільства і природи у взаємозв'язку з її результатами – матеріальними й духовними цінностями, правовими нормами, народними звичаями і традиціями [2, с. 5].

На думку З. Плохій, основи екологічної культури особистості закладаються у період дошкільного дитинства, а головною її складовою є екологічна свідомість [5]. Учена зазначає, що екологічна культура визначає способи й форми взаємин людини з довкіллям, є своєрідним кодексом поведінки, що лежить в основі екологічної діяльності [5, с. 55].

Кінцевим результатом екологічної освіти і виховання Г. Пустовіт вважає екологічно виховану особистість. Екологічну вихованість він розглядає як один з основних показників індивідуальності, що характеризує поведінку і дії особистості в різноманітних типологічних ситуаціях міжособистісної взаємодії у процесі вивчення й охорони довкілля, в умінні і бажанні адекватної оцінки і самооцінки результатів власної чи колективної дії, спрямованої на збереження природи [2, с. 60].

На думку Г. Пустовіт, екологічна культура особистості змінює поведінку людини у довкіллі, чим забезпечується стабільне формування екологічної вихованості особистості і її діяльність не порушує рівновагу у природному середовищі [3, с. 64].

У результаті аналізу досліджень з екологічного виховання дітей дошкільного віку ми з'ясували, що в основному вони спрямовані на інтелектуальний розвиток дитини і меншою мірою торкаються її емоційно-моральної сфери, тоді як ефективність екологічного виховання завдячує тісному зв'язку інтелектуального та емоційного (О.М. Захлебний, І.Д. Зверев). Крім того, суттєвим недоліком організації екологічного виховання є утилітарний підхід до ролі природи в житті людини, недооцінювання її естетичного значення, нечітке формування у дітей уявлень про взаємозв'язок її окремих

компонентів (емоційного, інтелектуального, дієвого), а також про позитивний і негативний вплив людини на природу.

Сьогодні в екологічному вихованні дітей, як ніколи раніше, виникла необхідність зміни етичних парадигм. Дитина може добре засвоїти і навіть усвідомити, що так робити недобре, але це ще зовсім не означає, що вона не чинитиме зла. Розуміти завжди легше, ніж діяти. Отже, у мотиваційно-психологічному вихованні необхідно наголосити на любові до світу, до людей, до краси природи, акцентувати увагу на правді й доброті, самоцінності людського та будь-якого іншого життя, а не лише на проблемах руйнування довкілля.

Необхідними передумовами нової системи освіти, крім екологічних та природних, є соціальні, економічні, культурні, психологічні та психофізіологічні передумови.

Соціальні передумови – це виховання людини, здатної жити в соціальних умовах, які постійно змінюються, здатної адекватно сприймати навколишній світ як цілісний комплекс, де стверджуються загальнолюдські вартості. Виникнення нового типу виробничих відносин і нової групи виробництва складають економічні передумови. Важливість екологічної системи освіти – це культурні передумови. Психологічні передумови полягають у формуванні цілісної людської свідомості й багатовимірності мислення. Психофізіологічними передумовами нової системи екологічної освіти є необхідність розвитку сприйняття й переробки інформації.

У підґрунтя екологічної освіти необхідно закласти життєву потребу дотримуватися законів природи, розуміти й беззаперечно сприймати вимоги та обмеження, які визначаються ними в усіх сферах життєдіяльності людини, метою якої є здоровий спосіб життя, що потребує вироблення морально-етичних принципів [4, с. 4]

До морально-етичних принципів екологічної освіти слід віднести принципи гармонії, любові, золоті середини, оптимізму.

Принцип гармонії має проявлятися на всіх рівнях буття: духу, душі, тіла. Екологічна освіта має відповідати цьому принципові. Мається на увазі, що вихователь більше, ніж батьки, є взірцем для наслідування. А наслідування – прямий шлях до підсвідомості, де закладені вроджені задатки особистості. Вихователів слід постійно пам'ятати, що впливати на інших можна лише через себе. Розкриваючи дошкільнятам світ природи, знайомлячи їх із потребами довкілля, педагог може відкрити й зміцнити в кожній дитині такі високі моральні якості, як правдивість, доброту, любов, терпіння, милосердя, ініціативу, мужність, турботу, чуйність.

Найважливіше завдання вихователя – навчити дитину любити життя, природу, людей, себе, активно пізнавати світ, у який вона прийшла.

Принцип оптимізму в екологічній освіті виявляється через пріоритет позитивних ідей, фактів і дій у процесі розв'язання проблем довкілля, а також через усвідомлення кожною особистістю необхідності збереження природного середовища й своєї реальної активної участі в ньому.

В екологічній освіті будь-які крайнощі у виборі ідеології, у змісті та стратегії навчання можуть зашкодити. Саме тут має місце принцип «золотої середини», який допомагає розвивати дитину духовно, морально й інтелектуально, не принижуючи її індивідуальності.

Сучасна екологічна освіта зазнала істотних якісних змін: вже є розуміння того, що недосить володіти певним обсягом екологічних знань. Усі освітні види діяльності в дошкільному закладі мають бути екологічно зорієнтовані й спрямовані на розвиток інтелектуальної та духовної сфери особистості. Саме це дає змогу підготувати дітей до системного, наукового сприйняття світу та наявних у ньому екологічних проблем, а також до потреби його пізнання й активних природоохоронних дій.

Виходячи з цього, можна визначити екологічну освіту як систему послідовного безперервного формування екологічної культури дитини. Це здійснюється через соціалізацію особистості у процесі виховання, набуття життєвого досвіду. Виховання в дитини поваги та любові до себе самої, до людей, до світу природи розпочинається з родини та дошкільного закладу. Саме з дошкільного віку слід залучати до спільної з дорослими екологічно доцільної діяльності. У дітей починає пробуджуватись інтерес і любов до природи, до пізнання її через різні об'єкти та явища. Завдяки розвиткові емоційно-чуттєвої сфери конкретні об'єкти з природного оточення мають стати для дитини суб'єктами спілкування. Поступово у неї формується цілісний, емоційно-позитивний ідеальний образ довкілля як основи духовного зв'язку зі світом природи.

Не менш важливим значенням в екологічній освіті дошкільників є формування мотиваційних основ екологічної свідомості, яка є головним змістом екологічної освіти. Екологічні знання мають стати засобами, які входять у практичну діяльність і відповідно її мотивують.

В екологічному вихованні дітей дошкільного віку важливу роль відіграє формування культури почуттів. Завдяки емоційному відчуттю довкілля дитина може природно сприймати явища та об'єкти, виявляти свої почуття. Дитина повинна прагнути передавати свої почуття від

спілкування з природним оточенням засобами мистецтва, художнього слова. У цьому допомагають комплексні заняття щодо ознайомлення з природою (розвиток мовленнєвого спілкування та природа, зображувальна діяльність та природа). Тоді основою знань про морально-етичні норми та правила є становлення формування екологічної культури, що робить їх основним регулятором поведінки дитини. Лише система внутрішніх відносин стає основою особистості і виникає лише у світі культури. Екологічне виховання – це екологія особистості, свідомості, душі, культури.

Таким чином, основними завданнями екологічної освіти дошкільнят мають стати: розвиток естетичного відчуття світу природи; суб'єктивізація стосунків з ними; засвоєння елементів екологічної культури (історія, державність, народна медицина свого краю); розвиток уявлень про взаємозв'язки у природі; формування постійної потреби у зміцненні й збереженні власного здоров'я та здоров'я інших людей; засвоєння перлин народної мудрості про дбайливе ставлення до природного оточення; виховання справжньої любові до природи, бажання піклуватися про рослини і тварини, різко негативне ставлення до їх знищення; стимулювання допитливості і зацікавлення у пізнанні природи; формування навичок культурної поведінки у довіллі [6, с. 5].

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Екологічна освіта та виховання дітей дошкільного віку мають започаткувати безперервну екологічну освіту соціально-екологічного змісту, що полягає у навчанні дитини принципів життя в новому столітті в новій цивілізації.

Екологічна культура впливає на поведінку дитини в природі, тому поведінка може виступати критерієм екологічної вихованості. Подальша робота полягає у діагностиці рівнів сформованості екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Література

1. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 2002. 407 с.
2. Горопаха Н. М. Виховання екологічної культури дітей : посібник для вихователів дошкільних закладів та вчителів початкових класів. Рівне : Волинські береги, 2001. 212 с.
3. Лисенко Н. В. Екологічне виховання дітей дошкільного віку. Київ, 1993. 160 с.
4. Плохій З. П. Виховання екологічної культури дошкільників. Київ, 2002. 173 с.

5. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах. Київ-Луганськ : Альма-матер, 2004. 540 с.

6. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою: навчальний посібник. Київ : Вища школа, 2010. 255 с.



УДК 378.22

Сівачинська І. І., магістрантка

ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ МАГІСТРІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті окреслено сучасні технології навчання магістрів спеціальності 012 «Дошкільна освіта» в закладах вищої освіти. Зроблено акцент на тому, що сучасні технології навчання дають змогу сформувати конкурентоспроможного фахівця в галузі освіти, готового до викликів сьогодення. Представлені та схарактеризовані технології навчання дають змогу удосконалити професійну підготовку магістрів у закладах вищої освіти.

Ключові слова: технології навчання, магістр, заклад вищої освіти, професійна підготовка, SMART-освіта, технології BYOD, HTML.

In the article outlined modern technologies of studies of master's degrees of speciality 012 «Preschool education» in establishments of higher education. It is accented an author, that modern technologies of studies enable to form a competitive specialist in industry of education, segodennya prepared to the calls. Presented and skharakterizovani technologies of studies enable to perfect professional preparation of master's degrees in establishments of higher education.

Key words: technologies of studies, master's degree, establishment of higher education, professional preparation, smart-education, technology of BYOD, HTML.

Постановка проблеми. У нових історичних умовах, що склалися на початку двадцять першого століття, набуває все більшого значення розвиток і використання сучасних технологій навчання. Правильно обрати технологію навчання можливо за умови знання їхньої сутності та змісту. Систематичне використання сучасних технологій навчання сприяє більш якісній підготовці магістрів спеціальності 012 «Дошкільна освіта».

Розвиток магістратури в Україні зорієнтовує заклади вищої освіти на підготовку конкурентоспоможних фахівців дошкільної освіти, удосконалення професійної підготовки магістрів спеціальності 012 Дошкільна освіта. Основною суперечністю розвитку системи вищої освіти є невідповідність старих технологій навчання, виховання та розвитку студентів сучасним запитам держави, суспільства та освітянської спільноти, вимогам роботодавців на першому робочому місці. Окреслена суперечність зумовлює потребу в необхідності оновлення змісту професійної підготовки магістрів спеціальності 012 Дошкільна освіта шляхом використання сучасних технологій навчання, спрямованих на формування компетентного магістра, який уміє вчитися впродовж життя.

Розробка та впровадження сучасних технологій в освіті вивчалися в роботах В. Афанасьєва, В. Бенери, Г. Балла, С. Вітвицької, М. Євтуха, О. Винославської, В. Кременя, С. Максименка, В. Садовського, М. Смульсон, В. Стрельнікова, Е. Машбіц, А. Пригожина, А. Фурмана, Ю. Швалба та ін. [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7]. Цілісного дослідження щодо характеристики сучасних технологій навчання під час підготовки магістрів ще не було, тому метою нашого дослідження – здійснити аналіз окремих технологій навчання у закладах вищої освіти під час професійної підготовки магістрів спеціальності 012 Дошкільна освіта.

Виклад основного матеріалу дослідження. Багатогранність змісту освіти магістрів – майбутніх викладачів вищої школи – дає підстави характеризувати його як цілісну систему взаємодоповнюючих і взаємопов'язаних компонентів, серед яких вагома роль відводиться використанню сучасних технологій навчання.

Звернення до проблеми технологій навчання є наслідком усвідомлення викладачами вищої школи відриву педагогічної науки від практики. Недостатньо того, що наука формулює педагогічну теорію, навіть найдосконалішу. Теорія має «заземлитись» через застосування конкретної технології впровадження її у життя. Можна виділити чотири основних варіанти сучасних технологій навчання [7, с. 342]:

1. Засновані на випереджуючому фіксованому інтелектуальному розвитку студента (система розвиваючого навчання Д. Б. Ельконіна – В. В. Давидова).

2. Технології пріоритетного розвитку емоційно-чуттєвої сфери, уяви, творчих можливостей та здібностей через різні види гри, психологічні тренінги, пов'язані з іменами Л. М. Толстого, К. Вентцеля, М. Монтессорі, С. Френе, Р. Штайнера.

3. Технології пріоритетного розвитку практичного мислення, трудових умінь і навичок (послідовно втілюються в закладах початкової професійної освіти, де загальний інтелект і різноманітні здібності особистості прагнуть розвивати, залучаючи студентів до трудової діяльності, сприяють їх професійному самовизначенню).

4. Технології духовно-морального становлення особистості, екологічної чистоти підходу до природи студента, виховання в нього шляхетних чеснот на основі віри в його вроджену місію і різноманітні можливості. Найбільш послідовно і плідно цей варіант відображений в педагогічній системі В. Сухомлинського.

Опишемо класифікацію існуючих педагогічних технологій за напрямком модернізації традиційної системи освіти (за Г. Селевко).

1. Технології на основі гуманізації і демократизації педагогічних відносин. Це технології з пріоритетом особистісних відносин, індивідуального підходу, нежорстким демократичним управлінням і яскравою гуманістичною спрямованістю змісту. Базовою технологією в цій групі є наша вітчизняна педагогіка співробітництва.

2. Технології на основі активізації та інтенсифікації діяльності студентів. До даного класу технологій відносяться ігрові технології, проблемне навчання, програмоване навчання.

3. Технології на основі ефективності організації та управління процесом навчання. Найбільш широко використовуються з них технології диференційованого навчання, технології індивідуалізації навчання, ІКТ технології.

4. Природовідповідні технології. Технології цієї групи спираються на природні процеси розвитку особистості, використовують методи народної педагогіки. Найбільш відомою з них є технологія саморозвитку М. Монтессорі.

5. Альтернативні педагогічні технології. Найбільш відомими є вальдорфська педагогіка Рудольфа Штейнера і технологія вільної праці Селестена Френе.

6. Комплексні політехнології або авторські школи. Відмінна особливість їх – нерозривний зв'язок з особистою майстерністю викладача, власним педагогічним почерком, певним педагогічним середовищем. Вони майже недоступні для повторення, оскільки

несуть у собі неповторний відбиток особистості і тих умов, у яких вони застосовуються [5, с. 109].

У процесі підготовки магістрів спеціальності 012 «Дошкільна освіта» найбільш вагома роль у контексті SMART-освіти відводиться саме інформаційним технологіям. Інформаційними технологіями навчання називають усі технології, що використовують спеціальні технічні інформаційні засоби (ЕОМ, аудіо, кіно, відео). Враховуючи те, що арсенал сучасного студента складається з декількох універсальних пристроїв: ноутбука, планшета, телефону, то ми можемо у процесі професійної підготовки магістрів спеціальності 012 Дошкільна освіта реалізувати мету BYOD, яка полягає в тому, що викладач не забороняє, а дозволяє і всіляко мотивує на те, щоб вони приносили свої пристрої і з їх допомогою виконували завдання. Використання технології BYOD дає можливість вирішити кілька проблем, які актуальні в сучасній освіті.

При розробці заняття у вищій школі із використанням мобільних додатків та використанні технології BYOD необхідно звернути увагу на наступні важливі чинники:

1. *Операційна система мобільного телефону (Android, iOS або Windows).* Потрібно мати на увазі, що певний додаток може бути доступний тільки на одній із них.

2. *Обсяг мобільного застосування в мегабайтах.* Слід віддавати перевагу програмам з мінімальним обсягом необхідної інформації. Технічні характеристики мобільних пристроїв різняться, і великий обсяг даних може бути доступний не кожному.

3. *Доступність.* Існує великий вибір додатків, безкоштовних для інсталяції. Однак можливості використання можуть бути обмежені або з огляду на виконувані функції, або за часом (демо-версія).

4. *Рейтинг.* На підставі оцінок користувачів кожен додаток має рейтинг і короткі відгуки. Викладачу необхідно заздалегідь ознайомитися з думкою магістрів щодо додатку, а також вміти зробити власний висновок щодо користування додатком. Не завжди низький рейтинг дорівнює низькій якості продукту, і навпаки.

5. *Інтерфейс.* Завдання в додатку мають бути зрозуміло сформульовані, не перевантажені зайвими символами і текстом, візуальне та звукове оформлення не повинно дратувати яскравими кольорами і різними звуками [6, с. 39].

Технологія BYOD є новим напрямком в галузі інформаційних і комунікаційних технологій в навчанні. Очевидні переваги його використання, і в той же час є невирішені питання, які перешкоджають його інтегруванню в освітній процес. У зв'язку з цим потрібно вдосконалення навчально-методичної бази закладів вищої

освіти, а також підвищення рівня інформаційної компетентності викладачів задля успішної підготовки магістрів до майбутньої професійної діяльності [6, с. 14]. Зауважмо, що в закладах вищої освіти успішно застосовуються різні програмні комплекси – від відносно доступних (текстові і графічні редактори, засоби для роботи з таблицями і підготовки комп'ютерних презентацій), до складних і вузькоспеціалізованих (системи програмування, системи керування базами даних, пакети символічної математики і статистичної обробки даних тощо). Основні проблеми, які вирішує запровадження інформаційних технологій навчання:

- удосконалення процесу навчання магістрів, підвищення його ефективності і якості завдяки додатковим можливостям пізнання навколишньої дійсності і самопізнання, розвитку особистості студента спеціальності 012 Дошкільна освіта;
- управління освітнім процесом, закладами вищої освіти;
- проведення моніторингу (контролю, корекції результатів навчальної діяльності, комп'ютерного педагогічного тестування і психодіагностики);
- поширення науково-методичного досвіду викладачів закладу вищої освіти з питань професійної підготовки магістрів;
- організація інтелектуального дозвілля, розвиваючих ігор;
- забезпечення доступу до інформаційного простору закладу вищої освіти, де навчається студент, задля виконання завдань викладача, самоосвіти тощо.

Технологія HTML заснована на створенні гіпертексту за допомогою спеціальної мови HTML. Для перегляду гіпертексту і пошуку інформації на початку 90-х років були розроблені спеціальні програми, названі браузером (від англ. browser – засіб для перегляду). Браузери дозволяють переглядати гіпертекст майже на будь-якому комп'ютері, незалежно від використовуваної операційної системи (DOS, Windows, UNIX та інші). В останні роки були розроблені й одержали визначену популярність різні програмні комплекси, що розширюють можливості, надані технологією HTML, і дозволяють залучити педагогів безпосередньо до створення гіпертекстових навчальних засобів для використання в освітньому процесі у закладах вищої освіти [6, с. 40].

Поширення гіпертекстової технології стало своєрідним поштовхом до створення і широкого тиражування на компакт-дисках різноманітних електронних видань: підручників, довідників, словників, енциклопедій. Використання в електронних виданнях різних інформаційних технологій (навчальних систем, мультимедіа, гіпертексту) дає вагомні дидактичні переваги електронній книзі

порівняно з традиційною: технологія мультимедіа створює навчальне середовище з яскравим і наочним поданням інформації, що особливо приваблює; здійснюється інтеграція значних обсягів інформації на єдиному носії; гіпертекстова технологія завдяки застосуванню гіперпосилань спрощує навігацію і надає можливість вибору індивідуальної схеми вивчення матеріалу; технологія інтелектуальних навчальних систем на основі моделювання процесу навчання доповнює підручник тестами, відслідковує і направляє траєкторію вивчення матеріалу, здійснює, таким чином, зворотний зв'язок. [6; 3; 2; 4].

Не менш важливу роль у процесі професійної підготовки магістрів відіграють технології дистанційного навчання, забезпечуючи взаємозв'язок студентів та викладачів майже цілодобово. Коротко охарактеризуємо їх. Електронна пошта є найефективнішим способом дистанційного навчання, що використовується для передачі змісту навчальних курсів у формі творчих завдань чи консультацій, забезпечення зворотного зв'язку студента й викладача. Недолік: неможливість прямого діалогу студента й викладача.

Відеоконференції з використанням комп'ютерних мереж, на відміну від трансляцій через супутникові канали зв'язку, є дешевшими, тому їх можна використовувати для проведення семінарів у мікрогрупах із 5–7 осіб, індивідуальних консультацій, обговорення фундаментальних проблем навчального курсу. Ця технологія проведення конференції, крім вербального та візуального контактів, створює можливість спільного управління екраном комп'ютера з метою створення схем, малюнків, передачі фотографічного й друкованого матеріалу тощо. Технологія проведення відеоконференцій через цифрові супутникові канали з використанням відеокомпресії забезпечує високу якість зображення й може бути ефективною за невеликого обсягу ефірних годин і великої кількості учасників. Рекомендується для проведення оглядових лекцій, колективних обговорень результатів вивчення курсів тощо [6; 3; 2; 4].

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Отож, при виборі будь-якої сучасної технології навчання необхідно пам'ятати, що для її успішної реалізації є важливим дотримання трьох умов: досконало вивчити цю технологію викладачеві закладу вищої освіти; визначити для якої спеціальності магістрів вона призначена і чи потрібна вона вашим конкретним магістрам; забезпечити собі постійний доступ до теоретичних, методичних, дидактичних матеріалів за даною цією технологією в умовах закладу вищої

освіти. Перспективи подальших розвідок вбачаємо в аналізі сучасних технологій навчання, що використовуються викладачами у Кременецькій обласній гуманітарно-педагогічній академії ім. Тараса Шевченка під час професійної підготовки магістрів спеціальності 012 Дошкільна освіта.

Література

1. Вітвицька С.С. Педагогічна підготовка магістрів в умовах ступеневої освіти: теоретико-методологічний аспект: Монографія. Житомир: Видавництво: ЖДУ імені І.Франка, 2009. 436 с.
2. Засоби інформаційно-комунікаційних технологій єдиного інформаційного простору системи освіти України : колективна монографія / [В. В. Лапінський, А. Ю. Пилипчук, М. П. Шишкіна та ін.]; НАПН України. Київ : Педагогічна думка, 2010. 160 с.
3. Стрельников В. Ю. Сучасні технології навчання у вищій школі : модульний посібник для слухачів авторських курсів підвищення кваліфікації викладачів МІПК ПУЕТ / В. Ю. Стрельников, І. Г. Брітченко. Полтава : ПУЕТ, 2013. 309 с.
4. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: Зб. наук. пр. – Вип. 31. / Редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2012. 540 с.
5. Сучасні педагогічні технології: навч.-метод. посіб. / Авт.-укл. Федорчук Є. І. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2006. 218 с.
6. Smart-освіта: ресурси та перспективи : *матеріали III Міжнар. наук.-метод. конф. (Київ, 7 грудня 2018 р.)* : тези доповідей. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 252 с.
7. Інновації у вищій освіті: вітчизняний і зарубіжний досвід: навч. посіб./ І. В. Артьомов, І. П. Студеняк, Й. Й. Головач, А.В. Гусь. Ужгород : ПП «АУТДОР-ШАРК», 2015. 360 с.



УДК 159.922.72:373.2.013

Балагура М. П., магістрантка

ОРГАНІЗАЦІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ У СИСТЕМІ ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ НІМЕЧЧИНИ

У статті автором висвітлюються результати досліджень особливостей інтелектуального розвитку дітей німецькими науковцями, педагогами. Розкриваються особливості функціонування дошкільних закладів Німеччини. Визначається місце інтелектуальної складової у змісті освіти. Описуються принципи, методи, засоби, чинники інтелектуального розвитку німецьких дошкільників. Визначається роль родини й дитячого садка в розумовому розвитку дитини.

Ключові слова: дитячі садки, дошкільник, засоби, інтелектуальний розвиток, методи, німецькі педагоги, принципи, родина.

In this article the author covers the results of research of intellectual specifics of children's development by German scientists, teachers. It reveals the specifics of pre-school institutions of Germany. The article determines the place of intellectual components in the content of education.

Methods, ways and principles of intellectual development of German preschoolers are described here.

It also determines the role of a child and a kindergarten in the mental development of a young person.

Key words: a kindergarten, a preschooler, ways, intellectual development, methods, German teachers, principles, a family.

Постановка проблеми. На сучасному етапі реформування дошкільної освіти, проблема розвитку інтелекту малюків, посідає особливе місце у теорії і практиці педагогіки. Оскільки саме інтелектуальний розвиток дитини є однією із складових її навчальної діяльності, що. Безумовно, впливає на розвиток та становлення компетентної особистості.

Проте вважаємо, що це питання потребує також урахування світового досвіду. Інтеграція України у світовий простір відкриває можливість глибшого ознайомлення з досягненнями інших країн у різних освітніх галузях, зокрема дошкільній. Відповідно, актуальним є питання вивчення особливостей інтелектуального розвитку дитини в системі дошкільного виховання Німеччини.

Проблема інтелектуального розвитку дітей дошкільного віку у всі часи була і залишається актуальною серед психологів і педагогів. Їй були присвячені дослідження та роботи зокрема Л. Артемова, А. Богуш, Е. Вільчковський, Н. Лисенко, Т. Поні-манська, Т. Пантук, О. Проскура, М. Стельмахович, З.Хало та ін.

Зазначена проблематика знаходить своє вичвітлення й у працях німецьких педагогів, психологів, соціологів: І. Бекера (I. Becker), М. Тектора (M. Textor), М. Бергера (M. Berger), Е. Боппа (E. Bopp), В. Брецинка (W. Brezinka), В. Штерна (W. Stern), В. Ганса (W. Hans), Й. Кірша (J. Kiersch), С. Мюллера (S. Myller), С. Пфеффера (S. Pfeffer), М. Шпітцера (M. Spitzer), П. Тітце (P. Tietze), Р. Цімера (R. Zimmer) та ін

Мета статті – визначити й проаналізувати особливості функціонування дошкільних закладів та організації інтелектуального розвитку дитини у системі дошкільного виховання Німеччини.

Виклад основного матеріалу. Функціонування дошкільних закладів у Німеччині зумовлюється специфікою адміністративної системи країни. До складу Німеччини входять 16 федеральних земель зі своїми законами, владою, конституцією, проте діють вони у рамках Основного закону країни. Німецька система освіти, зокрема дошкільна, має децентралізований характер управління, що передбачає свободу існування різних навчально-виховних закладів. В основному освітні установи є державними.

Традиції суспільного дошкільного виховання в Німеччині є одними з найдавніших. Із 1957 р. діє закон про вільне відвідування дитячих садків, 20 % з яких утримує держава, 80 % належать церковним общинам, профспілкам, німецькому Червоному Хресту, службі молоді, іншим благодійним товариствам. Батьки оплачують 50 % утримання дітей, інші витрати відшкодовує власник дошкільного закладу.

У Німеччині існують такі типи дошкільних закладів:

- дитячі садки з повним або неповним днем, призначені для дітей 3-х – 6-ти років;
- одnogрупові дошкільні заклади (переважно для старших дошкільників);
- пришкільні групи (для п'ятирічних дітей);

- підготовчі класи основної школи. У них виховують і навчають п'ятирічних дітей;
- цілодобові інтернати для здорових дітей віком від 3-х до 6-ти років;
- інтернати для дітей із проблемами здоров'я і розвитку;
- материнські центри. У них матері разом з дітьми займаються цікавою і корисною діяльністю, спілкуються між собою та спеціалістами з педагогіки і психології.

Головні концептуальні засади виховання дітей реалізуються у дитячих садках вільного і відкритого типів. Найпоширеніший тип вільного дитячого садка – штейнерівські дитячі садки і дитячі садки Монтесорі. Відкритий дитячий садок організовано на ситуативно-орієнтованій концепції дошкільного виховання, для якої характерні: відкрите планування з участю дітей; навчання на базі реальних життєвих зв'язків; єдність гри і навчання; різновікова організація життя та діяльності; зв'язок із громадськістю; співробітництво батьків і дошкільного закладу.

Характерними тенденціями розвитку системи дошкільного виховання виступає урізноманітнення типів дитячих закладів, особливе місце посідають підготовчі або «нульові» групи, створюються центри короткострокового нагляду за дітьми; діють дитячі садки при підприємствах, церквах; функціонують садки для дітей з малозабезпечених та соціально неблагополучних сімей; розширюється мережа дошкільних закладів для малюків із фізичними вадами та порушеннями психіки.

Початкове, спеціально організоване розумове виховання дитини в межах дитячого садка виступає фундаментальною базою під час підготовки до шкільного життя. При цьому розумовий розвиток дитини повинен здійснюватися у ході ігрових занять у природній атмосфері. Важливим напрямом діяльності дошкільних закладів є робота над проектами різноманітної тематичної спрямованості: філософської, теологічної, естетичної, художньої.

Німецькі науковці стверджують, що в дитячих садках, на відміну від школи, зміст навчання не може регламентуватися наперед, оскільки він повинен зумовлюватися зацікавленнями дітей. У сучасних дитячих садах Німеччини головним у виховній роботі є розвиток мови, соціальне виховання і гра.

Пріоритетним завданням у царині інтелектуального розвитку дитини дошкільного віку німецькі педагоги вважають виховання компетентної, свідомої, всебічно розвиненої особистості, яка цілком і повністю відповідає за власні дії та вчинки.

Дошкільна освіта має на меті надати дитині найкращі стартові можливості для подальшого життя та отримання освіти. Важливе педагогічне завдання полягає в тому, щоб не лише доступно подати дітям систематизовані знання, що відображають суттєві зв'язки і залежності явищ дійсності, з якими зустрічаються у своєму житті, а й навчити дитину самостійно їх здобувати, засвоювати, систематизувати і використовувати в повсякденній діяльності.

Найбільш істотні зрушення в розумовому розвитку дитини є результатом засвоєння не якихось окремих знань і вмінь, а певної системи та загальних форм розумової діяльності, що лежать в її основі.

Для Німеччини, як і для інших розвинених європейських країн, провідними тенденціями розвитку дошкільної освіти виступають розширення мережі дошкільних закладів; орієнтація на планомірну підготовку до навчання у школі; сприяння психологічній адаптації дошкільнят до наступного шкільного життя; розвиток системи психолого-педагогічного та соціально-педагогічного консультування майбутніх та молодих батьків; формування знань, умінь та життєво важливих компетенцій.

Дослідження доводить, що в Німеччині спостерігається тенденція подальшого зростання кількості дітей у різних типах дошкільних закладів. Дошкільне виховання стає престижним, часто обов'язковим елементом усієї системи освіти у країні. Відбувається об'єднання дошкільних закладів із початковою школою і створення специфічних дидактичних комплексів для підготовки дитини до шкільного навчання.

Саме з огляду на ці причини сфера інтелектуального розвитку дитини-дошкільника розглядається німецькими вченими та педагогами-практиками як важливий і необхідний компонент загального розвитку особистості. Цей аспект є невід'ємною частиною усіх державних, альтернативних та творчих програм у царині дошкільної освіти.

У Німеччині в умовах сьогодення відбувається активний пошук нових, ефективних, гуманних, дитиноцентричних концепцій і програм розвитку дитини дошкільного віку. Особливий акцент поставлено на формування компетенцій особистості та її активну соціалізацію.

Вивчивши теоретичні основи організації інтелектуального розвитку дитини у системі дошкільного виховання Німеччини, з'ясовано, що німецькі педагоги дошкільники обстоюють дитиноцентричний та суспільно-зумовлений підхід до процесу організації інтелектуального розвитку дитини.

Для оптимізації шляхів розвитку дитини-дошкільника, зокрема інтелектуального, у німецькому дошкільні сьогодні широко використовується ситуаційно-орієнтована концепція. Її представники вважають, що у формуванні змісту, мети, форм та методів навчання дітей дошкільного віку не слід орієнтуватися на наукові дисципліни, що презентують основні галузі наук або певні види людської діяльності.

Натомість важливо керуватися умовами конкретних ситуацій, окремих вихованців, групи, певної особистості і суспільства в цілому. Дитина повинна вчитися оптимальної поведінки в міру своїх можливостей і без проблем опановувати різні життєві ситуації. Метою і завданнями цієї концепції є розвиток у дітей знань, здібностей, нахилів та формування компетенцій.

Для реалізації завдань інтелектуального розвитку дитини-дошкільника німецькі педагоги звертають увагу на необхідність дотримання цілої низки принципів – основних, вихідних положень, які становлять підґрунтя для розбудови змісту, вибору форм та добору методів у роботі з дитиною дошкільного віку.

Найважливішими є: принцип наочності, принцип активності, принцип зв'язку з життям, принцип самодіяльності, принцип врахування вікових та індивідуальних особливостей, принцип послідовності, принцип індивідуалізації та диференціації, принцип добровільності навчання. У контексті чинників інтелектуального розвитку дітей дошкільного віку, то одним із найважливіших є мовний.

Розвиток мовлення (поповнення і активізація словника, виховання фонетичної культури, зв'язного мовлення) – важливий напрям розумового виховання. Пріоритетним аспектом інтелектуального та соціального розвитку дитини дошкільного віку німецькі педагоги вважають формування комунікативних здібностей та спілкування.

Суттєвий вплив на інтелектуальний розвиток дитини дошкільного віку, як свідчать дослідження [1], мають оточення, середовище, телебачення тощо.

Важливим чинником є й підготовка педагогів-вихователів до роботи в дитячих садках. У сучасних умовах освіта вихователя в Німеччині викликає багато дискусій і перебуває на стадії розвитку. Кожна федеральна земля має різні можливості для підготовки вихователя дошкільного закладу. Цей процес може варіюватися від передпрактики в соціально-педагогічному закладі до закінченої професійної освіти.

Для оптимізації роботи німецького дошкілля продукуються програми, які визначають зміст та пріоритетні напрями спільної з дітьми діяльності і відображають усі сфери практичної діяльності педагога. Такі документи формуються Міністерством у справах культури, молоді та спорту кожної землі – основної адміністративної одиниці країни. Над розробкою програм працюють провідні фахівці галузі, обов'язковою є фаза апробації в дитячих садках різних типів.

У роботі з дошкільниками в контексті інтелектуального розвитку педагогами всіляко вітаються стихійні ідеї, фантазія і спроби оригінального оформлення ідеї чи діяльності, у яких вихователю відводиться роль партнера, консультанта, товариша.

Німецька дошкільна педагогіка послуговується значним арсеналом методів для інтелектуального розвитку дошкільнят. Важливим і результативним вважається гра у різних її формах: імпровізації, рольові, фантазійні, дидактичні, рухливі, конструктивні, виробничі ігри; ігри зображувального й творчого характеру тощо.

Велика увага у контексті інтелектуального розвитку дошкільників приділяється спостереженню й експерименту. Особливі вимоги німецькими педагогами ставляться до методично правильного застосування різних дитячих вправ. Використовується метод безпосереднього спілкування з навколишнім середовищем та предметами навколишньої дійсності (по-іншому його називають «предметною зустріччю»).

У процесі інтелектуального розвитку дитини важливе місце посідають такі дослідницькі методи, як класифікація, ранжування (розташування у певній послідовності), порівняння (наприклад, понять простору і часу). Особливу увагу у роботі з дітьми німецькі педагоги звертають на різноманітні наочні засоби: зображення, моделі, предмети, діапозитиви, малюнки, натуральні об'єкти тощо.

Специфічною і науково-виваженою є робота вихователів з дітьми, що мають особливі потреби – обдарованими, дітьми з інвалідністю, з відхиленнями в емоційно-вольовій сфері та соціальній поведінці, дітьми з соціально занедбаних сімей тощо. Цей аспект німецької дошкільної педагогіки розробляють М. Текстор, П.Тітце, І. Бекер та ін.

Означена проблема визначається як інтердисциплінарна і передбачає тісну співпрацю вихователів, психологів, соціальних педагогів, лікарів, батьків, громадськості. Такі діти розглядаються як звичайні, нормальні, здорові, лише з тією увагою, що іноді потребують додаткової уваги чи допомоги від друзів або дорослих. Це також цілком стосується їхнього розумового розвитку.

Важливе місце в дошкільних закладах відводиться формуванню груп. Групи часто є гетерогенними. Вони складаються із дітей, що мають різні таланти і здібності, в інтелектуальній сфері в тому числі. Німецька дошкільна педагогіка обстоює думку про те, що чим більшою є група, тим простіше можна реалізувати диференціацію, проте складніше здійснити індивідуальний підхід.

Для тих дітей, що мають особливі потреби, німецькі педагоги використовують так звані персональні заняття. Вихователь повинен забезпечити простір свободи, у якому дитина почувається захищеною.

3. Хало [7] у результаті проведеного дослідження, що мало компаративний характер, визначила головні напрями удосконалення системи українського дошкілля з урахуванням новітніх досягнень німецьких науковців. Зважаючи на ситуацію тривалої руйнації українського дошкілля, науковці та вихователі практики апробують нові підходи, концепції, методи та засоби для гармонійного розвитку дитини-дошкільника.

Інтелектуальний розвиток особистості в цей період є особливо важливим, а зволікання з розвитком розумових резервів та можливостей може накласти негативний відбиток на майбутнє життя людини. Сьогодні українські дитячі садки та ясла тяжіють до удрібнення, розвивається приватне дошкілля, модернізуються зміст і форми освітнього процесу в системі дошкілля.

Особливого значення набуває формування в дошкільника активної-пізнавального ставлення до світу, уміння успішно орієнтуватися в розмаїтті предметів і явищ, здатності довільно регулювати свою пізнавальну діяльність.

Розумовий розвиток дитини розглядається не лише як отримання певного обсягу знань, а як розвиток сприймання, пам'яті, уваги, пізнавальних здібностей, оволодіння способами та прийомами пізнавальної діяльності.

Дошкільна освіта трактується сьогодні як дитиноцентрична, зосередженням на питаннях удосконалення наукових концепцій щодо формування елементарних мислительних навичок у дітей, впевненості у своїх силах, самостійності та незалежності.

Центральними також залишаються проблеми розвитку мовленнєвих і комунікативних здібностей дітей; допитливості та ініціативи. При цьому їхнє розв'язання не повинно порушувати безпосередність природного розвитку дитини.

Доробок німецьких вчених дає можливість спроектувати цілісну картину процесу інтелектуального розвитку дитини дошкільного віку та екстраполювати добуті дані на українське дошкілля. Важливими є

також наукові доробки німецьких педагогів, психологів, лінгвістів, філософів, які визначили науково-методичне підґрунтя інтелектуального розвитку дитини-дошкільника.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Отже, розглянуті наукові праці німецьких учених дають підстави трактувати інтелектуальний розвиток як здатність цілеспрямовано діяти, раціонально думати й ефективно взаємодіяти з навколишнім світом. Початкове, спеціально організоване розумове виховання дитини в рамках дитячого садка виступає фундаментальною базою під час підготовки до шкільного життя. При цьому розумовий розвиток дитини повинен здійснюватися у ході ігрових занять у природній атмосфері. Важливим напрямом діяльності дошкільних закладів є робота над проектами різноманітної тематичної спрямованості: філософської, теологічної, естетичної, художньої. Перспективи дослідження вбачаємо в подальшому обґрунтуванні необхідності впровадження оптимального педагогічного інструментарію інтелектуального розвитку німецького дошкільника у практику сучасного дошкільного виховання України.

Література

1. Вульфсон Б. Л. Стратегия развития образования на Западе на пороге XXI века. Москва : УРАО, 1999. 208 с.
2. Декларация прав дитини. Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1959 року. Державна національна програма «Освіта: Україна XXI століття». Київ : Райдуга. 1994. 61 с.
3. Делор Ж. Образование – необходимая утопия. *Педагогика*. 1998. № 5. С. 29–32.
4. Джуринский А. Н. Зарубежная школа: история и современность : учеб. пособ. М. : Изд. Российского открытого ун-та, 1992. 177 с.
5. Мейвогель Р. Дошкольное и детское воспитание в Европе. *Обруч*. 1998. № 3. С. 4-6.
6. Парамонова Л. А. Дошкольное и начальное образование за рубежом: история и современность. Москва : Просвещение, 2001. 324 с.
7. Хало З. П. Зміст та шляхи реалізації завдань інтелектуального розвитку дитини у системі дошкільного виховання. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. 2006. № 1. С. 167-172.



УДК 373.2.018.1

Харчук А. Л., магістрантка

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У РОДИНІ ТА ДИТЯЧИХ САДКАХ НІМЕЧЧИНИ

У статті розкриваються організаційні та діяльнісні аспекти дитячих садків Німеччини. Звертається увага на правила й традиції, обладнання, забезпечення й особливості організації освітнього процесу загалом та на конкретних прикладах. Описуються критерії готовності дітей до школи, роль вихователя в освітньому процесі. Розглядаються особливості виховання дошкільника у німецькій родині. Розкриваються загальні аспекти німецького стилю виховання, формування культури святкування.

Ключові слова: вихователь, дитячий садок, дошкільник, німецький стиль виховання, обладнання, побут, родина, типи садків.

The article reveals the organizational and activity aspects of German kindergartens. The attention is paid to the rules and traditions, equipment and specifics of educational process in general and according to the special principles. The criteria of children's preparation to school, the role of an educator in educational process are described. The principles of education of a preschooler in German families are also mentioned. General aspects of German educational style, formation of a tradition of celebration are also in this article.

Key words: an educator, a kindergarten, a preschooler, German style of education, equipment, everyday life, a family, kinds of kindergartens.

Постановка проблеми. В Україні накопичений потужний психологічний та педагогічний науковий потенціал у сукупності ідей, принципів, відповідних технологій, який спирається на власні культурно-історичні традиції, наділений системністю,

концептуальністю, чітко вираженою здатністю орієнтуватися на практиці.

У цьому контексті особливого значення набуває взаємозв'язок наукових досліджень у сфері української педагогіки дитинства з культурно-освітньою дослідницькою традицією інших країн, зокрема Німеччини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості становлення і розвитку, актуальні питання сучасного зарубіжного дошкільного виховання вивчають Н. Лисенко, Н. Кирата; особливості функціонування системи дошкільної освіти в Німеччині досліджувала З. Хало; зарубіжні теорії та концепції дошкільного виховання проаналізовані у початково-методичному посібнику Т. Пантюк. Досить широким є коло компаративних досліджень педагогів, зокрема актуальні проблеми вітчизняної та зарубіжної дошкільної педагогіки розкриває у своїх працях Н. Микляєва. Вивченню зарубіжного педагогічного досвіду присвячені численні дисертаційні роботи та наукові публікації. Серед них праці Н. Абашкіної, О. Алексєєвої, Л. Боярської, Б. Вульфсона, Л. Зязюн, О. Кашуба, Н. Кічук, М. Красовицького, Б. Мельниченко, Д. Пашенко, Л. Пуховської, Т. Харченко, О. Федотової, В. Фролін, Т. Яркіної та інших.

Мета статті – розкрити теоретичні й практичні аспекти виховання дитини в родині та дошкільних закладах Німеччини.

Виклад основного матеріалу. У кожному дитячому садку є свої правила і традиції. Наприклад, у якийсь певний день тижня, діти і дорослі збираються разом, обговорюють свої проблеми і труднощі, разом приймають рішення та стежать за їх виконанням. Темою обговорення може бути проблема прибирання ігрової кімнати або погана поведінка, або ж реакція вихователя на гру дітей – головне на цих зборах те, що кожен може висловити свою думку відкрито, отримати дружню пораду і підтримку.

Ігри для дітей організовують вихователі та їх добровільні помічники – старшокласники, які мріють у майбутньому пов'язати своє життя з вихованням дітей. Іграм приділяється дуже велика увага. У них моделюються життєві ситуації, розвивається вміння самостійно мислити та приймати рішення.

Дитячі садки добре обладнані. В кожному обов'язково є велика кімната, де багато будівельних кубиків, конструктори «Лего», машини – діти будують замки, залізницю та ін.

Одна окрема кімната – ляльковий будинок, де багато ляльок і всіляких іграшок для ігор в ляльки. Там же стоїть великий стіл для малювання.

Також у дошкільному закладі є й кімната для відпочинку. У ній майже немає меблів, просто на підлозі лежать багато матраців і подушок. Діти за бажанням відпочивають або грають у спокійні ігри. Тут увесь день звучить музика. У цій кімнаті читають книги, відпочиваючи від гучних розваг і прогулянок. Є й спеціальна кімната-спортзал для активних ігор. У ній стоять дитячі тренажери, снаряди, м'ячі.

Звичайно, при кожному дитячому садку є великий і облаштований двір. На прогулянці дітям видають велосипеди, машинки для катання. В кожному дворі влаштовані пісочниці, влітку – маленькі басейни.

У дітей в дитячому садку – абсолютна свобода. Якщо малюку набридли загальні ігри та розваги, він може спокійно зайнятися своєю справою або вибрати іграшку і посидіти тихенько в своєму куточку.

Іграшок у дитячих садках дуже багато, зламані – викидаються. Батьки вихованців часто приносять у дитячий садок старі домашні іграшки.

Вихователь не стільки займається з дітьми, скільки бере участь у їхніх іграх і заняттях. Потрібно вміти завоювати довіру дитини і, залишаючись поруч, не заважати їй відчувати себе головною у цьому процесі.

Основне – зробити відвідування дитячого садку бажаною й радісною подією для кожної дитини. Щоб ранок починався не зі слізного прощання з мамою, а з радості початку нового дня в колі своїх друзів – маленьких і дорослих.

Температура або застуда не є підставами для відсутності дитини в садку. На температуру до 38 градусів ніхто просто не зверне увагу.

У дитячих садках Німеччини зовнішній вигляд дівчаток від хлопчиків мало чим відрізняються – штани, футболки, кросівки. Головне – зручно і практично.

Німецькі малюки постійно щось майструють: на святах у дитячих садках, у своїй кімнаті. Тому дуже популярні численні і різноманітні виставки дитячих робіт із врученням призів і подарунків. А виховательки постійно вдосконалюють свої креативні здібності, відвідуючи курси, а потім упроваджують все нове та цікаве у роботі з дітьми.

У садках дуже популярні дитячі базари. Батьки можуть принести і продати за символічну суму старі речі своїх дітей, а діти продають власні вироби. На виручені кошти влаштовується урочисте чаювання, де батьки співають, танцюють, грають зі своїми дітьми за участю всього колективу вихователів.

Вагоме місце в дошкільній освіті займає питання підготовки дитини до школи. Дошкільна підготовка в дитячому садку в Німеччині включає: розвиток логічного мислення (всі діти перед школою проходять веселі тести на логіку, образність мислення і вміння правильно висловлювати свою думку), формування навичок малювання і прикладної творчості, загальний фізичний розвиток, початкову музичну освіту. Грамоті та письму німецькі діти в садочках не навчаються.

Критерії готовності до школи – це зовсім не вміння читати і писати, а достатня соціальна зрілість дитини: її здатність спільно з іншими дітьми виконувати завдання, розуміти і дотримуватися правил гри, концентрувати увагу, підкорятися дисципліні, доводити до кінця почату справу.

З точки зору німецьких педагогів, незнання алфавіту в шестирічному віці – зовсім не проблема: на те й школа, щоб навчити. Якщо ж дитина йде до школи, не будучи психологічно готовою до шкільного життя, то вважають, що в такому випадку вихованець може стати важким учнем.

Діти-інваліди, як правило, ходять у спеціалізовані дитячі садки, але раз на тиждень вони спілкуються, грають зі своїми здоровими однолітками. Діти повинні змалку вміти розуміти, приймати і піклуватися про своїх маленьких хворих співгромадян.

Опишемо особливості організації й забезпечення освітнього процесу на конкретних прикладах, зокрема євангельського дошкільного закладу «Пфіфікус» та дошкільного закладу «Зонненгартен» («Sonnengarten») у Берліні, який працює за вальдорфською педагогікою.

Євангельський дитячий садок «Пфіфікус» (Piffikus), який знаходиться у Берінгерсдорфі (Beringersdorf) (федеральна земля Баварія), має християнське коріння і являє собою зразок ціннісних орієнтацій особистості. Це означає, що дитина і дорослий є улюбленим творінням Божим, тобто «Божою дитиною». Це повинні розуміти та відчувати діти у садку.

Важливим є також баланс між грою та навчанням, оскільки без гри немає навчання, а без навчання – гри, тому вільній грі надають особливого значення. Дитячий садок виконує у повному обсязі виховні цілі Баварського навчального та виховного плану.

Естетичне навчання і виховання у цьому садку – більше, ніж малювання і музика. Завданням садка є визначення сутності естетичного виховання та реалізація його завдань. Ми, як дорослі, пов'язуємо з ним, перш за все, картини, оперу, театр, літературу та подібне. Проте для дітей це означає тренувати їхні органи чуттів,

коли, наприклад, слухають казки, споглядають картини чи фотографії, танцюючи та граючись, створюють своє чи грають на музичних інструментах. Саме ліплення чи малювання у вільній грі сприяє естетичним досягненням дитини.

Метою Євангельського дитячого садка «Пфіфікус» є підтримання дітей, коли вони самі граючись (ляльками, лего, нитками з намистом) оволодівають художніми вміннями та навичками [1].

У дитячому садку святої Єлизавети естетика, мистецтво і культура тісно пов'язані між собою. Через взаємозв'язок із мистецтвом і культурою, сформовані уявлення про них, діти розкривають свій креативний та художній потенціал. Вони пізнають всесвіт завдяки цікавості та прагненню щось досліджувати, тому вони мусять виражати свої відчуття та думки, свій досвід та переживання вільно і творчо.

Вихователі підтримують і сприяють розвитку креативності дитини через спонтанне малювання і креслення, формування і ліплення, а також майстрування власними руками. При цьому застосовуються різні засоби, наприклад малювання за допомогою олівців, воскової крейди, фарб та пензлика, при цьому створюються фарби (кольори).

Дитячий садок «Зонненгартен» («Sonnengarten») в Берліні працює за вальдорфською педагогікою й орієнтується не на можливий розподіл мистецтва чи культури з точки зору дорослої культури. У проектах комбінуються засоби масової інформації та засоби вираження: зображувальна гра, спів, танці, живопис, пластика, музика, мова, фотографії та інше. Також розкриваються нові додаткові способи, для яких художники та педагоги пропонують власні умови естетичного виховання.

Метою педагогічної роботи в Зонненгартен є сприяння індивідуальності та самостійності дітей, груповій здатності та соціальній інтеграції, створенню власних відкриттів та досягнень [2].

Цікавим є й питання родинного виховання німецьких малюків. У Німеччині існує вислів: «Діти – це пам'ятник їх батькам».

Ніхто не залишає малюка з бабусяю або сусідкою. Це не прийнято. Маленьку дитину мама бере з собою. Дуже часто можна зустріти молоду маму, подорожує з малюком, якому ще немає і місяця, у «сумці-кенгуру» або взагалі, з прив'язаним до мами великою хусткою, причому не має значення – на спині чи на грудях. Дитина спокійно спить, а мама прогулюється по місту, відвідує супермаркет або п'є каву з приятельками.

Дитину з народження привчають до того, що світ навколо належить всім однаковою мірою, що у мами є інші справи і з цим треба рахуватися. Тому німці – безконфліктні люди і завжди з

великою повагою ставляться до внутрішнього світу іншої людини та ніколи не порушують кордонів умовностей у спілкуванні.

Німцям більше властиві емоційна близькість і «прийняття» своєї дитини такою, як вона є.

Сьогодні в Німеччині популярна книга Елізабет Платер «Дитина. Перші роки життя», як у нас в свій час були популярні праці доктора Б. Спока.

Німецький стиль виховання – чітка організація і послідовність. Маленьких дітей зазвичай укладають спати о 20.00, а то й раніше. Гуляють вони тільки в спеціально відведених місцях – на дитячих ігрових майданчиках, у парках і скверах.

Молоді батьки турботливо ставляться до своїх чад, але без надмірної опіки: впад – вставай сам!; мокрі штани – не біда, після прогулянки змінимо; забруднив руки або заліз у калюжу – дитина пізнає світ!

З першого дня життя дитини батьки багато уваги приділяють облаштуванню її побуту. У кожній німецькій квартирі є дитяча кімната, яку дитина прикрашає разом із матір'ю й татом. Там територія дитини і дозволено все! Що стосується решти квартири – строгість і порядок. Малюк не повинен чіпати татові речі або валятися в ліжку батьків. Чуже брати не можна, гратися тільки тими предметами, які знаходяться в дитячій.

Із малих років німців привчають до пунктуальності й обов'язковості. Наприклад, дивитися телевизор – строго за розкладом. Вдень – обов'язкова прогулянка. Дитина має бути на свіжому повітрі, навіть якщо у неї висока температура.

У кожного малюка є своя скарбничка Sparschwein. Навіть маленькі діти отримують від батьків кишенькові гроші, збирають, вчать економити і планувати свої маленькі покупки. На Різдво кожен малюк отримує не тільки подарунки, але й невеликі грошові суми, для поповнення свого бюджету.

Особлива увага приділяється й формуванню культури святкування. Свої дні народження маленькі іменинники проводять разом із мамами та іншими дітьми в кафе, влаштовують спільні походи в кіно, на концерти. Сидіти вдома за столом не прийнято. Головне – радість спілкування і співучасть у будь-якому захоплюючому дійстві: чи це театр, чи міське свято в парку.

Свято – це творчість! Дуже популярне на святах нанесення гриму. Діти із задоволенням дають себе розфарбувати. Це захоплення підтримується і використовується як один з видів розваг, на міських святах. У парках встановлюються гримерні, діти терпляче стоять у черзі до художника, вибирають в барвистих альбомах свій

образ. Потім по місту розгулюють смішні кошенята, загадкові феї, страшні монстри і веселі клоуни.

Головна забава у всіх дитячих парках – надувні батуту і гірки для лазіння. Все це безкоштовно. У різних місцях парку встановлюються майстерні: гончарні, художні, швейні, квіткові, з плетіння кошиків – це відпочинок і творчість одночасно. Зі свят діти забирають додому власні вироби, призи та солодощі (теж безкоштовно).

Влаштуванням святкового дійства займаються численні громадські організації, які фінансуються частково міськими установами, частково членами цих товариств.

Різдвяними вечорами діти разом із батьками готують подарунки своїм близьким. І обов'язково своїми руками! У серйозних офісах над столами відповідальних працівників, висять милі, наївні дитячі малюнки. Різдвяне пісочне печиво з глазур'ю Plätzchen малюки печуть і прикрашають разом з мамою, потім приносять у дитячий садок або дарують своїм бабусям і дідусям на спільних сімейних святкуваннях Різдва.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Узагальнюючи специфіку виховання німецьких малюків у дитячих садках і в родині, вважаємо очевидною пріоритетність у формуванні в дошкільників самостійності, творчості, радості спілкування, толерантності та німецького стилю – пунктуальності й регламентованості. Подальше дослідження вбачаємо в удосконаленні розробок рекомендацій з урахуванням надбань зарубіжного дошкільного виховання.

Література

1. Іонова О. Роль естетичного і трудового виховання у Штайнер-педагогіці. Вальдорфська педагогіка. *Рідна школа*. 1999. № 9. С. 44–46.
2. Кинелева В. Г. Образование, воспитание, культура в истории цивилизации. Москва : НИИ, 1995. 352 с.
3. Крамаренко С. Г. Розвиток особистості в умовах навчально-виховного процесу, побудованого на засадах вальдорфської педагогіки. *Позакласний час*. 2010. № 1. С. 21–23.
4. Сазонова Д. С., Зебзеева В. А. Системы дошкольного образования за рубежом: их педагогический потенциал. *Дошкільне виховання*. 2014. № 8 (12). С. 161 – 166.
5. Тихонов М. Г. Объединенная Германия: образовательная политика. *Педагогика*, 1994. Вып. 5. С. 14–22.

6. Фурьева Т. Педагогика детства за рубежом: опыт сравнительного исследования. *Вопросы теории*. 2006. № 1. С. 79-84.



УДК 373.8.125.31:502 1504.

Горобець С. В., магістрантка

ВИКОРИСТАННЯ ЕКСКУРСІЙ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ВИХОВАННІ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті визначаються загальні особливості екологічного виховання дошкільників, необхідність використання екскурсій. Розкривається змістовий аспект освітнього й розвиваючого компонентів екскурсій, їх структура. Описується технологія організації та проведення екологічних екскурсій. Звертається увага й на практичні аспекти проведення екскурсій у контексті психолого-педагогічних досліджень.

Ключові слова: вихователь, дошкільник, екологічна екскурсія, екологічне виховання, емоційні переживання, естетичний розвиток, спостереження, ціннісне ставлення.

The article determines general aspects of ecological education of preschoolers, importance to use the excursions. It reveals the substantive aspect of educational and developing components of excursions, their structure. The technology of organization and conduction of ecological excursions are described. The attention is paid to the practical aspect of conduction of the excursions in the context of psycholo- pedagogical researches.

Key words: an educator, a preschooler, an ecologist, an excursion, ecological education, emotional feelings, aesthetic education, observation, value attitude.

Постановка проблеми. Педагогіка розглядає природу як один із основних і надзвичайно важливих засобів впливу на дитину, який

служує її розвитку та вихованню. Саме природа є тим найпершим матеріалом, на основі якого починає формуватись багатогранна особистість. Дуже важливо, щоб уже з перших років життя маленька людина відчувала свою єдність із природою, навчилася черпати з цього цілющого джерела для свого здоров'я – фізичного, духовного, психічного. Нині особливої актуальності набуло екологічне виховання підростаючого покоління, що привело до надання екологічного спрямування усієї роботи щодо ознайомлення дошкільників із природним довкіллям. Важливе місце в цьому процесі займають екскурсії.

Проблема екологічного виховання дітей та використання в цьому процесі екскурсій відображена у працях багатьох науковців, педагогів, зокрема таких, як С. Барсук, В. Волкова, Т. Гладюк, Н. Горопаха, І. Зверев, Н. Лисенко, З. Плохій, Р. Рославець, В. Сухомлинський, Л. Юрченко тощо.

Мета статті – визначити загальні аспекти використання екскурсій в екологічному вихованні дошкільників.

Виклад основного матеріалу. Екологічне виховання дітей тісно пов'язане з дошкільною екологічною освітою. Лише на основі знань і діяльності у природі формується екологічна культура. Сукупність усіх форм визначає роль екологічного виховання в контексті безпосередньої взаємодії з оточенням. Прогулянки, цільові прогулянки, екскурсії можна віднести до форм виховання, а безпосередньо освітню діяльність дітей у групі – до форми, на основі якої здійснюється переважно навчання. Визначення пізнавальної функції для кожної з них дозволяє вибудувати їх в успадковану, взаємопов'язану відкриту освітню систему, для якої, на думку В. Крисаченко, характерна «диференціація різних форм організації освіти і відмінність їх функціональних кордонів» [4, с. 23].

За визначенням М. І. Дробноход, Ф. В. Вольвач, екосистема – сукупність організмів і умов середовища, в яких вони живуть. До природних екосистем можна віднести ліс, луг, водоймище, а штучних (створених людиною) – місто, село, квартиру, підприємство [2, с. 62]. Т. Гладюк розглядає екосистему в загальнонауковому сенсі як комплексну систему, що являє собою єдність і взаємодію будь-якого центрального об'єкта (суб'єкта) і екосередовища [2, с. 61].

Особливості екологічного виховання у Концепції екологічної освіти України означаються так: розвиток у дітей уявлень про окремі об'єкти навколишнього світу відбувається під час спостережень на прогулянках, розвиток уявлень про спільноту людей, живих організмів і комплекси неживої природи – на цільових

прогулянках, а розвиток уявлень про екосистеми («будинках» для мешканців), де об'єкти взаємопов'язані між собою і з середовищем життя – відповідно на екскурсіях [3].

Екологічне виховання дітей має на меті не лише передачу знань, умінь і навичок від педагога до вихованця, а створення умов, що забезпечують чітку позицію дитини в екологічній діяльності, інтенсивне засвоєння дошкільниками елементарних наукових екологічних уявлень, норм і правил поведінки в природі, оволодіння практичними і пізнавальними екологічними вміннями, розуміння і усвідомлення цінності природних об'єктів, потреби бережливого, раціонального ставлення до них.

Серед змістових і організаційних складових екологічного виховання особливе місце займають екскурсії.

Екскурсії – один із видів занять і основна форма організації роботи з екологічного виховання, одна з трудомістких і складних форм навчання. Проводяться екскурсії поза дошкільним закладом. Це свого роду заняття під відкритим небом.

Завдання освітнього компоненту екскурсії полягають в освоєнні дітьми системи екологічних уявлень і елементарних (предметних) знань про природу. Розвиваючий компонент екскурсій стимулює формування:

- навичок спостереження і спостережливості як такої;
- сенсорних здібностей – уміння бачити різноманітні ознаки об'єктів: колір і його відтінки, просторове розташування, різноманітність форм, фактури тощо);
- розумових процесів (аналізу, порівняння, узагальнення, класифікації, вміння встановлювати зв'язки, різні за характером і ступенем складності) ;
- уяви та творчих здібностей.

Спостереження – найдавніший та найдоступніший наочний метод пізнання тіл і явищ природи у звичних умовах існування за допомогою органів чуття (зір, слух, дотик, смак). Це активна форма пізнання навколишнього світу, що має на меті накопичення факторів, початкових уявлень про об'єкти і явища природи. Може розглядатися як пізнавальна діяльність і як метод виховання.

Організовуючи з дітьми спостереження природи, вихователь виконує низку завдань: формує в дітей знання про природу і навчає спостерігати, розвиває спостережливість, естетично виховує. В процесі короткочасного спостереження, організованого для формування знань про властивість і якість предметів та явищ, діти навчаються розпізнавати форму, колір, величину, структуру. Сприймання яскравих пейзажів, гармонійних сполучень барв і

квітів – усе це пробуджує у дітей почуття краси, виховує любов до природи. Крім того, перебування серед природи, вплив природних факторів, активні рухи дітей під час прогулянок, екскурсій стимулюють обмін речовин, загартовують.

Екскурсія надає можливість дошкільникам набути досвіду поза межами приміщення ЗДО. Під час екскурсії діти мають можливість довідатися щось нове про навколишній світ, природу та екологію. При цьому можна скористатися інструментами, об'єктами та середовищами, які недоступні в навчальних приміщеннях.

Розглянемо технологію організації та проведення екологічних екскурсій.

I етап – це підготовка вихователя і дітей. При календарному плануванні виховно-освітньої роботи вихователь готує теми екскурсій, визначає їх мету, програмовий зміст, терміни проведення.

Для розробки і конкретизації плану кожної екскурсії слід напередодні оглянути місце, куди передбачається вести дітей, виявити стан тих об'єктів, які будуть предметом спостереження, уточнити обсяг знань дошкільників, а також визначити прийоми керування діяльністю дітей, сформулювати питання, продумати характер пояснень, заключні слова, підібрати уривки з художніх творів, прислів'я, народні прикмети, які доцільно використовувати.

Необхідно також вибрати найбільш зручний і короткий маршрут, місця для спостереження, відпочинку, ігор, збору природного матеріалу. Необхідно зіставити фізичні можливості дітей та віддаленість об'єкта спостереження від дошкільного закладу, врахувати стан погоди, дороги. Особливої уваги потребує підготовка дітей. Необхідно підібрати дитячий одяг відповідно до сезону та місця екскурсії. Діти повинні знати, що екскурсія – це заняття, на якому необхідно бути дисциплінованими й уважними.

Навчальна діяльність під час екскурсії проходить в особливих умовах, при наявності різних відволікаючих чинників. Її результативність значною мірою залежить від психологічної установки, яка створюється на підготовчому етапі. Вона полягає в тому, що у дітей спочатку створюється загальний настрій. Потім перед ними ставиться мета майбутньої діяльності. Далі для реалізації цієї мети уточнюються і розширюються їх знання, формуються необхідні навички.

Гаслом екологічної екскурсії можна вибрати, наприклад, вислів: «Дивовижне поряд». Однак незвичайність і новизна матеріалу усвідомлюється дошкільниками тільки в порівнянні з тим, що їм відомо з минулого досвіду. Тому при підготовці до екскурсій важливо різними прийомами актуалізувати наявні у дітей знання. Після

створення емоційного настрою дітям повідомляють мету екскурсії. Мета має бути сполучною ланкою між раніше набутим досвідом дітей і тим, що їм належить дізнатися, зрозуміти, осмислити.

II етап. Одним з основних методів ознайомлення дітей із природою на екскурсіях є спостереження. У психолого-педагогічних дослідженнях спостереження визначається як складна діяльність, як свідомо і цільова перевірка.

Пізнавальна діяльність дітей на кожному з цих етапів своєрідна, але в цілому вона забезпечує досить повне, ефективне пізнання об'єктів і явищ спостереження. У частині «синтез І» забезпечується початкове цілісне сприйняття об'єктів, обраних для спостереження.

Спочатку слід показати дітям ліс (поле, луг), дати їм помилуватися його красою в цілому. Естетичне переживання підсилює використання художнього слова. Воно може бути прочитано в середній групі вихователем, а в старшій і підготовчій групі діти самі згадують уривки із творів. На цьому етапі також слід приділити увагу організаційним питанням, уточненню мети. Від цілісного сприйняття об'єктів і явищ слід підводити дітей до аналізу, без чого неможливо поглиблене пізнання.

На екскурсії кількість досліджуваних об'єктів і явищ має бути невеликою (для середньої групи 2-3, для старших груп 3-4). Основним прийомом привернення уваги та активізації дітей є запитання, які змушують малюків розглядати предмет, порівнювати, знаходити відмінність та аналогію встановлювати зв'язки.

У старших групах вихователь використовує запитання пошукового характеру типу: яка зараз пора року? що змінилось у весняному парку? чому відбулися зміни? чому бурульки висять із цього боку? чому утворилися калюжа? чому восени не видно комах? як назвати те, що відбулося з деревами восени?

Спостереження необхідно поєднувати з художнім словом (вірші, загадки, прислів'я, приказки, прикмети).

У середній групі порівнюються конкретні ознаки об'єктів. Сприйняття дітей на екскурсії буде повнішим, якщо забезпечити участь різних аналізаторів:

а) наблизити до дітей природний об'єкт і поєднати сприйняття з радісними переживаннями (послухай, як для тебе пташки співають);

б) послухати, як ліс шумить, листя шелестить під ногами. При цьому прочитати, наприклад, вірш І. Франка «Надійшла весна».

У психолого-педагогічних дослідженнях, зокрема Р. Рославець, дитячі запитання розглядаються як один із показників розумової активності. Запитання дошкільників свідчать про проблемні ситуації, у них виражається прагнення з'ясувати незрозуміле, поповнити свої

знання. Крім того, рекомендується застосовувати прийоми, що стимулюють дитячі запитання. Наприклад, вихователь на екскурсії в ліс пропонує уважно подивитися на небо, подумати, що можна про нього запитати, які запитання поставити одне одному.

Старшим дошкільникам доцільно запропонувати більш складні, а іноді диференційовані завдання. Наприклад, на екскурсії в поле одним дітям поставити запитання про погоду, іншим – про рослини, третім – про тварин.

Після закінчення основної частини колективного спостереження варто дати дітям можливість задовольнити допитливість в індивідуальних самостійних спостереженнях і зборі природничого матеріалу. З метою вправлення дітей у самостійному спостереженні педагог дає завдання з певним пізнавальним змістом. Наприклад, зібрати листя різних дерев.

Даючи завдання зібрати природний матеріал, слід суворо обмежувати його кількість, щоб зосередити увагу дітей тільки на певних рослинах або тваринах і вирішувати завдання виховання дбайливого ставлення до природи. Керуючись добрими намірами, діти хочуть віднести тваринку до дитячого садка, виходити і виростити. Робити цього не можна.

Завершуючи екскурсію, на основі уточнення даних спостереження дошкільників підводять до нового, більш якісного, цілісного сприйняття об'єктів, явищ природи. Цьому служить підсумкова бесіда, яку слід проводити так, як радив В. Сухомлинський, а саме: «залишати щось недомовленим, щоб дитині хотілося знову повернутися до того, що вона спостерігала, що її зацікавило» [6, с. 132]. З цією метою доцільно створити проблемну ситуацію, пошук вирішення якої вимагає нових спостережень, набуття нових знань.

На III етапі вихователь, враховуючи нестійкість дитячих емоційних переживань передусім створює умови для поживлення і закріплення вражень від екскурсії.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Отже, при розробці екскурсії важливо ставити і вирішувати комплекс завдань виховного, освітнього і розвивального змісту. Організовані та проведені таким чином екологічні екскурсії допомагають усебічному розвитку дітей дошкільного віку, сприяють поглибленню їх екологічних знань та формуванню ціннісних орієнтацій щодо світу природи. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в удосконаленні практичних основ організації екскурсій.

Література

1. Волкова В. А. Педагогічні умови екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Сер. Педагогічні науки*. 2017. Вип. 75 (2). С. 11-15.
2. Дробноход М. І., Вольвач Ф. В., Іващенко С. І.. Концептуальні основи формування екологічного мислення та здібностей людини будувати гармонійні відносини з природою : монографія. К. : МАУП, 2000. 76 с.
3. Крисаченко В. С. Екологічна культура. Теорія і практика : навч. посіб. К. : Заповіт, 1996. 348 с.
4. Нормативно-правова база закладів дошкільної освіти / МОН України. URL: <https://www.google.com/url> (дата звернення 15.10.2019).
5. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб, для студ. вищих навчальних закладів. К. : Академвидав, 2011. 456 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. К. : Рад. школа, 1976. Т. 1. 432 с.



УДК 373.016:81

Маслюк (Цімерман) З. Р. , магістрантка

А.М. БОГУШ – ЗАСНОВНИЦЯ НОВОЇ ГАЛУЗІ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ – ДОШКІЛЬНОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ

У статті висвітлено здобутки А. Богуш як засновниці нової галузі педагогічної науки – дошкільної лінгводидактики. Подається авторське визначення поняття «дошкільна лінгводидактика» за А. Богуш, наводяться її основні терміни, як окремої галузі знань та навчального курсу в закладах вищої освіти. Зазначено, що розвиток дошкільної лінгводидактики можливий завдяки зусиллям наукової школи А. Богуш та її послідовників у сучасних прогресивних закладах вищої освіти в Україні.

Ключові слова: А. Богуш, дошкільна лінгводидактика, засновниця, наукова школа, розвиток мовлення, навчання рідної мови.

The article highlights the achievements of A. Bogush as the founder of a new branch of pedagogical science – preschool linguistics. The author's definition of the concept of «preschool linguistics» by A. Bogush is presented outlined its basic terms, as a separate field and training course in higher education. It is stated that the development of preschool linguistic didactics is possible due to the efforts of A. Bogush scientific school and its followers in modern progressive higher education institutions in Ukraine.

Key words: A. Bogush, preschool linguistics, founder, scientific school, development of language, teaching of native language.

Постановка проблеми. Актуальність обраної тематики зумовлена тим, що Алла Михайлівна Богуш – перший і єдиний «дошкільний» академік в Україні. Упродовж кількох десятиліть вона ґрунтовно досліджує складні питання мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. За довгі роки педагогічної діяльності Алла Михайлівна зробила вагомий внесок у розвиток української національної освіти та педагогіки, а її наукова спадщина і педагогічні ідеї мають надзвичайно важливе значення для сучасного національного дошкілля.

Окрім того, сучасний стрімкий розвиток дошкільної освіти диктує нові вимоги до професійної підготовки вихователя закладу дошкільної освіти, зокрема до оволодіння ним навичками розвитку мовлення та навчання рідної мови дітей раннього та дошкільного віку із врахуванням сучасного передового педагогічного досвіду, втіленням якого є галузь педагогічної науки, заснована А. М. Богуш, – дошкільна лінгводидактика. Експериментальні дослідження з дошкільної галузі лінгводидактики в Україні були започатковані під керівництвом Алли Михайлівни Богуш при Південноукраїнському (Одеському) державному університеті ім. К. Ушинського. Тут вона створила свою наукову школу, згуртувавши навколо себе однодумців та учнів. Було проведено і нині проводяться дослідження, присвячені висвітленню різноманітних проблем розвитку мовлення дошкільників.

Цілі статті – охарактеризувати нову педагогічну галузь – дошкільну лінгводидактику та діяльність А. Богуш у контексті її становлення та розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення та розвиток певної наукової галузі не можливий без систематичних та

актуальних досліджень, експериментальних розвідок з метою вивчення передового педагогічного досвіду, його модернізації, виявлення нових аспектів діяльності, що забезпечуватимуть успішну професійну підготовку майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до майбутньої діяльності, зокрема, розвитку мовлення та навчання дітей раннього та дошкільного віку рідної мови.

Слід зазначити, що від початку 90-х років методика розвитку рідної мови дітей дошкільного віку як наука зазнала істотних змін передусім за своєю сутністю, що й зумовило її назву – українська дошкільна лінгводидактика. Українська тому, що ґрунтується не на будь-якому абстрактному мовному матеріалі, вільному від мовотворчих традицій певного народу, а використовує мовну систему і мовленнєві традиції українського народу, які у своєму розвитку безпосередньо пов'язані з його історією та культурою. Дошкільною її названо тому, що суб'єктом педагогічного впливу є діти від народження до часу їхнього вступу до школи. Крім того, на сучасному етапі ця наука є складовою загальної теорії навчання мови – лінгводидактики.

Термін лінгводидактика ввів у науковий обіг у 1969 р. російський мовознавець М. Шанський для позначення нових напрямів і підходів, що сформувались у викладанні та вивченні мов унаслідок інтеграції двох наук – лінгвістики й дидактики. При цьому методика навчання мови і лінгводидактика не ототожнювалися М. Шанським, оскільки вони співвідносяться як окреме й загальне. До того ж, лінгводидактика – це теорія навчання мов, яка складається з трьох рівнів: загальної, конкретної та часткової лінгводидактики [2; 3; 10].

У контексті створення системи національної освіти й виховання особливе значення має науково обґрунтоване розв'язання проблеми навчання дітей рідної мови. Вагомий внесок у вирішення цієї проблеми робить своєю подвижницькою працею на освітянській ниві видатний вчений, педагог і психолог, фундатор дошкільної лінгводидактики в Україні, дійсний член НАПН України та Академії педагогічних і соціальних наук, завідувач педагогічного сектору Південного наукового центру НАПН України, доктор педагогічних наук, професор Алла Михайлівна Богуш [1, с.18].

Маємо підкреслити важливе достоїнство діяльності А. М. Богуш – системний підхід до вирішення пріоритетних наукових проблем: від концептуальних положень і теоретичних напрацювань учений завжди торує шлях до практики. Яскравою і повчальною для дослідників є її діяльність щодо розробки нового напрямку в педагогіці і методиці вітчизняної науки – української лінгводидактики в дошкільній освіті. Ось найважливіші праці, що це засвідчують:

- «Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика»;
- «Теорія і методика навчання дітей рідної мови»;
- «Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку»;
- «Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років»;
- «Мовленнєва підготовка дітей до школи»;
- «Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи»;
- «Мовленнєвий компонент дошкільної освіти»;
- «Мова дітей. Посібник для батьків дошкільнят та соціальних педагогів»;
- «Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку: програма та методичні рекомендації» [2; 3; 6; 7; 8; 9] та ін. [4; 5].

Окрім цього, вчена розробила низку програм із рідної мови, народознавства і довкілля для закладів дошкільної освіти, що забезпечило цілеспрямоване впровадження нового змісту і методики мовленнєвого розвитку дітей на засадах комунікативно-діяльнісного і компетентнісного підходів у сфері дошкільної освіти, зумовило інноваційні зміни в підготовці педагогів-вихователів [1, с. 7].

Дошкільну лінгводидактику А. М. Богуш трактує як педагогічну галузь науки, що вивчає закономірності розвитку мовлення дітей на різних вікових етапах; специфіку педагогічної діяльності, спрямованої на формування мовленнєвих навичок у дітей; засоби, форми, методи і прийоми навчання дітей мови, що відображає і лінгвістичні, і педагогічні аспекти сучасного стану науки [2, с. 12]. Дошкільна лінгводидактика ґрунтується на міцних наукових засадах, збагачена досвідом навчання дітей української мови, розвивається за загальними законами лінгводидактики і має особливості, що відрізняють її від шкільної лінгводидактики. Вона характеризується поліфункціональністю, що знаходить своє втілення у чинних програмних документах (Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні, програмах «Я у Світі», «Впевнений старт», «Дитина», «Українське дошкілля» та ін).

Об'єктом української дошкільної лінгводидактики є навчально-мовленнєва діяльність дітей у закладі дошкільної освіти (надалі – ЗДО), тобто організований, цілеспрямований процес використання мови для передавання і засвоєння суспільно-історичного досвіду, оволодіння суспільними способами дій з метою спілкування та планування діяльності.

Предмет української дошкільної лінгводидактики – це процес розвитку мовлення дітей та навчання їх рідної мови на різних етапах дошкільного дитинства.

Метою української дошкільної лінгводидактики є відтворення, всебічне й глибоке пізнання предмета, вивчення його істотних і закономірних зв'язків. Відповідно до мети вирішуються основні завдання науки [2, с.15].

Початок ХХІ ст. збігається з новим етапом у розвитку наукового колективу „дошкільних” лінгводидактів України: структура колективу науковців ускладнюється, розгалужується, у межах колективу чітко окреслюється декілька наукових поколінь, інтегратором ідей яких і надалі залишається А. М. Богуш. Так, дослідження з формування граматично правильного мовлення, розпочаті К. Л. Крутий, продовжили Н. А. Лопатинська, Н. В. Маковецька, О. Є. Дем'яненко під керівництвом доктора педагогічних наук К. Л. Крутий, а дослідження з розвитку мовленнєвотворчої діяльності, розпочате Н. В. Гавриш під керівництвом А. М. Богуш, отримало продовження в роботі Н. В. Водолаги під керівництвом доктора педагогічних наук Н. В. Гавриш. При цьому спостерігається тенденція до подальшого збільшення й розгалуження колективу науковців означеної галузі, оскільки нині над докторськими дисертаціями працюють чимало науковців-лінгводидактів з першого покоління наукової школи А. М. Богуш, праці яких відкривають нові напрями дослідження української дошкільної лінгводидактики. В основі всіх зазначених досліджень – науковий експеримент, поєднання емпіричних, теоретичних і статистичних методів дослідження (з перевагою емпіричних), сукупність яких забезпечує можливість комплексного пізнання предмета дослідження. При цьому методологічною основою досліджень є положення наукової теорії пізнання [1, с.15].

Таким чином, А. Богуш надихає фахівців нового покоління, здатних забезпечити високий рівень розвитку системи дошкільної освіти, спрямувати підготовку майбутніх фахівців дошкільного профілю відповідно до вимог суспільства та освітянської спільноти, вимог роботодавців.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Дошкільна лінгводидактика має важливе значення у професійній підготовці майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти як особи, від якої залежатиме мовний розвиток дошкільників. Майбутні вихователі ЗДО повинні знати основні лінгвістичні засади української мови і керуватися ними в процесі розробки технологій навчання дітей рідної мови.

Сучасний етап розвитку української дошкільної лінгводидактики характеризується найвищою за весь час її існування активністю науковців, діяльність яких безпосередньо інтегрується й скеровується академіком А. М. Богуш.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у вивченні наукового доробку учнів наукової школи академіка, професора А. Богуш. Відтак, вивчення структури наукового потенціалу, кількісних та якісних її характеристик – наступний крок у дослідженні означеної проблеми, що дозволить дійти висновку не лише про рівень наукового потенціалу, а й про перспективи розвитку самої дошкільної лінгводидактики.

Література

1. Алла Михайлівна Богуш – вчений-педагог, академік НАПН України : біобібліогр. покажч. / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського; / упоряд.: Доркену А. М., Лога Т. В., Щочкіна І. М.; наук. ред. Рогова П. І. ; бібліогр. ред. Доркену А. М. ; літ. ред. Деревянко Т. М. 3-тє вид., доповн. та переробл. Київ, 2014. 187 с.
2. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: підр. / за ред. А. М. Богуш. Київ : Вища шк., 2007. 542 с. : іл.
3. Богуш А. М., Луцан Н. І.. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи: навч.-метод. посібн. Київ : Слово, 2008. 256 с.
4. Богуш А. Змістова характеристика навчання дітей рідної мови: мовлення дитини. *Дитячий садок*. 2012. № 34–35. С. 45–50.
5. Богуш А. Оптимізація мовленнєвої роботи з дітьми в розвивальному середовищі дошкільного навчального закладу: реалізація завдань освітньої лінії «Мовлення дитини». *Дошкільне виховання*. 2012. № 10. С. 8–14.
6. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. – 4-те вид., доопр. і доп. Харків : Ранок, 2013. 192 с.
7. Богуш А. М. Мова дітей. Посібник для батьків дошкільнят та соціальних педагогів / за загальною редакцією С.Чередниченко. Київ : Кобза, 2003. 144 с.
8. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку: навч. посібн. Київ : Слово, 2003. 344 с.
9. Богуш А. М. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку: Програма та методичні рекомендації. Київ : ІЗМН, 1997. 112 с.
10. Наукова школа академіка Алли Богуш. Монографія / упор. і заг. ред. А. М. Богуш. Київ : Слово, 2009. 528 с.



УДК 373.21: 37.03

Терпелюк О.А., магістратка

РОЗУМОВЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті здійснено аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження. Висвітлено погляди філософів, психологів та педагогів на проблему розумового розвитку дітей дошкільного віку. Подано трактування понять «розумовий розвиток» та «розумове виховання».

Ключові слова: розумовий розвиток, розумове виховання дошкільний вік, педагог.

The article deals with the analysis of psychological and pedagogical literature on the problem of research. The views of philosophers, psychologists and educators on the problem of mental development of preschool children are analyzed. The interpretation of the concepts of «mental development» and «mental education» is presente.

Key words: mental development, mental education preschool age, teacher.

Постановка проблеми. Прийнята Декларація про державний суверенітет України, концепція української національної школи визначили потребу перебудови її роботи. Не втрачає й актуальності питання розумового розвитку дітей дошкільного віку.

Зарубіжна класична та вітчизняна педагогіка, дослідження сучасності досягли чимало в обґрунтуванні змісту, завдань розумового розвитку. При цьому вчені опирались на досвід народної педагогіки.

В народі кажуть: щаслива людина, яка має ясний і гострий розум: подвійно таланить тому, хто має ще й душу добру, серце чуйне. Формувати в закладі дошкільної освіти та в сім'ї таку щасливу людину – завдання сьогодення.

Тому не дивно, що проблема розумового виховання, інтелектуального розвитку займає чільне місце серед науково-методичних та педагогічних досліджень.

Проблемою розумового виховання дошкільників займалися багато зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема вона знайшла своє відображення в працях Я. Коменського, Й. Песталоцці, К. Ушинського, Ю. Фаусек, Л. Шлегер, Є. Тихеевої. Окремі її аспекти проблеми розглядали М. Поддьяков, М. Веракса, Л. Парамонова, С. Ніколаєва, Л. Артемова, П. Поніманська.

У дослідженнях Т. Бабаєвої, Л. Венгер, Н. Виноградової, А. Запорожця, А. Люблінської, А. Сорокіної та ін. акцентується на тому, що діяльність повинна ставити дитину перед необхідністю спрямовувати свою розумову активність на пошук та використання наявних у неї знань і дій для вирішення нового завдання.

Метою статті є узагальнення теоретичних основ проблеми розумового розвитку в закладі дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. З погляду психології, розум людини – функція мозку, яка полягає в точному й адекватному відображенні закономірностей явищ навколишнього життя, а також у відповідній регуляції діяльності людини щодо освоєння дійсності та власного вдосконалення. Сформованість цих якостей свідчить про розумовий розвиток дитини як важливу складову особистості, основи якої формуються у дошкільному дитинстві під впливом фізичного, розумового, естетичного, морального виховання [1, с. 12-15].

Розумовий розвиток – ступінь розвитку в дитини пізнавальних процесів (відчуттів і сприймання, мислення та мовлення, пам'яті й уяви), сформованість умінь міркувати, обґрунтовувати свої думки, діяти адекватно до вимог старших, виявляти інтерес до пізнання навколишнього середовища, здатність швидко і правильно розуміти те, що їй говорять, вибудовувати власні судження, користуватися поняттями й узагальненнями [1, с. 12-15].

Відбувається розумовий розвиток дитини одночасно із психічним і є свідченням її інтересів, почуттів тощо. Виявляється він в обсязі, характері та змісті знань, рівні розвитку психічних процесів (відчуттів, сприймання, запам'ятовування, уяви, мислення), пізнавальних здібностей, характері провідної діяльності. Про розвиток дитини свідчать:

- запитання, які вона ставить дорослим;
- судження, в яких виявляється її розуміння різних явищ, подій та їх причин;
- продукти діяльності (малюнки, різноманітні вироби та ін.);
- зміст, форми ігор;

- характер спілкування з дорослими та однолітками;
- способи виконання завдань, розв'язань розумових задач [1, с. 12-15].

Неабияке значення має й те, як дитина намагається пізнати навколишні предмети і явища, чи виявляє при цьому пізнавальний інтерес, допитливість. Здатність до пізнання навколишнього, уміння орієнтуватися в ньому, знаходити правильні способи вирішення життєво важливих проблем була необхідною для людини в усі часи. Тому питання про те, що таке розум і як виховувати людину, здатну до свідомого життя, турбує людство з давніх-давен.

Ще школи Давнього Єгипту в II-I тис. до н. е. особливу увагу приділяли умінню слухати вчителя, бо «той, хто вміє слухати, вміє і говорити». Давні єгиптяни усвідомлювали, що успіх у навчанні найбільше залежить від бажання самого учня, спрямованості його вольових зусиль [3, с. 2-5].

В індуїстській педагогічній традиції людина уподібнювалася колісниці, а розум – колісничому, який за допомогою віжків (розсудку) спрямовує коней (почуття). Конфуцій запропонував ідею про те, що потенціал людської природи може бути реалізований лише тоді, коли людина вступила на шлях пізнання істини. Необхідність допомоги людині у пізнанні істини ставив на перше місце Сократ. Він спростував переконання софістів, які навчали «науки перемагати» за допомогою діалектики (мистецтва полеміки) та риторики (вміння говорити). Натомість Сократ стверджував, що процес здобуття істинного знання людиною є породженням цього знання нею самою. Педагогічний метод Сократа – майєвтика – був заснований на критичному ставленні учня як до традиційних уявлень, так і до тверджень учителя і сприяв самостійному осмисленню проблем, розвитку активності [3, с. 12-14].

Ідеї давніх мислителів знаходять підтвердження в етнопедагогіці. Народна педагогіка метою виховання вважає ідеальну особистість, здатну до вдосконалення навколишньої дійсності й самовдосконалення. Українські прислів'я підносять розум як найвищу цінність («Знання та розум – скарб людини», «За вченого двох невчених дають», «Не краса красить, а розум»). Душевні та фізичні якості людини народна мудрість також пов'язує з розумом («Доброта без розуму пуста», «Сила перед розумом никне», «Людина без розуму, що сніп без перевесла», «Розумний розсудить, а дурень осудить»). З ним не може зрівнятися ні врода («Шкода краси, де розуму немає»), ні багатство («Не купити ума, як нема»), ні показна вченість («Розумний любить вчитись, а дурний вчити»). Знання, як стверджує народна мудрість, безмежне, і здобути його

можна лише наполегливими зусиллями («Дурному розуму не вставиш», «Вік живи – вік учись»).

Перша в історії педагогіки фундаментальна праця з дошкільного виховання «Материнська школа» Я.-А. Коменського розглядала розумове виховання як важливий засіб формування особистості дитини. Головним у розумовому розвитку її автор вважав розвиток мислення, формування самостійної розумової діяльності. Тому розумове виховання потрібно починати якомога раніше, щоб розвивати у малюка здібності до споглядання речей. Я. А. Коменський запропонував систему знань – елементарних уявлень про навколишній світ, - за допомогою якої дитину поступово вводять у світ природи, людських взаємин. Необхідною умовою розумового розвитку, на його погляд, є розвиток чуттєвих основ мислення: пізнання починається з відчуття, відчуття передає пам'яті образи дійсності, яка зберігає їх протягом усього життя. Починати навчання він рекомендував не зі словесного пояснення про речі, а з реального спостереження за ними. У процесі розумового виховання важливу роль відіграють відчуття й уявлення, думки і слова, мова і дії [3, с. 20-22].

На основі переконань, згідно з якими природним силам дитини властиве прагнення до розвитку, Й.-Г. Песталоцці створив теорію елементарної освіти. Він виходив з того, що будь-яке знання складається з найпростіших елементів, засвоюючи які, людина пізнає світ. Такими елементами є число, форма і слово. Елементарне навчання покликане виробити в дитини вміння лічити, вимірювати і говорити. Запропоновану Й. - Г. Песталоцці методику такого навчання може використати у розумовому вихованні своєї дитини кожна мати [3, с. 22-25].

Засновник дитячого садка Ф. Фребель виходив з необхідності використовувати різноманітні ігри для розвитку органів чуття дітей, ознайомлення їх із природою, життям людей, підготовки до школи. Цій меті він підпорядковував дидактичний матеріал, призначений для формування уявлень про форму, величину, просторові відношення, числа, – так звані дари, а також систему занять та ігор, спрямовану на розвиток сенсорики. Дитина, на його думку, наділена, крім основних інстинктів, інстинктом пізнавальним, дослідницьким, який є основою навчальної діяльності. У дошкільному віці розвиток прагнення до пізнання повинен реалізовуватися через безпосереднє споглядання предметів навколишнього світу [3, с. 22-25].

К. Ушинський важливим чинником формування особистості в дошкільному віці вважав розумове виховання. Його авторству належить теорія розвитку розумових здібностей дітей паралельно з

розвитком мовлення. Він стверджував, що розвивати мовлення окремо від думки неможливо, а розвивати його перед думкою – шкідливо. Самостійні думки є породженням лише самостійно здобутих знань про предмети і явища, які оточують дитину. Обстоюючи принцип наочності в розумовому вихованні, К.Ушинський наголошував на необхідності того, щоб предмет безпосередньо відображався у душі дитини, її відчуття у цьому процесі перетворювалися на поняття, а з понять складалася втілена в слові думка. Усе це має відбуватися на очах і під керівництвом учителя [3, с. 122-123].

Ідеї К. Ушинського про розумове виховання знайшли своє втілення у концепціях Є. Водовозової, яка розглядала його в єдності з моральним, естетичним, фізичним вихованням. За її твердженнями, турбота про виховання розуму повинна полягати в удосконаленні зовнішніх органів чуття і розвитку уяви. Процес сенсорного (чуттєвого) виховання має відбуватися одночасно з розвитком вищих психічних функцій, пізнавальних процесів, з якими пов'язаний розвиток мислення, мовлення, пам'яті. Дитину слід учить усвідомлено сприймати навколишній світ, розвивати спостережливість. «Якщо вихователь не зумів зробити цього в ту пору, коли у дитини лише починає пробуджуватися спостережливість до навколишнього, яка має таке величезне значення для психологічного життя людини, то розумові здібності дитини поступово притуплюються, і, ставши школярем, вона буде байдуже дивитися на світ» [3, с. 22-25].

У необхідності розвитку природної дитячої допитливості, самостійності мислення, швидкості думки, наполегливої роботи над формуванням пізнавальних інтересів дошкільнят переконувала С. Русова, застерігаючи водночас від нав'язування дітям явищ для спостереження. Це зобов'язує педагога до вивчення особливостей розвитку кожної дитини, сприяння розквіту її індивідуальності, оскільки виховання повинно допомогти виявитися самостійним творчим силам дитини [3, с. 42-45].

Оригінальну методику розвитку мовлення дітей запропонувала російський теоретик і практик дошкільного виховання Є. Тихеева. Як і К. Ушинський, розвиток мовлення вона розглядала у зв'язку з розвитком мислення. Особливу увагу приділяла ознайомленню дітей із навколишнім середовищем. Роботу з розвитку мовлення, на її погляд, слід поєднувати із сенсорним вихованням, оскільки розумовий розвиток розгортається в єдності відчуття і слова. На цій основі вона розробила методику роботи з дидактичними картинами, навчання дітей розповіді та читання художньої літератури,

проведення ігор-занять з ознайомлення з предметами і явищами навколишнього світу, розвитку мовлення і навчання елементарної математики.

У пізнанні особливостей розумового розвитку дітей важливу роль відіграють роботи швейцарського психолога Жана Піаже (1896-1980), який вважав, що людина є активною, допитливою і винахідливою протягом усього життя. Діти й дорослі постійно нагромаджують, перебудовують власні знання про світ, намагаються осмислити свій досвід, поєднати набуті знання в систему. З огляду на це він виокремив такі стадії когнітивного (пізнавального) розвитку особистості:

- сенсомоторна (від народження до 18 місяців);
- доопераційна (від 18 місяців до 7 років);
- конкретних операцій (від 7 до 12 років);
- формальних операцій (після 12 років) [3, с. 32-35].

У дошкільному дитинстві відбувається перехід від «сенсомоторного інтелекту» до початкових форм логічного мислення, головне значення якого полягає в тому, що дитина починає мислити «в умі», уявляючи дії, які можуть забезпечити успішне вирішення завдання.

Педагогічну теорію розумового виховання збагатили своїми дослідженнями розумового розвитку і виховання дошкільників психологи Л. Виготський, О. Запорожець, Л. Венгер (1925-1992) та ін. Л. Виготський роль навчання вбачав у змісті знань, які засвоюють діти. О. Запорожець доводив важливість своєчасного розвитку в дошкільну пору інтелектуальних та емоційних якостей дитини, оскільки подолати недоліки у становленні особистості важко або взагалі неможливо. Г. Костюк доводив, що розумове виховання сприяє розвитку дитини за умови активізації її розумової, формування у неї вмінь і навичок навчальної діяльності та використання здобутих знань [2, с. 32-33].

Головним показником розвитку дитячого мислення є рівень сформованості образних і логічних розумових операцій: як оволодіває дитина схематизованими уявленнями (образне) та виокремленням і співвіднесенням істотних параметрів об'єктів (логічне мислення).

Важливою умовою правильного процесу виховання є оцінка рівня розумового розвитку дітей. Діагностика розумового розвитку покликана виявляти реальні досягнення дитини у процесі навчання, враховуючи, що досягнутий нею рівень є результатом не тільки навчальних, а й усіх виховних впливів (у тому числі соціальних, демографічних та ін.). Щодо цього розроблено систему показників

розумового розвитку дитини, яка охоплює ступінь сформованості пізнавальних і розумових (інтелектуальних) дій.

Згідно з дослідженнями психологів, темп розумового розвитку в дошкільному віці значно вищий порівняно з пізнішими віковими періодами, а допущені в цей час помилки у вихованні важко подолати в майбутньому. У дошкільному віці дитина опановує основи уявлень і понять, які надалі визначають успішність розумового розвитку. Діти можуть пізнавати не лише зовнішні якості предметів і явищ, а і їх внутрішні, суттєві зв'язки та відношення. У них починають формуватися абстрактне мислення, узагальнення тощо.

Якщо протягом перших трьох років життя провідна роль у розумовому розвитку належить сприйманню, то надалі зростає роль пам'яті та уяви. З уявою пов'язані основні процеси пам'яті, розумова діяльність. У переддошкільному віці розумовий розвиток дитини сягає рівня передпонятійних узагальнень – наочно-образного відображення суттєвих ознак і відношень речей, що підводить її до наукових понять.

Протягом дошкільного віку відбувається розвиток наочно-дійового (пов'язаного з практичними діями) та наочно-образного (оперування образами) мислення. Дослідження психологів і педагогів довели, що внаслідок використання спеціальних прийомів навчання дітям старшого дошкільного віку стають доступними узагальнені знання і способи дій, почуття і логічні операції, які донедавна вважалися ознаками мислення школярів. Дошкільнята здатні розуміти загальні принципи, зв'язки і закономірності, які є основою наукових знань, пізнавати суттєві аспекти явищ навколишнього світу [4, с. 38-40].

Надто раннє оволодіння логічною формою мислення може загальмувати розвиток його образної форми: навчившись розв'язувати завдання за допомогою логічних роздумів, дитина все менше звертатиметься до використання образів. Однак, як стверджують психологи, не оволодівши до закінчення дошкільного віку елементарними прийомами логічного мислення, дитина не зможе успішно навчатися в школі.

У розумовому розвитку дитини важливу роль відіграють усі психічні процеси. Розумова діяльність нерозривно пов'язана з розвинутим уваги, яку К. Ушинський називав дверима душі, через які проходить усе, що є в свідомості людини. Протягом дошкільного дитинства увага розвивається від мимовільної, незначної за обсягом, до стійкої, зосередженої.

Пам'ять дає дитині необхідний матеріал для мислення. Вона є основою формування вмінь і навичок. Запам'ятовування збагачує досвід і розширює кругозір, без яких неможливий розвиток здібностей і діяльності дітей. Емоції надають своєрідного забарвлення сприйманню, уявленню, судженням. Пізнавальну діяльність супроводжують такі почуття, як допитливість, сумнів, упевненість, що тісно пов'язані з пізнавальними інтересами.

Уява в переддошкільному віці теж пов'язана зі сприйманням, але вона ще надто обмежена за своїм змістом. Протягом дошкільного дитинства вона розширюється, збагачується, сприяючи розвитку розумових процесів. У старшому дошкільному віці всі психічні процеси стають цілеспрямованішими, стійкішими, ускладнюються пізнавальна діяльність. Відбувається перехід від «практичної» позиції до «пізнавальної» (Д. Ельконін), коли пізнавальне завдання виникає не лише у зв'язку з ігровою і практичною діяльністю, а й із власне пізнавальною.

Одним із важливих показників розумового розвитку дитини є рівень розумової активності – здатності дитини самостійно ставити пізнавальні завдання та знаходити способи їх вирішення. Діти не просто засвоюють знання, а й збагачують цей процес власним досвідом, що зумовлює виникнення нових, оригінальних пропозицій, здогадок. За належної підтримки дорослих діти прагнуть одержати якомога більше нових знань, що має важливе значення для формування їхньої розумової активності.

Педагогічна наука покликана знайти такі засоби виховання, які забезпечать розвиток усіх форм розумової діяльності та найповніше відповідатимуть сучасним знанням про можливості й особливості розумового розвитку в дошкільному віці. Метою розумового виховання є всебічний розвиток дітей. Воно тісно пов'язане з моральним, фізичним та естетичним вихованням. Адже успіх розумової діяльності дитини значною мірою залежить від стану її здоров'я, оскільки активна рухова діяльність сприяє розвитку швидкої реакції, кмітливості, точності орієнтування в навколишньому середовищі. Усвідомлення дитиною значення рухів, фізичних вправ, правил гігієни сприяє успішному фізичному розвитку. Для правильного морального розвитку важливо, щоб правила, норми, стосунки з дорослими й однолітками формувалися свідомо, щоб дитина розуміла і позитивно ставилася до моральних вимог. Як зазначав В.Сухомлинський, активне життя дитячої думки є найголовнішою передумовою і свідомого ставлення до навчання, і твердих, глибоких знань, і тонких інтелектуальних взаємин у колективі. Вміння дітей сприймати якості предметів

удосконалюється в процесі трудового виховання. І розумове, і естетичне виховання мають одну спрямованість – пізнання дитиною навколишнього світу. Різноманітність і повнота цього процесу обумовлюються єдністю пізнавального й естетичного сприймання, що позитивно впливає на розвиток духовної культури дитини.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Отже, розумовий розвиток – це ступінь розвитку в дитини пізнавальних процесів (відчуттів і сприймання, мислення та мовлення, пам'яті й уяви), сформованість умінь міркувати, обґрунтовувати свої думки, діяти адекватно до вимог старших, виявляти інтерес до пізнання навколишнього середовища, здатність швидко і правильно розуміти те, що їй говорять, вибудовувати власні судження, користуватися поняттями й узагальненнями.

Подальше дослідження полягає у висвітленні ефективних засобів розумового розвитку дітей дошкільного віку.

Література

1. Бондаренко А.К. Дидактические игры в детском саду. Москва : Просвещение, 1991. 160 с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
3. Гребенщикова Е.А. История зарубежной дошкольной педагогики. Москва : Просвещение, 1986. 464 с.
4. Парамонова П.А., Ушакова О.С. Воспитание и обучение детей 6 года жизни. Москва : Просвещение, 1988. 72 с.



УДК 373.2.015.31:33

Чабан Н.В., магістрантка

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ СПОЖИВЧИХ ЗНАТЬ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Стаття присвячена проблемі виховання культури споживання в підростаючого покоління. Розкрито зміст проблеми формування основ культури споживання у дітей дошкільного віку. На основі

аналізу державних нормативних документів, науково-методичної літератури окреслено напрями роботи з виховання культури споживання в дітей дошкільного віку.

Ключові слова: культура споживання, діти дошкільного віку, економічне виховання, економічна освіта, потреби.

The article deals with the problem of fostering a culture of consumption in the younger generation. The content of the problem of forming the bases of consumption culture in preschool children is revealed. On the basis of the analysis of state normative documents, scientific and methodological literature, the directions of work with teachers in acquiring them with methods and methods of education of consumption culture in preschool children are outlined.

Key words: consumption culture, preschool children, economic education, economic education, needs.

Постановка проблеми. Сучасні інтеграційні процеси, пов'язані із входженням України до європейського простору, зорієнтовані на зміну якості життя кожного громадянина країни. Неможливо уявити цей процес без свідомого громадянства та захисту прав людини. Серед прав, які держава має гарантувати своїм громадянам, визначають споживацькі права як один із показників якості життя людини. Їх захист залежить не лише від законодавства держави. Важливу роль відіграє усвідомлення своїх прав самим споживачем. У зв'язку з цим набуває актуальності питання підвищення споживацької культури громадян через освітній простір. Особливої уваги потребує виховання культури споживання у підростаючого покоління, починаючи з дошкільного віку.

Проблему формування споживчої культури досліджено в сучасному науковому просторі в різних аспектах: з'ясовано сутність феномена «культура споживання» в контексті споживчої поведінки (Н. Домбровська, Т. Кармазіна, В. Комаровська, А. Костіна, Г. Ложкін, Г. Марушевська, М. Мастинець, І. Набруско, Ю. Пачковський, О. Підлужна, Р. Савчинський та ін.), охарактеризовано особливості формування споживчої культури студентської молоді (С. Вегер, Г. Сорокін та ін.), зміст економічного виховання й формування споживчих знань у школярів (О. Гриценчук, Ю. Моргун, О. Овчарук, В. Уткіна та ін.) і дітей дошкільного віку (О. Галахова, Т. Галговська, Л. Галкіна, В. Гербова, Н. Грама, Г. Григоренко, Р. Жадан, Н. Кривошея, Є. Курак, Ю. Лелюк, Л. Лохвицька, Н. Побірченко, А. Сазонова, І. Сасова, А. Смоленцева, Г. Шатова та ін.), підготовку

майбутніх педагогів до виховання культури споживання (Н. Вовк, А. Крулехт, Н. Слюсаренко, З. Філончук та ін.).

Мета статті – теоретично обґрунтувати проблему формування основ споживчих знань у дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Проблема економічного виховання дуже складна. Ми розуміємо економічне виховання як цілеспрямований процес взаємодії дорослого й дитини, спрямований на засвоєння доступних віку елементарних економічних понять, формування моральних почуттів і морально-економічних якостей, необхідних для успішної економічної діяльності, розвитку інтересу до економічної сфери життя, формування навичок соціально-економічної поведінки. Важливим є і формування у дітей дошкільного віку культури споживання [4].

У нормативних документах у галузі освіти (Закон України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. та ін.) наголошується, що метою сучасної дошкільної освіти має стати формування всебічно розвиненої, життєво компетентної особистості, яка здатна діяти в довкіллі, що повсякчас змінюється. Серед завдань виховання й розвитку дітей дошкільного віку виокремлюються такі: розвиток задатків, нахилів, здібностей, культурних потреб дитини, набуття нею соціального досвіду, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля, культурного розвитку тощо. Означені завдання тісно пов'язані з вихованням культури споживання в дітей дошкільного віку.

На забезпечення якості дошкільної освіти на належному рівні спрямовані державні програми навчання, виховання й розвитку дітей раннього та дошкільного віку («Впевнений старт», «Дитина», «Дитина в дошкільні роки», «Українське дошкілля» тощо). Розглянемо, як вирішуються означені завдання і яке розв'язання проблеми виховання культури споживання пропонується в них.

Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» покликана підготувати дітей 5–6 років до навчання у школі. Відповідно до цього у змісті програми визначаються ті освітні завдання, які сприятимуть формуванню в майбутніх школярів життєвої компетентності. Серед означених завдань автори програми визначають такі, що пов'язані з набуттям економічної компетентності дітей: виховувати культуру дитячих бажань, сприяти становленню системи елементарних цінностей, виховувати культуру поведінки тощо. Увага приділяється формуванню окремих складових культури споживання, як-от: набуття уявлень про те, що кожна людина може виступати в ролі «споживача» і «творця» певного товару; виховання

поваги до результатів праці людини, бережливого ставлення до речей, іграшок, приладдя й використання їх за призначенням; вправлення в уміннях планувати свою діяльність, готувати заздалегідь необхідні для неї матеріали, економно та раціонально їх витрачати [3].

Автори програми «Дитина» (Г. Бєленька, Е. Белкіна, Н. Богданець-Білооскаленко, О. Богініч, С. Васильєва, М. Вашуленко, К. Волинець, Л. Кочина, Н. Кудикіна, В. Кузьменко, О. Огнев'юк, О. Проскура та ін.), зміст якої спрямовано на особистісний розвиток дошкільників, індивідуальний підхід, формування в них життєвих компетенцій, не виокремлюють спеціально завдання з розвитку навичок культури споживання в дітей дошкільного віку [1]. Проте серед освітніх завдань програми визначаються такі, що є фундаментом для виховання культури споживання з раннього віку. Так, підкреслюється, що зміст програми спрямовано на виховання особистості, яка спроможна діяти адекватно й різноманітно в різних життєвих ситуаціях відповідно до потреб і умов реального буття. У розділі «Дитина у довіллі» одним із освітніх завдань роботи з дітьми раннього віку визначається виховання культуровідповідної поведінки. У молодшій, середній та старшій групі виховується бережливе й шанобливе ставлення до явищ природи, предметного і соціального довкілля. Означені завдання знаходять відбиток у розділі «Привчаємось працювати», де з молодшої групи визначається необхідність виховання бережливого ставлення до результатів власної праці та праці інших людей. У старшій групі додається завдання, спрямоване на виховання економного використання матеріалів під час праці.

У комплексній додатковій освітній програмі «Дитина в дошкільні роки» головною метою є забезпечення повноцінного фізичного, соціального, пізнавального та естетичного розвитку особистості дитини дошкільного віку. У змісті окресленого у програмі фонду «Хочу» автори визначили необхідність залучення дітей до вироблених людством цінностей, формування в них основ ціннісного ставлення до дійсності. Для реалізації означеного завдання в розділі «Розвиток пізнавальної сфери» у старшій групі дошкільного навчального закладу виокремлено підрозділ «Економічна освіта». Робота в цьому напрямі передбачає оволодіння дитиною уявленнями про потреби (їх зміст та вибір між ними), ресурси (види, обмеженість), гроші, бюджет; усвідомлення необхідності працювати, дотримуватися правил культури поведінки. Крім того, авторами програми виокремлено низку економічних умінь, якими має володіти дитина старшого дошкільного віку: робити вибір між різними

потребами; порівнювати, оцінювати й обирати товари; визначати результати праці людей різних професій; добирати предмети та засоби праці.

У змісті програми розвитку дитини «Українське дошкілля», як і в означених вище програмах, підкреслюється значення розвитку в дітей культури поведінки, поваги до результатів праці інших, бережливого ставлення до предметів навколишньої дійсності й використання їх за призначенням, уміння планувати й організовувати власну діяльність [4]. Крім того, авторами програми виокремлено підрозділ «Основи економічної культури», який покликаний озброїти дітей уявленнями про товарно-грошові відносини, діяльність різних підприємств, банків; розвивати в них уміння зробити покупку, виокремлювати першочергові потреби родини, раціонально й економно використовувати продукти харчування, комунальні послуги тощо.

Означена проблема знайшла свій відбиток у Концепції споживчої освіти для загальноосвітніх навчальних закладів, яка була розроблена робочою групою Міністерства освіти і науки України. Вона стала одним із перших кроків популяризації споживчих знань в освітніх закладах з метою виховання цивілізованого, культурного, конкурентоспроможного та активного покоління громадян нашої країни. Означена концепція передбачала введення окремих навчальних предметів з першого по одинадцятий класи, спрямованих на вирішення таких завдань: підвищення рівня споживчої компетентності школярів; формування у них уміння робити свідомий та вільний вибір товарів, послуг; сприяння їх доступу до інформації про раціональний вибір відповідно до власних потреб; формування толерантної поведінки, вміння узгоджувати власні дії з інтересами інших. В означеному документі не йшлося про необхідність формування основ споживчих знань у дітей дошкільного віку, надання уявлень про умови виховання культури споживання педагогам і батькам. Проте окреслені у концепції напрями стали предметом вивчення та експериментальної діяльності науковців у галузі дошкільної освіти, працівників дошкільних закладів різних регіонів країни.

Так, на необхідності введення споживчої освіти в дошкільних навчальних закладах наголошувала Л. Лохвицька [4]. Аналізуючи Концепцію споживчої освіти для загальноосвітніх закладів України, вона вказувала на необхідність надання споживчих знань та формування споживчої поведінки у дітей з дошкільного віку. Були окреслені завдання споживчої освіти в дошкільних закладах, а саме: організація системи споживчого навчання та виховання, підвищення

рівня споживчої компетентності дітей, формування вміння робити вільний і свідомий вибір серед різних товарів, узгоджувати власні дії з інтересами інших, толерантно ставитись до інших учасників споживання, розвиток громадської і споживчої ерудиції. Реалізації означених завдань сприятиме використання в роботі з дошкільниками дидактичних ігор та бесід з економічним змістом, екскурсій до магазинів, розповідей за картинками, використання ігор-подорожей тощо [4].

Дослідниця А. Сазонова вивчала проблему формування в дошкільників первинного економічного досвіду. На її думку, перинний економічний досвід дітей старшого дошкільного віку містить мотиваційну (наявність у дитини інтересу до економічної сфери життя з наявними знаннями і вміннями у цій галузі), інформаційну (наявність економічних уявлень, володіння елементарними економічними поняттями, розуміння основних економічних процесів та законів), операційну складову (сформованість економічних дій, елементарних умінь та навичок економічної діяльності, умінь орієнтуватись у нестандартних соціально-економічних ситуаціях). Засобом формування економічної компетентності дошкільників визначається ігрова діяльність, зокрема такий її вид як гра-стратегія [5].

Культуру споживання загалом можна визначити як сукупність матеріальних і духовних благ, знань, норм і цінностей споживчої поведінки, які встановилися в суспільстві. Культура споживання є динамічним процесом, розвиток якого здійснюється на базі задоволення потреб у професійній діяльності, культурі, цінностях тощо. Це також надіндивідуальна реальність, що створюється людьми як безпосередньо, так і за допомогою соціальних інститутів: держави, бізнесу, навчання тощо. Гармонізація естетичних, пізнавальних і моральних потреб – необхідна умова формування культури споживання особистості.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Отже, сучасному громадянину необхідно мати уявлення про основи споживання, про права споживачів, уміти застосовувати набуті знання в конкретних ситуаціях. Саме тому основні поняття про споживчі знання, про якість товарів і послуг важливо починати формувати в дітей дошкільного віку. Постійне системне навчання споживчим знанням суттєво впливає на вироблення в дітей розумної й адекватної поведінки в процесі споживання товарів і послуг.

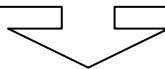
Перспектива подальшої роботи полягає у визначенні компонентів культури споживання дітей старшого дошкільного віку принципів споживчої освіти дітей.

Література

1. Бєленька Г. В., Бєлкіна Е. В., Богініч О. Л. Дитина: програма виховання і навчання дітей від двох до семи років. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 492 с.
2. Білан О. І., Возна Л. М, Максименко О. Л. Українське дошкілля: програма розвитку дитини дошк. віку. Тернопіль : Мандрівець, 2012. 264 с.
3. Впевнений старт : прогр. розвитку дітей ст. дошк. / О. О. Андрієтті, та ін. Тернопіль : Мандрівець, 2012. 104 с.
4. Григоренко Г. Дошкільник у світі економіки. Харків : Ранок, 2016. 160 с.
5. Лєлюк Ю. М. Сучасні проблеми дошкільної економічної освіти в Україні. Черкаси, 2001. С. 63-66.



СЕКЦІЯ



Litteris et Artibus:

МИСТЕЦЬКО-ГУМАНІТАРНА

нові горизонти



УДК 82.161.2

Дубровський Р. О. , к. філол. н.

ХУДОЖНЯ ВІЗІЯ СМЕРТІ НА ВІЙНІ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МІЛІТАРНОЇ ПРОЗИ)

У статті на основі аналізу творів про війну, написаних у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття, здійснено спробу аналізу художніх інтерпретацій феномену смерті в новітній українській літературі. Особливу увагу зосереджено на засобах психологізації при зображенні загибелі воїнів та цивільних на війні. Розкрито специфіку різних моделей художнього показу смерті. Також зроблено акцент на проблемі літературної інтерпретації поняття героїзму у його зв'язку із загибеллю на війні (на передовій, в окупації, в полоні тощо).

Ключові слова: війна, смерть, героїзм, загибель, безсмертя.

In the article, on the basis of the analysis of the writings on the war, written in the second half of the twentieth – early XXI century, it was made an attempt of the analysis of the artistic interpretations of the phenomenon of death in modern Ukrainian literature. Particular attention is focused on the means of psychologization in the depiction of the death of soldiers and civilians in the war. The peculiarities of different models of artistic representation of death are revealed. Also, the emphasis is placed on the problem of literary interpretation of the notion of heroism in its connection with the death on the war (on the front, in occupation, in captivity, etc.).

Key words: war, death, heroism, death, immortality.

Постановка проблеми. Кожна людина у той чи інший момент свого життя думає про смерть як закінчення земного існування. Тож концепт «смерть» присутній у кожній культурі, фольклорі та художній літературі. В останньому випадку читач має справу вже з мистецькою інтерпретацією цього феномену. Оскільки кожен автор як представник своєї етнокультурної єдності і водночас творча одиниця є виразником тих чи інших мистецьких ідей, домінуючих у

певний період художніх напрямів, течій, стилів, зрештою, естетичних концепцій, то цікавим для науково-теоретичного осмислення є рецепція уявлень про конечність людського життя, втілена в художніх образах у його творах.

Розуміння феномену смерті лежить у філософській площині і має довгу історію. До цього питання зверталися такі античні мислителі, як Платон, Сократ, Цицерон, Епікур, Сенека. Так, останній закликав бути завжди готовим до смерті та стверджував, що «людина боїться не смерті, а думок про смерть, тому про неї потрібно постійно міркувати, щоб привчити свідомість до спокійного сприйняття смерті» [11, с. 80]. Епікур дистанціює людину та смерть, наголошуючи, що «найстрашніше зло, смерть, не має до нас жодного стосунку, оскільки коли ми існуємо, смерть іще не присутня; а коли смерть присутня, тоді ми не існуємо» [18, с. 126].

Августин Блаженний у душі християнського віровчення розвивав ідею двох смертей. Перша пов'язана з відділенням душі від тіла. Вона поділяє час на «до» і «після». Друга ж смерть, на думку мислителя, є покаранням для грішників. Вона не дозволяє здійснити поділ на «до» і «після» та є вічним процесом, в якому люди «не будуть до смерті і після смерті, а постійно в смерті; і тому ніколи не будуть живими або померлими, а будуть без кінця помираючими. І ніколи не буде для людини чогось гіршого в смерті, ніж коли сама смерть буде безсмертною» [1, с. 301].

Серед філософів та учених пізніших часів цікаві думки про феномен смерті представлені у працях А. Шопенгауера, Ж.-П. Сартра, А. Камю, С. К'єркегора, М. Хайдеггера, В. Штекеля, З. Фрейда, О. Плантинга, М. Бердяєва, М. Бахтіна, І. Ільїна та інших.

Виклад основного матеріалу. Війна як протистояння потужних ворогуючих сил, яке завжди призводить до фізичного протистояння, знищення живої сили ворога, неодмінно пов'язана із зіткненням зі смертю. Ставлення до неї, а відтак і його художня рецепція в мілітарній прозі, зазнає важливих змін. У цьому контексті можна розглядати розуміння феномена смерті в психології комбатанта та в психології мирного жителя. Вводячи в художню реальність героїв, які належать до однієї із цих двох груп людей в умовах війни, автори порізному моделюють морально-мотиваційну (внутрішньо-психологічну) та діяльну (зовнішньо-подієву) складові цих образів. Саме вияв ставлення до смерті в багатьох випадках є визначальним чинником при розкритті як характеру персонажа, так і реалізації кульмінаційного моменту з усією його емоційною напругою.

З. Фрейд зазначав, що сучасна людина не вірить у власну смерть, намагається уникати думок про неї, а коли зіштовхується зі

смертю ближніх, завжди намагається знайти їй пояснення, пов'язане з випадковістю. Проте, на думку психолога, війна кардинально змінює цей «договір зі смертю». Психолог у праці «Ми і смерть» писав: «Ми уже не можемо залишати смерть поза увагою, нам доводиться в неї повірити. Тепер люди помирають по-справжньому, і не одиниці, а десятки, часто десятки тисяч на день. До того ж, тепер це уже не випадковість. Щоправда, може здатися, ніби куля випадково уражає одного й оминає іншого, однак нагромадження смертей швидко зводять нанівець це відчуття випадковості. Однак життя, звісно, знову стає цікавішим, до нього повертається знову весь його зміст» [16]. На думку вченого, війна повертає сучасну людину до стану людини первісної, для якої вбивство і смерть були буденним явищем, бо «древня історія людства переповнена вбивствами» [16]. Прикметно, що засновник психоаналізу, порівнюючи німецьких солдатів із дикунами, відзначав більшу чуттєвість, моральність останніх. Так, З. Фрейд зазначав: «Після успішного завершення лютоючої нині світової війни переможні німецькі солдати поспішають додому, до дружин та дітей, і їх не буде стримувати і тривожити думка про ворогів, котрих вони убили в рукопашному бою чи далекобійною зброєю. Але дикун-переможець, повертаючись додому зі стежки війни, не може вступити в свою оселю і побачити дружину, поки не спокутує здійснених ним убивств покайням, часто довгим і важким. Ви скажете: «Так, дикун забобонний, він боїться помсти з боку духів убитих». Але духи убитих ворогів є нічим іншим, як вираженням його нечистої совісті через здійснене ним кровопролиття» [16].

Художня література про війну не просто не оминає проблеми смерті і духовного возвеличення людини над нею, але й переносить питання про цінність життя в умовх тотального фізичного винищення у центр художнього зображення. Герої такої прози тікають від загибелі, самі несуть смерть ворогові, вступають у гру із власною смертю, переживають смерть рідних і друзів тощо. Незмінним залишається сам факт наявності смерті як постійної загрози, яка впливає на поведінку персонажів. Її носіями, як правило, показуються самі герої, безпосередні учасники основних сюжетних подій. Проте зброя як предмет убивства та гори трупів є лише зовнішніми атрибутами, частиною фону художньої картини світу. Для української прози кінця XX – початку XXI століття характерний психологізм та увага до внутрішньо-мотиваційних основ учинків. Відтак для авторів залишається важливою теза М. Бердяєва: «Убивство – не фізичне, а моральне явище, і воно, перш за все, вчиняється духовно» [2, с. 182]. Тож у центрі уваги, як

правило, опиняється не солдат, котрий стріляє з окопа у бік ворога, а людина, для якої вбивство є предметом морального вибору.

Загалом феномен смерті розглядається в межах кількох зображувальних моделей, зокрема:

- 1) очікування загибелі;
- 2) смерть на полі бою;
- 3) убивство ворогом / ворога в умовах окупації (полону, ув'язнення);
- 4) гра зі смертю;
- 5) безсмертя через загибель;
- 6) післявоєнне переживання смерті.

Розглянемо детальніше ці варіанти художньої розробки проблеми хиткої рівноваги між життям і смертю в умовах війни в радянській та пострадянській українській літературі.

Прогностичний образ смерті показано у творах, в яких ідеться про початок війни і різні чутки, пов'язані з нею загалом та ворогом зокрема. Така модель, зокрема, частково представлена у повістях «Крижі» та «Панкрац і Юдка» Бориса Харчука. Ідеться про тотальну загибель та очікування її приходу від рук окупантів. Якщо у «Крижах» червоною ниткою проходить думка про невідворотність облави та подальшого насилля, то в повісті «Панкрац і Юдка» мова йде про уже реалізоване захоплення людей фашистами. Працюючи на окупантів і харчуючись із рук ворога напівгнилою капустою та баландою, вони приходять до розуміння, що їхня загибель – справа нетривалого часу. Зрештою, це передбачення збулося: людей затопили. Проектуючи таку модель приходу смерті, автор зробив акцент на психології жертв війни і тих, хто в ній отримав тимчасову перевагу. Тобто в центрі зображення опиняється психологічний портрет персонажа, приреченого на загибель, та його убивці. Перший змучений очікуванням невідворотного, власним безсиллям і є жертвою потужної сили, яку привела у світ мирних людей війна. При зображенні другого помічаємо ознаки демонізації, перетворення на монстра, котрому, бодай тимчасово, вдалося перехопити в Бога місію вирішувати, кому жити, а кому помирати. Ірина Співак відзначає: «... Б. Харчук глибоко виявляє внутрішній стрижень людської суті, розкриває причини морального падіння, зради. Художньо досліджуючи воєнну проблематику, значну увагу письменник приділяє екзистенційним категоріям страху, морального вибору, смерті» [13, с. 98]. Таким же чином зображуються мирні селяни, котрі очікують найгіршого, у романі «Віхола» Юрія Мушкетика: «Всю ніч у Петровій Дівичі ніхто не спав, стояли в садках, під плотами, старі й малі, діди ховали в рукави цигарки, –

слухали, як стугонить військо і як курличуть у небі журавлі» [9, с. 3]. Подібне бачимо і в «Співучій колісці з верболозу» Євгена Гуцала: «Й село наше Овечаче по горбах та по вибалках також наче зчорніло, принишкло, насторожено очікує ще на постріли.

– Це війна? – питаю пошепки, поспішаючи за бабою, заплітаючись ногами.

– Війна, а яка ж хвороба...

І мимоволі втягну голову в плечі, бо ж – війна зовсім близько, десь отут, в овечацьких лугах, оце війна стріляє, дихає смертю» [3, с. 12]. І діти, і дорослі ще не персоналізують війну, не пов'язують з конкретними арміями, іменами політичних чи військових очільників. Носієм смерті в прогностичному її сприйнятті є сама війна як до певної міри абстракція.

Окрім очікування масової загибелі, у воєнній літературі в межах прогностичного образу смерті часто представляється очікування персонального знищення від рук ворога. Так поступово втрачає надію вижити Галина Поночівна в романі «Земля під копитами» Володимира Дрозда. У цьому творі яскраво відображено описаний З. Фрейдом перехід від заперечення власної смерті до розуміння її невідворотності, який швидко відбувся завдяки війні як джерелу вбивств: «Люди себе втішають, люди до останньої хвилини не хочуть вірити, що їх привезли на смерть. Цим тільки й тримається людина – надією. Поночівні було чи не найтяжче: вона знала, мала силу знати, що їх чекає на краю цього гнилиця, і водночас розуміла, що не має ніякісної змоги померти, – бо нема за ким» [6, с. 162].

Психологізм картин смерті на полі бою полягає у приголомшенні читача кривавістю подій, де в одну мить припиняються сотні життів. Ця функція якнайповніше реалізовувалася в літературі 1970-2000-х років, коли війна, принаймні, на рідній землі, перестала бути об'єктом повсякденної реальності, її рани уже поступово загоювалися і сама вона перетворилася лише на предмет художнього зображення. Звичайно, картини фронтових подій, загибелі на передовій стали класичними для художньої прози попередніх десятиліть (1940-1960-і рр.). І якраз завдяки цій обставині письменники в подальші роки були змушені шукати нові прийоми досягнення художньої виразності, щоб їхні твори не загубилися на фоні уже написаних попередниками. Звичайно, багато епічних сцен із масовою загибеллю читачам було представлено у творах О. Довженка, Г. Тютюнника, В. Міняйла, М. Стельмаха, Є. Гуцала, О. Гончара, В. Земляка та інших, написаних у перші повоєнні (подекуди й у воєнні) роки. Проте в подальші десятиліття ці картини відходять від шаблонності, набувають ознак посиленого

психологізму. Автори намагаються і тут знайти нові засоби художньої репрезентації подій. Так, в оповіданні «Медалі» [5] Анатолій Дімаров вдається до ретроспекції при зображенні воєнних сторінок життя Михайла Гаркуші. Спочатку перед читачами постає образ уже літнього ветерана в його побутовому середовищі. Та згодом автор описує перипетії, пов'язані зі здобуттям кожної медалі в буремні воєнні роки. Саме тут яскраво та динамічно показано смерть на полі бою. Наведемо приклад: «По всьому водосховищу, по білому полю, переораному снарядами й мінами, всьому осколками й кулями, зводились, брели у їхній бік поодинокі постаті, і страшно чорніли непорушні тіла. Петра знайшов недалеко од сержанта. Лежав боком, підібравши коліна, наче ладнався до сну. Ліва рука була неприродно заломлена, а права стискала гвинтівку. І на розплющені очі вже лягала, не танучи, паморозь» [5, с. 404]. Герой потрапляє у ситуацію культурного шоку. Він, вихований як звичайний селянин, зі страхом та благоговінням ставився до смерті. Поховання покійника для українських селян завжди було важливим елементом культури та супроводжувалося суворим церемоніалом. А тут, на полі бою, смерть як виняткова подія перетворилася на явище буденне, до якого усі поступово звикли. Тож уже загибель цілої розвідгрупи не викликала навіть зайвих розмов: «— Загинули? — спитав Михайло вбито.

У Валієва пересмикнулось обличчя. Похмурий, дістав баклажку, напився води» [5, с. 409].

Найяскравіше проблема ставлення до смерті розкрита у воєнній прозі, присвяченій періоду окупації. У цьому контексті можна розглядати «стару школу», представники якої зробили неабиякий внесок у художню розробку теми захоплення фашистами української землі, та «нову школу», яка бере початок у 2014 році, коли почалася окупація російсько-сепаратистськими військами частини території нашої держави. Серед найвизначніших епіків, котрі належать до першої когорти, можна назвати Б. Харчука, Є. Гуцала, Г. Гордасевич, В. Дрозда, Ю. Мушкетика, І. Качуровського, О. Гончара та інших. «Нова школа» досі перебуває в періоді формування. Одні твори уже зараз стають канонічними, інші ж відходять на маргінес. Серед найпомітніших зразків «АТОшної» прози можна виокремити «Аеропорт» С. Лойка, «Ілловайськ» Є. Положія тощо.

Смерть у творах, присвячених окупації чи полону, персоналізується та зазнає психологізації. Подана як апофеоз попередніх страждань, вона показується як завершення мук, звільнення людини від оков лихої сили, яка її ж і спровокувала і яка, на відміну від убитого, залишається для подальшої кривди у світі.

Якщо на полі бою загибель, як правило, репрезентується як один із можливих більшою чи меншою мірою випадкових варіантів, то в даному випадку будь-яка паритетність нівелюється. Тобто коли на фронті є дві сили, нехай навіть нерівноцінні, то смерть усе ж може спіткати когось як з однієї, так і з іншої сторони. Фактично, вона однаковою мірою стосується героя та антигероя. У випадку з описом окупації чи полону з'являється чітко окреслений вектор від злочинця до його жертви. У такому ключі представлено бездушні злочинства, здійснені поліцаями, у романі «Віхола» Юрія Мушкетика. Для прикладу: «Це було моторошне видовище – десяток стрільців вицілювало одну живу мішень, що беззахисно кругліла над водою. Лунко, вроздріб вдарили гвинтівки, голова на воді смикнулася, а потім почала хилитися <...> Вже по обіді поліцаї взяли у когось з рибалок човен, витягли Віталія й повісили вже мертвого, задубілого на яблуні» [10, с. 180]. Щоправда, така картина характерна здебільшого для літератури, яка формувалася в радянській системі координат. Еміграційна проза, яку творили письменники, які виїхали за кордон під час війни або після неї, позначена більшою діалектичністю в зображенні сцен, де хтось комусь заподіює смерть. Так, у повісті «Дім над кручею» Ігор Качуровський представляє як фашистів, котрі убили ні в чому не винну циганку, так і більшовиків, котрі повісили на кілок відтяту голову сільського старости Карпа Бунчука та перев'язали дорогу його кишками («З виряченими очима і зчорнілою на вусах кров'ю, на кілку стирчала лисава, коротко стрижена голова Карпа Бунчука, сільського нашого старости» [7, с. 136]), порізали ножем руки та лоба дівчині Зіні Королук, від чого та померла («І за кожне «не знаю» ножем по руці. І все – білявий, молодший. Скінчив одну руку, аж під плече, бере другу, ліву» [7, с. 230]). Хоча автор не демонізує всіх більшовиків, показує, що дехто навіть в НКВД є заручником обставин і страшної антигуманної системи. Так, один із катів Зіни не міг прямо заступитися за неї, однак у момент нелюдського знущання таки не дозволив учинити насилля над нею: «– Дівочка, у тебе такі хорошіє гладкі, як незабудкі. Подарі мне на пам'ять...

І хотів їй ножем ув око.

Як схопиться другий! Вирвав ніж (той тільки встиг різонутися над оком), жбурнув у пшеницю, загородив собою Зіночку, перев'язав своєю хусткою рану на лобі і сказав:

– Іди, дитино, додому!» [7, с. 230]

Жорстоким показаний поліцай Юхим у «Віхолі»: «... в село вернулося з невдалої евакуації двоє комуністів, пішли по оголошенню в поліцію, щоб зареєструватися, і Юхим одвів їх у

глинище. Наказав копати пісок, буцім щоб посипати доріжку біля поліції, і скосив чергою з автомата. Загорнув обох у тій ямі, що викопали» [10, с. 144].

Єднає обидва твори показ перетворення людини, наділеної у воєнний час зброєю та владою, на жорстокого убивцю. Тобто автори візуалізують реалізацію первинних інстинктів, маніакальних потягів, які за інших обставин, можливо, ніколи б не проявилися. Каталізатором їх виявлення стала війна, де жорстокість і смерть можуть перетворитися на буденну норму. Така ж картина представлена в романі «Земля під копитами» Володимира Дрозда. Староста Степан Шуляк без жодних докорів сумління відправляє односельчан на вірну загибель. Він часто зіштовхує людей зі смертю, проте сам боїться її. Зрештою, автор спрямовує сюжетну лінію так, що в якийсь час цей герой постійно опиняється віч-на-віч зі своєю загибеллю (згадаймо Августинове постійне помирання!). Зрештою ця боротьба за життя втрачає свій внутрішній зміст, адже долають смерть заради майбутнього, якого у Степана Савича уже не буде (дружина, котра ненавидить його, втекла, забравши новонародженого сина, пишний будинок, як і пророчив дід Лавруня, перетворився на клуб, односельчани зневажають його, радянські солдати, упіймавши, розстріляють, фашисти утікають і навіть не згадують про свого кривавого слугу). У цьому й полягає його покарання, гірше за смерть.

У повісті «Панкрац і Юдка» Бориса Харчука смерть головної героїні є несподіваним кульмінаційним моментом, який, зрештою, є хоч і не очевидним, однак досить логічним, зважаючи на попередній опис жорстокої розправи фашистів над полоненими. Письменник у межах вузького хронотопу звів воєдино два ворожі світи, тож повне знищення одного із них, останнім елементом якого й була єврейська дівчина Юдка, стало неминучим. Смерть мислиться як своєрідне звільнення для Юдки, котра крок за кроком перетворилася на зрадницю власних принципів та батьківських духовних цінностей. У її тихому щасті на фоні смертей простежуються аналогії з «Декамероном» Джованні Бокаччо, «Бенкетом під час чуми» Олександра Пушкіна, та ще більше – з «Чумою» Альбера Камю. Твір не має розв'язки. Автор вирішив завершити його на хвилі найвиразніших емоцій, джерелом яких для читача є загибель героїні: «Панкрац дістав пістолет – Щур подав рапорт, що лейтенант Панкрац живе з Юдкою. Лейтенант Панкрац не розсердився на Щура, мабуть, він вчинив би так само, захищаючи чистоту крові. Вдарив постріл, і вона, наче спіткнувшись, впала перед перекошеними дверима.

–Блюдгейд... – сказав він: відплатив, розплатився. І переступив через неї. – Бене...» [17, с. 134] Фактично, смерть знову впорядкувала логіку поділу персонажів на позитивних і негативних. Звичайно, повість Бориса Харчука є глибоко психологічною, тож такий поділ є доволі спрощеним, однак саме завдяки останній описаній події та реплікам Панкраца стає зрозумілою позиція самого автора щодо нацистів: він підкреслює, що для них ідеологія та продиктований нею постулат про необхідність збереження чистоти арійської раси є важливішими за власні почуття й пориви. Відтак смерть тут можна розглядати як внутрішній елемент художньої картини світу в повісті (Юдка отримала звільнення від протиприродної організації життя) й водночас – як цілісну сюжетну підструктуру, яка організовує логіку викладу тексту. Ірина Співак зазначає: «У цій та інших «воєнних» повістях Б. Харчука існування людини подане як „буття-до-смерті”» [13, с. 63].

У серії новел «Співуча колиска з верболозу: окупаційні фрески» Євген Гуцало в оригінальній формі подав картини фашистської окупації очима дитини. Тут простежується і перша зустріч зі смертю. Неприродна загибель для героїв спочатку є напівосмисленою, далекою для розуміння мирних селян. Для них смерть не є буденною. Свідомість українських селянин, уособленням яких є баба Ликора, не може сприйняти того, що хтось може нести вбивства іншим людям. Такі дії розглядаються крізь призму християнської етики, яка заперечує насилля щодо ближнього: «Стріляють, нехристи» [3, с. 12].

Серед сучасної «АТОшної» прози слід виокремити багатогранний роман «Аеропорт» Сергія Лойка. Феномен смерті в ньому представлений у різних мистецьких виявах. Тут яскраво представлено і страх військових по обидва боки, і гротескно-самоіронічні картини, і героїзм як зневага до смерті, і гра зі смертю. Так, вражають своїм натуралізмом картини, де захисники Донецького аеропорту прив'язують поранених поряд із холодними трупами до риштувань бронетранспортера, аби сепаратисти не обстріляли цей транспорт. Гротескними видаються жарти воїнів, коли новачка посилають по пиво з холодильника, в якому насправді знаходиться тіло загиблого бійця. Автор показує психологічні межі людської свідомості в умовах екстремальної ситуації, пов'язаної з боротьбою за виживання. Попри неймовірну емоційну напругу, бійці мислять раціонально, уникаючи смерті, а в багатьох ситуаціях і йдучи на смертельний ризик, який, попри загибель окремих воїнів, може врятувати решту. С. Лойко показує межу, до якої підходить і яку зрештою переступає мирна людина, переходячи від звичного

пацифізму до необхідного і виправданого убивства ворогів. При цьому етична складова, гуманізм постійно присутні в мисленні авторського «alter ego».

Гра зі смертю як спосіб художнього представлення однієї з моделей людської поведінки в екстремальній ситуації, як правило, показується не як типова поведінкова стратегія, а як реакція на безвихідь, коли всі інші дії зазнавали неодноразових невдач або просто є об'єктивно неефективними. Звідси бере початок поняття героїзму. Так, за тлумачним словником (за ред. проф. В. С. Калашника) «героїзм – відвага, рішучість і самопожертва у критичній обстановці» [14, с. 159]. У художніх текстах про війну є чимало прикладів такої вимушеної гри зі смертю та, зрештою, героїзму. Так, у вже згаданому романі «Віхола» Юрія Мушкетика головний герой Михайло Харченко, котрий усілякими засобами постійно намагався утекти від смерті, опинившись в оточенні, зважується на відчайдушний крок – збройний опір десятку ворогів: «Михайло ступив кілька кроків, кинув гранату. Вогняний сплеск пропав віхола, звихрив білі сніжинки, перемішав з чорною кіптявою, закрутив у тугий вир. Михайло рвонувся у той вихор, на бігу вийняв другу гранату. Револьвер тримав у лівій руці, великим пальцем лівої руки рвонув і кільце. Знову коротко, але рвонула граната, знову білі рої підняло над землею, погнало в небо. Чорні постаті на городі попадали на землю» [10, с. 298]. Слід відрізняти прояви героїзму, які завжди є непередбачуваними, ситуативними, та цілеспрямованої продуманої самопожертви, яке несе смерть також і ворогам. Так, О. Сенявська зазначає: «Порівнюючи дії «камікадзе» з подвигами радянських солдатів, котрі свідомо жертвують собою в важку хвилину бою заради порятунку товаришів, мемуаристи підкреслюють, що для радянського воїна важливо було «не тільки вбити ворога, а й знищити їх якомога більше», і, будь у нього хоч якийсь шанс зберегти життя «в ім'я майбутніх боїв», він, безумовно, постарався б вижити» [12, с. 269]. «Японський смертник – самогубець. Жертвуючий собою радянський солдат – герой. Якщо ж врахувати, що японський смертник до здійснення свого призначення отримує підвищену платню, то виявиться, що його смерть – оплата витрат, витрачених на нього за життя» [9, с. 343]. Художньої інтерпретації зазнає якраз власне героїчний тип. Якщо ж опис ризику воїна закінчується його загибеллю, то, як правило, відбувається перехід від моделі «гра зі смертю» до моделі «безсмертя через загибель». Така смерть у художній прозі, незважаючи на обставини, які їй передували чи спровокували її, набуває ознак сакраментальності, духовного возвеличення. Цей підхід сягає

корінням християнських основ, де Ісус Христос «смертю смерть подолав». Хоча християнська віра загалом є гуманістичною та антимілітарною (це відрізняє її від ісламу), усе ж загибель на війні за справедливість сприймається як ознака міцності віри послідовника цієї релігії. Сам Ісус Христос «навчаючи любові до ближнього і всепрощення, дав зрозуміти своїм учням, щобагато крові буде ще пролито до здійснення Царства Божого» [4, с. 40]. Цікаво, що, зображуючи війну як екстремальну ситуацію, де кожна дрібниця має значення, бо від неї може залежати життя, автори часто навіть атеїстам присвоюють окремі риси релігійності.

Ще однією художньою моделлю представлення феномену смерті є «післявоєнне переживання смерті». Йдеться або про спогади героїв про воєнні події й, відповідно, ретроспективний розвиток сюжету, як у «Медальях» Анатолія Дімарова, або про відгомін цих подій, показаний через легку алюзію, як в оповіданні «Твій тихий дім» Галини Гордасевич, або про післявоєнну смерть чи загибель учасників війни, як в оповіданні «Гер переможений» Любові Пономаренко. Це також і споглядання уже після війни ознак знищення мешканців цілих родин або навіть хуторів, сіл та містечок, як в «Україні в огні» Олександра Довженка чи «На згарищі» Григора Тютюнника. Наведемо приклад: «Та ось хтось його покликав, обірвавши павутину споминів. Це був сусід, старий дід Макар. У нього колись була велика сім'я, та «у сорок першому Макарових хлопців забрали на війну, дівчат – у Германію, а Макариху разом з наймолодшим, Сашком, розірвало снарядом у грядках. Тільки клаптик синових штанців знайшов Макар...» І ось тепер живе сам на згарищі» [15].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, феномен смерті посідає важливе місце в українській мілітарній прозі останніх десятиліть. Варто підкреслити тяжіння до психологізму в зображенні воєнного фаталізму. Прикметно, що смерть пов'язується не лише з деструкцією, хаосом, злом, але доволі часто подається як звільнення від знуцання, мук чи логічне закінчення поневір'янь. Значна увага до цього феномена стала причиною створення досить комплексних та психологічно насичених моделей її художнього представлення в літературних текстах.

Література

1. Августин. О граде Божию. *Творения блаженного Августина, епископа Иппонийского*. Киев, 1906. Ч. 3. С. 300-304.
2. Бердяев Н. А. Судьба России: книга статей. Москва : Эксмо, 2008. 640 с.

3. Гуцало Є. Співуча колиска з верболозу: окупаційні фрески. Київ : Веселка, 1991. 284 с.

4. Данильченко С. А. Отношение к смерти и бессмертию на войне: монография / С. А. Данильченко, Р. В. Кадыров, В. Е. Кулешов. Владивосток : ТОВМИ им. С.О. Макарова, 2007. 113 с.

5. Дімаров А. Медалі. *Боги на продаж : Міські історії*. – Київ : Радян. письменник, 1988. С. 380-422.

6. Дрозд В. Г. Вибрані твори: У 2 т. Київ: Радянський письменник, 1989. Т. 2: Повісті, романи. 552 с.

7. Качуровський І. Дім над кручею. Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1966. 267 с. Агеева В. П. Пам'ять подвигу (українська воєнна проза 60-80-х років). Київ : Наукова думка, 1989. 272 с.

8. Лойко С. Аеропорт / переклад з російської : Ольга Гончар. Київ: Брайт Букс. 2015. 344 с.

9. Малиновский Р.Я, Захаров М. В., Грылев А. Н. Финал. Историко-мемуарный очерк о разгроме империалистической Японии в 1945 году. Москва : Наука, 1969. 417 с.

10. Мушкетик Ю. М. Віхола: роман. Київ : Молодь, 1983. 304 с.

11. Сенека. Нравственные письма к Луцилию. *Сенека и др. Если хочешь быть свободным*. Москва : Политиздат, 1992. С. 7-110.

12. Сенявская Е. С. Психология войны в XX веке: исторический опыт России. Москва : РОССПЭН, 1999. 384 с.

13. Співак І. Е. Повісті Бориса Харчука. Проблеми поетики: монографія. Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. 180 с.

14. Тлумачний словник сучасної української мови / укл. Л. П. Коврига, Т. В. Ковальова, В. Д. Пономаренко ; за ред. В. С. Калашника. Харків, 2005. 800 с.

15. Тютюнник Г. М. На згадку. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/styslo/printit.php?tid=3752> (дата звернення: 20.02.2019).

16. Фрейд, З. Мы и смерть. По ту сторону принципа наслаждения / З. Фрейд ; пер. Е. Баевской, Л.А. Голлербах. Санкт-Петербург : Восточно-Европейский Институт Психоанализа, 1994. 382 с. URL : <http://osp.kgsu.ru/library/PDF/397.pdf> (дата звернення: 20.02.2019).

17. Харчук Б. М. Вишневі ночі. Панкрац і Юдка. De profundis (три повісті про любов і зраду). Тернопіль : Джура, 2010. 188 с.

18. Эпикур. Эпикур приветствует Менекея. *Человек: мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии*. Москва : Политиздат, 1991. С. 126.



УДК УДК 78.03(477):783.8

Гуральна С. С.,
кандидат мистецтвознавства

ДУХОВНЕ ЖИТТЯ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТЬ НА МАТЕРІАЛАХ ПЕРІОДИКИ

У статті описано динаміку розвитку релігійно-храмової музичної культури кінця ХХ ст. у Галичині на матеріалах регіональної періодики. Розглянуто найбільш значимі духовно-мистецькі події вказаного періоду та визначено їх історичне значення.

Ключові слова: богослужбова музична творчість, релігійно-храмова культура, церковний хор, греко-католицька церква, духовна еліта.

The article describes the dynamics of the development of religious and temple musical culture of the late twentieth century in Galicia on the basis of regional periodicals. The most significant spiritual and artistic events of this period are considered and their historical significance is determined.

Key words: liturgical musical creativity, religious and temple culture, church choir, Greek Catholic church, spiritual elite.

Постановка проблеми. Створення об'єктивної концепції розвитку богослужбової музичної творчості є одним із пріоритетних напрямків сучасних наукових досліджень, зумовлених необхідністю вивчення сукупності усіх аспектів духовного життя, пов'язаних із тим чи іншим періодом становлення української культури. У цьому річизі значимими є проблеми виконавства хорової літургійної музики і стан регіональних церковно-співочих традицій, що розроблялися у працях Ж. Зваричук, Л. Кияновської, Н. Костюк, І. Матійчин, О. Мануляка, Ю. Медведика, Л. Мороз, Л. Пархоменко, Ю. Ясіновського та багатьох інших. Проте вивчення культурно-мистецьких процесів, які впливали на церковно-музичну творчість провідних композиторів Галичини кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., досі залишалися поза увагою науковців.

Мета статті – виокремити на основі періодичних джерел найбільш значимі духовно-мистецькі події в Галичині, які інспірували розвиток літургійної музичної творчості кінця XIX – першої половини XX ст.

Виклад основного матеріалу. Культурно-мистецький розвиток Галичини в останні десятиліття XIX ст. відбувався під проводом Української греко-католицької церкви. Цей період ввійшов в історію тісною співпрацею духовенства із представниками музичних кіл, що проявилось у реформуванні освіти, активізації видавничої справи, вирішенні літургійно-обрядових та музично-виконавських питань.

Актуальні літургійно-мистецькі проблеми, як правило, обговорювалися на шпальтах чисельних видань кінця XIX – першої половини XX ст., збережених у відділі україніки, у науковому відділі періодичних видань ім. Маряна та Іванни Коців, ЛННБУ ім. В. Стефаника, а також у державному архіві Тернопільської області.

Одними з найбільш інформативно насичених часописів були: часопис «Діло» (офіційний орган Українського національно-демократичного об'єднання. Виходив з 1880 по 1939 рік. Містив матеріали з тогочасного політичного, наукового й культурного життя, тематичні сторінки і додатки), тижневик «Мета» (орган Українського католицького союзу, який виходив у Львові між роками 1931–1939). Домінували матеріали з історії Церкви та України, богослов'я, політології, філософії, літературознавства, мистецтвознавства, огляди життєвого і творчого шляху українських та зарубіжних композиторів), газета «Дяківський глас» (видавався дяківською спілкою в Станиславові, потім Ярославі та Перемишлі з 1895 по 1903), першим видавцем і редактором тижневої газети був І. Полотнюк), журнал греко-католицького духовенства «Нива» (впродовж 1904-1939 років надруковано 34 річники, в яких висвітлювалися соціально-економічні обставини духовного життя, питання релігійної освіти, огляд і критичні рецензії на новодруки тощо).

Окрім зазначених видань, важливі матеріали містилися й у газеті «Руслан», місячнику «Життя і знання», літературно-науковому тижневику «Неділя», педагогічно-науковому двотижневику «Учитель», науковому тримісячнику «Богословія», тернопільському часописі «Подільський голос», «Ілюстрованому музичному календарі» з нотними додатками, «Українській музиці», «Музичному листку» та багатьох інших.

Також у досліджуваній період здійснювалися перші проби музикологічних студій в ділянці церковного співу, представлені працями «Історія руського церковного співу» П. Бажанського, «Початки музичного мистецтва в Галичині» З. Лиська, «Огляд історії української церковної музики» Б. Кудрика та іншими. В такий спосіб

було не лише висвітлено соціокультурні запити галицького середовища, але й ґрунтовно дискутовано окремі церковні проблеми, вирішення яких сприяло переосмисленню призначення сакрального музичного мистецтва.

Загалом, систематизація матеріалів, розміщених у регіональній періодиці кінця XIX – першої половини XX століть, у висвітленні актуальних проблем церковно-музичної культури виявила певні стійкі тенденції, зокрема продемонструвала важливість модернізації обряду богослужіння (скорочення, коригування змістового наповнення, мовного чинника), суперечливість життєвих реалій духовенства (матеріальне становище, тиск влади) та вплив значних подій церковно-мистецького життя на духовну культуру краю (відкриття Богословської академії, духовні концерти, ювілейні святкування).

У цьому контексті було увиразнено систему ціннісних орієнтирів галицького суспільства, спрямованих не тільки на загальне піднесення хорового мистецтва на основі покращення системи музичного навчання в духовних закладах та залучення до педагогічної праці професійних диригентів, а й на зростання ваги літургійно-хорової творчості. Саме на цій основі активізується співпраця церковних хорів та світських колективів, що сприяло розвитку не лише вокальної, але й хормейстерської майстерності.

Церковні парафіяльні хори, що створювалися для забезпечення багатоголосим співом недільних богослужінь, поступово розширювали свою діяльність. Так, хор церкви Св. Архистратига Михаїла (с. Завалів Тернопільської області), створений о. Євгеном Гузаром (рідним братом діда кардинала Любомира Гузара) часто запрошували на виступи до сусідніх сіл та містечок завдяки високій виконавській майстерності колективу.

Для виконання масштабних полотен на значні урочистості церковні хори об'єднувалися з професійними колективами, обмінюючись співацьким досвідом та покращуючи власну репетиційну дисципліну. Своєрідною мотивацією слугувала участь церковних хорів у світських заходах. Так, 1904 року до Дня святкування ювілею непорочного Зачаття Пресвятої Діви було створено зведений хор за участю студентів-богословів, хорів Львівського «Бояну» і руської гімназії, які разом відспівали богослужіння і взяли участь у концерті Львівської філармонії. У Станиславівській катедрі святкові богослужіння виконували шкільні хори та професійні колективи – хор учнів вчительської семінарії і Станиславівський «Боян». Показово, що в окремих випадках обмін вокально-хоровою майстерністю навіть

приводив до реорганізації церковних хорів у світські професійні колективи, як-от хори читальні «Просвіта», «Боян».

Традиції церковного співу, займаючи важливу нішу в діяльності хорових колективів при духовних інституціях, отримували суттєве збагачення й у позацерковних виконавських формах. Відтак на основі опрацювання пресових джерел, програм концертів і рецензій важливо висвітлити не тільки діяльність хорів при церквах, соборах, духовних навчальних закладах та світських колективів, до репертуару яких входили літургійні та паралітургійні твори, а й тематику різноматематичних концертів духовної музики, які вивисували культурно-мистецький рівень співочо-літургійної практики в краї.

Зокрема, 7.06. 1904 р. відбувся Перший великий концерт духовної музики за участю «Львівського Бояна» (диригент О. Нижанківський), на якому вперше зазвучали твори російських, українських та західноєвропейських композиторів різних конфесій в межах 1 заходу.

Показовою була також акція «Українська молодь Христові», що відбулася 7 травня 1933 року у Львові та складалася з походу вірян і концерту за участю хору Духовної семінарії (диригент Д. Котко), «Львівського Бояна» (диригент С. Людкевич) та мішаного хору Івана Гриневецького в супроводі оркестру.

Резонансними стали святкування важливих подій життя чи відзначення роковин смерті духовних пастирів. Зокрема, 22 грудня 1929 р. відбулася імпреза в честь 50-ліття священства Папи Пія XI, яка проходила в залі Музичного інституту ім. М. Лисенка за участю «Львівського Бояна» (диригент І. Охримович) та хору Духовної семінарії (диригент Р. Ульванський).

Важливе значення мали і виступи високопрофесійних гастролуючих хорових колективів, котрі захоплювали творами наддніпрянських композиторів та привносили нові ідеї в регіональну манеру виконання церковно-музичних творів, слугуючи певним взірцем для наслідування. Серед них – Українська республіканська капела та Український національний хор Дмитра Котка. Так, весною 1919 р. Українська республіканська капела під керуванням О. Кошиця дала три концерти в Станіславіві та на Великдень співала літургію у військовій церкві м. Стрия [2]. У листопаді 1924 року та травні 1925 року [4, с. 294] український чоловічий хор Дмитра Котка у складі 15 хористів (із яких усі були старшинами та урядовцями УНР), вражаючи високомистецьким виконанням, побував у Перемишлі, Новім Самборі, Дрогобичі, Бориславі, Стрию та Львові [3; 4, с.302].

Отож, упродовж кінця XIX – першої половини XX ст. широкого резонансу набули концерти, влаштовані на честь визначних духовних пастирів (Папи Римського, митрополита, святих), культурно-мистецьких діячів (композиторів, громадських активістів) та великі духовні концерти, організовані студентською молоддю Богословської академії та Духовної семінарії у Львові, місцевими «Боянами» й учнями українських гімназій. Це сприяло розширенню побутуючого репертуару вокально-хорових композицій. Так, якщо на початку XX століття до постійного виконуваних творів традиційно входили духовні концерти Д. Бортнянського і рідше М. Березовського, деякі молитовні пісні українських (М. Вербицького, І. Лаврівського, А. Вахнянина, М. Копка) та зарубіжних композиторів (Й. Гайдна, Ф. Шуберта, Ф. Грубера), то в повоєнні роки репертуарний спектр був збагачений богослужбовими та паралітургійними творами великої кількості композиторів як українських (С. Воробкевича, В. Матюка, М. Леонтовича, Я. Яциневича, О. Кошиця, К. Стеценка, Й. Кишакевича, С. Людкевича, А. Річинського, Б. Кудрика), так і зарубіжних композиторів (Дж. Наніно, Й. Пахельбеля, Г. Генделя, Ф. Мендельсона, Д. Россіні, Ш. Гуно, К. М. Вебер, А. Розаті, Ч. Пінсуті, О. Варламова, П. Турчанінова, Г. Львовського, В. Ліріна та П. Чайковського).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, огляд регіональної періодики засвідчує динаміку розвитку релігійно-храмової музичної культури кінця XIX – першої половини XX століття, яка дійшла до нашого часу завдяки невтомній плідній співпраці галицької греко-католицької духовної еліти, громадських діячів, музикознавців та композиторів.

Широкий спектр різноматимичних концертів із залученням духовних творів та церковно-обрядова складова функціонування літургійної та паралітургійної музики виявляє тісну співпрацю церковних та світських колективів. Їх взаємоузгоджена діяльність, як у регіональному, так і в національному контексті, позитивно вплинула на розвиток духовно-музичного мистецтва із яскраво акцептованими професійними вокально-хоровими ознаками. Все це продемонструвало затребованість духовного чинника в побуті населення та водночас активізувало процес творення богослужбової та паралітургійної музики композиторами, викликаючи позитивний суспільний резонанс.

Наше дослідження не вичерпує багатоаспектність форм культивування духовного життя Галичини та питомих традицій національної духовно-мистецької культури, а тому проковує до подальших пошуків.

Література

1. Кияновська Л. Галицька музична культура XIX–XX ст.: навч. посібник. Чернівці : Книги ХХІ, 2007. 424с.
2. Кошиць О. З піснею через світ. Київ: Книга Роду, 2008. 432 с.
3. Український наддніпрянський хор *Діло*. 1924. 11 листопада. Ч. 251 (10.334). С. 5.
4. Штундер З. Станіслав Людкевич. Життя і творчість. Т.1 (1879–1939). Львів : ПП «БІНАР-2000», 2005. 636 с.



УДК 821.161.2.09

Бевсюк І. Р., магістрантка

ЗАСОБИ МОВНОГО КОДУ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ДМИТРА ПАВЛИЧКА

У статті досліджено особливості функціонування політичного дискурсу у публіцистиці Дмитра Павличка; зокрема проаналізовано мовні засоби на лексичному, синтаксичному та стилістичному рівнях. Виявлено, що найхарактернішими ознаками публіцистичних статей виступає образна мова, символіка, художні образи, що співіснують із науковими термінами і поєднують у собі засоби інформації, полеміки, переконання.

Ключові слова: публіцистика, факт, політичний дискурс, публіцистичний образ, художній образ, авторське «я».

The article explores the peculiarities of political discourse functioning in Dmytro Pavlychko's journalism; in particular, linguistic, syntactic and stylistic levels are analyzed. It is revealed that the most characteristic features of nonfiction articles are figurative language, symbolism, artistic images, coexisting with scientific terms and combining means of information, controversy and belief.

Key words: journalism, fact, political discourse, journalistic image, artistic image, author's self.

Постановка проблеми. Дмитро Павличко – один із найцікавіших представників літературного покоління 50-х рр. ХХ ст. Свої роздуми про світ, народ, людину, любов, ненависть він наповнив пристрасним духом пізнання, культурно-естетичним досвідом багатьох віків і народів, особистою жадобою досягнути дійсності у її безперервному розвитку. Сучасники акцентують увагу на його ораторських здібностях, далекосяжних політичних поглядах, характеризують як невтомного громадського діяча, діяльного патріота з європейським відноколом мислення. Його публіцистична та літературно-критична творчість представлена книгами «Магістралями слова» (1977), «Над глибинами» (1983), «Біля мужнього світла» (1988), «Українська національна ідея» (2004). Це збірки різножанрових публіцистичних творів, серед яких виступи, літературні портрети, етюди, спогади, статті, рецензії тощо. Їх органічним ідейним доповненням є виступи, промови, рецензії, відгуки, опубліковані у пресі в різні періоди творчої діяльності.

У полі зору Д. Павличка не тільки література та її діячі, а й призначення їхньої творчості, питання освіти, виховання, мистецтва, проблема національної свідомості, питання мови, художнього перекладу та багато інших. Завдяки тому, що публіцистика – це «історія сучасності» [7, с. 17], для якої важливий не лише теперішній момент, а й часова цілісність, здатність бачити світ із урахуванням історичного досвіду й перспектив, то значно збільшується ракурс бачення історичних явищ, часу суспільства і часу людського життя. Сьогодення не замикається на своїй стихії, а нероздільно пов'язане з минулим і майбутнім.

Публіцистика Дмитра Васильовича Павличка окреслює широку сферу громадського та політичного життя нашої держави. Починаючи з 1950-х років ХХ століття і до сьогодення, він залишається однією із найпомітніших постатей і в літературному процесі, і в громадському житті України. Тому лінгвістичне вивчення його публіцистичного доробку, на нашу думку, є досить актуальним.

Більшою мірою досліджена поетична творчість Д. Павличка. Літературно-критичний доробок вивчали М. Ільницький, Г. Вознюк, М. Слабошпицький та ін.

Мета нашої розвідки – проаналізувати провідні мотиви та лінгвістичні ресурси публіцистики Д. Павличка. Реалізацію мети вбачаємо у виконанні таких завдань:

1) виявити та схарактеризувати тип дискурсу, властивий публіцистиці Д. Павличка;

2) проаналізувати засоби мовного коду на лексико-семантичному, синтаксичному та стилістичному рівнях;

3) визначити провідні мотиви публіцистики Д. Павличка.

Постановка проблеми. У наш час звернення провідних письменників до публіцистичних жанрів диктується нагнітанням соціально-політичних пристрасностей, неймовірним зростанням впливу засобів масової інформації на свідомість людей. Письменницька публіцистика допомагає митцеві повною мірою реалізувати свій громадянський темперамент, дає йому можливість звернутися до читачів ніби безпосередньо, а не через складну систему художніх образів роману, повісті чи збірки поезій. Визначальною особливістю кожного високохудожнього публіцистичного твору є функція переносити на читача певне авторське ставлення до дійсності, його манеру бачити, переживати й оцінювати предмет або явище [7, с. 158].

Зміст публіцистичного твору безвідносно до жанру залежить не тільки від об'єкта чи предмета зображення, а й від світоглядної позиції автора, його суспільного й естетичного ідеалів. У публіцистичному творі ідея виявляється через авторське «я». Часто у творах письменників-публіцистів тісно взаємодіють логічно-поняттєве й образне начала. Думка у статтях набуває рис і форми художнього образу, образ у художньому творі несе в собі енергію естетично перетвореної публіцистичної думки. Цінними зразками публіцистики є якраз ті статті, в яких незалежно від жанру чітко виявлені ідейно-мистецька платформа автора, зрілість його світобачення, загальна гуманістична концепція. До таких майстрів належить і Д. Павличко, твори якого сповнені емоційного заряду слова щодо тих чи інших проблем сучасного йому світу [3].

Поява у 50-х роках ХХ ст. творів Д. Павличка викликала найрізноманітніші оцінки і характеристики, які часто не узгоджувалися між собою. Його талант у літературі став подією. Сам автор прожив складне життя, повне суперечностей і контрастів, переслідувань, доносів, ув'язнення, але й водночас – яскравих визнань. Погоджуємось із критиком А. Шевченком: «Можна приймати поезію Павличка цілком, беззастережно, а можна погоджуватися з його думками, висловленими в трьох книгах літературно-критичних статей, есе, виступів, а якісь із них заперечувати, але не можна не захоплюватися цією яскравою особистістю, цим невтомним будівничим нашого духовного життя, цим полум'ям громадянином рідної землі» [7, с. 245].

Публіцистична творчість Д. Павличка – яскравий зразок такої всеохопності. Свої роздуми про світ, Батьківщину, народ, людину, любов, ненависть він наповнив пристрасним духом пізнання,

культурно-естетичним досвідом багатьох віків і народів, особистісною жагою досягнути дійсності у її безперервному розвитку. Сучасники відзначають його ораторські здібності, далекосяжні політичні погляди, характеризують як невтомного громадського діяча, діяльного патріота з європейським відноколом мислення, патріота своєї країни [7, с. 259].

У полі зору митця не тільки література та її діячі, а й призначення їхньої творчості, питання освіти, виховання, мистецтва, проблема національної свідомості, питання мови, художнього перекладу та багато інших. Коло тем публіцистики широкіше, та найбільш вражаючими є, мабуть, статті Д. Павличка з національно-культурних, національно-політичних і мовних питань. Важливим є і його ораторський талант. Важко уявити громадське життя України, особливо у 80 – 90-ті рр., у роки революцій 2004 та 2014 – 2015 рр. без слова Д. Павличка – гострого, проникливого, духоборчого слова на захист своєї мови й землі, слова правди, єднання та незалежності.

Незважаючи на жанрову різноманітність публіцистичного доробку Д. Павличка, у ньому виразно простежується політична спрямованість. Отже, на нашу думку, можна говорити про політичний дискурс як найзагальнішу категорію інтеракції між автором і адресатами (представниками різних суспільних верств).

Найчисельнішу групу з-поміж лексичних одиниць, за нашими спостереженнями, становить суспільно-політична лексика. За тематикою її можна поділити на декілька різновидів:

1. Номени політичних партій, організацій, об'єднань:

ЦК КПУ, Верховна Рада СРСР, Верховна Рада УРСР, КПРС, Демократична партія України та ін.

2. Назви представників владних структур:

депутат, Голова Ради Міністрів СРСР, Президент, консультант Верховної Ради, міністр закордонних справ, консул тощо.

3. Номени виконавчо-розпорядчих органів влади:

український парламент, уряд та інші.

4. Найменування класів, прошарків, груп суспільства:

народ України, колгоспники, робітники, літератори, люди державні тощо.

5. Назви етнічних спільнот:

людство, нація, імперія, українці...

6. Лексика виборчого процесу:

вибори, округ, закон, демократія, виборці, передвиборча програма, конституція тощо.

Яскравою рисою політичного дискурсу Д. Павличка є функціонування метафоричних і метонімічних перенесень. Вони виступають засобом увиразнення: найчастіше характеризують діяльність органів влади чи дають їм оцінку. Прикладом таких метафор можуть бути: *влада повинна належати Радам; наука прозирає; Литва – це світанок нового життя або ніч кривавої боротьби імперії; кидаємо в багню свою совість і гідність; піднімім з болота дружбу народів* [1] тощо.

На синтаксичному рівні часто вживаними є конструкції «питання-відповідь», вони сприяють активізації уваги слухачів/читачів, увиразненню змісту. Наприклад: «Що це означає? Це означає, що необхідно найближчим часом визначити країни, з якими в першу чергу ми повинні налагодити наші дипломатичні контакти» [1, с. 406]. «Та хіба ці зміни в Європі враховані укладачами Договору? Ні, сто разів ні!» [1, с. 410]. «Володимир Булаєнко вражає і виховує сьогодні. Чим? Образом непокори людської» [1, с. 58]. «Чи може література стати на захисті людини? Можливо. Але задля того, щоб той захист був результативний, людині треба знати більше, ніж декілька книжок, декілька образів з літератури, які перемагають у собі раба» [1, с. 88]. «Чому ми знов і знов повертаємося до, здається, зрозумілих рядків Пушкіна? Саме тому, що кожен раз знаходимо в них для себе щось нове» [1, с. 120]. «Чи не кожна нова поетична хвиля починається з цього? Настає час прозріння, і поети прагнуть простоти» [1, с. 120].

Багато синтаксичних конструкцій – це речення-заклики. Наприклад: «Борітеся! Поборете!» [1, с. 394]. «Так будьмо ж людьми! Піднімім з болота дружбу народів і даймо їй подих шевченківського інтернаціоналізму, подих нашого генія!» [1, с. 394].

Кожна зі статей Д. Павличка – це вдумливий погляд на історію, на долю народу, на його культуру крізь призму художнього слова. Вони мають свої сюжети, колізії, митець уводить факти у відповідний контекст, де є і захоплення творчістю досліджуваного художника, й оригінальне осмислення явища, і відкриття нового погляду на ту чи іншу подію.

У статтях митця-публіциста гостро постає проблема української мови. Він з відчаєм говорить: «...що вона винна, коли силою залізних обставин і законів життя син віддаляється від неї, виховується в інших людей і, зрештою, вже неспроможний повернутися до неї, навіть пізнавати її не хоче...» [4, с. 156]. Значне місце в його публіцистиці відводиться полеміці навколо цієї проблеми. Вірний ідеї національного відродження, він не полишає

спроб захистити рідну мову, перешкодити тотальній русифікації освіти, культури, мистецтва народу.

Підтвердженням цього слугують такі мовні засоби:

1) на лексичному рівні – метафоричні перенесення: *Не чути мови рідної в столиці...; Жити на своїй землі – й мови рідної не чути...; Ти жив у Києві. Ні слова По-українськи не прорік...; «майдану золоту підкову, зламану і кинуту в сміття»; думати, й творити власний дух* [1].

2) на синтаксичному рівні – риторичні питання та речення-заклики: «Хто не зібраний, не може правильно мислити, у того нема творчої сили; у кого ж нема творчої сили – звідки візьметься щастя?» [2, с. 181]. «Над ними побачив я ясні зорі і тихі води рідного краю і подумав: якщо на світі є українська пісня і це пісня твоя, бо створена твоїм народом, то хіба можна з комплексом нищості ходити, пригинаючись, попід чужими, хоч і величавими, та все ж досяжними для рук і для розуму твого народу мурами?» [1, с. 193].

Мова та нація – засадничі компоненти естетичної концепції культури Д. Павличка, про що свідчать літературно-критичні статті, публіцистичні виступи письменника. Для майстра слова завжди актуальне національне питання. Його хвилює доля рідного народу, розквіт націй, зокрема й української: «...це питання етики, моралі, честі, духовності – всієї суспільної свідомості» [5, с. 6].

Національна ідея простежується мало не в усіх статтях публіциста, незалежно від імені чи проблеми, про яку мовиться. Наприклад, розглядаючи літературні проблеми та явища з висоти загальнолюдського усвідомлення в порівнянні зі зразками інших літератур, Д. Павличко каже, що «Шевченко зробив для української літератури те, що Пушкін для російської, Гете для німецької, Шекспір для англійської... Він підніс українське письменство до рівня загальнолюдських ідеалів» [4, с. 10]. А, найголовніше, – він – «як представник нації, що не мала своєї державності, став символом не тільки художнього, а й політичного її суверенітету. Шевченко – одне з найбільших прав України на міжнародну повагу» [4, с. 10]. У багатьох статтях («Наш Каменяр», «Від імені народу – від імені людства», «Франко – з нами», «Наш співавтор – час») Д. Павличко наводить відому франківську метафору: «Коріння – в національному ґрунті, крона – в загальнолюдському небі» [1, с. 8], що актуальна не тільки для творчості І. Франка, його наступників, а й для самого майстра слова.

Діапазон інтересів Павличка-публіциста досить широкий, географія їх свідчить про багатство творчих інтересів автора, про увагу до національних культур. Їхня цінність – у глибині прочитання і

проникнення, будь то роман чи вірш, творчість письменника в цілому чи актуальність літературної проблеми. Пафосне забарвлення властиве багатьом статтям і виступам митця, письменник і не приховує свого захоплення видатними особами, про яких пише. Однак поряд із пафосом тут є приваблива вагомість висловів і оцінок, тут є істинно письменницький синтез думки і почуття, коли відомі літературні факти й імена (у тому числі історичні) оригінально й послідовно проходять через свідомість сучасного художника. А якраз у цьому полягає секрет новизни і свіжості статей, коли до хрестоматійно відомих і масштабних портретів додаються нові штрихи, народжені саме нашим часом [2].

У своїх публіцистичних виступах Д. Павличко насамперед звертає увагу на загальносуспільний людинознавчий аспект у творчості конкретного митця, а звідти – на його народні джерела. Автор акцентує думку на тому, що зв'язок із народом не є опосередкованим, він збагачує обопільно. Ця частина єдності природи художньої творчості (митець і народ) не існує без аналізу й оцінки естетичної системи художника. Цілісність такої системи формують гуманістичний аспект бачення світу, соціальний і філософський. Така цілісність дає змогу подивитися на світ очима відкривача.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Будучи самостійним видом письменницької діяльності, публіцистика Д. Павличка водночас є органічною частиною виробленої ним у процесі написання художніх творів естетичної системи, що характеризується масштабністю, планетарністю мислення, лірично-романтичним підходом до освоєння дійсності.

Публіцистичний доробок Д. Павличка є взірцем служіння українському народові і його молодій незалежній державі. В основі творчості митця лежить естетичне сприйняття творів мистецтва, у процесі якого народжуються естетичні оцінки. Естетичне сприймання визначається мірою художньої вартості твору, тому має індивідуальний, суб'єктивний характер.

Статті художника слова вирізняються філігранною довершеністю форми, активною інтеграцією з естетичною системою художньої творчості, наскрізним автобіографізмом. Публіцистичну творчість митця об'єднує спільна концепція світу й людини, спрямована на пізнання дійсності й прогнозування перспектив її розвитку. Найхарактернішими ознаками публіцистичних статей Д. Павличка є образна мова, символіка, художні образи, які співіснують з науковими термінами і поєднують у собі засоби інформації, полеміки, переконання. Багатьом статтям митця властиве пафосне

забарвлення. Однак поряд із пафосом тут є приваблива вагомість висловів і оцінок, синтез думки і почуття.

Література

1. Павличко Д. Голоси мого життя. Основи. 2013. 743 с.
2. Денисюк І. «Слово моє, зроблене із толу...»: Про творчу індивідуальність Д. Павличка. *Прапор*. 1979. № 9.
3. Качкан В. На пульсі часу: Українська публіцистика на шляхах перебудови. Київ, 1988. 48 с.
4. Павличко Д. Біля мужнього світла. Київ : Рад. письменник, 1988. 336 с.
5. Павличко Д. «Вижити – і жити!». *Культура і життя*. 1989. 17 верес.
6. Олійник Б. Планета поезія: Роздуми, статті, портрети. Київ : Дніпро, 1983. 190 с.
7. Усі письменники / упор. Ю. І. Хізова, В. В. Щоголева. Харків : Торсінг плюс, 2006. 384 с.



УДК 2-72+141

Мороз О. В., к. філос. н

МОДУСИ РЕЛІГІЙНО-НАЦІОНАЛЬНИХ ПОГЛЯДІВ ПРАВОСЛАВНИХ ДІЯЧІВ ВОЛИНІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті здійснюється аналіз модусів релігійно-національних поглядів православних діячів Волині кінця ХІХ – початку ХХ століття у контексті визначальних рис національно-релігійної ідентичності українського народу. Акцентовано увагу на провідних аспектах українського світоглядного менталітету, серед яких виокремлено антеїстично-теїстичне, екзистенційно-кордоцентричне, індивідуально-плюралістичне та демократичне сприйняття і тлумачення світу.

Ключові слова: національно-релігійна ідентичність, православні діячі Волині кінця XIX – початку XX століття, український світоглядний менталітет.

The religious and national views of Volyn Orthodox leaders at the end of XIX – early XX centuries in the context of the determinative features of the national-religious identity of the Ukrainian people are analyzed. The attention is focused on the principal aspects of the Ukrainian ideological mentality that determine the Ukrainian nation, among which atheistic-theistic, existential-cordocentric, individually-pluralistic and democratic perception and interpretation of the world are singled.

Key words: national-religious identity, Volyn Orthodox leaders at the end of XIX – early XX centuries, Ukrainian outlook mentality.

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується системними та глобальними змінами, знеціненням загальнолюдських ідеалів, втратою національно-релігійних основ, які детермінують становлення нації, її культурно-освітніх характеристик, традиційних звичаїв та обрядів. За таких умов все більше актуалізується проблема збереження основних світоглядно-ментальних рис українського етносу, які тісно пов'язані з провідними ознаками національно-релігійної ідентичності: минулим життям і діяльністю, особистісно-світоглядними переконаннями, проживанням на території певної країни, а також характеристиками, що у своїй сукупності становлять формулу української світоглядної ментальності. На основі вищезазначеного приходимо до висновку, що, беручи участь у посиленому процесі розбудови українського суспільства, ключових національних підвалин буттєвості українців в цілому, варто звернути увагу на корінні світоглядно-ментальні основи формування і утворення української спільноти.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства відбувається помітне зростання ролі поглядів провідних діячів минулого століття, оскільки в них чітко виражені національно-релігійні особливості українців у справі осмислення сутності світу, їх творчість невідривна від Бога і перебуває в гармонії з історією народу та своєї Батьківщини. У цьому контексті особливого звучання набувають світоглядно-релігійні ідеї представників православного духовенства Волині XIX–XX століть.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вияви національно-релігійної ідентичності у працях православних діячів Волині кінця XIX століття реалізуються крізь призму національної духовної культури, що зберегла свою ідентичність на теренах

Західної України, зокрема, на Волині, та включає релігійну свідомість народу, його ставлення до церкви, релігійних віровчень і обрядовості, українських православних традицій і культури. Важливе значення у формуванні релігійної свідомості і духовної спадщини населення Волинського регіону мало релігійне життя кінця XIX століття, яке ініціювалося діяльністю православного духовенства Волинської єпархії, Свято-Успенської Почаївської лаври, викладачів релігійно-освітніх закладів, насамперед, Волинської духовної семінарії у м. Кременці, серед яких особливе місце належить богословам М. Теодоровичу і А. Хойнацькому, а також священику-практику А. Сендульському.

Сутнісне ядро поняття ідентичності розкривається через уподібнення, іманентну тотожність між об'єктами на підставі певних ознак або властивостей [3, с. 74]. Це своєрідна форма колективної самосвідомості, яка є необхідною умовою самовизначення людини в культурі, суспільстві, світі. Точками дотику в площині національно-релігійної ідентичності українців є світоглядно-ментальні ознаки нації та релігійне самовизначення її представників. Національно-релігійна ідентичність українського народу є феноменом багатовекторним, оскільки визначається низкою провідних характеристик, що реалізуються в контексті вертикального та горизонтального рівнів. Вертикальний зріз служить основою для горизонтального й розкривається через містичний зв'язок людини з Богом (теїзм), натомість горизонтальний рівень реалізується через взаємозв'язок людини з Іншим (народ, Батьківщина, рідна земля предків тощо). Аналіз релігійно-філософських поглядів православних діячів Волині кінця XIX століття у контексті визначальних рис національно-релігійної ідентичності українського народу стосується провідних аспектів українського світоглядного менталітету, серед яких виокремлено антеїстично-теїстичне, екзистенційно-кордоцентричне, індивідуально-плюралістичне та демократичне сприйняття і тлумачення світу.

Одним із виявів національно-релігійної ідентичності у працях православних діячів Волині кінця XIX століття стає антеїстично-теїстичне світорозуміння, сутність якого апелює до єдності людини з природою, черпання життєвих сил від Матері-землі, шанобливе ставлення до неї, домінування ідеї про нерозривну єдність людини й природи. Водночас повага і поклоніння Землі веде до поваги та поклонінню Небу і Сонцю, які посилають на землю життєдайні сили тепла і води, звідси – віра і поклоніння в найвищу Небесну силу – Бога. Життєдіяльність істинного українця немислима без рідної землі та віри у Вищу силу. Антеїстично-теїстичний модус світогляду

православних діячів Волині кінця XIX століття є одним із виявів національно-релігійної ідентичності українського народу і полягає в тому, що людина однаковою мірою є залежною і від Землі, і від Бога, який одночасно, надавши їй владу над навколишнім світом, наклав відповідальність за світовий простір. Виникнення, існування явищ та будь-який життєвий прояв є залежними від Бога.

В основі національно-релігійної ідентичності, на переконання православних діячів Волині кінця XIX століття, лежить антеїстично-теїстичне начало, що виражалось в тісному контакті й любові до рідної землі, Батьківщини на всіх етапах земного існування людини. Бог наділив людину владою над світом, тим самим встановивши нерозривний зв'язок із ним. Любов людини до Бога реалізується через її ставлення до природи. Таким чином, у процесі аналізу поглядів досліджуваних релігійних діячів приходимо до висновку, що антеїзм як визначальна основа українського світоглядного менталітету, доповнюється сакральним (Божим) сегментом.

Реалізацію ідеї теїзму знаходимо у працях православного апологета М. Теодоровича, який розглядає екзистенцію людини як вічну філософську таємницю, розгадавши яку, людина стане рівною Богу: «Якби людина повністю пізнала Бога, то вона перестала б бути людиною, а Бог – Богом. Треба бути рівним Богу, щоб пізнати Його досконалість» [7, с. 597]. Таким чином, своєрідність теїстичних думок М. Теодоровича полягає у богопізнанні й богоуподібненні людини шляхом постійного удосконалення, пізнання себе і світу. В іншому богословському ракурсі трактує Божественну сутність А. Хойнацький, у поглядах якого Бог як першопричина світу розглядається не лише як «незліченна Благостиня», а й «безкінечна Правда» [9, с. 175]. Відтак, Бог визначається не лише як потойбічне й трансцендентне, а розкривається в людині. Тлумачення теїзму у творчості А. Сендульського тяжіє до положення про звітність людини перед Богом, який здійснює постійний контроль за людською діяльністю: Бог перевіряє результати праці свого найдосконалішого творіння на Землі.

Теїстична основа національно-релігійної ідентичності доповнювалася, перепліталася й розширювалася антеїстичними мотивами. Антеїзм – одна із характерних ознак українського світоглядного менталітету, яка полягає в особливому вшануванні, культі Землі, що асоціюється із силою життя, родючістю, заможністю, автономністю [3, с. 13]. Високодуховне ставлення до рідного краю трактувалося через призму поклоніння й шанування невичерпних джерел духовних сил Матері-землі, природи тощо. У цьому контексті «національний характер» антеїзму у творчій спадщині

досліджуваних постатей займає провідне місце та тісно пов'язаний із християнськими мотивами. Зокрема, стверджується думка про святість Волинської землі, яка насамперед мотивована існуванням тут Свято-Успенської Почаївської лаври, життям й діяльністю на Волині Святих отців Православної церкви – преподобного Іова, ігумена Почаївського; преподобних Валаама й Стефана, ігуменів Печерських та інших; особливим типом релігійної свідомості мешканців тогочасної Волині.

Ставлення людини до світу, до духовного спадку формується на основі певного типу релігійного світогляду через тісний зв'язок особи з рідною землею й Богом. Людині Бог доручив працювати, господарювати, народжувати дітей на землі, а тому вона від самого початку поєднана з природним середовищем, оскільки Бог доручив їй опікуватися ним. Тому антеїстичний характер поглядів А. Сендульського, М. Теодоровича, А. Хойнацького доповнюється існуванням навколишнього простору і реалізується у тріаді відношення «людина – Бог – природа».

Згадані дослідники вважали, що духовна еволюція людини здійснюється в царині релігійної свідомості на засадничих положеннях православного віровчення. Протоієрей А. Хойнацький у науково-філософській роботі «Патерик Волино-Почаївський» стверджує: «Волинський народ завжди володів багатим духовним спадком, оцінивши який, кожна людина зможе ще з більшою відвагою помолитися Господу Богу в повній вірі, що її молитва буде окрилена святими і дієвими молитвами більш близьких до неї молитовників, пов'язаних з нею єдністю крові й походження або місцем проживання, а у діяльності святих угодників побачити піднесення православ'я, зміцнення в ньому його святості» [10, с. 15]. Отже, молитва, зв'язок із дарованою Богом рідною землею наповнюють душу людини потужною духовною силою, яка може виходити тільки від Бога. У цьому контексті тілесна єдність людини з рідною природою невіддільна від духовної єдності з Творцем цієї природи – Богом.

Антеїстичний зміст праць А. Сендульського й М. Теодоровича складають описи міст на сіл Волинської губернії. Зокрема, М. Теодорович є автором п'яти томів історико-етнографічно-краєзнавчих матеріалів, А. Сендульський написав понад 40 історико-статистичних описів і нарисів про церкви Волинської православної єпархії кінця XIX – початку XX ст., і, головним чином, про міста і села Волинської губернії. Православний антеїзм як утвердження цінності людини через її особливу приналежність до тріади «людина – Бог – світ» знайшов своє місце у творчій спадщині згаданих осіб завдяки

вивченню історії рідної землі, сприяння формуванню патріотичних почуттів до рідного краю за допомогою знання етнографічного, історико-релігійного, фольклорно-побутового, краєзнавчого аспектів його буття, засвоєння творчого спадку минулих поколінь.

Антеїстично-теїстичний вимір поглядів православних діячів Волині кінця XIX століття поширюється на сферу національної історії й культури сучасного етапу розвитку церковно-релігійних процесів в Україні, зокрема співзвучний з ідеями, зафіксованими в «Основах соціальної концепції Української Православної Церкви», де зазначається, що «єдність народу Божого забезпечувалася, окрім належності всіх його представників до однієї релігії, також племінною та мовною спільністю, укоріненням в одній землі – вітчизні» [2, с. 4]. У руслі антеїстичних установок єдність православних християн забезпечується спільною територією проживання – Батьківщиною, тому сучасна Православна церква закликає вірян любити земну Вітчизну і не шкодувати сил для її розквіту, а життя – для її захисту.

Отже, любов людини до рідної землі, Батьківщини становить ядро православного антеїзму релігійно-філософських ідей діячів Волині кінця XIX ст., у якому особливе значення має положення про наслідування гуманістичних, духовно-практичних традицій мешканців Волинської землі. Тому православний антеїзм А. Сендульського, М. Теодоровича, А. Хойнацького передбачає активне освоєння гуманістичних та морально-етичних цінностей минулих поколінь, духовно-релігійної спадщини видатних діячів волинського православ'я – подвижників церкви й представників світської національної духовної культури.

Сучасний православний антеїзм як визначальна характеристика релігійно-філософських ідей А. Сендульського, М. Теодоровича, А. Хойнацького більше апелює до патріотичних почуттів, акцентує на необхідності співдружності між людьми не лише у територіальних межах, визначених державою, а й з іншими братами по крові й вірі, які живуть у цілому світі. Це, у свою чергу, є одним із способів виконання Божої заповіді про любов до ближнього свого, що включає любов до своєї родини, одноплемінників і співгромадян, а через них – до людей усього світу.

Незважаючи на пошуки динамічної моделі національно-релігійної ідентичності, більшість зарубіжних та вітчизняних науковців схилилися до думки про існування сталих, незмінних елементів її серцевини, вияви якої сформувалися на зовнішньому та внутрішньому рівнях свідомості українців. Наступним модусом власне внутрішнього рівня національно-релігійної ідентичності є

екзистенційно-кордоцентричний підхід до тлумачення сутності навколишнього світу через призму внутрішнього світовідчуття кожного індивіда.

Екзистенційно-кордоцентричний вияв національно-релігійної ідентичності у поглядах православних діячів Волині кінця XIX століття передбачав емоційне переживання буття не тільки через розум, а й через серце, навіть з перевагою «серця над головою», звернення до оцінок, пізнання всього сутнього через призму серця (кордоцентризм), заглиблення у внутрішній світ людини, його неповторність. Натомість екзистенціально-межове світосприйняття українців асоціюється з постійним існування на межі східного та західного типів ментальності (екзистенціалізм). Загалом, кордоцентризм є визначальним сегментом національно-релігійної ідентичності українського народу й пов'язаний, перш за все, із серцем віруючої людини, її внутрішніми переживаннями. Кордоцентризм – це релігійно-філософська концепція богопізнання, в якій центральне місце відводиться серцю, генеруючій і активно діючій сили у етичній, естетичній та релігійній сферах життєдіяльності біологічної, соціальної й духовної особистості. Цей термін має біблійне походження й репрезентує уявлення про те, що істинна сутність людини зосереджена у серці, сердечному переживанні явищ дійсності.

Кристалізація виявів національно-релігійної ідентичності у руслі релігійно-філософських поглядів православних діячів Волині кінця XIX століття відбувається у контексті горизонтального зрізу через призму кордоцентризму. Ірраціоналістичні витоки кордоцентричності беруть початок з особливого типу релігійності, що апелює до сприйняття світу іншої людини як найдосконалішого Божого творіння через віру в трансцендентне. З цього приводу варто процитувати думку протоієрея А. Хойнацького щодо релігійної свідомості православного віруючого: «У релігійній площині головне не дерево, фарби й форма, а добра воля, просте серце і міцна віра, наповнена любов'ю» [13, с. 32]. Тому серце, наповнене любов'ю до Бога, одночасно наповнене любов'ю до ближнього свого, де, перш за все, увага більше акцентується на морально-етичному вимірі внутрішнього світу людини, аніж на зовнішньо-фізичних показниках.

Конкретне сприйняття кордоцентризму знаходимо у праці протоієрея А. Хойнацького, присвяченій посмертній згадці про студента Тихона Стемковського: «Студенти сердечно любили Тихона Васильовича і поважали його за лагідний і рівний характер, добре християнське віруюче серце і надзвичайну стійкість християнського терпіння у перенесенні жаклиивої хвороби» [11,

с. 800–801]. Пізніше А. Хойнацький згадує про особливості проведення заупокійної ектенії: «Не шумним було це поминання, але воно було щирим тому, що йшло від серця. І ми віримо, що цей трепетний крик юних товариських сердець не залишиться без дії в очах Божих» [11, с. 800-801].

Ідея кордоцентризму безпосередньо пов'язана з екзистенційними проявами людської життєдіяльності, містикою філософського осмислення чудодійної сили святих місць, яку людина відчуває першочергово серцем, а пізніше – чуттєво-дотиковими засобами сприйняття. Зокрема, А. Хойнацький у розвідці «Свята Чудодійна Стопа Божої Матері в Почаївській лаврі» наголошує на важливості відвідин православним вірянцям цього Джерела: «Щоб не тільки вгамувати спрагу тілесну, а й для серця, якщо це серце віруючої людини, одержати небесну благодать, міцність і розраду» [13, с. 6]. На основі вищезазначеного робимо висновок, що у процесі концептуалізації національно-релігійної ідентичності в контексті горизонтального зрізу у творчій спадщині православних діячів Волині кінця XIX століття визначено кордоцентризм, що тлумачиться через призму серця віруючої людини у площині християнської заповіді любові до Бога й ближнього свого, а також екзистенціалізм, сутність якого апелює до осмислення внутрішнього світу людини, оцінки духовних сил, міцності віри тощо.

Вказані ознаки становлять екзистенційно-кордоцентричний вияв поглядів православних діячів Волині кінця XIX століття. Натомість у сучасному православ'ї звернення до внутрішнього світу людини трактується не лише в контексті сердечного відчуття найпотаємніших істин буття, а й як єдність кордосу й розуму. Істинна святість людини проявляється у такому стані: «Коли не буде в серці гріховних почуттів, а в розумі – злих, гріховних думок» [8, с. 247]. На шляху богоуподібнення людина повинна дбати не лише про «чистоту» серця, як стверджують православні діячі Волині кінця XIX століття, а й про безгріховний характер помислів. Завдяки цьому людина зможе наблизитися до Бога.

Наступним виявом національно-релігійної ідентичності у працях православних діячів Волині кінця XIX століття стає індивідуально-плюралістичне тлумачення людської сутності як окремого індивіда, так і представника певної соціальної спільноти. Індивідуалізм людської життєтворчості виявляється до окремої людини як джерела Добра і Блага, вказується важливість кожного людського індивіда. У той же час індивідуально-плюралістичне тлумачення людської сутності не обмежується тільки увагою до окремої особистості, але й включає її взаємодію з Іншим.

У процесі аналізу релігійно-філософських поглядів православних діячів Волині кінця XIX століття крізь призму виявів національно-релігійної ідентичності виділено індивідуально-плюралістичний підхід до тлумачення сутності людини і світу. Він апелює як до з'ясування людської сутності, типових ознак її внутрішнього світу, зокрема, у контексті кордоцентричних вимірів, так і до розгляду морально-етичної поведінки людини в суспільстві. Концепти індивідуалізму та плюралізму в руслі релігійно-філософських поглядів визначаються толерантним, душевним ставленням людини до Іншого, шанобливим тлумаченням усього, що відчувається серцем, а тому не потребують теоретизованих богословських систем, оскільки відкидають цінність людського розуму в пізнавальному процесі. Так, священник А. Сендульський у релігійних розвідках застерігає: «Нехай не буде місця в нашому серці для ворожнечі, заздрості, жорстокості і злопам'ятності» [4, с. 709]. Індивідуально-плюралістичний підхід він здійснює через відношення у тріаді «людина – Бог – Інший», де провідна роль належить любові, і, насамперед, до Бога, оскільки Він – Єдиний Початок будь-якої людської сутності.

Варто зазначити, що згадані дослідники відношення у площині «людина – Інший» доповнюють третім елементом – думкою про святих угодників, життєво-практичний шлях яких визначався приналежністю до Волинської землі і в особі яких людина відчуває підтримку й захист Всевишнього перед «Іншим», як третім, чужим елементом. Так, індивідуально-плюралістичний вияв поглядів А. Хойнацького розкривається через тріаду відношення «людина – природа – святі угодники». Зокрема, він вказує на нерозривну єдність останніх із Землею-матір'ю: «Які межі простору і часу в змозі зруйнувати те внутрішнє, духовне споріднення, яке знаходиться між цими святими і Волинською землею, внаслідок їх походження з Волині, безпосередньої, кровної спорідненості з її мешканцями і життям, проведенням там у служінні Господу, Церкві і батьківщині!» [10, с. 9]. Таким чином, людина, перебуваючи у земному житті на своїй рідній землі, не лише отримує життєву силу і насагу від неї, а й відчуває постійний захист і Божу підтримку святих угодників через їх молитви до Бога. Повноцінність людського життя визначається не ізолюваним існуванням або залежністю від Бога, а зумовлена взаємодією з іншими людьми: коли людина дарує себе іншим, тоді вона стає справжньою людиною.

Індивідуально-плюралістичний вияв національно-релігійної ідентичності являє синтез розгляду сутності людини як окремого носія духовного у матеріальному світі, а також взаємозв'язок цього

індивіда у контексті відносин «людина – Інший». Усвідомлення людиною світу й свого призначення в ньому, уявлення про людину як морального індивіда неможливе в якості автономного формування, тільки у просторі стосунків особи з Іншим. Концепт Іншого як один із модусів цілісного розуміння людини відображає передусім трансцендентну специфічність поглядів православних діячів Волині кінця XIX століття, яка в сучасній гуманістиці також спонукає до розкриття сутності людини у діалогічній взаємодії, насамперед, з Богом (Трансцендентним).

Виявом національно-релігійної ідентичності православних діячів Волині кінця XIX століття є демократичне сприйняття і тлумачення світу, сутність якого зводиться до поваги особистості окремого індивіда як суб'єкта корисної дії, визначає повагу до сукупності індивідів, спільноти як сукупності суб'єктів корисної діяльності, а це формує відчуття належного ставлення до свободи окремої людини зокрема та всього людства в цілому.

Демократизм релігійно-філософських поглядів православних діячів Волині кінця XIX – початку XX ст. виявляється у здійснених ними аналітико-портретних описах релігійних і світських постатей, життя, діяльність, високоморальність, вірність православному вченню яких слугували прикладом для наслідування. Предметом дослідницького аналізу були релігійно-ідейні принципи цих людей, їх смисложиттєва позиція, практично-життєвий досвід, нерозривний зв'язок із життям церкви і віруючих. В основі аналізу лежав особливий персоналістичний підхід гуманістичного контексту: любов і повага до людини є результатом віри в Бога і поклоніння Йому, тобто справжній гуманізм можливий лише через глибоку віру.

Особливий внесок у дослідження діяльності видатних персоналії регіону зробили М. Теодорович й А. Хойнацький. При цьому, перший зосередився на висвітленні діяльнісних портретів викладачів Волинської духовної семінарії у м. Кременці, другий – схаактеризував портрети святих угодників Волинської землі. Однак обидва автори у своїх працях переслідували аналогічні цілі й застосовували спільні методи: на прикладі діяльнісних портретів відомих діячів у галузі релігії, історії, освіти показати реалізацію основних концептуальних засад гуманізму в їх життєдіяльності; розкрити основні складові гармонійного розвитку особистості; висвітлити процес самоствердження особи в земному житті через зовнішню творчу активність, звернення до джерел духовних сил.

Предметом релігійно-філософських праць А. Сендульського, М. Теодоровича, А. Хойнацького стало релігійне життя і діяльність святих угодників Волинської губернії, князів, простих іноків,

високоосвіченість, гуманістичні ідеї та морально-етичні аспекти поведінки яких сприяли духовному прозрінню. Універсальна значущість людського буття в цілому визначається життєдіяльністю окремої особи – головний вияв демократизму національно-релігійної ідентичності у працях досліджуваних постатей.

У цій площині варто виокремити релігійні погляди А. Хойнацького. Він досліджував портрети відомих носіїв православної віри на Волині, зокрема преподобного Іова, ігумена Почаївського. Аналізуючи життєві грані ігумена й чудотворця, православний дослідник зазначає важливість дотримання й наслідування ним засадничих положень православного віровчення ще з малих літ і незаперечну роль батьків у збереженні сімейних цінностей української родини, які, «будучи кращими борцями за батьківські звичаї й святу православну віру, зуміли так вдало прищепити ті ж почуття і прагнення своїм дітям» [12, с. 253]. Преподобний Іов, ігумен Почаївський, як стверджує А. Хойнацький, був духовним батьком князя Костянтина Острозького. На честь Святого А. Хойнацький написав акафіст, де головна увага акцентувалася на подвигах і основних цілях життя святого Іова: підняття рівня морального життя у підпорядкованій йому братії; поширення церковних книг; побудова церкви на Почаївській горі й на території Волині (Загаєцький монастир).

Предметною особливістю морально-релігійних орієнтирів у працях волинських православних діячів була практична спрямованість демократичних засад, що підтверджувалася конкретними прикладами релігійно-праведної діяльності православних віруючих, визначальними гуманістичними рисами їх смисложиттєвої позиції, християнсько-моральними виявами їх буттєвості. Для розкриття специфіки окресленої проблематики доцільно розглянути принципи гуманістичного виховання у Волинській духовній семінарії в м. Кременці через діяльність ректора семінарії О. Хотовицького. Богослов М. Теодорович зазначає: «Реалізацію гуманістичної концепції виховання ректор семінарії вбачав у власному прикладі, а дружна і одноставна робота покликаних у справі освіти осіб забезпечить успішне досягнення поставленої мети» [6, с. 181]. Окрім того, на думку М. Теодоровича, особливості науково-педагогічної діяльності О. Хотовицького характеризується низкою морально-етичних категорій: «Правдивість; чесність; благородство; великодушність; усвідомлення і суворе виконання свого обов'язку; істинно-християнська любов; постійна готовність допомогти будь-кому; простота і стриманість у способі життя» [6, с. 181]. Саме в такому

гуманістичному контексті М. Теодорович окреслює образ тогочасного ідеального керівника духовного навчального закладу, наріжним каменем життєдіяльності якого слугують загальнолюдські цінності та ідеї християнського гуманізму.

У своїх філософських роздумах православні діячі Волині через призму життєвої буттєвості окремих духовних постатей розкривали зразки праведного життя й християнської доброчинності. Праксеологічний аспект їх діяльності, безпосередній вклад у навчання й виховання молоді на морально-етичних засадах не залишалися поза увагою дослідників. Так, М. Теодорович у некролозі, присвяченому викладачеві теорії словесності, історії російської літератури й логіки у Волинської духовної семінарії в м. Кременці Ф. Ліберовському, окрім основних життєвих віх, складає діяльнісний портрет згаданої особи, оцінює його творчі напрацювання у справі морально-релігійного виховання молодого покоління на засадах практичного гуманізму. Зокрема, йшлося про пожертви і милостиню, оскільки Ф. Ліберовський брав участь у створенні «Опікунства про вихованців семінарії» (мета – грошова й матеріальна допомога бідним вихованцям) та «Ощадної каси» (мета – збереження грошових заощаджень і видача допомоги нужденним).

Таким чином, православні діячі Волині кінця XIX – початку XX століття пропагували християнські моральні чесноти на прикладах праведної поведінки духовних постатей, викладачів духовних навчальних закладів, священнослужителів. Серед таких чеснот виокремлювали доброту, людяність, прощення, смирення, жертвовність і навіть професіоналізм. Так, М. Теодорович у некролозі, присвяченому викладачеві Волинської духовної семінарії у м. Кременці А. Артемоновичу, наголошує на гуманістичних рисах життєдіяльності останнього: «Всебічна обізнаність (знав 16 мов), матеріальна допомога кожному нужденному (був це християнин чи єврей); доброта; правдивість; безкорисливість; любов до праці; чесність» [5, с. 511]. Таким чином, вивчення портретних характеристик уможлиблює вироблення концепції ґрунтового аналізу гуманістичних складових людської життєдіяльності, що реалізовує демократичний вияв національно-релігійної ідентичності українського народу, сутність якої зводиться до аналізу конкретної релігійно-практичної життєтворчості провідних носіїв православного світогляду, релігійно-моральні, духовно-етичні, гуманістичні модули смисложиттєвого існування яких слугують не тільки прикладом для наслідування, але й розкривають сутність морально-духовних

орієнтирів самих православних діячів Волині кінця XIX століття – початку XX століття.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. У процесі аналізу релігійно-філософських поглядів А. Сендупського, М. Теодоровича, А. Хойнацького в контексті визначальних рис національно-релігійної ідентичності українського народу виокремлено антеїстично-теїстичне, екзистенційно-кордоцентричне, індивідуально-плюралістичне та демократичне сприйняття і тлумачення сутності світу. Зазначені вияви ідентичності тісно переплітаються і постають вагомим чинником культуротворення сучасного українського етносу.

Література

1. Козловець М. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
2. Основи соціальної концепції Української Православної Церкви. Київ: Інформ.-вид. центр УПЦ, 2002. 80 с.
3. Петрушенко В. Тлумачний словник основних філософських термінів. Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. 264 с.
4. Сендупський А. Поучение в неделю 11-ю по Пятидесятнице. *Волинские епархиальные ведомости*. Почаев, 1868. №23. С. 707–709.
5. Теодорович Н. Андрей Федорович Артемонович (некролог). *Волинские епархиальные ведомости*. Почаев, 1887. № 16. С. 507–521.
6. Теодорович Н. Памяти Отца Протоиерея Александра Антоновича Хотовицкаго, быв. ректора Волынской духовной семинарии (некролог). *Волинские епархиальные ведомости*. Почаев, 1894. №6. С. 179-186.
7. Теодорович Н. Человек отовсюду окружен тайнами и загадками и есть сам для себя первая загадка. *Волинские епархиальные ведомости*. Почаев, 1885. № 17. С. 589- 597.
8. Філарет (Патріарх). Де і в чому шукати щастя? Ужгород : Закарпаття, 1997. 255 с.
9. Хойнацкий А. Практическое руководство для священнослужителей при совершении церковных треб с указанием церковных правил и гражданских постановлений и принятых в церковно-богослужебной практике обычаев и постановлений. Чернигов, 1873. Ч. 1. О совершении Святых Таинств. 1873. 213 с.

10. Хойнацкий А. Православие на Западе России в своих ближайших представителях или Патерик Воыно-Почаевский в двух частях. Житомир : «Житомир – РИКО – ПРЕС – РЕКЛАМА», 1997. 494 с.

11. Хойнацкий А. Поминовение об усопшем студенте историко-филологического института имени князя Безбородка Тихоне Васильевиче Стемковском в Нежинский институт Свято-Александровской. *Воыньские епархиальные ведомости*. Почаев, 1876. № 23. С. 798-801.

12. Хойнацкий А. Роль преподобного Иова Игумена и Чудотворца Почаевского в Помянниках Лавры Почаевской. *Воыньские епархиальные ведомости*. Почаев, 1878. № 6. С. 252-256.

13. Хойнацкий А. Святая Цельбоносная Стопа Божьей Матери в Почаевской лавре. Почаев, 1877. 47 с.



УДК 82.00

Гузар І. В. , магістрантка

«КЛАРНЕТИЗМ» У ТВОРЧОСТІ ПАВЛА ТИЧИНИ

У статті аналізується низка поезій зі збірки «Сонячні кларнети» Павла Тичини. Підкреслюється, що термін «кларнетизм», запропонований Ю. Лавріненком і В. Баркою, і походить від назви збірки. Деталізовано поняття «кларнетизм» у теоретичному аспекті.

Ключові слова: кларнетизм, Павло Тичина, «Сонячні кларнети», «О панно Інно...», людські почуття, краса природи.

The article analyzes a series of poems from the collection Pavel Tychyna's *Solar Clarinets*. It is emphasized that the term "clarinetism" proposed by Y. Lavrinenko and V. Barka comes from the name of the collection. The concept of "clarinetism" in the theoretical aspect is detailed.

Key words: clarinetism, Pavel Tychyna, "Solar clarinets", "O Inno

Panel...”, human feelings, the beauty of nature.

Постановка проблеми. Кларнетизм – термін для позначення стильової якості синтетичної лірики раннього Павла Тичини, зокрема збірки «Сонячні кларнети». Кларнетизм вказує «активну ренесансну одушевленість життя» (Ю. Лавріненко), перейняту енергійними світлоритмами. У поезії, прозі, публіцистиці, а також у науково-критичних працях П. Тичина постає як один із найосвіченіших радянських письменників, чия ерудиція охоплювала суміжні з літературою види мистецтва – музику і живопис. Павло Григорович чудово грав на кларнеті, та і у словах уловлював особливе, музичне звучання. Кларнет – духовий інструмент. Назва його походить від латинського *clavus*, що означає «ясний». Так названо інструмент за його звук чистий, ясний і бадьорий.

Наприкінці 1918 року виходить перша книга П. Тичини «Сонячні кларнети», якій судилося стати класичним твором молодшої української літератури. Сонячні кларнети – музика сонця, а сонце – джерело всього живого, символ життя, радості, розквіту. Винесений у заголовок книжки цей незвичайний образ-символ як найкраще відбиває сутність індивідуального стилю молодого Тичини. Назва збірки – це поетичне вираження авторського розуміння гармонії Всесвіту.

Сьогодні інтерес до Тичини не зменшується, бібліографічний перелік праць як вітчизняних, так і закордонних дослідників, присвячених П. Тичині, налічує не одну сотню позицій. З’являються синтетичні студії, які охоплюють поезію, прозу, публіцистику, музику, живопис митця. Творчість поета вже не сприймається в одній тональності. З цього погляду дуже інформативною і показовою є вступна стаття до тому вибраного П. Тичини багатолітнього дослідника його творчості С. А. Гальченка із влучною і точною назвою «Між білим і чорним» [2]. Завдяки новим дослідженням та виданню незавершених, недрукованих творів змінюється й уявлення про творчість Тичини після 30-х рр. XX ст. Так, німецький дослідник Герберт Нойфельд вважає Тичину «поетом трагічним і по-своєму вірним собі у часи катастрофічного падіння духовних вартостей і гідності людини» [9, с. 176]. У коло дослідницьких інтересів поступово входить освітянська, культурницька, громадсько-політична діяльність митця [1; 2; 5].

Мета статті – проаналізувати поезії зі збірки «Сонячні кларнети» П. Тичини, з’ясувати принцип «кларнетизму» в його творчості.

Виклад основного матеріалу. С. Єфремов охарактеризував збірку «Сонячні кларнети», як таку, у якій «вилився весь Тичина з

надзвичайною своєрідною поетичною індивідуальністю, дужим талантом, з усіма своїми позитивними і негативними сторонами» [5, с. 618]. Л. Озеров стверджує, що «душа його «Сонячних кларнетів» настільки чиста, світла і свята, що не могла не відчувати Бога як всесвітню гармонію, як музику всесвітнього оркестру» [9].

Охарактеризуємо особливості поетичного стилю П. Тичини та основні мотиви збірки «Сонячні кларнети». Тихою зажурою віє від поезії «Ой не крийся, природо...» (1915):

Ой не крийся, природо, не крийся,
Що ти в тузі за літом, у тузі.
У туманах ти сниш... А чогось так сичі
Розридалися в лузі.
Твої коси від смутку, від суму
Вкрила прозолоть, ой ще й кривава.
Певно, й серце твоє взолотила печаль,
Що така ти ласкава.
А була ж ти – як буря із громом!
А була ж ти – як ніч на Купала...
Безгоміння і сум. Безгоміння і сон.
Тільки зірка упала...
Ой там зірка десь впала, як згадка.
Засміялося серце у тузі!
Плачуть знову сичі... О, ридай же, молись:
Ходить осінь у лузі [11, с. 51].

У вірші зображено осіннє згасання природи. Однак це не створює мінорний настрій, а навпаки, він змінюється так само, як міняються барви осені. Яскравою є метафора «сміялося сонце у тузі», у якій відчуються нотки надії та радості.

Незважаючи на те, що плачуть сичі, душу інколи огортає смуток, однак знову прийде весна зі своїми зливами й грозами, що прокотяться над полями та гаями, які зашумлять, заколосяться, розквітнуть різними барвами веселки.

Гармонійне поєднання людських почуттів і краси природи, піднесений настрій поета відчуються у вірші «Гаї шумлять...» (1913):

Гаї шумлять –
я слухаю.
Хмарки біжать –
милуюся.
Милуюся-дивуюся,
чого душі моїй

так весело.
 Гей, дзвін гуде –
 іздалеку.
 Думки пряде –
 над нивами.
 Над нивами-приливами,
 купаючи мене,
 мов ластівку.
 Я йду, іду –
 зворушений.
 Когось все жду –
 співаючи.
 Співаючи-кохаючи
 під тихий шепіт трав
 голублячий.
 Щось мріє гай –
 над річкою.
 Ген неба край –
 як золото.
 Мов золото-поколото,
 горить-тремтить ріка,
 як музика [11, с. 39].

Сюжет вірша, на перший погляд, доволі простий: змалювання краєвиду – гай, річка, хмарки в небі, трава тощо. Однак ця картина оживає завдяки Музі Музики, і відчутними стають звуки: гаї шумлять, хмарки біжать, річка дзюрчить, трави шепочуться. Вірш наповнюється зоровими та слуховими образами. Побачити і почути звуки природи допомагають порівняння («купаючи мене, мов ластівку»), метафори («думки пряде», «мріє гай»), епітети («шепіт трав голублячий»). У вірші передається радісний, світлий настрій ліричного героя, його захоплення красою землі.

У поезії «Арфами, арфами...» (1914) П. Тичина славить прихід весни, «запашної, квітами-перлами закосиченої»:

Арфами, арфами –
 золотими, голосними обізвалися гаї
 Самодзвонними:
 Йде весна
 Запашна,
 Квітами-перлами
 Закосичена.
 Думами, думами –
 наче море кораблями, переповнилась блакить

Ніжнотонними:

Буде бій

Вогневий!

Сміх буде, плач буде

Перламутровий...

Стану я, гляну я –

скрізь поточки як дзвіночки, жайворон

як золотий

З переливами:

Йде весна

Запашна,

Квітами-перлами

Закосичена.

Любая, милая,–

чи засмучена ти ходиш, чи налита щастям
вкрай.

Там за нивами:

Ой одкрий

Колос вій!

Сміх буде, плач буде

Перламутровий... [11, с. 40].

Про радісну подію – оновлення природи – сповіщають гаї. Шум їхній нагадує звуки арф. Завдяки піднесеному стану ліричного героя відкривається чарівний світ природи з її арфами, «золотистими, голосистими самодзвонними», що звучать у гаях з ніжнотонною, з пахощами, що їх «несе весна запашна, квітами-перлами закосичена». У вірші доволі багато звуків і звучання: арфами, обізвалися, буде бій, сміх, плач (повторюється), як дзвіночки, жайворон з переливами тощо. Стан природи – передчуття нового, незвичайного, – передається і ліричному героєві, завдяки чому душа сповнюється оптимізмом, вірою в оновлення. Слова «сміх буде, плач буде» повторюються двічі. У першому випадку зазначені слова вказують на передчуття грози, а в другому – на її закінчення.

Однак в обох випадках душа ліричного героя сповнена радістю. Радість супроводжується збудженням, що передчуває кращі зміни, оновлення природи та душі, емоційне піднесення.

У вірші «Подивилась ясно...» (1918) роздуми героя постійно змінюються:

Подивилась ясно,– заспівали скрипки! –

Обняла востаннє,– у моїй душі.–

Ліс мовчав у смутку, в чорному акорді.

Заспівали скрипки у моїй душі!

Знав я, знав: навіки,— промені як вії! —
 Більше не побачу,— сонячних очей. —
 Буду вічно сам я, в чорному акорді.
 Промені як вії сонячних очей! [11, с. 44].

Настрої, емоції, переживання сповнюють його душу. Спостерігається, їх швидка зміна, вони ніби наздоганяють одне одного, а наздогнавши, починають тікати. Такий своєрідний тичинівський прийом показує не лише зміни в природі, а й зміни в душі ліричного героя.

Вірш складається всього з двох строф. Однак у них, як у поезії «Арфами, арфами...», багато звучання: заспівали скрипки, акорди (слова повторюються). Незважаючи на те що у вірші є акорди печалі, що їх проспівують скрипки («буду вічно сам я в чорному акорді»), він має оптимістичну кінцівку, оскільки все ж таки герою залишилися спогади про «промені як вії сонячних очей».

Одним із кращих вважається вірш «О панно Інно...» (1915):

О панно Інно, панно Інно!
 Я — сам. Вікно. Сніги...
 Сестру я Вашу так любив —
 Дитинно, злотоцінно.
 Любив? — Давно. Цвіли луги...
 О любя Інно, ніжна Інно,
 Любові усміх квітне раз — ще й тлінно.
 Сніги, сніги, сніги...
 Я Ваші очі пам'ятаю,
 Як музику, як спів.
 Зимовий вечір. Тиша. Ми.
 Я Вам чужий — я знаю.
 А хтось кричить: ти рідну стрів!
 І раптом — небо... шепіт гаю...
 О ні, то очі Ваші.— Я ридаю.
 Сестра чи Ви? — Любив... [11, с. 46].

Це щире освідчення ліричного героя коханій, що наповнене музичністю слова та яскравою образністю. У вияві почуттів героя наявне звертання, що повторюється, і запитання до самого себе, до дівчини, що переходять у роздуми про сутність самого почуття.

Привертають слова «дитинно», «злотоцінно». Варто зауважити, що в творчості П. Тичини знаходимо чимало слів, що підсилюють почуття ліричного героя, а саме: самодзвонними, ніжнотонними, злотоцінно та інші. Так, слово «дитинно» можна протрактувати як «широ», «бережно», «трепетно», можливо, навіть схоже до батьківської любові.

Стан героя різний – від умиротворення, спокою («шепіт гаю») до відчаю («я вам чужий»). Тому «шепіт гаю» переходить у крик сторонньої людини, згодом у власні ридання. І в цьому вбачається тісне єднання людини з природою. Як наслідок втраченої любові, що «квітне раз – ще й тлінно», виникає відчуття відчуженості, самотності – «сніги, сніги, сніги...» Цікавим у вірші є порівняння «Я Ваші очі пам'ятаю / Як музику, як спів». Очі можуть сказати про стан людини, у них можна щось побачити, зрозуміти, вони зазирають у душу. Однак П. Тичина говорить про очі як про музику і спів. Музика і спів можуть бути радісними і сумними. Так само і очі, завдяки яким можна не лише побачити, а й почути мелодію душі.

На думку С. Тельнюка, саме цей вірш «мав кришталевий погляд, де все просвічує навколо і де не треба ні барви, ні звуку – все це замінює благородство граней чистого скла [10, с. 4].

Не можемо не згадати поезію «Ви знаєте, як липа шелестить?» (1911). Вона насичена паралелізмом: настрої природи – це настрої душі:

Ви знаєте, як липа шелестить
У місячні весняні ночі?
Кохана спить, кохана спить,
Піди збуди, цілуй їй очі.
Кохана спить...
Ви чули ж бо: так липа шелестить.
Ви знаєте, як сплять старі гаї?
Вони все бачать крізь тумани.
Ось місяць, зорі, солов'ї...
«Я твій» – десь чують дідугани.
А солов'ї!...
Та ви вже знаєте, як сплять гаї! [11, с. 278].

Події, що відбуваються в житті ліричного героя, пов'язані зі зміною стану природи, відображають її настрої. У вірші спостерігається духовна спорідненість ліричного героя зі світом природи. Настрої, стан, почуття, барви, мелодії, звуки, голоси – все тісно переплітається. Це дає підстави стверджувати, що ліричний герой уважає себе невід'ємною частиною природи. Тому його настрої чергуються зі зміною станів природи. Кохання ліричного героя бачать місяць, зорі, солов'ї – все довкола. У передаванні настроїв ліричного героя простежується мотив єднання з природою, її персоніфіковане змалювання.

Зображуючи власний стан, ліричний герой звертається до природи у множині. Однак коли говорить про те, що «кохана спить», то спочатку запитує: «Ви знаєте, як липа шелестить?..», а згодом

стверджує: «Кохана спить.../ ...так липа шелестить». У цих словах вчувається безмежна любов ліричного героя, його ніжність до коханої, трепетність почуття.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, проаналізувавши низку поезій Павла Тичини зі збірки «Сонячні кларнети», робимо висновок, що кларнетизм позначає стильові якості синтетичної лірики раннього П. Тичини. У передаванні настроїв ліричного героя простежується мотив єднання з природою, її персоніфіковане змалювання. У подальшому плануємо проаналізувати другу і третю частини збірки «Сонячні кларнети», яку складають вірші про Першу світову війну та Україну періоду революції.

Література

1. Гальченко С. А. Грані великого таланту: До 100-річчя від дня народження П. Г. Тичини. Київ : Знання, 1990. 48 с.
2. Гальченко С. А. Між білим і чорним. Золотий гомін: вибр. твори П. Г. Тичини / вступ. ст. упоряд. та прим. С. А. Гальченка. Київ : Криниця, 2008. 606 с.
3. Дроздовський Д. Під знаком саморозп'яття. Роздуми про феномен Тичини – поета і людини. *Українська мова*. 2006. 7 лютого. С.13.
4. Дунай П. Павло Тичина – знакова постать розчахнутої доби. *Українська мова та література*. 2004. №19. С. 3-9.
5. Єфремов С. Історія українського письменства. Тернопіль : Феміна, 1995. 625 с.
6. Зеров М. «Вітер з України» (Третя книжка Тичини). Твори: У 2 т. Київ, 1990. Т.2.
7. Зеров М. Українське письменство в 1918 році. *Літературно-науковий вісник*. 1919. Т. LXXIII. Кн. 1/3.
8. Нойфельд Г. Поет жорстокого віку: до 120-річчя до дня народження П. Тичини. *Березіль*. 2011. №1/2. С. 174-185.
9. Озеров Л. «Человек с «солнечным кларнетом». *Правда*. 1991. № 2 – № 3.
10. Тельнюк С. Народові є чим гордитися. *Літературна Україна*. 1988. № 24. С. 4.
11. Тичина Павло. Зібр. творів у 12 томах. Художні твори. Томи 1 – 7. Київ : Наукова думка, 1983. 735 с.



УДК 82.00

Остапук Ю. В., магістрантка

ТОПОС КРЕМЕНЦЯ У ТВОРАХ ДЗВІНКИ ТОРОХТУШКО

У статті аналізується топос Кременця у творах «Родинне» та «Диво в Ліцейному провулку» Дзвінки Торохтушко. Деталізовано поняття «міський текст» і «топос» у теоретичному аспекті. Стверджується, що найпоширеніший топос – міський, пов'язаний з поняттям міського тексту, в якому актуалізована тема міста. Акцентується, що художній образ міста (звернення Дзвінки Торохтушко до художнього образу міста Кременця) синтезує в собі елементи найважливіших віх його історичного, культурного, соціального розвитку і може доповнюватися досвідом його сучасного сприйняття. Констатується – топос міста Кременця, з яким Дзвінка Торохтушко пов'язана ментально, духовно, морально та фізично, займає особливе місце в її творчості.

Ключові слова: топос, міський текст, Дзвінка Торохтушко, художній образ міста, Кременець, візуалізація.

The article analyzes the topography of Kremenets in the works «Family» and «Miracle in the Lyceum Lane» by Torokhtushko. The concept of "urban text" and «topos» in the theoretical aspect is detailed. It is claimed that the most common topos is urban, related to the concept of urban text that updates the theme of the city. It is emphasized that the artistic image of the city (the appeal of Torokhtushko Calls to the artistic image of the city of Kremenets) synthesizes elements of the most important milestones of its historical, cultural, social development and can be supplemented by the experience of its modern perception. It is stated that the topography of the city of Kremenets, with which the Torokhtushko Call is connected mentally, spiritually, morally and physically, occupies a special place in her work.

Key words: topos, city text, Bell Torokhtushko, artistic image of the city, Kremenets, visualization.

Постановка проблеми. Дзвінка Торохтушко (Любов Бурак) – відома тернопільська письменниця, журналістка, перекладачка, яка веде свій блог. Вона (псевдонім Дзвінка Торохтушко придумав улюблений вчитель української мови і літератури Володимир Михайлович Мазурчук) народилася в місті Кременець. На формування особистості майбутньої письменниці вплинули мала батьківщина, рідна Сичівка та її мешканці, вчителі Кременецької СШ №1. Дзвінка Торохтушко – автор низки поетичних збірок, співавтор збірки патріотичної поезії «Голос крові» та збірника «Час В». Останні два видання вийшли друком у 2015 році.

Завдяки своїм дотепним, часто безкомпромісним дописам у соціальній мережі Дзвінка Торохтушко здобула всенародну популярність, а її «Молитва» облетіла всю Україну. Солдати читали її у бліндажах на передовій. Тепер – це пісня, що стала спільним проектом з гуртами «ТаРута» і «Гайдамаки» та композитором Борисом Севастьяновим.

Також популярність авторці принесли твори «Світлячок-охоронець», «Масік», «Питровна», «Родинне», «Диво в Ліцейному провулку», які вийшли друком останнім часом.

Зокрема, у новелах збірки «Родинне» та казці «Диво в Ліцейному провулку» візуалізується художній образ Кременця.

Незважаючи на популярність Дзвінки Торохтушко як митця слова, її творчість літературознавцями не досліджувалася. Є лише окремі публікації, зокрема О. В. Васишина, у пресі. Її вірші вперше почули ще наприкінці 80-х років минулого століття на одному із засідань літературної студії при бібліотеці імені Юліуша Словацького у Кременці, коли авторка ще навчалася у школі. «Попри кострубатість окремих строф, – згадує О. Васишин, – твори приваблювали образністю мислення, свіжістю їхнього вираження, що відразу вигідно виділили юнку поміж початкуючими літераторами. Можна, звісно, було говорити і про заперечення нею тодішніх усталених літературних канонів (нехай і на рівні наївності)» [1, с. 7].

Блогера, тернопільську поетку і прозаїка Дзвінку Торохтушко «День» відкрив на сторінках «Фейсбук»: привернула увагу її збірка новел «Родинне». Як розповіла «Дню» Дзвінка Торохтушко, однойменна новела – це цілком реальна і на правду родинна історія [6].

Літературно-мистецький альманах «Курінь», «Літературний Тернопіль», «Свобода», «Діалог» та інші видання містять інтерв'ю письменниці, у яких вона, зокрема, розповідає про роль Кременця в її становленні як особистості та митця слова: «Розумію, що мені у

певній мірі заздять. Хоча умови в усіх були однакові, у мене, можливо, й гірші, ніж у когось іншого. Я важко дряпалася з тої Сичівки. Тож жила я у ЗОШ №1. У мене були вчителі, які могли не лише навчити, а й підтримати, пояснити, яким шансом варто скористатися, а чого треба сторонитися» [5, с. 8] .

Мета статті – проаналізувати особливості топосу Кременця у творах «Родинне» та «Диво в Ліцейному провулку» Дзвінки Торохтушко.

Виклад основного матеріалу. «Свого часу я теж була на дні, – згадує Любов Бурак. – Вулиця, де виросла, – Сичівка, вона лише географічно над Кременцем. Ментально, духовно, морально, фізично вона нижче міста. І мені важко про це говорити. Сичівка – це чудовий, живописний район, якщо зійти з іншого боку, то можна вийти на старий Шумський тракт. Те, що там є зараз, мені важко бачити. Коли ми з дітками приїжджаємо, піднімаємося вгору, а назустріч іде мій однокласник і каже: «Любка, дай на пляшку», то мені важко пояснити дітям, що це друзі мого дитинства. За мого дитинства жителі Сичівки – це були зовсім інші люди. Наші батьки, діди, прадіди цю вулицю будували, вони викладали камінчиками дороги, пильнували джерело «Корито». Вони були громадою. І от з ними можна було робити адміністративно-територіальну реформу...» [5, с. 8]. Отже, становлення Дзвінки Торохтушко як особистості відбулося у Кременці, художній образ якого займає особливе місце в її творчості. Зокрема, топос малої батьківщини письменниці представлений у творах «Родинне» та «Диво в Ліцейному провулку».

Науковці виділяють низку топосів, найпоширеніший серед яких – міський, пов'язаний із поняттям міського тексту. «Семантичну модель міста, на думку дослідниці І. Вихор, доцільно розглядати як узагальнений образ міста, що реалізується: 1) через певну тематично-аксіологічну зорієнтованість (у площині обраної для зображення проблематики); 2) в характері окреслення тих предметних ознак, що розгортають та деталізують образ міста; 3) в особливостях композиційної організації тексту; 4) у специфічному доборі засобів мовленнєвого вираження; 5) під кутом зору авторських ідейно-естетичних оцінних настанов, які, зрештою, й визначають той особливий художній ракурс, у якому зреалізована у творі (чи їх сукупності) та або інша семантична модель міста» [2, с. 6]. Міським текстом доцільно вважати текст, у якому актуалізована тема міста.

Спектр можливих значень, у контексті яких може порушуватися проблематика міського буття, є надзвичайно широким, з огляду на особистісний характер їх письменницької інтерпретації в

конкретному творі, зокрема у вищезгаданих творах Дзвінки Торохтушко, і водночас у своїй початковій, узагальненій основі може бути зведений до 5-ти узагальнених тематичних площин: суспільно-історичної, соціальної, культурологічної, екзистенційної, метафізичної.

Топос міста – це предметно-сміслова даність міста, відтворена у тексті сукупність міських реалій, окреслених і локалізованих у певних часово-просторових межах, що ми прослідковуємо у художніх текстах Дзвінки Торохтушко.

Часова локалізація міського топосу реалізується у 4-х семантичних вимірах: 1) історичного часу; 2) календарного часу; 3) добового часу; 4) метафізичного часу. У творах Дзвінки Торохтушко – це календарний та добовий час, у першу чергу.

На думку дослідниці І. Вихор, «предметно-тематичний характер просторової локалізації міського топосу визначає співвіднесеність окреслюваної у творі сфери буття та життєдіяльності міста з площиною певної тематики (індустріально-будівничої, культурологічної тощо), під кутом зору якої формується загальна просторова картина міста, зокрема сукупність предметно виділених у тексті міських реалій» [2, с. 10].

Предметно-тематична локалізація просторових ознак зображеного у творі міста дозволяє виділити узагальнені типи міських топосів, а саме: 1) власне урбаністичний; 2) індустріальний; 3) архітектурний; 4) пейзажний; 5) історіософський. Якщо говорити про художні тексти «Родинне» та «Диво в Лицейному провулку», то – це архітектурний та пейзажний типи міських топосів.

У книзі «Родинне» авторка об'єднала прості та щирі, гумористичні та іронічні історії про близьку та далеку рідню. Ці історії мають назви: «Київський торт», «Зелений борщик», «Родинно-телевізійне», «Борщ», «Родинне», «Неофіти», «Великоднє», «Любов і меломанія», «Весілля», «Бурячанка», «Музика», «Медунки», «Домщина», «Шуба», «Сочельник», «Кров'янка», «Реформно-медичне», «Гріхозна історія», «Ликерія», «Кераміка», «Постєвробачення». У новелах Дзвінка Торохтушко розглядає проблеми міського буття в суспільно-історичній, соціальній, культурологічній та екзистенційній площинах. Часова локалізація прив'язана зокрема до релігійних свят. Що стосується просторових ознак топосу малої батьківщини письменниці, то, у першу чергу, це архітектурний, пейзажний, історіософський топоси.

Так, у першій новелі «Київський торт» Дзвінка Торохтушко з іронією та сарказмом розповідає життєву історію і згадує селище

біля Кременця: «До Смиги, до родичів ваших ми ще доберемося, – пригрозив кадебіст. – Із тортом розберемося!» [4, с. 10].

У новелі «Зелений борщик» авторка описує околиці Кременця, згадуючи Чернеччину, Бонівку та Лису гору: «Отак дивись з вікна, а стежкою через Чернеччину пливе шапка дядька Андрія. <...>

Тітка Люся теж мала шапку від того поліщука з Дубна, але кролячу, високу й білу. Як сніги в горах. І сама була жінкою чималенькою, високою й пишною в тілі. Як Лиса гора у сніговій шапці.

Так вони й ішли беззневими сніговими стежками з дядьком Андрієм. Наче дві невеличкі гори поміж Чернеччиною та Бонівкою. Одна в білій шапці, а друга – в лисячій рудій, наче кружалко сонця в отому сніговому безмежжі» [4, с. 21 – 22]. Часова локалізація цього уривку – березень, коли на Кременеччині традиційно було багато снігу.

Новела «Родинне» дала назву всій збірці. Головні персонажі – оповідачка, тьотя Іра, мама Вера, Галя та Наташа.

«Тьотя Іра має страшні проблеми у Вільнюсі, – знайомить нас оповідач. – Найперше: вона ніколи й ніде не працювала, бо була дружиною полковника, жила у військовому містечку, тож її роботою автоматично визначалося виховувати двох доньок – близнят – Галю й Наташу. Але й цю роботу тьотя Іра зіпхнула на доньку вічно бухого прапорщика й присвятила кращі роки свого життя пересиланню сімейних фотографій дорогій родині до Кременця» [4, с. 53].

«Тьотя Іра пишається своїми зятями, котрі працюють на крутій фірмі. Але сталося так, що вони були записані на відеокамеру під час аморального вчинку».

«Тьотя Іра змушена була продати свій золотий запас перснів та сережок і просити в борг у кременецької рідні, щоб виплатити той штраф. Родини руских льотчиків не допомогли нічим, оскільки були типовими рускімі пролетаріями й на той час самі успішно пролетіли в харчовому контр-страйку до рівня «щі да каша» [4, с. 55]. Отже, авторка розповідає про проблеми міського життя у соціальній та екзистенційній площинах.

Привертають увагу читача роздуми і спогади персонажів про назви локусів Кременеччини. У тексті знаходимо просторові ознаки архітектурного, пейзажного та історіософського топосів: «Тітка вмощується на свіжому пеньку, спирається на ціпок руками й кладе на них підборіддя:

– Колись же вулиці нашої не було. Вона ж чого Сичівка? Бо ліс тут був, і сичі ночами пугукали понад скелями, і – Та ну? – дивуюся. – Це ж майже місто.

– Розкажи мені! Місто собі було містом. До П'ятницького цвинтаря в наш бік – і все. Далі ліс і гори. З того боку.

А з тамтого ішов Шумський тракт. І обіч нього жили люди. Весь рід наш жив.

– Вигадуєте, тітко!

– Чого б то я вигадувала? Сама подивись: от вулиця, що від Сичівки до Полянів веде, як зветься?

– Бабичиха.

– От на ній люди почали жити пізніше, коли вже на Зеблази та далі до Кременця дорогу замостили. А перед тим прапрадіди наші жили на Домщині. Там дорога з гір сходила та починалися джерела й озера.

– Лісові, – киваю. – Вони й досі там є.

– Та які лісові! – тітка дивиться на мене сердитим педагогічним поглядом.

– Звичайні озера були. В них наші прапрадіди коропів розводили, карасиків і навіть форель. Таку, що до панських маєтків возили. А місце те називалося Домщина. Бо там дім наш був, розумієш? Ми звідти пішли» [4, с. 115-117].

Нова казка Дзвінки Торохтушко «Диво в Ліцейному провулку» – неймовірна історія про дружбу людей і птахів, котрі живуть у Ліцейному провулку міста Кременця. Також про Диво, що сталося завдяки Святому Миколаю. У передмові до книги стверджується, що Святий Миколай мешкає у Кременці, на Замковій горі, в будиночку, якого ніхто не бачить. Янгол щоранку готує йому найсмачнішу у світі каву з корицею.

Головні персонажі казки – як люди, так і птахи. У Кременці завжди водилися голуби, яких місцеві підгодовували на площі біля однойменного готелю. «Голубка Аля дивилася на святкові вогні засніженого Крем'янця і думала», – починається казка Дзвінки Торохтушко. «Вона багато думала відтоді як їхня голубина родина оселилася на горіщі цієї старої мансарди, що у Ліцейному провулку.

Аля дуже раділа, що їм зі Стівом вдалося облаштуватись у такому просторому та водночас затишному теплому помешканні» [3, с.5].

Отже, ми знаходимо просторові ознаки архітектурного топосу та як часову локалізацію – календарно-добовий час.

У сімейної пари голубів Алі і Стіва народився синочок, «з'явився на світ якраз тоді, коли за містом, на узліссі, достигали ранні суниці і розквітали ромашки» [3, с. 6]. Авторка, яка жила на Сичівці, добре знає, що на околицях Кременця дійсно цвітуть ромашки і багато суниць, тобто в уривку є просторові ознаки пейзажного топосу.

На полях біля Кременця традиційно сіють гречку, а в садках кременчан у кінці літа і восени досягають різні сорти яблук. Ось як про це згадує Дзвінка Тороштушко, говорячи про те, що швидко пролетіло літечко: «вже за Крем'янцем доцвітає гречка, а в садках глухо репаються перестиглі яблука-спасівки. Вони й не помітили, як їхній Ромашка вилетів із гніздечка, знайшов собі до пари голубку на ім'я Зойка і залетів далеко від рідної мансарди. Дуже далеко від дому та від їхнього Ліцейного провулку» [3, с. 6].

Ромашка і Зойка рідко прилітали до старої мансарди. У них було своє життя. Своім життям жили Аля і Стів. Їхній побут нагадує життя людей. Стів навіть читає газети «Діалог» (районна газета) у скрипучому кріслі гойдалці. Ми можемо вести мову про проблематику міського життя в соціально-культурологічній площині.

Головні персонажі казки – Ромчик і Святий Миколай, котрий допоміг хлопчикові зробити перші кроки після важкої хвороби. Вони відправилися на вулицю гратися у сніжки, ліпити сніговика. Святий Миколай розповідає, що живе на Замковій горі, його янгола звуть Осовиця, а павучка – Іква (отже, ми зустріли просторові ознаки, а саме пейзажний топос. Він пов'язаний з околицями Кременця: назва вулиці та річки).

Миколай віддає Ромчику і його мамі листа від батька, котрий залишив сім'ю. Тепер він хоче, щоби його сім'я жила в новому будинку. А ще голуби пообіцяли хлопчику занести різдвяну зірку на небо і прилітати в гості до Ромчика.

Як і кожна казка «Диво в Ліцейному провулку» має щасливий фінал.

Перед читачем постає різдвяна казка, пов'язана з топосом Кременця у соціальній, культурологічній та екзистенційній площині й пейзажними та архітектурними просторовими ознаками.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Отже, оскільки Дзвінка Тороштушко (Любов Бурак) народилася у волинському місті Кременець, вона візуалізує свою малу батьківщину у творах. Так, топос Кременця присутній на сторінках новел із збірки «Родинне» та у казці «Диво в Ліцейному провулку». Читач знайомиться з назвами локусів Кременця та його околиць, має можливість уявити гору Бону, Сичівку, Бонівку, побувати в Ліцейному провулку. У подальшому плануємо дослідити особливості топосу Кременця у збірці «Питровна».

Література

1. Василюшин О. Уродженка Кременця – популярна українська письменниця Дзвінка Торохтушко! [Текст]: [про книгу Дзвінки Торохтушко «Масік»]. *Діалог*. 2017. 3 лют. (№5). С. 7
2. Вихор Інна Василівна. Дискурс міста в українській поезії кінця XIX – першої половини XX століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 / Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2011. 20 с.
3. Дзвінка Торохтушко. Диво в ліцейному провулку. The miracle in the Lyceum lane. Тернопіль. Вид.: Підручники та посібники, 2018. 48 с.
4. Дзвінка Торохтушко. Родинне. Київ : Алаторн, 2019. 176 с.
5. Ростислав Ленчук. Дзвінка Торохтушко: «Люблю дарувати радість, бо тоді люди стають ближчими до щастя, любові, до Бога». *Діалог*. 7.04.2017. С.1, 8.
6. Уродженка Кременця – популярна українська письменниця Дзвінка Торохтушко! «*Діалог*». 3.02.2017. С. 7.



УДК 821.161.2'06-1

Папіровнік М.Ю., магістрантка

ІДЕОГРАФІЧНІ СИНОНІМИ В ПОЕЗІЯХ ЛІНИ КОСТЕНКО

У статті досліджено ідеографічні синоніми в поезіях Ліни Костенко. З'ясовано, що вони відрізняються мірою, ступенем виявлення дії чи психічного стану особи. Доведено, що вживані ідеографічні синоніми – індивідуальна творча манера в поезиці Ліни Костенко.

Ключові слова: ідеографічні синоніми, Ліна Костенко, індивідуальна творча манера, поезія.

The article explores ideographic synonyms in the poems of Lina Kostenko. It is found that they differ in the degree, degree of detection of the action or mental state of the person. It is proved that used

ideographic synonyms - an individual creative manner in the poetry of Lina Kostenko.

Key words: *ideographic synonyms, Lina Costeno, individual creative manner, poetry.*

Постановка проблеми. Дослідники української мови визначають синоніми як «слова, що означають назву того самого поняття, спільні за своїм основним значенням, але відрізняються значеннєвими відтінками або емоційно-експресивним забарвленням (або тим і іншим одночасно)» [8, с.60].

Одним із цікавих питань є класифікація синонімів. Існують різні спроби їх семантичної класифікації. Найбільш поширеним є поділ синонімів на ідеографічні (логічні), емоційно-експресивні та стилістичні [5, с.43-45]. Окремі дослідники поділяють синоніми на семантичні (ідеографічні, понятійні), семантико-стилістичні та стилістичні [8, с.69-70].

Проте цікавим, на наш погляд, є використання ідеографічних синонімів у канві художнього тексту, зокрема в поезіях Ліни Костенко. Творчість Ліни Костенко завжди привертала увагу багатьох дослідників-літературознавців, які відзначають надзвичайну образність її поезій, тонке відчуття сенсу слова, особливості мовної системи поетеси і наголошують на необхідності ґрунтовних досліджень її творчості в мовознавчому аспекті.

Мова художніх творів Ліни Костенко не перестає бути об'єктом уваги лінгвістів і досліджується як акумулятор колективного мовного досвіду (С. Єрмоленко), контекстуальний простір для семантичних перетворень лексики різних змістових полів (Л. Ставицька), джерело й результат метафоричних трансформацій.

На думку М.Ф. Палевської, ідеографічні синоніми – це «стилістично нейтральні слова, що відрізняються один від одного відтінками основного, спільного для кожного із них значення» [7, с. 34]. А.П. Євгенєва вказує, що характерною особливістю ідеографічних синонімів є тотожність сполучуваності [3, с. 16]. Ю.Д. Апресян у статті «До проблеми синоніми» зазначає, що в мові при наявності адекватних слів відбувається диференціація значень; кожне слово виникає ніби у відповідь на певну потребу [1, с. 67].

Розвиваючи цю думку, Л.А. Лисиченко вважає, що ідеографічні синоніми «виникають внаслідок фіксування в слові диференціальних ознак поняття. Вони відрізняються тим, що в синонімічному слові фіксується якась нова риса самого явища, риса, що в значення синонімічних слів, які існували до цього, не включалася» [4, с. 71].

У інших дослідженнях читаємо: «Характерна особливість понятійних синонімів полягає в тому, що вони, означаючи те саме поняття, різняться між собою додатковими значеннєвими відтінками, тобто обсягом семантики, яка притаманна кожному з них» [8, с. 69].

Таким чином, можливість передавати відтінки того самого поняття забезпечується тим, що для його позначення в мові існує кілька слів; з другого боку, потреба передавати семантичні відтінки зумовила виникнення кількох слів для позначення того самого поняття, тобто спричинилася до виникнення ідеографічних синонімів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначають мовознавці, якихось істотних відмінностей в емоційному забарвленні чи стилістичному використанні між ідеографічними синонімами не існує, зате додаткові семантичні відтінки їх часом досить прозорі. Погоджуючись із думкою вчених, вважаємо, що основне призначення ідеографічних синонімів у мові – служити засобом точного вираження думки в кожному конкретному випадку мовного вживання.

Залежно від компонента, яким відрізняються значення двох синонімів, розрізняють такі підгрупи ідеографічних синонімів [2, с. 11].

1. Синоніми, що служать для підкреслення і виділення певної ознаки того ж поняття, яка, з погляду мовця, є істотною.

2. Синоніми, що служать для виявлення ступеня чи міри ознаки, якості або стану.

3. Синоніми, що характеризують інтенсивність дії або стану.

4. Синоніми, що підкреслюють якусь особливість.

5. Синоніми, відтінки значення яких пов'язані з характером сполучуваності, властивої кожному з членів синонімічного ряду (СР), або з приналежністю до словотворчих парадигм різної повноти.

Дотримуючись думки Л.А. Лисиченко, зазначимо, що останню підгрупу синонімів ми відносимо до ідеографічних, бо «відмінності їх значення пов'язані також з відмінностями в понятті, але такими, що знаходять виявлення в системі мовної структури» [5, с.45].

Відмітимо, що поетичній спадщині Ліни Костенко (драматична поема «Маруся Чурай», збірки «Проміння землі», «Мандрівки серця») притаманні перша, друга, четверта та п'ята група ідеографічних синонімів, які ми розглянемо більш детально.

Серед ідеографічних синонімів у поезії Ліни Костенко переважають синоніми, у значенні яких виділяється певна сторона, ознака, риса названого словом явища, яка в значенні інших членів СР відсутня. Синоніми першої підгрупи у поетеси можна поділити на такі семантичні групи:

1) іменникові синонімічні слова, що репрезентують різну міру абстрактності ознаки: *кара – вина, горе – лихо, мислі – думи, пуста – порожнеча*;

2) іменники-синоніми з додатковими ознаками конкретних явищ: *статут – право, вирок – декрет, лід – крига, хата – хороми, тюрма – в'язниця*.

З дослідження видно, що до обох семантичних груп належать переважно іменникові синонімічні пари. Так, у семантичній групі, до якої входять іменникові синоніми, що позначають різну міру абстрактності ознаки, помітно вирізняється синонімічний образ пуста – порожнеча:

Ходжу, хитаюсь, як після хвороби.

І хоч би злість яка чи ворожнеча, –

Нема нічого. Пуста. Порожнеча [6, с. 104].

Іменники *пуста – порожнеча* відрізняються різною мірою абстрактності ознаки. Лексичні значення цих слів настільки близькі, що різняться лише специфічними значеннєвими ознаками. У тому й відчувається рука великого майстра, щоб уміло протиставити близькі поняття. Поетеса протиставляє хворобу і злість, а разом з цими синонімами у протиставні відношення вступають ідеографічні синоніми *пуста і порожнеча*. Якщо розглядати це глибше, то побачимо, що авторка, протиставляючи, об'єднує поняття, і перед читачами постає єдиний безмежний простір, у якому ліричний герой почуває себе не вільним, не упевненим у собі.

У творах Ліни Костенко синоніми такого типу дуже часто вживаються поруч, доповнюючи один одного:

Дощі наллють під хатою калюжу, –

Стоять хороми при мілкій воді [6, с. 105].

Поетеса намагається наблизити абстрактні синонімічні *поняття хата – хороми*, до конкретних завдяки поєднанню дієслів конкретного значення *наллють – стоять*. Та на відміну від попереднього прикладу, де близькість синонімів надає уривку протиставності, протиставлення не проявляється, а навпаки, яскраво проступає об'єднання смислових відтінків двох ідеографічних синонімів. Ми спостерігаємо, як накладаються смисли двох слів, де точність уособлює в собі пунктуальність, правильність, визначеність, а влучність має ще один нюанс – попадання точно в ціль без промаху.

Аналіз цієї поезії показує, що вибір тих чи інших синонімів залежить ще й від потреб віршування – від необхідності витримувати певний ритм, і, звичайно, риму, що відповідає творчому задумові автора. Отже, одним із технічних чинників

використання ідеографічних синонімів є внутрішнє римування. Один із синонімів (влучність) як рима увиразнює семантику іншого (точність), який впливає на функціонально-художній фактор у тексті.

Неабияке мистецьке вміння виявляє поетка, використовуючи інший найбільш уживаний СР *статут* – *право*, бо лексичне значення цих логічнозмстовних синонімів досить близьке:

Запобігавши, щоб такі злочинства

Не множились промежду християн,

Ми мусим вбивцю засудить до страти,

Як нам велить і право, і статут [6, с. 86-87].

Як було вже зазначено, поетичному стилеві Ліни Костенко притаманна метафорика. Серед синонімічних слів аналізованої групи вирізняються метафоричні сполучення, що поглиблюють асоціативні образи. Отож метафоричні синоніми *статут* – *право*, виконуючи свою експресивно-образну функцію, створюють емоційний настрій тексту.

Слід відзначити, що різниця між метафоричними словами-синонімами, що входять до першої підгрупи, смислові відмінності їх один від одного проступають у тих випадках, коли вони певним чином протиставляються або зіставляються в тексті. Саме при зіставленні або протиставленні посилюється образність, виникають потрібні авторові художньо-естетичні асоціації. Інколи він поєднує з синонімами слова, які зазвичай не поєднуються.

Розглянемо і проаналізуємо синоніми другої групи, що включає в себе іменникові синонімічні слова з додатковими ознаками конкретних явищ. Семантично місткі й образно глибокі, вони сприяють творенню оригінальних поетичних образів, як-от *тюрма* – *в'язниця*:

Промчали коні проз мою в'язницю [6, с. 94].

Тюрма повільно сповнюється світлом [6, с. 115].

Якщо ми поглянемо на значення слів *тюрма* – *в'язниця*, то побачимо, що обидва синоніми виражають одне поняття, але, крім цього, кожен із них має іще додаткові семантичні елементи значення. Автор розташовує синоніми в тексті так, що вони доповнюють один одного.

Аналізуючи ідеографічні синоніми першої підгрупи, ми дійшли висновку, що найуживанішими в поетки є іменникові синоніми на позначення різної міри абстрактності ознаки. Синоніми такого типу у поетичних творах Ліни Костенко часто вживаються поруч, у зіставленні, ніби доповнюючи один одного. Відповідно зіставлення синонімічних слів робить відчутною їх різницю, виставляючи на

перший план те, що залишається за рамками їх лексичної рівнозначності.

Кількісно поступаються, але не менш оригінальні у творах Ліни Костенко ідеографічні синоніми другої підгрупи. Це синоніми, що служать для виявлення ступеня чи міри ознаки, якості або стану. Сюди належать слова, що називають ознаку, якість або стан. Згрупуємо синоніми цієї підгрупи за семантичними ознаками:

1) іменникові синонімічні слова, що відтворюють психічний стан людини: *ганьба* – *неслава*, *печаль* – *сум* – *скорбота* – *туга*, *розпач* – *відчай*.

Матеріали показують, що до даної підгрупи належать переважно прикметники, дієприкметники і меншою мірою – іменники. У такі ж відношення між собою вступають прислівники та іменники, яких значно менше в цій підгрупі, ніж прикметникових синонімів.

Індивідуальна палітра мисткині засвідчує постійний пошук найпотрібнішого слова в художньому цілому. Як бачимо, у цій підгрупі ідеографічних синонімів поетка віддає перевагу синонімічним словам на позначення психічного стану людини, серед яких домінує образ *тривога* – *журба*, *горе* – *біда*, *гірко* – *сумно*.

Таким чином, об'єднуючи лексеми, що викликають переживання або усвідомлення неприємних ситуацій, поетка створює СР того самого емоційного наповнення. Сміслова функція таких СР, де слова розташовуються у спадному напрямку значень, досить прозора: називаючи явище душевного стану поруч двома синонімічними іменниками *печаль* – *сум* – *скорбота* – *туга* авторка ніби приглушує їх негативне забарвлення.

Серед ідеографічних синонімів, які ми відносимо до першої семантичної групи, вирізняються традиційні синоніми-іменники *ганьба* – *неслава*, *розпач* – *відчай*, що підкреслюють образну й лексичну сконденсованість поезій. Стилистичну вагу таких синонімів-іменників демонструє текст:

Чурай Марусю у такій неславі,

Чурай Марусю у такій ганьбі! [6, с. 140].

На перший погляд слова *ганьба* – *неслава* називають одне явище, виражають одне поняття. Спільне значення цих слів, об'єднання їх смислів посилює, увиразнює негативні емоції, що охоплюють читача, для якого вказані синоніми – уособлення лиха, душевного болю. Та якщо уважно подивитися на зіставлення синонімів, то помітимо відмінності в характеристиці предметно-понятійного ядра слів: крім спільного, вже названого значення, іменник *ганьба* має ще додатковий семантичний елемент, що уточнює синоніми *неслава* – *зло*.

Ліна Костенко уміє відчути слово в усіх його семантичних і стилістичних зв'язках, тому і з'являються серед ідеографічних синонімів слова, що позначають психічний стан людини.

У цих рядках чітко проступають філософські мотиви вірша – боротьба світла і темряви, дня і ночі, де обов'язково повинно перемогти добре, світле начало. Саме такий філософський підхід до вирішення сучасних проблем пропонує Ліна Костенко. Цьому сприяють уміло підібрані художньо-стилістичні засоби, зокрема, ідеографічні синоніми-іменники, що відповідають інтелектуальному рівню поета.

Як показує аналіз, ідеографічні синоніми другої підгрупи включають у себе одну семантичну групу, які використовується автором для урізноманітнення семантично односпрямованих одиниць, що у творах використовуються перш за все для психологічної характеристики особи.

До четвертої підгрупи ідеографічних синонімів належать синонімічні слова, що виражають відмінності в характері дії. Дослідження виявило, що серед синонімів ідеографічного типу ця підгрупа найбагатша в художньо-образній системі поезій Ліни Костенко. У цілому вона включає:

1) іменники-синоніми, що образно відтворюють різні явища природи: *темрява – пільма* (89, 92), *гора – крупа* (102, 95), *бугор – гора* (194, 89), *сонце – дужка* (89), *громи – гроза* (57).

На позначення стану різних явищ природи поетка використовує синонімічні іменники *темрява – пільма*:

Спадає вечір сторожко, помалу,

Ворушить зорі в темряві криниць [6, с. 89] .

Старий кожух...солома...постелюсь...

Хоч так полежу...в пільму подивлюсь...[6, с. 92].

Згідно зі стилістичною заданістю, такі ідеографічні синоніми надають поетичним рядкам образної динамічності, створюють картину, у якій поетка і світ виступають ніби в єдиному емоційному ключі і разом із тим відрізняються.

Використовуючи такі синоніми, поетка не випускає з поля зору їх розрізнявальні відтінки і ставить кожен із них на своє місце. Поряд із словом *темрява* вживаються слова, що доповнюють і деталізують характеристику такого стану: вечір спочатку ворушить зорі помаленьку, а потім уже пильно придивляється.

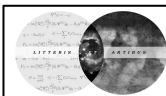
Автор розташовує синоніми у послідовному наростанні їх семантичних якостей. На цьому прикладі Ліна Костенко демонструє народження експресії сарказму.

Проаналізувавши ідеографічні синоніми підгрупи, яка представлена в основному іменниковою синонімією на позначення психічного стану людини, вважаємо, що добір і застосування таких синонімів поетеса проводить із почуттям міри і художнього смаку, використовуючи синонімічні слова в тканині поетичних творів як словесні штрихи до передачі психічних особливостей людини. У виборі того чи іншого синоніма з наведених пар Костенко орієнтується не тільки на їх смислову відмінність (вона досить виразна), а на доречність його застосування у сполученні з іншими словами фрази.

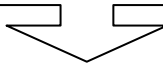
Висновки і перспективи подальшого дослідження. Отже, в поетичній мові Ліни Костенко переважають ідеографічні синоніми, вживання яких зумовлюється тим, що вони виражають певні особливості в самому явищі, особливості, які враховуються в значенні одного синонімічного слова і не виражаються в другому. Значне місце серед цих синонімів посідають такі, що відрізняються мірою, ступенем виявлення дії чи психічного стану особи. Велику роль відіграють синоніми, що служать для підкреслення і виділення певної ознаки того ж істотного поняття. Ідеографічні синоніми, на нашу думку, зумовлені естетичними настановами авторки, своєрідністю її творчої та індивідуальної манери, особливостями спрямування віршів та важливістю передати найтонші відтінки явищ.

Література

1. Апресян Ю.Д. К проблеме синонима. Вопросы языкознания. 1957. № 6. С.67-74.
2. Евгеньева А.П. Введение. Словарь синонимов русского языка. Т.І.Л. : Наука, 1970.С.5–19.
3. Евгеньева А.П. Основные вопросы лексической синонимии. Очерки по синонимике современного русского литературного языка. М.Л.: Изд-во АН СССР, 1966. С. 4-29
4. Лисиченко Л.А. Лексикологія сучасної української мови: Семантична структура слова. Харків : Вид-во Харків. ун-ту, 1977.116 с.
5. Лисиченко Л.А. Типи синонімів за значенням. Українська мова і література в школі. 1973. №11. С. 58-64.
6. Ліна Костенко: навчальний посібник-хрестоматія. Ідея, упорядкування, інтерпретація творів Г. Ключека. Кіровоград: Степова Еллада,1999. 320 с.
7. Палевская М.Ф. Синонимы в русском языке. Москва : Просвещение, 1964.128с.
8. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія за заг. ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1973. 440 с.



СЕКЦІЯ



Litteris et Artibus:

ТЕХНОЛОГІЧНА

Нові горизонти



УДК 37.014.3

Байдак Т., Левчук В., магістранти

ЗАРУБІЖНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД В ОЦІНЮВАННІ ТВОРЧИХ ПРОЕКТІВ

У статті розглянуто зарубіжний педагогічний досвід оцінювання учнівських творчих проектів. Визначено важливість самооцінки у формуванні свідомого громадянина суспільства. Запропоновано загальну структуру оцінювання з основними його елементами.

Ключові слова: оцінювання, самооцінка, критерії оцінювання, зарубіжний досвід, творчі проекти.

The article deals with the foreign pedagogical experience of evaluating students' creative projects. The importance of self-assessment in the formation of a conscious citizen of society is determined. A general evaluation structure with its main elements is proposed.

Key words: assessment, self-assessment, assessment criteria, foreign experience, creative projects.

Постановка проблеми. На жаль, освітній процес у сучасних закладах середньої освіти спрямований здебільшого на формування інтелекту як такого, що становить визначену суму знань. Це не сприяє саморозвитку особистості, особистісному становленню індивіда. Освітній процес здійснюється без конкретного адресата, не враховуються зміни, що відбуваються у розвитку сучасного школяра. Сьогодні всім відомим є факт, що учень нашої країни є більш освіченим, ніж його американський одноліток, але практично не готовий до життя у мінливому світі.

Перевірені практикою технології західної методичної науки використовуються нашою школою, переробляються і оформляються у вигляді нових технологій. Так, усе більше вчителів у школах України використовують проектну діяльність учнів.

Виклад основного матеріалу. Ідея включення проектної діяльності в освітній процес була запропонована американським педагогом і філософом Джоном Дьюї більше століття тому. Вперше у вітчизняній педагогіці актуальність цієї проблеми вивчав О. Макаренко, який в результаті своєї новаторської педагогічної діяльності дійшов висновку про проектування особистості як суб'єкта педагогічної праці. Таку думку не раз висловлював В. Сухомлинський, багатогранну педагогічну спадщину якого проймає ідея проектування людини. Визначення суті проектування як педагогічного явища є досить складним, бо надзвичайно складними і багатогранними є система проектування і сам педагогічний процес. Саме слово «проект» у перекладі з латинської мови означає «кинутий уперед, задум, план» тощо.

Проектування в загальному його розумінні – це науково обґрунтована побудова системи параметрів майбутнього об'єкта, чи якісно нового стану існуючого проекту прототипу передбачуваного або можливого об'єкта стану чи процесу. Проектування – особливий тип інтелектуальної діяльності, відмінною особливістю якої є перспективна орієнтація, практично спрямоване дослідження [2].

Оцінка – це чисельно виражена думка викладача про знання учня, студента, аспіранта або виконані ними роботи [4].

Виставляючи оцінку, педагог повинен її обґрунтувати, керуючись логікою та існуючими критеріями. Досвідченні вчителі постійно звертаються до такого обґрунтування. Це якоюсь мірою зменшує суб'єктивізм педагога, запобігає конфліктам з учнями [2].

Серед публікацій на сайті американської національної академічної преси (The National Academies press) нас зацікавив звіт про дослідження, в яких описуються останні шляхи переосмислення та реструктуризації викладання та навчання у поєднанні з новими підходами до оцінки та професійного розвитку для викладачів. Надані методи хоч і спрямовані для закладів вищої освіти, можливі у використанні і в школах II-III ступенів.

У спільноті викладання та навчання найбільш ефективна оцінка полягає в тому, що заохочує та винагороджує ефективну практику викладання на основі результатів навчання студентів (Doherty et al., 2002; Shapiro and Levine, 1999). Оцінка навчання студентів найкращим чином дає змогу студентам визначити свої сильні та слабкі сторони, а також визначити необхідну інформацію, щоб виправити свої недоліки в навчанні та неправильні уявлення. Коли така оцінка належним чином використовується, студенти (учні) дізнаються, що вони можуть брати участь у самооцінці та постійному поліпшенні продуктивності протягом всього свого життя [5].

Дослідження, що були у вище згаданому звіті і конкретно стосувалися оцінювання, описує метод, при якому учень (студент) сам оцінює свою роботу. Під наглядом викладача учень (студент) вчиться аналізувати і в подальшому постійно аналізує свою роботу, таким чином він із часом розуміє, у чому він помилився, які недоліки має його робота, та сам знаходить рішення, як покращити або виправити те чи інше. Серед коментарів, поданих учнями, студентами які брали участь у дослідженні, багато позитивних, схвальних відгуків такого методу, оскільки він допоміг у саморозвитку та цікавий для людей, що беруть у ньому участь.

Традиційно методи оцінки включають опитування, тести, інтерв'ю, фізичні огляди та оцінки ефективності. Проте творчий метод або метод оцінки за участю учнів не тільки може оцінювати ті ж самі параметри, але й розширюватиме можливості учасників шляхом залучення їх до процесу оцінювання. Спільне використання енергії, творчі інтерактивні заходи та перерозподіл повноважень сприяють покращенню взаємовідносин між експертами з оцінювання та оціненими членами команди [5].

На сайті *biz fluent* ми знайшли ще декілька методів оцінювання, вони здебільшого, також які метод вище, навчають учнів самостійно оцінювати свою діяльність. Для прикладу, самим вибрати, за якими критеріями буде оцінюватися їх робота, на яку оцінку вони розраховують, також обґрунтувати, чому вони зробили ті чи інші висновки щодо заслуженої ними оцінки.

Оцінка – це більше, ніж просто просити когось заповнити форму або взяти участь у вправі, це процес, який починається під час планування праці і продовжуватиметься аж до того, коли завершиться проект.

Основним процесом оцінки є:

Питання: з'ясуйте, що ви хочете оцінити і чітко визначте питання, які потрібно поставити. Вибрані вами питання можуть включати: а) поєднання тих, які призначені для оцінки ефективності роботи, тих, що стосуються прогресу учасників, та тих, які вимагаються завданням.

Метод: визначте, яким чином Ви поставите свої запитання, забезпечивши, щоб ваша цільова група досконало зрозуміла їх і взаємодіяла з ними.

Спрощення: плануйте, як ви будете сприяти учасникам вивчати їх відповіді на запитання. Це може включати планування того, як ви будете йти до полегшення заповнення форми, відтворення гри або використання творчих технік.

Аналіз: слід зібрати отримані вами відповіді обережно, щоб знайти їх в контексті, в якому вони були зібрані, відзначаючи всі пункти, які слід відстежити або зовнішні впливи, які можуть мати вплив на результати.

Презентація: необхідно представити та використовувати результати, щоб показати значення роботи, яку ви зробили, і всі аспекти, які можна покращити.

Відображення: використовуйте будь-які сильні або слабкі моменти, підкреслені вашою оцінкою результатів для інформування вашої практики та подальших методів оцінки та стежте за всіма пунктами, визначеними при аналізі ваших оціночних даних [6].

Компетентнісне навчання існує в європейських країнах і США понад два десятиліття років. Його ефективність доведена багатьма дослідженнями, що було б неможливо, якби ці країни не мали системи, як оцінити набуття учнями компетентностей. Подібні форми оцінювання потрібно створити й Україні, інакше вже у 2018/2019 навчальному році вона зіткнеться з проблемою, як оцінювати творчі проекти.

Ми дослідили приклади оцінювання шкіл Німеччини, США, Канади і Польщі. У кожній країні їх видають із різною періодичністю, проте кожне ґрунтується на формувальному оцінюванні. Його особливість – у визначенні прогресу кожної окремої дитини, а не порівнянні їх між собою чи їхньої відповідності певному еталону. Треба звернути увагу на те, що немає поняття «негативна», «погана» оцінка. Є та, що «потребує покращення». Такий підхід не таврує дитину, а каже, що все в твоїх руках, все можна покращити, якщо працювати більше. Дітей навчають ставити собі цілі з покращення того чи іншого предмету, навички. У поясненні до звіту так і сказано: «Ми, вчителі, тут для того, щоб розкрити потенціал учня; ефективна співпраця вчителів, батьків та учнів гарантує успіх останнім» [6].

Іншим видом оцінювання успішності учнів у європейських країнах виступає зовнішнє оцінювання, яке дає змогу зробити порівняння та отримати дані щодо рівня знань учнів на регіональному або національному рівнях і вжити заходів із метою загального підвищення освітніх досягнень. Жорсткій критиці піддається нині підсумкове оцінювання в середній школі з акцентом на селективному підході, хоча, у той же час, його селективні функції стосовно вищої школи та ринку праці продовжують посилюватися.

Одночасно у зв'язку з потребою підвищення якості учнівських знань та освітньої системи загалом, особливої ваги набуває розвиток оцінювання, яке надає змогу виявити рівень досягнень

учнів на певному етапі навчання та вчасно вжити необхідних заходів для поліпшення кінцевих результатів. Перехід з класу в клас у багатьох країнах базується переважно на результатах постійного оцінювання знань, умінь та навичок учнів учителем-викладачем у класі. Періодичне оцінювання (іспити наприкінці шкільного року та серії тестів через регулярні інтервали часу протягом навчального року) відіграють часто лише допоміжну роль. На думку зарубіжних фахівців, постійне оцінювання (а не періодичне) дає змогу отримати більш реалістичну картину прогресу учнів.

У дослідженні О. Локшиної [1] відзначається, що при існуванні спільних тенденцій розвитку підходів до оцінювання успішності учнів загальноосвітніх шкіл у західноєвропейських країнах кожна з них має власну національну систему, що склалася та функціонує протягом тривалого часу. В Австрії, наприклад, постійне оцінювання, що включає блок екзаменів, які проводить та оцінює результати вчитель викладач, є правилом системи освіти. Оцінювання має форму п'ятибальної системи: 1 – «відмінно», 2 – «добре», 3 – «задовільно», 4 – «здав», 5 – «не здав».

Ключовим фактором, що мотивує підхід до оцінювання у Великобританії, є потреба центральних освітніх органів у підвищенні стандартів освіти та забезпеченні батьків інформацією про успіхи їхніх дітей. Із цією метою було запроваджено систему національного оцінювання досягнень учнів на чотирьох ключових етапах: у віці 7, 11, 14 та 16 років. Система складається з національних тестів та включає поточне оцінювання письмових робіт і усних відповідей, що проводяться вчителями. Основною метою оцінювання є перевірка ступеня оволодіння учнями знаннями, уміннями і навичками, що містяться у Національній програмі. Володіння знаннями, уміннями та навичками градується за семизначною шкалою: A, B, C, D, E, F, G (від найвищого – до незадовільного).

Система оцінок у Данії – комплексна. Оціночна шкала, що застосовується в середній школі (у початковій школі оцінки не ставляться), охоплює параметри від 0 до 13. Успішність учнів на обох рівнях навчання (початковий і середній) у Німеччині оцінюється постійно за допомогою письмових тестів та усних запитань і практичних робіт. Особливістю шкали оцінок є зворотній (порівняно з Україною) відлік: 1 – дуже добре, 2 – добре, 3 – задовільно, 4 – відповідно (відповідає стандарту, попри недоліки), 5 – погано, 6 – дуже погано. Сучасна система оцінювання навчання у Норвегії виглядає наступним чином. У початковій школі обов'язкове формальне оцінювання учнів відсутнє. У молодшій середній школі використовується п'ятибальна шкала: G – відмінно, M – дуже добре,

MG – добре, NG – задовільно, LG – незадовільно. Система оцінок для старшої середньої школи має семибальну шкалу від 0 до 6: 6-5 – вище середнього, 4-3 – середньо, 2-1-0 – нижче середнього. Найнижча оцінка для здачі будь-якого предмету – 2. Оцінна шкала, що використовується в загальноосвітніх школах Греції, характеризується диференціацією щодо ступеня навчання – початкової та середньої школи, а особливістю є відсутність негативних оцінок у молодшій школі. Так, у 3-4 класах початкових шкіл учні отримують: А – «відмінно», В – «дуже добре», С – «добре», D – «досить добре». У 5-6 класах оціночна шкала має такий вигляд: 9, 10 – «відмінно»; 7, 8 – «дуже добре»; 5, 6 – «добре»; 3, 4 – «досить добре». У старшій школі учні переводяться до наступного класу за умови, якщо підсумкова оцінка з кожного предмета становить 10 балів із 20-ти можливих.

Запровадження системи оцінювання у Франції мало на меті:

- зробити можливим отримання інформації про досягнення та невдачі кожного окремого учня на початку шкільного року з метою запровадження заходів коригування перед викладанням нових знань;

- зробити національні дані доступними для громадськості і цим забезпечити краще оцінювання, починаючи з рівня класу і закінчуючи національним рівнем, крім того, щорічне оцінювання забезпечує кращий моніторинг розвитку освітньої системи та запровадження процедур контролю. Практика оцінювання успішності французьких школярів свідчить про успішне втілення згаданих завдань. Так, у загальноосвітній школі Франції сьогодні широко застосовується діагностичне оцінювання саме на початку навчального року.

Як бачимо, оціночні шкали досить різноманітні, не залежать від якогось одного критерію, а найоптимальніший для всіх країн варіант відсутній. Останні користуються як цифровими, так і літерними показниками, іноді застосовують систему набору балів або відсотків.

Висновки і перспективи подальшого дослідження.

Узагальнивши проаналізований матеріал щодо практики оцінювання у світі, можна стверджувати, що:

- оцінна шкала для оцінювання обумовлюється національними особливостями системи освіти кожної країни;
- рівень якості знань та вмінь учнів, як і ступінь ефективності освітньої системи загалом не залежить від форми показника оцінки, кількості балів та їхнього розміщення в оцінній шкалі;
- значна кількість європейських країн продовжує користуватися 5-бальною шкалою;

- переважна більшість країн Західної Європи використовує негативні оцінки для оцінювання варіанта, коли відповідь (робота) не відповідає вимогам стандарту, базові знання неповні, можливість для подолання недоліків відсутня;

- підходи до оцінювання успішності учнів у молодшій та старшій школах багатьох країн диференційовані – існують варіанти відсутності оцінювання в балах у молодшій школі або використання різних оціночних шкал на двох рівнях навчання. Загалом оцінювання успішності учнів відіграє важливу роль в освітньому процесі зарубіжних країн. Воно забезпечує необхідною інформацією про рівень знань та ступінь прогресу учнів, дає змогу провести кращий моніторинг якості освіти на локальному, регіональному та національному рівнях.

На основі вивченого досвіду визначено методичні аспекти для впровадження в систему технологічної освіти України. Стаття не вичерпує усіх аспектів зазначеної проблеми, оскільки для вивчення досвіду оцінювання творчих робіт за кордоном замало дистанційного дослідження, яке не дозволяє дослідити безпосередні практичні компоненти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Локшина О. Оцінювання успішності учнів у зарубіжній школі. *Рідна школа*. 2000. № 11. С. 6-10.

2. Метод проектів – ефективна технологія навчання. URL : <http://osvita.ua/school/method/technol/1415/> (дата звернення: 02.03.2019).

3. Оцінювання результатів навчання. Педагогіка. Навчальні матеріали онлайн. URL : https://pidruchniki.com/16870623/pedagogika/otsinyuvannya_rezultativ_navchannya (дата звернення: 12.07.2019).

4. Термінологія. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0> (дата звернення: 11.03.2019).

5. Creative Evaluation Methods. URL : <https://bizfluent.com/info-8481757-creative-evaluation-methods.html> (дата звернення: 07.09.2019).

6. Creative Evaluation Toolkit. URL : <http://www.artworkscreative.org.uk/wp-content/uploads/2015/11/Creative-Evaluation-Toolkit.pdf> (дата звернення: 11.08.2019).

7. Evaluation Methodologies. URL : <https://www.nap.edu/read/10024/chapter/7#76> (дата звернення: 12.07.2019).



УДК 373.5.016:674

Козицька У. О., магістрантка

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ У ШКОЛАХ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ «ДЕРЕВООБРОБКА»

У статті розглянуто організаційні аспекти впровадження технологічного профілю спеціалізації «Деревообробка» у старших класах ЗСШ. Обґрунтовано необхідність впровадження спеціалізації «Деревообробка» для старшокласників у ЗСШ. Розкрито організаційно-методичні засади організації профільного навчання старшокласників за технологічним напрямком.

Ключові слова: профіль, профільне навчання, організація профільного навчання, технологічний профіль, технологічна освіта, спеціалізація, деревообробка.

The organizational aspects of introduction of technological profile of specialization «Woodworking» in the senior grades of secondary school are considered in the article. The necessity of introduction of specialization «Woodworking» for high school students in secondary school is substantiated. The organizational and methodological foundations of the organization of profile education of high school students in the technological direction are revealed.

Key words: profile, profile training, organization of profile training, technological profile, technological education, specialization, woodworking.

Постановка проблеми. Реформування освіти України охопило всі її підрозділи, починаючи від дошкільної та завершуючи вищою. Варто зазначити, що, перш за все, європейський освітній простір вимагає реформування загальної середньої освіти в Україні. Провідною ідеєю розвитку старшої школи є її орієнтація на диференціацію, варіативність, багатопрофільність, інтеграцію як загальної, так і допрофесійної освіти.

Програма впровадження профільного навчання базується на Концепції профільного навчання в старшій школі (затверджена рішенням колегії МОН України №1456 від 21.10.2013 року), Концепції загальної середньої освіти, а також Додатку до листа Міністерства освіти і науки України від 01.07.2019 р. № 1/11-5966 (Методичні рекомендації щодо викладання трудового навчання (технології) та креслення у 2019-2020 навчальному році) стосовно системного впровадження допрофільної підготовки та профільного навчання.

Профільне навчання є одним із ключових напрямів модернізації та удосконалення системи освіти нашої держави й передбачає реальне й планомірне оновлення школи старшого ступеня і має найбільшою мірою враховувати інтереси, нахили і здібності, можливості кожного учня, у тому числі з особливими освітніми потребами, у контексті соціального та професійного самовизначення і відповідності вимогам сучасного ринку праці. Такий підхід до організації освіти старшокласників не лише найповніше реалізує принцип особистісно-орієнтованого навчання, а й дає змогу створити найоптимальніші умови для їхнього професійного самовизначення та подальшої самореалізації [8].

Під час реалізації профільного навчання у старших класах у загальноосвітніх навчальних закладах науковці зіштовхнулися з низкою проблем, які пов'язані з управлінням ЗНЗ. Серед яких: сутність і особливості організації профільного навчання; зміст навчання та організація навчально-виховного процесу в умовах профільного навчання; організація допрофільної підготовки в основній школі; психологічні аспекти профільного навчання, зокрема психологічне супроводження навчального процесу в 8-9-х та 10-12-х класах; підготовка кваліфікованих спеціалістів; підготовка керівників школи до профільного навчання.

Значний внесок у розв'язання проблем профільного навчання роблять такі вітчизняні науковці, як: О.М. Коберник, А.І. Терещук, В.І. Кизенко, Н.І. Шиян, Н.М. Бібік, А.Ю. Цина, Н.В. Василенко, О.В. Котова, О.К. Корсакова, А.В. Лопухівська, С.М. Сушко, І.М. Яремко.

Проблема підготовки вчителів до профільного навчання та формування професійної компетентності розглядається, як вітчизняними так і зарубіжними науковцями, серед яких: С.Є. Вольянська, Г.Р. Вороніна, Т.Г. Гуцан, С.В. Мантуленко, М.А. Пайкуш (підготовка вчителів до профільного навчання); І.П. Ареф'єв, Л.А. Липова, Л.В. Морозова, І.О. Філенко (вимоги до вчителів профільного навчання); М.А. Пригодій, В.В. Чубар

(підготовка майбутніх учителів технологій до профільного навчання) [13, с. 164].

Метою статті є огляд організаційних аспектів профільного навчання, визначення значимості, пріоритетів та проблем впровадження технологічного профілю спеціалізації «Деревообробка» у систему загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з Державним стандартом базової та повної середньої освіти, навчання в старшій школі є профільним. За діючою «Концепцією профільного навчання у старшій школі», визначено п'ять основних напрямів профільного навчання:

- природничо-математичний (фізико-математичний, хіміко-біологічний, географічний, медичний, екологічний навчальні профілі);
- технологічний (інформаційний, виробничі технології, проектування та конструювання, менеджмент);
- художньо-естетичний (музичний, образотворчий, театральний, мистецтвознавчий навчальні профілі);
- спортивний (атлетика, гімнастика, плавання, спортивні ігри, туризм);
- суспільно-гуманітарний (філологічний, історично-правовий, економічний, юридичний навчальні профілі).

Акцентуючи увагу на технологічному напрямку, варто підкреслити, що він налічує близько шістнадцяти навчальних профілів, серед і яких «Деревообробка». Метою профільного навчання за спеціалізацією «Деревообробка» є підвищення рівня компетентностей учнів 10-11-х класів з основ деревообробки внаслідок оновлення, поглиблення і розширення спеціальних знань і вмінь, створення належних умов для усвідомленого професійного самовизначення старшокласників [6].

Для повноцінної реалізації Концепції профільного навчання у старших класах необхідно розроблення та оновлення нормативного-правового забезпечення, організація підготовки педагогічних і керівних кадрів, забезпечення належного психологічного та науково-методичного супроводу, оновлення матеріально-технічної бази, розробка нового покоління навчальних планів, програм, підручників і посібників, у тому числі й електронних, індивідуалізація та диференціація навчання як основа організації профільного навчання, належне фінансове забезпечення.

Організація профільного навчання повинна здійснюватися з урахуванням особливостей функціонування кожного навчального закладу та архітектурної доступності.

Сучасна якісна освіта, професійні знання повинні відігравати визначальну роль у забезпеченні зайнятості, самозайнятості та особистих доходів підростаючого покоління в ринкових умовах. А це, у свою чергу, вимагає відповідної підготовки учнів, заснованої на науково обґрунтованій системі професійної орієнтації [9, с. 12].

Профільне навчання старшокласників є не лише невід'ємною складовою якісної сучасної шкільної освіти, а й ефективним засобом диференціації навчання, який ставить перед собою завдання забезпечити високоякісну підготовку старшокласників у галузях знань та діяльності, у відповідності з їхніми здібностями, нахилами, можливостями та потребами, забезпечення професійної орієнтації учнів на майбутню професійну діяльність.

Профільне навчання – вид диференційованого навчання, який передбачає врахування освітніх потреб, нахилів і здібностей учнів і створення умов для навчання старшокласників відповідно до їхнього професійного самовизначення, що забезпечується за рахунок змін у цілях, змісті, структурі та організації навчального процесу [7, с. 3]. Варто зазначити, що на сьогоднішній день профільне навчання – одна з найактуальніших проблем теорії та практики сучасної шкільної освіти.

Метою профільного навчання за спеціалізацією «Деревообробка» є підвищення рівня компетентностей учнів 10-11-х класів з основ деревообробки внаслідок оновлення, поглиблення та розширення спеціальних знань і вмінь, створення належних умов для усвідомленого професійного самовизначення старшокласників [6, с. 2].

Навчальна програма спеціалізації «Деревообробка» є продовженням і поглибленим вивченням обробки деревини у 5-9-х класах. Варто зазначити, що вона розроблена не лише для старших класів, але і для 5-9-х класів, у яких вона виконує функцію допрофільної підготовки. У період із п'ятого по дев'ятий клас учні ближче знайомляться з обробкою деревини, виробничими умовами підприємств цієї галузі, залучаються до проектно-технічної та продуктивної праці. У 5-6-х класах на трудове навчання відводиться 2 год. на тиждень, натомість у 7-9-х класах – 1 год. на тиждень.

На зміну допрофільній підготовці (5-9-ті класи) приходить професійна підготовка, головною функцією якої є вивчення курсу «Деревообробка» у 10-11-х класах. Навчання здійснюється за програмою «Технології 10-11 класи (профільний рівень)» затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407, відповідно до якої на вивчення профільних предметів відводиться 6 годин на тиждень. За орієнтовним

тематичним планом, який міститься в програмі, учитель розробляє календарно-тематичне планування, у якому детально окреслює обсяг навчального матеріалу. Слід врахувати, що близько 40 % відводять на теоретичне навчання, а 60 % – на виконання практичних робіт. Учні, які успішно завершили навчальний курс, мають змогу продовжити здобуття освіти у професійно-технічних училищах або інших навчальних закладах.

У програмі технологічного профілю за напрямом «Деревообробка» зазначається, що навчання має бути спрямованим на «використання проектно-технологічного підходу у процесі професійної підготовки. В учнів повинні бути сформовані практичні навички втілення проектного задуму за допомогою особистісно-зорієнтованих методик і технік в оригінальному пошуковому макеті, ексклюзивному або тиражному виробі. Опираючись на знання з основ наук, під час виконання проекту вони повинні використовувати елементи декоративно-ужиткового мистецтва, технічної творчості» [10].

Використання проектно-технологічного підходу при вивченні курсу «Деревообробка» дозволяє реалізувати як особистісно-орієнтований, так і діяльнісний підходи у навчанні, використовувати знання та вміння, здобуті старшокласниками при вивченні багатьох предметів на різних етапах навчання, втілити їх у проектній діяльності.

Однією з умовою успішної реалізації профільного навчання є наявність належного матеріально-технічного забезпечення навчальних майстерень, оскільки без відповідного обладнання та унаочнення, учням важко засвоїти матеріал на теоретичному рівні, не говорячи уже про практичний характер курсу.

Одним із можливих шляхів часткового вирішення окресленого питання є проведення профільного навчання на базі професійно-технічних навчальних закладів (коледжів, ліцеїв, училищ та ін.). На сьогодні існує певний досвід співпраці професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ) та загальноосвітніх шкіл із питань реалізації профільного навчання, проте, виникає і ряд труднощів [2, с. 5].

Художня обробка деревини – найдавніший вид декоративно-прикладного мистецтва, виготовлення оригінальних виробів з дерева різноманітного функціонального призначення [2, с. 4].

Художнє деревообробництво за формотворчими техніками поділяється на такі галузі:

- бондарство;
- деревообробне токарство;
- столярство;

- декоративне різьблення.

Серед формотворчих технік обробки деревини виділяють: вирізування, видовбування, виточування, бондарні та столярні прийоми.

Вирізування (витесування, вистругування) – це технічний прийом, за допомогою якого майстри вручну моделюють із дерева форму побутових предметів та декоративних виробів. Інколи вирізування поєднують з іншими прийомами обробки деревини, зокрема з видовбуванням, що переходить в об'ємне різьблення, часом сполучається з профілюванням.

Прийомом вирізування користуються не лише теслярі, а й столярі, бондарі, які таким чином вони роблять заготовки. За допомогою цього прийому майстри виготовляли ложки, декоративні миски, черпаки, дрібні дерев'яні вироби різного призначення. Для вирізування використовують такі інструменти, як сокира, тесак, ніж, струг, різці та ін.

Видовбування – техніка вибирання внутрішніх об'ємів, місткостей, необхідна при ручному виготовленні кам'яного посуду. Поєднується з відколюванням та ін.

За допомогою сокири, долота і видовбача майстри виготовляють передусім побутові предмети – човни-довбанки, ночви, ступи, черпаки, сільнички тощо. Вони вирізняються значною товщиною стінок, міцністю, округлою і масивною формою, внутрішніми заглибленнями овальної та криволінійної конфігурації [1, с. 96].

Народні умільці шляхом видовбування та випалювання виготовляли такі предмети, як: кадовби (кадоби, кадуби) – великі діжки для зберігання зерна, м'яса; ступи – пристрої для луцення, подрібнення зерна, тютюну та ін.; жлукта – посудини, в яких вибілювали білизну, полотно.

Виточування – техніка токарної обробки каменю на токарних верстатах. Здійснюється у три прийоми: груба обдирка, остаточне виточування форми і вибирання внутрішніх порожнин. Застосовується переважно для виготовлення кам'яного посуду, ваз, свічників тощо [1, с. 96].

У процесі обертання дерев'яну заготовку на токарному верстаті обробляють пласкими і півкруглими долотами, фігурними різцями, гачками тощо. В історії токарства відомі такі конструкції верстатів: лучковий з почерговим рухом, ручний з поперечно-обертювним рухом, ножний обертювий, ножний обертювий з маховиком, механічний з кінним приводом, водяним, паровим, електричним двигунами.

Матеріал для виточування – це заздалегідь підготовлені, просушені поліна або дерево. Здебільшого використовують липу,

осику, тополю, клен, вільху, березу, деталі оформлення виточують із бука, ясена, дуба, горіха, груші та інших цінних порід дерева. Важливо зазначити, що вологу деревину обточувати легше, оскільки збережена волога виконує функцію мастила.

Для прийому виточування використовують такі інструменти, як: косяк вузький із подвійним заточенням фаски, косяк широкий – стамеска, стамеска півкругла широка, гачок вузький, гачок широкий.

Бондарство – це виготовлення різноманітних місткостей із дерев'яних дуг («клепок»). Бондарним ремеслом займалися в осінньо-зимовий період, виготовляючи посуд для задоволення власних потреб і на замовлення. Запорукою гарного, міцного й легкого виробу завжди була правильно підібрана деревина, без сучків та інших вад. Заготовляючи матеріал, необхідно враховувати довжину (висоту) майбутнього виробу і збільшити довжину заготовки на 3-5 см. Для бондарних виробів можна використовувати деревину різних порід. Так, дуб незамінний для винних посудин; з липи виготовляли посуд, призначений для зберігання масла, молока, меду. У хвойних порід прямолінійна несучкувата деревина, і це надає їм певних переваг. На обручі брали гілки хвойних порід, а також ясена, явора [3, с. 113].

У роботі бондарі використовували такі інструменти: сокиру, ручну пилу, двохручний ніж, циркуль.

Столярство – найпоширеніша техніка й галузь виробництва з дерева будівельних виробів, меблів, музичних інструментів та художньої сувенірної продукції. Одна з важливих засад столярства, відзначена ще у давніх цехових статутах, – виготовлення виробів без жодного цвяха за допомогою столярних з'єднань на клею [11].

Художня виразність та довершеність творів посилюються застосуванням відповідного оздоблення:

- профілювання – це декоративна техніка художньої обробки дерева, яка полягає у вирізуванні пилкою та долотами геометричних орнаментів по краях дощок (прикраси будівлі та оздоблення меблів);
- різьблення – це техніка художнього декорування виробів із дерева, яка поділяється на плоске, плоскорельєфне, контррельєфне, об'ємне та ажурне;
- інкрустація – це техніка орнаментального оздоблення виробів шматочками твердих матеріалів (дерева, металу, рогу, слонової кістки, перламутру, бісеру), які вирізають та вкладають у поверхню;
- випалювання – це техніка декоративного оздоблення дерев'яних виробів, яка може виконуватися двома способами: перший – за допомогою готових штампів, другий – за допомогою випалювача-писака у вигляді олівця;

• розпис – це техніка орнаментування не лише дерев'яних виробів, а й інших матеріалів. Орнамент наносять пензлями по заґрунтованій або незаґрунтованій поверхні виробу темперою, гуашшю, олійними або аніліновими фарбами, нітроемалями.

Виконання операцій ручної чи механізованої обробки деревини здійснюють на робочих місцях. Робочим місцем називають ділянку виробничої площі майстерні (цеху), закріплену за учнем (робітником) і оснащену, відповідно до характеру роботи, необхідним устаткуванням, пристосуваннями та пристроями, інструментами, матеріалами [12, с. 12].

У навчальній майстерні використовують столярні інструменти, ручні електроінструменти та інше устаткування, яке необхідне в процесі навчальної діяльності. Перед їх використанням учитель обов'язково повинен провести інструктаж щодо безпечної праці на робочому місці.

У практиці підготовки вчителів технологій протягом десятиліть накопичений значний позитивний досвід, хоча його аналіз показує, що більшість учителів не повністю реалізують освітній і виховний потенціал у процесі навчання школярів обробці деревини. Вони не достатньою мірою володіють сучасними дидактичними підходами до навчання учнів технології обробки деревини, мало уваги приділяють естетичному розвитку школярів, їх дизайнерській підготовці. Далеко не всі вчителі можуть задовольнити потреби школярів у проектуванні та розробці технології виготовлення функціональних виробів з деревини високої якості [4, с. 2].

Основні суперечності в методичній системі підготовки вчителів технологій залишаються між: вимогами освітньої галузі «Технології» до рівня знань та вмінь школярів із деревообробки та неготовністю майбутніх учителів технологій в повному обсязі забезпечити їх виконання; нерозробленістю методики навчання деревообробки майбутніх учителів технологій та вимогами сьогодення щодо активізації навчального процесу в системі їх фахової підготовки; об'єктивною необхідністю застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі навчання деревообробки майбутніх учителів технологій та станом їхньої готовності до такої діяльності.

Науковими співробітниками Інституту професійно-технічної освіти НАПН України у рамках теми НДР «Психолого-педагогічні засади професійної орієнтації молоді на робітничі професії» розроблено проект Концепції профорієнтації учнівської молоді на робітничі професії, Положення про профільне навчання учнів старшої школи за технологічним напрямом на базі ПТНЗ, а також підготовлено

пропозиції до нормативно-правових актів щодо удосконалення механізму реалізації профільного навчання учнів старшої школи на базі ПТНЗ [5, с. 6].

Варто зазначити, що навчання школярів деревообробці має значні, як освітні так і виховні можливості: розвиває технологічну культуру, сприяє естетичному і творчому розвитку особистості, успішній самореалізації, соціалізації в середовищі однолітків, професійному самовизначенню.

Висновки та перспективи подальшого дослідження.

Професійна освіта – це невід’ємна складова системи освіти України, комплекс педагогічних та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння знаннями, уміннями та навичками певної професії, розвиток в громадян компетентності та професіоналізму, виховання загальної та професійної культури.

Профільна підготовка старшокласників у ЗСШ України на сьогоднішній день є необхідною та важливою вимогою часу. Учні, які завершили курс «Деревообробка 10-11-ті класи», мають змогу продовжити навчання у професійно-технічних училищах або ж інших навчальних закладах, пов’язаних із профілем. Таким чином, упровадження профілю «Деревообробка» в старших класах ЗСШ сприяє можливості ефективно здійснювати підготовку молодого покоління до участі в сучасному виробництві з максимальним врахуванням професійних інтересів, здібностей та запитів кожного учня.

Література

1. Антонович Є. А., Захарчук-Чугай Р. В., Станкевич М. Є. Декоративно-прикладне мистецтво : навч. посіб. для студ. пед. ін-тів. Львів, 1993. 272 с.
2. Глушак Д. Д. Художня обробка деревини: навч. посіб. 2012. 301 с. URL : http://chtyvo.org.ua/authors/Hlushak_DD/Posibnyk_z_khudozhnoi_obrobky_derevyny (дата звернення: 13.09.19).
3. Коцан В. В. Традиційні деревообробні промисли на Закарпатті у XIX – першій половині XX століть. Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Історія. 2014. Вип. 2 (33). С. 110-118.
4. Методичні рекомендації до вивчення курсу «Деревообробка» за технологічним профілем у 10-11 класах (індивідуальний підхід) / Г. В. Терещук та ін. Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2016. 64 с.
5. Проблеми та перспективи впровадження профільного навчання на базі ПТНЗ / за заг. ред. Л. В. Нестерової. Київ : ІПТО НАПН України, 2012. С. 5-6.

6. Програма «Технології» профільного навчання учнів 10-11 класи спеціалізація «ДЕРЕВООБРОБКА» загальноосвітніх шкіл: наказ М-ва освіти і науки України від 23 жовт. 2017 р. № 1407. Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2017. № 7/2–2.

7. Про затвердження Концепції профільного навчання у старшій школі : наказ М-ва освіти і науки України від 25 вер. 2003 р. № 10/13. Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2003. № 24. С. 3-15.

8. Про затвердження Концепції профільного навчання у старшій школі : наказ М-ва освіти і науки України від 21 жовт. 2013 р. № 1456. Інформаційний збірник для директора школи та завідувача дитячого садочка. 2013. № 11-12. С. 6-25.

9. Психолого-педагогічний супровід профілізації освіти: теорія і практика: [матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.; Полтава, 10-11 грудня 2008 р. / за ред. В.Ф. Моргуна]. Полтава : Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М.В. Остроградського, 2008. – 68 с.

10. Технології. 10-11 класи : програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Технологічний напрям. Спеціалізація «Деревообробка». Освітні програми. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11klas/derevo.pdf> (дата звернення: 21.09.19).

11. Технологія виготовлення художніх виробів з деревини та металу. Художня обробка дерева в Україні : веб-сайт. URL : <https://sites.google.com/site/tehnologia123/> (дата звернення: 23.09.19).

12. Тимків Б. М., Туранов Ю. О., Понятишин В. В. Технології. Деревообробка : підруч. Для учнів 10 класу загальноосвітніх навч. закладів : профільний рівень. Львів, 2011. 288 с.

13. Уруський А. Про стан підготовленості майбутніх учителів технологій до профільного навчання старшокласників. URL : http://dspu.edu.ua/youngsc/AQGS/2013_6-2/pedagogy/163-171.pdf (дата звернення: 21.09.19).



УДК:37.02/.06.

Бонікевич Д. С.,
Степанюк О. В., магістранти

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ В ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ УЧНІВ

Обґрунтовується важливість проведення профорієнтаційної роботи з учнями. Розглядаються питання необхідності застосування сучасних методів та форм профорієнтаційної роботи у закладах освіти. Характеризуються основні проблеми у здійсненні профорієнтаційного впливу на особистість школяра. Наголошується на потенційних можливостях занять із технічної творчості в здійсненні професійного самовизначення школярів.

Ключові слова: профорієнтація, професійне самовизначення, технічна творчість, креативність, вибір професії.

The importance of conducting career guidance with schoolchildren is substantiated. The questions of using modern methods and forms of vocational guidance in educational establishments are highlights. The main problems in the implementation of vocational guidance on the student's personality are characterized. Emphasis is placed on the potential of technical creativity in the professional self-determination of students.

Key words: career guidance, professional self-determination, technical creativity, creativity, choice of profession

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються в суспільстві, не можуть не впливати на процес формування життєвих цінностей кожної особистості. Соціальні труднощі, матеріальні негаразди ускладнюють проблему вибору майбутньої професії. Учні далеко не завжди вибирають той навчальний заклад, де вони дійсно хотіли б навчатись і який найбільше відповідає їхнім природним даним та інтересам. Низький рівень інформаційного забезпечення процесу професійного самовизначення та відсутність у більшості молодих людей практичного досвіду діяльності призводить до нездатності формувати професійні

плани та інтереси у відповідності до власного розвитку та потреб ринку праці, будувати та реалізовувати власний професійний план.

Свідоме ставлення до вибору професії ми розуміємо як мотивовану діяльність учнівської молоді, спрямовану на ознайомлення із змістом професії, практичну апробацію своїх можливостей, оволодіння активними способами підготовки до майбутньої праці, самовиховання професійно важливих якостей.

Проблема формування в учнів свідомого ставлення до праці та вибору професії ще недостатньо вивчена педагогічною та психологічною наукою. Категорія «ставлення» в науковій літературі багатьма вченими трактується по-різному. Так, окремі дослідники вважають, що ставлення – це внутрішня позиція в оцінці навколишньої діяльності, іншої людини, самої себе [1; 2]. На думку інших, ставлення є видом інтересу, нижчий його етап. Воно становить ґрунт, на якому формується справжній інтерес [3; 7].

Стосовно проблеми профорієнтації свідоме ставлення учнівської молоді до вибору професії виникає на основі усвідомленості соціальної та особистої значущості професії.

Зважаючи на актуальність проблеми *основними завданнями* статті є характеристика проблем у здійсненні профорієнтаційного впливу на особистість школяра, огляд питань застосування сучасних методів та форм профорієнтаційної роботи у закладах освіти, вивчення можливостей здійснення профорієнтації під час занять з технічної творчості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Профорієнтація традиційно розглядається як специфічний спосіб виявлення ставлення до праці і світу професій, що передбачає залучення людини в процес цілеспрямованого творчого трудового процесу з метою задоволення матеріальних і духовних потреб людини. У свою чергу, передпрофільне самовизначення як заключний етап профорієнтаційної роботи розглядається, у трьох аспектах. По-перше, як реалізація профорієнтації з урахуванням регіонального компоненту. По-друге, як відображення структури і організації сучасного виробництва. По-третє, власне передпрофільне самовизначення, що вивчає характерологічні властивості (якості) особистості і встановлення закономірностей її розвитку [7].

Основи побудови системи профорієнтації вивчалися такими науковцями, як Близнюк Т.В., Гончар Н.С., Ковальчук І.І., Козловська І.М., Мельник О.В., Тищенко М.М., Янцур М.С. та іншими.

Динаміка соціальних перетворень в Україні, пов'язана з різкою зміною соціальних норм та орієнтацій, обумовила розлад регулюючих систем як на рівні суспільства, так на рівні школи й

окремо взятої особистості. У ситуації, що склалася, особливе значення набуває ефективність роботи різних соціальних служб, покликаних допомагати вирішувати питання пов'язані з консультуванням із вибору чи зміни професії, місця роботи тощо. Вирішення цих складних питань відводиться роботі центру зайнятості. Профорієнтаційна робота, яка забезпечується відділами профконсультації центрів зайнятості, не надає суттєву допомогу школярам у їх професійному самовизначенні. Адже профконсультанти і психологи лише проводять профдіагностичне опитування учнів, не надаючи при цьому професійних консультацій на основі отриманих результатів опитування. У більшості випадків відділи профконсультації при центрах зайнятості надають конкретну допомогу безробітним, і це їх основна функція. Отже, центри зайнятості не мають тісного зв'язку зі школами і тому не можуть допомогти учням у їх професійному самовизначенні.

Самостійний вибір професії, здійснений під впливом аналізу власних внутрішніх можливостей, у тому числі і своїх здібностей, і співвіднесення їх із вимогами обраної професії, становить процес професійного самовизначення. Тобто під професійним самовизначенням слід розуміти самопізнання та об'єктивну оцінку особою власних індивідуальних особливостей, зіставлення своїх професійно важливих якостей і можливостей із вимогами, необхідними для оволодіння конкретною професією. Психологія розглядає професійне самовизначення як найбільш значущий компонент професійного розвитку особистості, а також як критерій одного з етапів цього тривалого й складного процесу. Завершується він тільки тоді, коли у людини сформовується позитивне ставлення до себе як до суб'єкта професійної діяльності. Тому свідомий вибір професії слід вважати показником сформованості професійного самовизначення і переходу його у нову фазу свого розвитку.

Професійне самовизначення – складний, іноді суперечливий процес, в основі якого лежить цілком виправдане прагнення молодшої людини до самостійності в той час, як вона ще не в змозі обійтись без кваліфікованої допомоги школи, сім'ї. Особистість школяра у цьому процесі виступає як поєднання найрізноманітніших протиріч. Це, перш за все, протиріччя між професійними прагненнями молоді, в яких переважає соціальна орієнтація на престижні професії, і потребами держави у спеціалістах таких професій. Це і протиріччя між бажанням продовжувати освіту після закінчення школи та зниженням інтересу до навчання, що останнім часом все більше поширюється у значної частини школярів. В особистому плані можна назвати протиріччя між професійними намірами школярів і можливостями їх реалізації, між

професійними намірами і даними своєї особистості, зокрема, здібностями, між прагненням молоді до самостійності й відсутністю уміння обґрунтовано прийняти рішення у виборі професії.

Зміст діяльності особистості в процесі професійного самовизначення і повинен становити вирішення цих протиріч.

Хоч процес професійного самовизначення нічим і не обмежує свободу дій особистості, але не потрібно забувати, що вільний вибір професії не має нічого спільного із самопливом і стихійністю. Вільний вибір професії повинен підпорядковуватися свідомій необхідності узгоджувати прагнення і наміри особистості з потребами суспільства, а також співвідносити власні якості і можливості (особистісні дані) із вимогами, які висуває кожна професія до людини. Таке співвіднесення є відображенням наявної в особистості професійної самовідданості.

Конкретна форма прояву самосвідомості являє собою самооцінку власних намірів і можливостей. Вона є внутрішньою умовою саморегуляції поведінки, усвідомлення людиною того, яку професію вона хоче обрати.

Як же з величезної кількості професій людина може вибрати саме ту, яку вона вважає найбільш привабливою для себе? Пояснення цьому слід шукати в постійно діючому механізмі особистісних установок. У даному випадку настанову слід розглядати як готовність психіки людини до певної ситуації або дії. Вона складається з емоційної та інтелектуальної сфер і сфери практичної дії. Людині властиве прагнення до суміщення, гармонійного поєднання всіх компонентів настанови. Тобто людина прагне до того, щоб обрана професія задовольняла її інтелектуально й емоційно, щоб професійна діяльність відповідала її власним можливостям.

Умовою успішного професійного самовизначення учня є наявність у нього професійно важливих якостей, під якими слід розуміти окремі динамічні риси особистості, окремі психічні, психологічні і фізичні властивості, які відповідають вимогам до людини певної професії і сприяють успішному оволодінню нею. Підготовка до свідомого вибору професії передбачає активне формування психологічних якостей особистості, здібностей, інтересів, ціннісних орієнтацій, прагнень професійних планів, ідеалів, переконань [5].

Характеризуючи процес вибору професії школярами, ми не можемо обійти увагою основний, на наш погляд, фактор професійного самовизначення. Ним є престиж майбутньої професійної діяльності.

Престиж професій у свідомості школяра часто набуває рис стереотипу, який надалі стає як одним із найістотніших факторів привабливості професій, так і вагомим фактором професійного самовизначення. Саме таку роль престижу підтверджують дані дослідження. Розподіл професій за престижем свідчать не на користь більшості робітничих професій, як видно із результатів проведеного нами опитування випускників загальноосвітніх шкіл.

Тому сьогодні надзвичайно важливим є процес удосконалення діючих та запровадження нових методик профорієнтаційної роботи з школярами.

При цьому сучасні профорієнтаційні засоби повинні мати виражений різноплановий характер, припускати відхід від прийнятої в традиційному освітньому процесі «логіки правильності», подолання недовіри учня до власної унікальності. Тому в ході реалізації профорієнтаційних курсів в 9, 10 і 11 класах доцільно використовувати прийняті в психологічній і профконсультаційній практиці прийоми активізації професійного та особистісного самовизначення, наприклад: застосування способів логічної аргументації при проектуванні конкретних версій продовження освіти; акцентування уваги школяра на ціннісно-сміслових проблемах; емоційний вплив за допомогою введення незвичайної, яскравої, спірної інформації; використання інтриги ігрової взаємодії; використання яскравих біографічних прикладів, по можливості – із запрошенням «успішних» представників професійних спільнот; вмикати прийом «незавершеність дії» (планованого викладачем, але несподіваного для школярів) для створення у підлітків мотивації до самостійного осмислення обговорюваної проблеми.

Найсприятливішою платформою для впровадження зазначених технологій, методик та засобів вважаємо процес занять школярами різними видами технічної творчості. Оскільки процес творчої діяльності поглинає школяра у світ уяви та фантазії, дозволяє «приміряти» на себе роль доволі престижних професій дизайнера, інженера, конструктора, архітектора тощо.

Творче начало професійного самовизначення включає в себе різні види творчої діяльності – технічну і художню творчість в процесі художньо-технологічної обробки матеріалів, соціальне винахідництво і раціоналізаторство. Оскільки психологічні закономірності реалізації кожного з цих видів творчості є єдиними, всі вони рівноцінні при формуванні професійно значущих якостей особистості трудівника-професіонала. У зв'язку з цим особливу увагу слід звернути на сама на технічну творчість учнів.

Технічна творчість – це, дуже часто, внесення елементів новизни в конкретну технологію або повна заміна однієї технології на нову, більш ефективну. Цей процес розвиває вищі рівні мислиневої діяльності школяра такі як аналіз, синтез, оцінювання. Саме ці мислительні операції і є ключовими у професійному самовизначенні молодшої людини, і їх з успіхом можна перенести з технічної сфери у профорієнтаційну та на їх основі сформувані профорієнтаційну компетентність школяра.

Для того, щоб підвести учнів до професійного самовизначення в процесі технічної творчості, на думку вчених, необхідно:

- сформулювати установку на власну активність та самопізнання як основу професійного самовизначення;
- ознайомити із світом професій, кон'юктурою ринку праці, правилами вибору професії;
- сформувати вміння аналізу різних видів професійної діяльності, враховуючи спорідненість їх за психологічними ознаками й подібність вимог до людини;
- створювати умови для перевірки можливостей самореалізації у різних видах професійної діяльності шляхом організації професійних проб;
- забезпечити розвиток професійно важливих якостей особистості;
- сформувати мотивацію і психологічну готовність до зміни професії й переорієнтації її на нову діяльність [4; 6].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Результатом методично вірно організованого профорієнтаційного впливу на особистість школяра повинна бути сформована в нього профорієнтаційна компетентність. Вона може розглядатися як результат надання підлітку педагогічної, психологічної та інформаційної підтримки необхідного рівня орієнтованості в ситуації вибору по закінченні основної або старшої школи.

Профорієнтаційна компетентність виражається в готовності школяра:

- відчувати потребу в освітній та професійній самоідентифікації, в обґрунтованому виборі напрямку продовження освіти, у подальшій самореалізації в обраному навчальному профілі; у самовираженні в освітньому та професійному співтоваристві; у продуктивному освоєнні освітнього середовища;
- виділяти варіанти вибору з пропонованих освітніх простором або конструювати власні версії освітнього та професійного самопросування;
- ставити освітню та професійну мету;

- використовувати внутрішні і зовнішні ресурси для досягнення поставленої мети;

- набувати досвід створення особистісно значущих освітніх продуктів, що відіграють роль профільних і професійних проб, проводити його рефлексивне осмислення;

- володіти комплексом способів діяльності щодо забезпечення прийняття рішення про продовження освіти і професійному становленні в умовах змін суспільства і ринку праці.

Заняття різними видами технічної творчості є зручною платформою для впровадження технологій профорієнтаційного впливу на особистість школяра.

Перспективи подальших досліджень в полі окресленої проблематики вбачаємо у вивченні впливу медіа-засобів на тенденції та можливості здійснення профорієнтації.

Література

1. Близнюк Т. В. Проблема професійної орієнтації молоді в педагогічних працях Романа Скульського. *Обрії*. 2006. № 2. С. 19-21.

2. Гончар Н. С. Соціально-педагогічні проблеми профорієнтації сучасної молоді. *Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання* : зб. наук. пр. III Всеукр. наук.-практ. конф., 26 верес. 2008 р. Київ, 2008. С. 68-72.

3. Ковальчук І. І. Профорієнтація молоді в системі освіти. *Трансформація особистості в умовах соціально-політичних та економічних змін*: зб. мат. Міжнар. наук.-практ. конф., 17–18 трав. 2007 р. Чернівці, 2007. С. 591–598.

4. Козловська І. М., Якимович Т. Д. Професійна орієнтація в умовах фахового навчання *Сучас. інформ. технології та інновац. методики навчання в підготов. фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. / АПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих, Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2008. Вип. 17. С. 44-48.

5. Профорієнтаційна робота зі школярами в умовах профільного навчання / Мельник О. В. та ін. Київ : Педагогічна думка, 2008. 128 с.

6. Тименко М. М. Особливості профорієнтаційного та кар'єрного навчання учнів у середніх навчальних закладах Англії *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2015 рік*. Київ : Ін-т педагогіки, 2015. С. 59-60.

7. Янцур М. С. Наукові основи трансформації системи професійної орієнтації учнівської молоді в умовах сучасного суспільства. *Наук. часоп. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Сер. 13, Проблеми труд. та проф. підготовки*. 2005. Вип. 1. С. 196-210.



УДК 37.013.2

Левчук В., магістрант

ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКІ ТЕНДЕНЦІЇ ПОБУДОВИ СИСТЕМ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті проаналізовано основні тенденції побудови систем технологічної освіти країн Західної Європи. Виділено основні стратегічні напрями підготовки молоді до трудового життя. Також звернено увагу на спільні і відмінні особливості створення системи трудового навчання та описано засоби, що покращують формування активної і творчої молоді в поєднанні з розумінням спільної європейської належності.

Ключові слова: *трудове навчання, технології, реформування освіти, європейський освітній простір.*

The article analyzes the main tendencies of construction of technological education systems in Western Europe. The main strategic directions of preparation of youth for working life are highlighted. Attention is also paid to common and distinctive features of the creation of a system of vocational training and describes the means to improve the formation of active and creative youth in combination with an understanding of common European belonging.

Key words: *labor training, technology, education reform, European educational space.*

Постановка проблеми. В умовах сучасного реформування та національної розбудови системи педагогічної освіти й виховання в Україні активізувались пошуки вітчизняних дослідників в галузі зарубіжної педагогіки. Як приклади перших наукових досліджень на матеріалах декількох країн можна навести праці Л. П. Пуховської (професійна підготовка вчителів у країнах Західної Європи в другій половині 20 століття), О. В. Сухомлинської (міжнародний вчительський рух за демократизацію освіти), Н. В. Абашкіної (принципи розвитку професійної освіти в Німеччині), М. П. Лещенко (сучасні технології підготовки вчителів до естетичного виховання у

Великобританії, Канаді, США), А. В. Василюк (професійно-педагогічна підготовка вчителів у Польщі).

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток світового і, зокрема, європейського освітнього простору об'єктивно вимагає від української школи адекватної реакції на процеси реформування загальної середньої школи, що відбуваються в провідних країнах світу. Загальною тенденцією розвитку старшої профільної школи є її орієнтація на широкую диференціацію, варіативність, багатопрофільність, інтеграцію загальної і допрофесійної освіти.

Диференціація – одна з ключових проблем організації сучасної школи. Вона є об'єктом гострої полеміки серед педагогів у багатьох країнах світу. Різні і навіть протилежні погляди на ідею диференційованого навчання певною мірою відображають дві діалектично протилежні тенденції у розвитку сучасної науки, виробництва і освіти. Одна з них – інтеграція, яка обумовлена об'єктивними процесами взаємозв'язку і взаємозалежності різних наукових дисциплін, що потребує від кваліфікованого працівника широкої загальної культури й обізнаності в багатьох суміжних галузях.

У той же час, існує й інша тенденція, що виключає можливість «універсалізму» в умовах величезного нарощування наукових і професійних знань. Важливою умовою досягнення успіху в будь-якій діяльності вважається спеціалізація працівника, хоча сам характер цієї спеціалізації зазнає суттєвих змін. Послідовники цієї тенденції справедливо вважають, що спеціалізація не тільки сприяє розвитку виробничих сил, науки, культури, але й відповідає різноманітності задатків і здібностей людини, її індивідуальним нахилам до того чи іншого виду діяльності.

Більшість педагогів світу є прихильниками саме цієї тенденції, про що свідчить той факт, що диференціація навчання є одним із основних організаційних принципів середньої загальноосвітньої школи зарубіжжя впродовж багатьох десятиліть. У Франції вона існує півтора століття, нагромаджений величезний досвід впровадження її у шкільну практику.

Початковий етап диференціації починається в старших класах неповної середньої школи, де вона має попередній, орієнтовний характер. На старшому ступені середньої школи в більшості країн світу здійснюється профільна диференціація навчання. Учні навчаються у спеціалізованих секціях, відділеннях і серіях, які можна вважати аналогами профілів, вся багатоманітність яких зводиться до двох напрямів – академічного (загальноосвітнього) та практичного (технологічного, допрофесійного).

Кількість обов'язкових предметів (курсів) на старшому ступені середньої школи набагато менша, ніж в основній. Профільна диференціація навчання здійснюється завдяки поглибленому вивченню навчальних дисциплін певного профілю. Учні академічних потоків керуються вимогами ЗВО, навчальний план яких складається із традиційних загальноосвітніх дисциплін, що не виключає вибір нових навчальних курсів.

Учні, які не орієнтуються на вступ до вищих навчальних закладів, обирають головним чином навчальні курси практичного циклу, що в багатьох випадках не обмежує можливості продовження навчання [4].

Організація профільного навчання призводить до певного перевантаження навчального плану школи. Так, у гімназіях Швеції існує 22 відділення (профілі). Спеціалізація навчання здійснюється як завдяки відмінностям у рівні підготовки із традиційних шкільних дисциплін, так і шляхом включення в навчальний план спеціальних профілюючих предметів, кількість яких загалом сягає близько 80 [5].

Незважаючи на велику кількість навчальних предметів і курсів, кількість основних напрямів профілізації незначна. За наявності стаціонарних відділень і секцій заняття будуються в досить суворій відповідності до навчальних планів і програм профілю навчання і є обов'язковими для всіх учнів. Факультативи і предмети за вибором відіграють допоміжну роль, і їх питома вага у загальному балансі навчального часу відносно незначна.

Прикладом такої системи є трирічний французький загальноосвітній і технологічний ліцей. У десятому класі діє загальний, обов'язковий для всіх учнів навчальний план, який складається з традиційних загальноосвітніх дисциплін. Окрім того, кожному учню пропонується 15 курсів для поглибленого вивчення, серед яких він повинен вибрати два.

Після закінчення десятого класу диференціація поглиблюється і набуває жорстких організаційних форм. Учні навчаються за двома напрямками: загальним і технологічним. Школярі можуть вибрати з десяти серій диплом бакалавра про середню освіту, який дає право вступу до відповідних факультетів університетів та інших вищих навчальних закладів. У загальноосвітньому напрямі виділяються три серії: літературна, наукова і соціальні та економічні науки. Технологічний напрям передбачає сім серій: медико-соціальні науки, науки та технології індустрії, експериментальні науки та технології, науки та технології сфери обслуговування, готельного господарства, музики і танцю, прикладного мистецтва.

Стаціонарні відділення і секції з уніфікованими навчальними планами і програмами існують у старших класах середніх шкіл Німеччини, Італії, Іспанії, Нідерландів, Данії і в інших країнах.

У деяких державах профільна диференціація здійснюється за іншим принципом. Учнім пропонується широкий спектр елективних предметів, і фактично саме вони відіграють головну роль у здійсненні спеціалізованого навчання. Така система характерна для старшої школи Англії, Шотландії. В американській школі навчання здійснюється за такими трьома основними напрямками профілізації: академічний, загальний та виробничий. У зміст навчання входять як традиційні обов'язкові предмети, так і предмети за вибором, яких у школах налічується кілька сотень. В останні роки спостерігається тенденція до зменшення навчального часу на їх вивчення [5].

У розвиток цілей розвитку навчання та надання поштовху в їх реалізації у стратегії висунуто сім флагманських ініціатив:

1) *«Інноваційний Союз»* – для покращення рамкових умов та доступу до фінансування досліджень та інновацій з метою забезпечити перетворення інноваційних ідей на продукти та послуги, що сприятиме розвитку та створенню робочих місць;

2) *«Молодь у русі»* – для підвищення ефективності системи освіти та сприяння вступу молоді на ринок праці;

3) *«Програма в галузі цифрових технологій для Європи»* спрямована на прискорення розвитку високошвидкісного доступу в Інтернет, щоб компанії та домогосподарства мали змогу використовувати переваги єдиного ринку цифрових послуг;

4) *«Європа з ефективним використанням ресурсів»* – для зменшення залежності економічного зростання від використання ресурсів, для підтримки переходу до низьковуглецевої економіки, збільшення використання відновлюваних джерел енергії, модернізації нашої транспортної галузі та підвищення енергоефективності;

5) *«Промислова політика в епоху глобалізації»* – для покращення економічного середовища, особливо для малих і середніх підприємств, та для підтримки розвитку міцної і сталої промислової бази, що є конкурентоспроможною у світовому масштабі;

6) *«Програма для нових умінь та робочих місць»* – для модернізації ринків праці та розширення можливостей людей завдяки розвитку їхніх навичок упродовж життя з метою збільшення участі в трудовому житті і досягнення кращої координації між попитом і пропозицією на трудові ресурси, у тому числі шляхом мобільності трудових ресурсів;

7) «Європейська платформа проти бідності» спрямована на забезпечення соціально-територіальної згуртованості, аби переваги економічного зростання та створених робочих місць розповсюджувалися на якнайширше коло населення, а люди, що живуть в умовах бідності і соціальної ізоляції, мали можливість жити гідним життям і брати активну участь у житті суспільства.

Кожна з названих ініціатив проектується на національні стратегії інноваційного розвитку економіки і професійного розвитку виробничого персоналу. Одночасно дві з них – «*Молодь у русі*» і «*Програма для нових умінь та робочих місць*» – є програмами, які, охоплюючи практично всю сферу освіти, значною мірою спрямовуються на молодь 16-19 років, тобто учнівський контингент системи професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу.

Загалом в старшій зарубіжній школі спостерігається стійка тенденція до скорочення кількості профілів і навчальних курсів завдяки збільшенню в навчальному плані обов'язкових предметів і курсів.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Трудове навчання (або споріднені за назвою у Великій Британії – «Дизайн і технологія»; у Франції – «Технологія»; у Німеччині – «Технологія виробництва», «Працезнавство») у провідних країнах світу є обов'язковим предметом для вивчення, починаючи з початкової школи, та відображає особливості національних традицій освітньої системи тієї чи іншої країни, того чи іншого історичного походження й територіального розміщення школи.

На основі вивченого досвіду визначено методичні аспекти для впровадження в систему технологічної освіти України.

Стаття не вичерпує усіх аспектів зазначеної проблеми, оскільки для вивчення досвіду викладання технологій і трудового навчання в Європі замало дистанційного дослідження, яке не дозволяє дослідити практичні компоненти методичних і організаційних основ.

Література

1. Базуріна В. М. Професійна підготовка майбутніх учителів трудового навчання у Великій Британії : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Житомир, 2006. 233 с.
2. Дзвінчук Д. І. Засади управління і вибір цілей діяльності освітньої системи в контексті європейського виміру. *Вища освіта України*. 2006. № 2. С. 20-26.

3. Кузнєцова О. А. Розвиток мовної освіти у середніх і вищих навчальних закладах Великої Британії другої половини XX ст. : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Харків, 2002. 494 с.

4. Лібанова Е. М. Ринок праці : навч. посіб. Київ : Центр навч. л-ри, 2003. 224 с.

5. Міжнародне співробітництво та університетська освіта : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Миколаїв : МФН УМКА, 2000. С. 98-101.

6. Сойчук Р.Л. Основні тенденції розвитку трудового навчання в провідних країнах світу у 70-90-х рр. XX ст. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навч.-вих. процесу в школі та вузі: зб. наук. праць*. Рівне : Волин. обереги, 2002. С.129–132.

7. Subtypes – Guilds – Craft Guilds – Greece (under Ottoman / Venetian rule) / Institutions for Collective Action. UR L: http://www.collectiveaction.info/_TYP_GUI_GRE_CraftGuilds, (дата звернення: 02.09.2019).



УДК 373.3.016

Салюк І. І., магістрант

ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ УЧНІВ 5 – 9 КЛАСІВ

Для підготовки дітей до життя в сучасному інформаційному суспільстві, у першу чергу, необхідно розвивати логічне мислення, здатність до аналізу (створення структури об'єкта, виявлення взаємозв'язків, усвідомлення принципів організації) і синтезу (створення нових схем, структур і моделей). Інформатика – одна із фундаментальних галузей наукового знання, що формує системно-інформаційний підхід до аналізу навколишнього світу, яка вивчає інформаційні процеси, методи та засоби отримання, перетворення, передачі, зберігання і використання інформації. Багато в чому роль навчання інформатики в розвитку мислення

зумовлена сучасними розробками в галузі об'єктивно-орієнтованого моделювання та проектування.

Новий зміст навчання вимагає від учителя розробки нової методики, яка забезпечувала б не тільки повідомлення учням постійно зростаючого обсягу знань, а ще й більш швидкі темпи сприйняття, переробки і засвоєння наукової інформації, вироблення вміння самостійно поповнювати і здобувати нові знання, критично осмислювати їх.

Ключові слова: інформатика, логічне мислення, освіта, розвиток, навчання.

To prepare children for life in today's information society, first of all, it is necessary to develop logical thinking, the ability to analyze (create the structure of the object, identify relationships, understand the principles of organization) and synthesis (create new schemes, structures and models). Informatics is one of the fundamental branches of scientific knowledge that forms a system-information approach to the analysis of the world, which studies information processes, methods and means of obtaining, transforming, transmitting, storing and using information. In many ways, the role of teaching computer science in the development of thinking is due to modern developments in the field of objective-oriented modeling and design.

The new content of the training requires the teacher to develop a new methodology that would provide not only communication to students of ever-increasing volume of knowledge, but also faster rates of perception, processing and assimilation of scientific information, developing the ability to self-replenish and acquire new knowledge, critically reflect on them.

Key words: informatics, logical thinking, education, development, training.

Постановка проблеми. Уміння для будь-якої предметної галузі виділити систему понять, представити їх у вигляді сукупності атрибутів і дій, описати алгоритм дій і схеми логічного висновку (тобто те, що відбувається при інформаційно-логічному моделюванні) покращує орієнтацію людини у цій предметній області і свідчить про його розвинене логічне мислення.

Із найпростішими прикладами інформаційно-логічного моделювання людина має справу навіть у безкомп'ютерному побуті: кулінарний рецепт, керівництво з експлуатації пылососа – усе це спроби дати опис реального об'єкта чи процесу. Чим точніший опис, тим легше з ним мати справу іншій людині. Чим більше в ньому

помилки і невизначеності, тим більше простору для «творчих осянь» виконавця і тим вища вірогідність неадекватного результату.

У галузі інформатики кінцевим споживачем подібного опису стає не людина, а комп'ютер, позбавлений інтуїції і «осянь». Тому опис має бути складеним з дотриманням певних правил.

Такий формалізований опис і є інформаційно-логічною моделлю.

Вивчення курсу інформатики передбачає вироблення в учнів логічного мислення і вирішення завдань із використанням алгоритмічного та евристичного підходів, із застосуванням обчислювальної техніки як засобу автоматизації роботи з інформацією.

Отже, розвиток логічного мислення учнів – одна з важливих і актуальних проблем педагогічної науки і практики навчання у школі.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та перевірці педагогічних умов розвитку логічного мислення.

Вона передбачає виконання таких конкретних завдань:

1. Проаналізувати розуміння поняття «мислення» у педагогічній літературі.

2. Встановити найважливіші критерії розвитку логічного мислення.

3. Виокремити основні теми, які сприяють розвитку аналітичних здібностей в учнів 5-9 класів.

Шкільний курс «Інформатика» має на меті розвиток і формування інформаційно-комунікаційних технологій для майбутньої реалізації учнів у суспільстві з високими вимогами і потребами. Для того, щоб стати повноцінним членом такого суспільства, учень має вміти мислити логічно, критично, творчо, що буде відображено у формі знань, умінь, навичок і способів діяльності, здатності розв'язувати певні задачі-виклики.

Усі ресурси вивчення інформатики у загальноосвітній школі спрямовані саме на ці процеси. Логічне мислення буде необхідним у навчальних ситуаціях, коли учень буде:

а) опрацьовувати інформаційні моделі та створювати власні, нові за допомогою різноманітних програмних середовищ;

б) здійснювати критичний вибір даних, матеріалів, відомостей з мережі Інтернет;

в) алгоритмічно, логічно та критично мислити;

г) пропонувати власні гіпотези для розв'язування практичних завдань і перевіряти їх за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій;

д) безпечно працювати, планувати, організовувати і здійснювати індивідуальну та колективну діяльність в інформаційному середовищі.

Перелічені види діяльності забезпечуються логічно-мисленнєвими процесами у формі відомих ребусів, головоломок, творчих, логічних чи нестандартних завдань. Надзвичайно ефективною у цьому напрямі є проектна діяльність учнів. Робота над власним навчальним проектом сприяє формуванню логічного і критичного мислення.

Важливе значення у шкільному курсі інформатики у 5-9-х класах відведено практичним роботам. Вони є двопланові – навчальні, для засвоєння нових знань, формування нових навичок, а також оцінювальні. Останні є обов'язковими для виконання учнем і перевіркою результативності учителем. Саме ця сфера учнівської діяльності через доцільно підбрані задачі забезпечує формування як професійного мислення, так і логічно-практичного його застосування.

Створення різнопланових презентацій, фотоальбому, написання і реалізація алгоритмів, комп'ютерних програм, використання можливостей комп'ютерної мережі та Інтернету, електронні енциклопедії, електронна пошта, ребуси, головоломки, дидактичні комп'ютерні ігри, програми обробки текстової та числової інформації, пошук у базах даних, комп'ютерна графіка і мультимедіа є далеко неповним списком ресурсів вчителя інформатики для досягнення основної мети – формування логічного мислення учнів шляхом використання ІКТ.

В основу навчального курсу «Інформатика» для 5–9-х класів покладено *розвивально-компетентнісний підхід*, що передбачає формування предметних та ключових компетентностей, а також розвиток певних мисленнєвих навичок. Предметні компетентності формуються завдяки виконанню перелічених вище завдань.

Завдяки розвивальному компоненту курс інформатики має розвивати в учнів аналітичне, синтетичне, логічне й критичне мислення, творчі здібності, естетичний смак, толерантність та повагу до чужого інтелектуального продукту, здатність аналізувати різноманітні процеси та явища й з'ясовувати їхні причинно-наслідкові та структурні зв'язки. Хоча розвиток зазначених здатностей і мисленнєвих навичок не є винятково завданням навчання інформатики, а відбувається не меншою мірою під час вивчення інших навчальних предметів, саме в процесі навчання інформатики закладаються основи таких умінь:

- визначати послідовність дій, які необхідно виконати для

розв'язування певних задач, тобто розробляти *алгоритми*;

- подавати алгоритми в певному формальному вигляді та виконувати їх;

- використовувати алгоритмічні структури;

- застосовувати алгоритми для опрацювання різнотипних повідомлень;

- добирати якомога ефективніший алгоритм розв'язування задачі (на зазначених уміннях базується *алгоритмічне мислення*);

- визначати параметри об'єктів та їх можливі значення;

- класифікувати явища та об'єкти;

- знаходити структурні зв'язки між класами об'єктів, класифікувати знайдені зв'язки;

- подавати дані в табличному та графічному вигляді, інтерпретувати дані, подані графічно;

- формулювати задачі з опрацювання структур даних і формалізувати їх з метою подальшого автоматизованого розв'язування з використанням ІКТ-засобів (зазначені вміння є основою *структурного мислення*).

Зміст навчального предмета «Інформатика» містить фундаментальну складову, що реалізується шляхом вивчення основ науки «Інформатика», має прикладну спрямованість, яка реалізується в процесі виконання учнями практичних завдань з використанням комп'ютера у формі, яку добирає вчитель: вправ, практичних, контрольних чи тематичних робіт, розв'язування компетентісних задач, виконання індивідуальних і групових навчальних проєктів тощо, а також застосування інших організаційних форм діяльності учнів й інноваційних методів навчання.

Із метою дотримання поступовості та логічності отримання учнями інформації, курс поділено на 2 змістових рівні.

Перший етап навчання (5–7 класи) – продовження розпочатого в початковій школі ознайомлення з базовими поняттями курсу (*табл. 3*). На цьому рівні не ставиться завдання глибокого та вичерпного вивчення ІКТ, а зроблено акцент на набутті навичок їх практичного застосування, а також на розвивальній спрямованості навчання. Із метою врахування вікових особливостей учнів допускається використання навчально-імітаційних програмних засобів і середовищ, зокрема для підтримки вивчення розділу «Алгоритми і програми». Учителю на цьому етапі навчання слід підбирати задачі, які сприяють творчому і критичному мисленню зі сприйняття навчального матеріалу і його застосування.

Розділи курсу інформатики в 5-му класі:

- Інформаційні процеси та системи.
- Мережеві технології та Інтернет.
- Опрацювання текстових даних.
- Алгоритми та програми.

Розділи курсу інформатики в 6-му класі:

- Комп'ютерні презентації.
- Комп'ютерна графіка.
- Алгоритми та програми.

Розділи курсу інформатики в 7-му класі:

- Служби Інтернету.
- Опрацювання табличних даних.
- Алгоритми та програми.

Із даних видно, що навчання учнів спрямовано не на поглиблення знань і вмінь ІКТ, а швидше на користувача, який вміє творчо, критично і логічно розв'язувати задачі.

На другому рівні у 8-9-х класах забезпечується повноцінне формування ключових та предметних ІТ-компетентностей. На цьому рівні, зокрема, має формуватися понятійний апарат, достатній для набуття вищезазначених компетентностей. Для цього рекомендується використовувати повнофункціональні, а не імітаційні, програмні засоби та середовища, практичні задачі творчого характеру, нестандартні ситуативні рольові ігри, разом із раніше відомими ребусами, головоломками, кросфордами, проектами, логічними задачами.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Для учнів інформатика є одночасно і об'єктом, і засобом пізнання. Саме ця особливість у вмілому використанні вчителями дає можливість логічного, творчого розвитку алгоритмічними засобами. Для реалізації цієї мети учень, як і вчитель, має незліченну кількість форм діяльності з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Карти знань, схеми, малюнки взаємозв'язків між вхідними даними алгоритму сприяють актуалізації логічного мислення. Шаради, ребуси, кросворди, логічні ігри, нестандартні задачі прикладного напрямку, ігрова алгоритміка, використання графічних, звукових і мультимедійних засобів – усе це стимулює процес мислення, запускає розвиток логічних взаємозв'язків між тим що дано і бажаним результатом, залучає інші види мислення, як, наприклад, уяву, творче бачення. Усе це у комплексі дозволяє вчителю гармонійно розвивати особистість учня, формувати креативний підхід до навчання і отримувати задоволення від нього.

Різноманітність інформаційних технологій забезпечує нове наповнення кожного наступного уроку, що пропонує для учня

надзвичайно потужний навчальний шкільний предмет «Інформатика». Саме він формує майбутнє кожного школяра у інформаційному просторі і розвиненому суспільстві.

Література

1. Присяжнюк Т. А. Сутність поняття «логічне мислення». *Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації : матеріали V Всеукраїнської наукової конференції. Ч. I : педагогіка, психологія, мовознавство*. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. С. 104-107.
2. Яновська Т. А. Особливості розвитку мислення школярів в умовах інтегрованого навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ. 2008. 22 с.
3. Левченко І. В. Московський міський педагогічний університет. *Інформатика та освіта*. 2003. № 5. С. 44-49.
4. Лискова В. Ю., Ракітіна Є. А. Застосування логічних схем понять в курсі інформатики. URL : http://dspu.edu.ua/youngsc/AQGS/2013_6-2/pedagogy/163-171.pdf.



УДК 373.2.011.3-51

Сімора О. П., магістрантка

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЕКТІВ У РОБОТІ ВИХОВАТЕЛЯ ЗДО

У статті висвітлено теоретичні і практичні аспекти проблеми використання проектної діяльності в роботі вихователя закладу дошкільної освіти. Описано алгоритм роботи над проектом, а також подано рекомендації щодо організації проектної діяльності у роботі вихователя.

Ключові слова: проект, метод проектів, проектна діяльність, дошкільник, вихователь, взаимоотношение, планирование, алгоритм построения проекта.

In the article the theoretical is presented and practical aspects of problem of project activity in preschool educational establishment. The algorithm of work on the project, as well as recommendations for the construction of various projects may be useful for educators and methodists.

Key words: *project, method of projects, project activity, personality of child, educator, interrelation, planning, algorithm of construction of project.*

Постановка проблеми. Складні та суперечливі процеси, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, висувають проблеми забезпечення нових підходів до організації діяльності закладу дошкільної освіти.

Модернізація змісту дошкільної освіти – важливий чинник розвитку системи національної освіти в цілому. Важливо, щоб вихователі поставилися до нових умов не відповідно до старих звичок, уміли облишити консервативну колію. Тому проектна діяльність у роботі ЗДО – вимога часу, спрямована на забезпечення адекватності навчально-виховного процесу та його результатів до сучасних вимог суспільства. Проектна діяльність стала стимулюючим чинником у розвитку дошкільної освіти. Заклади дошкільної освіти з метою вдосконалення навчально-виховного процесу використовують спеціалізовані програми, альтернативні методики та спадщину видатних педагогів.

Шляхом інноваційних підходів до змісту і форм методичної діяльності, зокрема через впровадження проектного методу в діяльності дошкільного закладу реалізуються актуальні задачі зростання професійної майстерності вихователів сучасних ЗДО.

Мета статті – визначити поняття проектного методу та ефективність його застосування в сучасному дошкільному закладі.

Дослідження сучасних учених (О. Матюшкіна, В. Кудрявцева, Т. Піроженко) з питань проблемного навчання дітей дошкільного віку показали, що сприймання і вирішення проблем – цілком природні прояви дитини. Сутність проектної діяльності базується на загальному психологічному понятті діяльності дитини. Це було висвітлено відомими вченими Л. Виготським, В. Давидовим, О. Леонтьєвим, С. Рубінштейном та ін. Застосування методу проектів у дошкільному закладі має на меті стимулювання інтересу дітей до певних проблем та їхнього розв'язання через діяльність, а також практичне застосування надбаних знань і розширення можливостей дошкільників для самореалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутність проектної технології полягає в стимулюванні дітей до вирішення актуальних проблем сьогодення, у раціональному поєднанні теоретичних знань учасників проекту з практичним застосуванням їх із метою розв'язання конкретних завдань.

Використання проектної технології дозволяє вирішувати цілу низку різноманітних завдань: розвивається пізнавальна активність дошкільників; формується життєва компетентність (дитина набуває дієспроможності в різних життєвих ситуаціях); розвивається креативність, самостійність у прийнятті рішення; формуються навички навчального, виховного, комунікативного напрямів.

Ефективність проектної технології залежить від підготовчої роботи педагога, який повинен заохочувати дітей до різних видів діяльності, створювати умови для розвитку дослідницьких пошуків, креативних здібностей дошкільників.

Сучасний вихователю завжди знаходиться в пошуку нових, більш ефективних технологій, покликаних сприяти розвитку творчих здібностей дітей, формуванню навичок саморозвитку і самоосвіти. У зв'язку з цим метод проектів набуває все більшої актуальності, оскільки покликаний скорегувати і збагатити навчальний процес. «Все, що пізнаю, знаю, для чого мені це потрібно і де, і як можу застосувати ці знання» – це основна теза сучасного розуміння методу проектів, що привертає увагу багатьох освітніх систем, які прагнуть знайти розумний баланс між академічними знаннями і прагматичними вміннями [3].

Проект – це усвідомлене, осмислене внутрішнє бажання досягти певної цілі, отримати результат; це послідовна діяльність, що виконується для досягнення реальної мети та розв'язання життєвої проблеми (Р. Уоткінс); це мета, прийнята і засвоєна дітьми, актуальна для них самодіяльність, конкретна практична творча діяльність, поетапний рух до реалізації мети; метод педагогічно-організованого засвоєння дитиною навколишнього середовища, ланка системи виховання в ланцюзі розвивальної особистісної програми; це будь-яка дія, що здійснюється від серця і з певною метою. (В. Кільпатрик).

Із запропонованих визначень можемо зробити висновок, що: метод проектів відкриває значні можливості в розвитку вільної творчої особистості дитини, спроможності діяти самостійно, відповідно до ситуації; співзвучний із сучасними життєвими позиціям: дитина робить із задоволенням тільки те, що вибрала і їй цікаво; іноді знання, отримані дітьми залишаються теорією, а мета методу проекту – навчити застосовувати досліджувану теорію на

практиці для розв'язання конкретних завдань у реальному житті; індивідуальний темп діяльності над проектом забезпечує дитині реалізацію власних можливостей згідно з її рівнем розвитку. Таким чином, метод проектів – це педагогічна технологія, що містить сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних методів та прийомів, творчих за суттю. Вміння користуватися методом проектів – показник високої кваліфікації педагога, прогресивної методики навчання і розвитку дітей.

Метод проектів виник на початку XX століття в Америці і був розроблений видатним американським філософом і педагогом Джоном Дьюї спочатку як метод проблем.

Термін «метод проектів» першим ввів Вільям Херд Кіппатрик (послідовник Дж. Дьюї) у 1918 році. Тоді був проголошений принцип «навчання через діяльність», «все із життя, все для життя».

У 1905 році в Росії під керівництвом російського педагога С. Шацького було організовано невелику групу працівників, які намагалися активно запроваджувати проектні методи у практику викладання.

Григорій Ващенко, доцент Українського Полтавського університету (сучасний ПДПУ), відносив метод проектів до активних методів навчання: «Цінність методу проектів у тім, що він привчає дітей до планової систематичної роботи...» [2].

На сучасному етапі є декілька пропозицій опису методу проекту для використання в дошкільних закладах:

- доктора психологічних наук, професора Тамари Піроженко – освітня технологія «Психолого-педагогічне проектування взаємодії дорослого і дитини», рекомендована до використання листом МОН МС України від 21.05.2012 № 1/9-388 в інструктивно-методичних рекомендаціях «Про організацію роботи в дошкільних навчальних закладах у 2012/13 навчальному році»

- доктора психологічних наук, професора Миколи Веракса у праці «Проектна діяльність дошкільників» [4];

- кандидата педагогічних наук Олени Євдокімової у праці «Технологія проектування в ДНЗ» та інші.

Науковці, які працюють над цією проблемою, єдині в думці: освітній процес будується не на логіці навчального предмета, а на логіці діяльності, тому зручно планувати проект за змістом діяльності.

У закладі дошкільної освіти проектна діяльність може бути різною за обсягом завдань, тривалістю, характером координації та контактів, формою проведення, виду діяльності.

Для чіткого уявлення вихователя про метод проектів, його впровадження в діяльність з дошкільниками необхідно розмежувати два типи проектів: проектна діяльність вихователя; методика, за якою вихователь організує проектну діяльність дітей [6].

Проект вихователя – організована діяльність, спрямована на розв'язання актуальної проблеми, що призводить до зміни на краще (рух до прогресу). Він здійснюється за усталеною системою проектної діяльності.

Структура проекту: постановка проблеми; визначення мети; фаза розробки – складання плану; фаза реалізації; фаза завершення – оцінка результатів, визначення перспектив розвитку.

За допомогою проектів учитель, вихователь може досягти успіху у розв'язанні багатьох проблем у професійній діяльності. Це може бути, наприклад: оновлення дидактичного забезпечення навчального осередку групи; організація виїзного пізнавально-розважального заходу; розробка і впровадження тематичних планів нового спрямування, ознайомлення з темою методом занурення тощо.

Проект дітей є складовою проекту вихователя, його змістом і метою одночасно. Проектування дитини передбачає співпрацю вихователя з дитиною у творчій діяльності з розв'язання нових для дитини проблем. Учений М. Подьяков (1996 р.) виділив два типи дитячої активності:

- 1) власну активність дитини, яка повністю визначається нею;
- 2) активність дитини, яка стимулюється дорослим.

Завдання вихователя – створити проблемну ситуацію, пробудити в дитини потребу у розв'язанні проблеми. Створити умови для знаходження способів її розв'язання в зоні найближчого розвитку дитини та створення кінцевого продукту у змістовній і насиченій взаємодії з дитиною.

Мета дитини – знайти відповіді, створити кінцевий продукт, поставити нові питання.

Після завершення дітьми проекту проект вихователя продовжується аналізом ефективності і недоліків, визначаються шляхи вдосконалення та реалізація нової проблеми.

Умови успішного здійснення проекту:

- урахування бажань і досвіду учасників проекту вихователя і дітей;
- наявність проблеми, інтригуючий початок, виділення протиріччя;
- співробітництво вихователя і дітей, зацікавленість вихователя дитячими проблемами, заняттями;

- свобода дітей у вираженні власної думки, виборі діяльності;
- наявність інформаційної та матеріальної бази;
- знання методики.

Проблемність, протиріччя забезпечують відкритість до нового, формують схильність до самонавчання і саморозвитку дитини.

Відомий російський психолог Д. Фельдштейн, вивчаючи особливості взаємостосунків світу дорослих і дітей, дійшов висновку, що нові форми співдіяльності, співтворчості дозволяють знаходити джерело не тільки емоційно-насичених переживань, але й розвитку (при збереженні індивідуальності кожного). Таким джерелом може стати творчий проект, суть якого – свобода його учасників у висловлюванні власної думки, виборі змісту і засобів розв'язання проблеми. Освітній простір, у якому вихователь ефективно застосовує проблемне навчання, є таким, що навчає дитину навчатися. Така діяльність стимулює внутрішній розвиток дитини.

Розглянемо етапи планування проектної діяльності дітей.

I-й етап. Підготовка до проекту. Постановка проблеми.

II-й етап. Обговорення проблеми, визначення мети, завдань, плану роботи, кінцевого продукту.

III-й етап. Робота над проектом за планом. Уточнення та корекція плану в ході реалізації задуму.

IV-й етап. Презентація продукту діяльності.

V-й етап. Аналіз діяльності над проектом та постановка нової проблеми.

Якщо аналізувати дитячу проектну діяльність, то вона має вікові розмежування. До 5-ти років проектну діяльність дитини ми можемо розглядати на наслідувально-виконавському рівні (За О. Євдокімовою). Відсутність необхідного життєвого досвіду не дозволяє їй повною мірою проявляти самостійність у виборі проблеми та способів її розв'язання. Тому активна роль належить дорослому. Уважне ставлення до потреб дітей, вивчення їх інтересів дозволяє без труднощів визначити проблему, «що замовляється» дітьми. Діти зі задоволенням виконують завдання, запропоновані вихователем. Інтерес до змісту проекту залежить від задоволення інтересів дитини; реалізації її потреб в активній діяльності, самовираженні; захопленості спільною діяльністю з дорослими. Перші спроби дітей самостійно розв'язати проблему необхідно помічати і заохочувати.

До кінця п'ятого року життя діти отримують певний соціальний досвід, що дозволяє їм перейти на новий, розвивальний рівень проектування, що і є справжньою проектною діяльністю дитини. У цьому віці продовжує розвиватися самостійність. Діти можуть

виділяти (приймати) проблему, уточнювати мету, спроможні вибрати необхідні ресурси для досягнення запланованого результату. На цьому етапі активність вихователя дещо знижується. Він не стільки генерує ідеї, скільки допомагає реалізації ідей вихованців. Дорослому важливо захопитися тим, що цікаво дітям, допомогти їм розширити цілі і завдання.

Проектна діяльність дітей має особливості, що відрізняють проект від продуктивної діяльності:

- необхідність аналізу можливостей розв'язання проблемної ситуації (дослідження кількох варіантів);
- наявність мотивів (реалізація сенсу – для чого?);
- адресний характер (для кого?) продукту проекту.

У літературі ми зустрічаємо алгоритм діяльності над проектом у 6 етапів, запропонований Т. Піроженко. Тамара Олександрівна звертає увагу, що такий поділ є умовним і орієнтується на основний вид діяльності дітей. Науковець ґрунтовно описує проект із психологічної сторони взаємодії дорослого і дитини. Розглянемо ці етапи і порівняємо їх із запропонованими на початку. В запропонованому на початку варіанті виділяємо етап планування діяльності над проектом разом із дітьми як важливий момент усвідомлення дітьми сенсу власної діяльності. Серед труднощів, що виникають перед вихователем у ході організації проектної діяльності, слід виокремити необхідність зберігати позицію консультанта. Недотримання вихователем позиції консультанта, помічника, породжує типові помилки: нав'язування проблем і питань дітям, одноосібне планування діяльності дітей, чим спотворюється пошуково-дослідницька природа проектної діяльності.

У процесі застосування проектної технології на практиці значно складніше виділити у діяльності над проектом інформаційний, репродуктивний, узагальнюючий етапи, оскільки вони повторюються і переплітаються в кожній діяльності дитини. А в проекті поєднується багато різних видів діяльності.

Виділимо позитивні моменти технології проектної діяльності з дітьми старшого дошкільного віку:

- зміна позиції вихователя – з носія готових знань він перетворюється на організатора пізнавальної, дослідницької діяльності своїх вихованців;
- змінюється психологічний клімат у групі;
- знання, набуті в ході реалізації проекту, стають надбанням особистого дитячого досвіду, тобто знання потрібні дітям і тому цікаві;

- діти набувають вміння міркувати: вчать ставити мету, добирати засоби для її досягнення, оцінювати наслідки;
- розвиток комунікативних навичок: уміння домовлятися, приймати чужу точку зору, вміння відгукуватися на ідеї, що висувуються іншими, співпрацювати, сприяти – інакше мета, до якої діти прагнуть, не буде досягнута;
- самоконтроль, свідомо дисциплінованість у групі. Таким чином, зв'язок соціального життя в групі з моральним вихованням і інтелектуальним розвитком забезпечує цілісність розвитку особистості дитини. У кінці проекту корисно провести самоаналіз.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Таким чином, аналізуючи метод проектів та проектну діяльність у закладі дошкільної освіти, можна дійти висновку, що такий підхід до організації діяльності дітей сприяє гармонійному розвитку особистості дитини через власний інтерес та співробітництво з вихователем, а також підвищує фахову майстерність самого вихователя. Вважаємо, що активне впровадження проектної діяльності у сучасних ЗДО буде перспективним найближчим часом, тому що є потребою суспільства.

Література

1. Богуш А. М. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). Київ : Спеціальний випуск журналу «Вихователь-методист дошкільного закладу», 2012. 64 с.
2. Ващенко Г. Загальні методи навчання: підручник для педагогів. Київ : Українська видавнича спілка, 1997. С. 331-353.
3. Вераска М. Організація проектної діяльності у дитячому садку: творчі проекти. Вихователь-методист дошкільного закладу, 2010. № 2. С. 31-36.
4. Веракса Н. Е. Проектная деятельность дошкольников. Пособие для педагогов дошкольных учреждений. Москва: Мозаика-Синтез, 2008. 112 с.
5. Горбуленко Л. В. Тематичні проекти для дітей старшого дошкільного віку. Полтава : ПОІППО – 2011. URL : <http://poippo.pl.ua/otmz/biblioteka/zbirnik3.pdf> (дата звернення: 02.04.2019).
6. Коршунова Т. Л. «Диференційований підхід до типів проектування». Харків : Основа, 2010. 203 с.



УДК 378.147

**Шабана С. Б., к. пед. н., доцент,
Верзун Ю. А., Вальчук В. Ю., магістранти**

ФОРМИ І МЕТОДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розкрито особливості професійної підготовки майбутніх учителів технологій в умовах сьогодення та сучасні гуманістичні пріоритети вищої педагогічної освіти, які вимагають розвитку суб'єктності майбутніх педагогів, їх самостійності, творчої активності. Визначено, що важливим завданням педагогічних навчальних закладів є професійна підготовка майбутніх учителів технологій до навчального й виховного процесу у майбутній професійній діяльності, а основою його професіоналізму є суб'єктність, мотивація і внутрішній контроль. Розкрито основні форми і методи підготовки майбутніх учителів технологій до педагогічної діяльності у позашкільних навчальних закладах.

Ключові слова: професійна підготовка, навчальний процес, компетентність, методи навчання, педагогічна діяльність.

The article describes the peculiarities of professional training of future technology teachers in the context of modern times and modern humanistic priorities of higher pedagogical education, which require the development of the subjectivity of future teachers, their independence, creative activity. It is determined that an important task of pedagogical educational institutions is the professional preparation of future technology teachers for the educational and educational process in the future professional activity, and the basis of his professionalism is subjectivity, motivation and internal control. The basic forms and methods of preparation of future technology teachers for pedagogical activity in out-of-school educational institutions are revealed.

Key words: vocational training, educational process, competence, teaching methods, pedagogical activity.

Постановка проблеми. Обговорення проблеми підготовки майбутніх учителів до педагогічної діяльності є ключовим питанням загальної і вищої педагогічної освіти.

У епоху інформатизації суспільства відбуваються значні зміни і у сфері освіти. На перше місце виходять не просто знання, а і вміння застосовувати ці знання для вирішення різноманітних життєвих професійних завдань. Якість освіти тепер пов'язують із поняттям конкурентоспроможності фахівця, його компетентністю, що, в першу чергу, передбачає уміння працювати з інформацією, приймати самостійно обґрунтовані рішення, оновлювати свої знання. Тому одним із важливих завдань вищої освіти стала підготовка майбутніх учителів, зокрема учителів технологій до педагогічної діяльності у позашкільних навчальних закладах [3, с. 125].

Аналіз наукових і методичних джерел із питань професійної підготовки педагогів позашкільної освіти засвідчує наявність широкого спектра досліджень її різних аспектів. Питання виховання підростаючого покоління в системі позашкільної освіти досліджували видатні вчені і педагоги П. П. Блонський, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський, С. Т. Шацький та ін.

Наукове обґрунтування теоретико-методичних основ позашкільної освіти, діяльності позашкільних навчальних закладів представлено в працях українських вчених О. В. Биковської, Т. І. Суценько, Г. П. Пустовіта, В. О. Рибалки, В. В. Вербицького та ін.

Мета статті – проаналізувати та розкрити форми і методи підготовки майбутніх учителів технологій до педагогічної діяльності у позашкільних навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження освітніх систем різних країн показують, що практично у всіх них переглядаються цілі загальної освіти, змінюються зміст, форми і методи, хоча в кожній країні ці процеси проходять за своїм сценарієм.

У нашій країні, незважаючи на складні соціально-економічні умови, система вищої освіти розвивається в напрямках підвищення її варіативності, інтегрованості освітніх програм та їх гуманітаризації.

Ефективність підготовки учителів технологій суттєво залежить від організаційних форм навчальної роботи. Основними формами організації навчального процесу у ЗВО є: лекції, практичні, семінарські, лабораторні заняття, спецкурси, спецсемінари, факультативи, педагогічна практика, консультації, колоквіуми, контрольні, курсові, дипломні та магістерські роботи. Особливе значення у набутті професійних умінь має педагогічна практика [1].

Як відомо, форма (від лат. forma) – це будь-яке зовнішнє вираження будь-якого змісту. Зміст і форма – це категорії, що відображають діалектну єдність суттєвих сторін у процесі їхнього функціонування і розвитку; сукупність елементів і процесів, притаманних певній системі; категорії, які не існують ізольовано [3, с. 98].

Поняття «форма» означає «спосіб організації і спосіб існування предмета, процесу, явища» (філософська енциклопедія).

Отже, формами організації навчального процесу є:

- навчальні заняття;
- самостійна робота;
- практична підготовка;
- контрольні заходи.

Зміст освіти для всіх типів навчальних закладів відображений у навчальних планах, програмах, підручниках і навчальних посібниках.

Під змістом освіти розуміють систему знань, вмінь та навичок, якими повинен оволодіти студент під час навчання у навчальному закладі.

А зміст професійної освіти – це обсяг та система загальнонаукових і спеціальних знань та навичок, оволодіння якими забезпечує розвиток здібностей студентів, набуття ними спеціальності і підготовку до трудової діяльності. На зміст освіти впливають тип навчального закладу, фаху; розвиток науки, техніки, економіки [5, с. 65].

Основною формою навчання є лекція. Слово «лекція» з латинської означає читання. У сучасній інтерпретації лекція – це логічне, послідовне викладання матеріалу, яке характеризується судженням, висновками, підсумками.

Це зумовлено тим, що лекція – надзвичайно ємне педагогічне явище, а лекційному викладанню притаманний цілий ряд переваг порівняно з іншими формами організації й методики навчальної роботи студентів. Розглянемо основні з них:

1. Лекція, на відміну від підручників, оперує значно більшими можливостями щодо врахування специфіки аудиторії, новітніх наукових досягнень.

2. Вона озброює студента не тільки знаннями, а й переконаннями, умінням давати критичну оцінку розглядаємому матеріалу.

3. На лекції враження від матеріалу, що вивчається, значно зростає завдяки живому слову, інтонації, міміці й жестам викладача, лектора.

4. Лекція відкриває можливості прямого контакту лектора зі слухачами, що значно посилює їхню увагу. До того ж залежно від

сприйняття аудиторією матеріалу, що подається, лектор може вносити необхідні корективи у свій виклад під час лекції.

5. Лекційне викладання дуже економне в часі: за дві академічні години висококваліфікованої лекції студент отримує інформацію, на яку під час самостійної роботи йому довелося б витратити набагато більше часу.

6. Лекція має особливе професійно-педагогічне значення для тих студентів, які готуються до педагогічної діяльності.

Лекція повинна не лише знайти студентів із найважливішими напрямками в розвитку даної науки, а й розкрити її зв'язок з іншими науками, із системою людських знань.

Лекції мусять дати систематичний виклад основних питань курсу, найбільш складних тем, що становлять фундамент науки, але зберігати при цьому вони мають логічну стрункість і послідовність курсу в цілому.

Лекції покликані розкривати методологічні основи даної науки, розкривати завдання і перспективи її розвитку, ознайомлювати слухачів з новітніми її досягненнями. Не випадково великий учений Д. І. Менделєєв говорив, що викладачі, як світочі науки, мусять стояти на висоті сучасних знань в своїй спеціальності [4].

Вузівська лекція мусить сприяти розвитку логічного мислення студентів із його різноманітними розумовими операціями – порівнянням, аналізом, синтезом, абстрагуванням, узагальненням, систематизацією тощо, спонукати їх до міркування, думання.

Лекція повинна визначити напрямки, зміст і характер інших форм навчальної роботи (семінарські заняття, лабораторні роботи, інші види самостійної роботи студентів). Обов'язкове поєднання лекції з іншими методами сприяє не лише кращому засвоєнню знань, а й перетворенню їх на переконання. Лекція повністю досягає своєї мети тільки за умови, що вона будується з урахуванням майбутньої спеціальності студентів.

Є підстави стверджувати, що лекційний курс тієї чи іншої навчальної дисципліни тільки тоді виконає свої навчально-виховні завдання, коли він відповідатиме важливим загальнодидактичним вимогам до його побудови. Зокрема такими вимогами до структури лекційного курсу є:

1. Виділення як обов'язкових вступної, тематичної, заключної, а також оглядових і установчих лекцій;

2. Запровадження добре продуманої системи взаємозв'язків викладача і студента на лекції;

3. Активізація пізнавальної діяльності студента на основі принципу проблемності.

Психологічними дослідженнями доведено, що людина краще запам'ятовує початковий і кінцевий ряд інформації. Викладач має будувати свою лекцію з урахуванням цих даних, а саме:

1. Особливо чітко викладати початок теми уроку;
2. На початку виступу намагатися привернути увагу аудиторії, швидко встановити контакт зі слухачем;
3. Чітко формулювати загальні висновки, увиразнювати фрагменти виступу;
4. Наприкінці нагадати студентам основні положення виступу, оскільки заключна частина лекції має бути композиційно завершеною;
5. Дотримуватися логічних пауз (логічна пауза є значущою паузою, яка дозволяє викладачу правильно розподіляти текст на смислові частини для доцільного їх розміщення в мовленнєвому тексті з урахуванням законів логіки та пам'яті).

Кожний викладач перед виступом проводить репетицію. Репетиція викладацького виступу є:

- одним із етапів до комунікативної діяльності;
- виявом поваги до аудиторії.

Під час виступу викладач фіксує час виступу, якість звучання тексту чи його фрагментів.

Це підтверджує думку про те, що на лекції викладач повинен застосовувати інтерактивні методи навчання, тобто намагатися робити все, щоб навчання було активним. Існує схема, розроблена Національним тренінговим центром (США, штат Меріленд) у 1980-х роках, яка дістала назву «Піраміда навчання».

Лекція – 5 % засвоєння.

Читання – 10 % засвоєння.

Відео/аудіо матеріали – 20 % засвоєння.

Демонстрація – 30 % засвоєння.

Дискусійні групи – 50 % засвоєння.

Практика через дію – 75 % засвоєння.

Навчання інших/застосування отриманих знань одразу – 90 % засвоєння.

Таким чином, ми бачимо, що, коли на лекції студент сприймає матеріал зорovo, на слух, коли його обговорює і навчає інших, засвоюваність матеріалу від цього зростає. І хочеться зазначити, що самостійно таких результатів студент не може досягти. І тому завдання лектора полягає в тому, щоб таким чином провести лекцію, щоб користь від неї була максимальна. А це залежить, у першу чергу, від якісної підготовки. Як відомо, метод – запозичення із західноєвропейських мов; нім. *methode*, англ. *method* через фр.

methode («прийом, спосіб, метод», яке зводиться до грецького «шлях дослідження, метод»).

Грецьке слово «метод» означає шлях, спосіб пізнавальної, практичної діяльності людей. Тобто «метод» означає спосіб або шлях, яким досягається певний результат. Отже, метод – це шлях, спосіб досягнення передбаченої мети.

Під методами навчання розуміють способи роботи учителя і учнів, за допомогою яких досягається оволодіння знаннями, уміннями і навичками, формується світогляд учнів, розвиваються їхні здібності.

Метод навчання – це спосіб, який дає позитивні наслідки у засвоєнні знань студентами. Тобто, методи навчання – це засоби взаємопов'язаної діяльності викладача і студента, спрямованої на вирішення завдань навчання, виховання і розвитку.

Щоб краще охарактеризувати методи навчання, їх можна класифікувати за різними ознаками. Нижче ми наводимо деякі класифікації методів навчання.

Класифікація методів навчання за видами пізнавальної діяльності учнів (за Ю. К. Бабанським) [2, с. 57-61]:

1) Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності поділяються на:

I. словесні (включають: бесіду, розповідь, пояснення і т. д.);

II. наочні (включають: спостереження, ілюстрацію, демонстранта, екскурсію);

III. практичні (включають: вправи, лабораторні роботи, практичні роботи, виконання виробів за ескізом чи зразком);

IV. проблемно-пошукові (включають: висунення проблеми перед студентами, створення проблемної ситуації, розв'язання заданої проблеми, вибір оптимального шляху розв'язання проблем);

V. індуктивно-дедуктивні базуються на думці студента, його вмінні робити висновки та узагальнення (включають: сприйняття матеріалу, порівняння, узагальнення, оцінку фактів, явищ, дій, встановлення причинно-наслідкових зв'язків).

2) Методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності:

- навчальні дискусії;
- пізнавальні ігри;
- емоційний вплив педагога;
- заохочення навчальної діяльності студентів;
- покарання (тактовне і необразливе для студента в різних

випадках).

3) Методи контролю та самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності:

- опитування;
- письмові роботи;
- тестування;
- контрольні лабораторні роботи;
- контрольні практичні роботи;
- самоконтроль.

Класифікація методів навчання за джерелом знань:

- лекція - спостереження - вправи
- пояснення - ілюстрація - лабораторні роботи
- розповідь - демонстрація - практичні роботи
- бесіда - графічні роботи
- інструктаж - експеримент
- виробнича (педагогічна) практика [2, с. 57].

На нашу думку, доцільною є наступна класифікація методів навчання:

1. Методи усного викладання знань учителем і активізація пізнавальної діяльності учнів (лекція, ілюстрації, демонстрації).

2. Методи закріплення матеріалу, що вивчається (бесіда, робота над підручниками).

3. Методи самостійної роботи учнів по осмисленню та засвоєнню нового матеріалу (робота над підручником, лабораторні роботи).

4. Методи учбової роботи по застосуванню знань на практиці і виробленню умінь та навичок (письмові і практичні вправи, лабораторні заняття).

5. Методи перевірки і оцінки знань, умінь і навичок студентів (спостереження, усне опитування індивідуальне і фронтальне, виставлення поточного балу, модульний контроль).

Більш детально обґрунтуємо організаційні форми і методи підготовки

майбутніх учителів технологій до педагогічної діяльності у позашкільних навчальних закладах. Педагогічна практика посідає важливе місце у процесі формування особистості педагога. Педагогічна практика може розглядатися як головна ланка співробітництва факультету і позашкільного закладу по орієнтації студентів на постійне підвищення своєї кваліфікації [6, с. 37].

У процесі педагогічної практики студенти насамперед адаптуються до діяльності позашкільного працівника або викладача

педагогічного училища, знаходять своє місце у взаємодії дитячого і педагогічного колективу, усвідомлюють й оцінюють правильність професійного вибору, наявність у себе необхідних якостей для педагогічної діяльності. Це початок формування професійної майстерності. Студенти оволодівають прикладними професійно-педагогічними знаннями, що сприяє успішному засвоєнню теоретичних курсів, у них формуються уміння планувати свою роботу, розподіляти доручення, добирати необхідний матеріал й втілювати його у конкретні справи, оцінювати хід і результати роботи, ставлення до неї вихованців, порівнювати свою роботу з роботою колег [7, с. 187].

Метою педагогічної практики є проходження всього процесу набуття кваліфікації від рядового робітника до педагога, розвиток у майбутніх викладачів інтересу до педагогічної і наукової діяльності. У ході цієї практики відпрацьовується вивчення досвіду учителів і контактування з учнями.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, система підвищення якості підготовки учителів технологій це наукова категорія і результат засвоєння майбутнім фахівцем системи професійно-педагогічних, техніко-технологічних, організаційно-економічних і методичних знань, формування дидактичних умінь та навичок, розвитку важливих професійно значущих якостей особистості учителя.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у можливості удосконалення та поглиблення професійної освіти майбутніх учителів у процесі педагогічної роботи у вищому навчальному закладі та розроблення навчально-методичних рекомендацій фахової підготовки.

Література

1. Белан Т. Професійне становлення майбутнього учителя трудового навчання. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2011. № 5. С. 44-46.
2. Бабанский Ю. К. Методи навчання в сучасній загальноосвітній школі. Київ : Освіта, 1985. 208 с.
3. Корець М.С. Науково-технічна підготовка учителів для освітньої галузі «Технології» : монографія. Київ : НПУ, 2002. 258 с.
4. Малахін А. Методична підготовка учителя технологій: історико-педагогічний аспект. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2011. № 9. С. 44-47.
5. Оршанський Л. Педагогічні технології підготовки учителя трудового навчання до викладання декоративно-ужиткового

мистецтва в школі. *Наукові записки Тернопільського державного пед ун-ту ім. Володимира Гнатюка*. Серія : Педагогіка. Тернопіль, 2004. № 3. С. 64-68.

6. Пригодій А.В. Підготовка майбутніх учителів технологій до роботи в позашкільних навчальних закладах освіти. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету*. Чернігів, 2008. Вип. 53. С. 36-40.

7. Шереметьєва С.Г. Підготовка майбутніх учителів технологій до педагогічної діяльності у позашкільних навчальних закладах. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова* : зб. наук. пр. / за ред. проф. О. В. Биковської. Вип. 24. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. С. 186-189.



УДК 004 (075.8)

Лахманюк А. В., Панчук І. М., *магістранти*

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті виокремлено найбільш перспективні напрямки упровадження в процес навчання майбутніх учителів технологій засобів інформаційно-комунікаційних технологій та визначення можливостей їх ефективного використання в навчально-виховному процесі. Описано основні категорії на базі яких організовується система навчання. Наведено класифікацію засобів інформаційно-комунікаційних технологій. Розглянуто окремі види використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, інформаційні технології, технології навчання, засоби ІКТ, мультимедіа.

In the article the most promising directions of introduction of technologies of the means of information and communication

technologies in the process of training of future teachers of the technology and identification of possibilities of their effective use in the educational process are highlighted. The main categories on the basis of which the training system is organized are described. The classification of information and communication technologies is given. Some types of use of information and communication technologies are considered.

Key words: *information and communication technologies, information technologies, training technologies, ICT tools, multimedia.*

Постановка проблеми. Один із найважливіших напрямків інформатизації суспільства – інформатизація освіти – пропонує широке використання засобів інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ) у процесі навчання і виховання, в керівництві навчально-виховним процесом, автоматизації інформаційно-методичного забезпечення закладів освіти.

Тому в умовах суспільства, що інтенсивно входить в інформаційну епоху, ефективне використання інформаційних технологій в освіті є не лише вимогою часу, а й логічним проникненням інформаційних технологій у педагогічний процес. У зв'язку з цим використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій навчання варто розглядати як найважливішу складову фундаментальної підготовки кваліфікованого фахівця з технологічної освіти.

Теоретичні та практичні аспекти впровадження інноваційних технологій в навчально-виховний процес розглядали в своїх дослідженнях О. Коберник, М. Корець, Р. Гуревич, В. Стешенко, І. Цідило та інші. Серед зарубіжних педагогів слід відзначити вклад Ф. Жерара, Б. Хантера, Б. Холмберга та інших.

Водночас аналіз науково-педагогічних джерел і проведене дослідження стану вивчення проблеми використання інформаційно-телекомунікаційних технологій у підготовці фахівців у галузі технологічної освіти в навчально-виховному процесі свідчать про те, що вона розроблена недостатньо.

З огляду на актуальність та важливість обраної проблематики *метою даної статті* є виокремлення найбільш перспективних напрямів упровадження в навчально-виховний процес навчання майбутніх учителів технологій засобів інформаційно-комунікаційних технологій та визначення можливостей їх ефективного використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національна доктрина розвитку освіти передбачає активне впровадження ІКТ, які б забезпечували подальше вдосконалення навчально-виховного

процесу, доступність та ефективність освіти. Пріоритетним засобом для впровадження ІКТ виступає персональний комп'ютер. За своїми функціональними можливостями він уже сьогодні може стати практично ідеальним засобом навчання й підвищення пізнавальної активності школярів на уроках будь-якого типу. Дослідники відзначають необхідність «комп'ютерної підтримки підручника як засобу посилення функціональності змісту й забезпечення мотивації навчання» [3, с. 28].

Саме тому використання ІКТ:

- робить можливим самостійне здобування необхідних знань, уміле застосовування їх на практиці для розв'язання нагальних проблем;
- забезпечує цілеспрямоване й системне засвоєння учнями навчального матеріалу;
- створює умови для розвитку пізнавальних інтересів, творчої особистості дитини;
- сприяє інтелектуальному вдосконаленню учнів, розвитку дослідницьких умінь і навичок шляхом експерименту, систематизації та конкретизації;
- сприяє формуванню здатності критично мислити, бачити труднощі й шукати шляхи їх подолання.

У ході досліджень учені виявили, що серед перших розробок комп'ютерно-орієнтованих засобів навчання повинна бути створена така система освіти, яка б мала забезпечувати всі етапи навчання й управління пізнавальним процесом самим учнем, без участі або з мінімальним втручанням учителя у хід роботи, а інші, незважаючи на досить велику популярність електронних посібників в освітньому процесі, наголошували, що комп'ютери повинні переважно допомагати вчителю в рамках традиційних методик навчання, а не «революціонізувати» цей процес. Тому ефективність навчального процесу має підвищуватися шляхом застосування нових інформаційних технологій на таких етапах навчання, які є недостатньо ефективними у їх традиційній організації, або у випадках, коли навчання з використанням традиційних форм, методів та засобів виявляється не зовсім ефективним.

Комп'ютерні технології створюють нові можливості для розвитку в людей почуття гармонії у сприйманні кольорової гами, вихованні належного художнього смаку [2].

Сьогодні ІКТ стали невід'ємною складовою сучасного світу, вони визначають подальший економічний та суспільний розвиток людства. У цих умовах революційних змін потребує і система навчання. Нині якісне викладання трудового навчання не може здійснюватися без

використання засобів і можливостей, які надають комп'ютерні технології та Інтернет.

Вони дають змогу вчителю краще подати матеріал, зробити його більш цікавим, швидко перевірити знання учнів та підвищити їхній інтерес до навчання. Учитель має можливість отримувати найсучаснішу інформацію, активно спілкуватися з колегами, учнями та батьками. Завдяки цьому підвищується авторитет вчителя, він дійсно може бути носієм культури, знань, усього передового.

Аналіз сучасної педагогічної літератури свідчить, що проблема використання мультимедіа як засобу організації навчально-пізнавальної діяльності розглянута недостатньо. Залишається відкритим питання організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, виходячи з того, що частина навчальних функцій передається технічному пристрою. На думку багатьох учених, сучасні педагогічні теорії не можуть бути використані як методологічна основа комп'ютеризації навчання.

Теоретичний аналіз проблеми дозволяє стверджувати, що навчальна діяльність, як різновид діяльності людини, має на меті розвиток мислення учня, передачу йому всього соціально-історичного досвіду людства, виховання ефективного, компетентного члена суспільства [1, с. 25].

Проведені дослідження свідчать, що, на думку більшості педагогів використання мультимедійних та інших засобів навчання сприяє підвищенню ефективності навчання. Тому у науковій літературі цій проблемі приділяється значна увага, розроблені як загально дидактичні, так і методичні шляхи та умови використання мультимедійних засобів навчання.

Засоби мультимедіа виступають як принципово нові засоби навчання з широкими дидактичними можливостями в організації процесу навчання. Вони значно покращують можливості подання навчальної інформації; підсилюють мотивацію навчання, пізнавальну активність та самостійність учнів; розширюють варіативність навчальних задач; дозволяють якісно змінити процедуру контролю навчальних досягнень учнів, забезпечуючи при цьому гнучкість управління навчальним процесом.

Упровадження ІКТ у навчальний процес істотно змінює характер взаємодії між учителем і учнем, орієнтуючи останнього на активне засвоєння знань за допомогою інформаційно-комунікативних технологій. Діяльність педагога в цих умовах спрямована не на відтворення інформації, а на надання допомоги, підтримки, супроводу школяра в навчальному процесі.

Психолого-педагогічні і методичні основи проблеми використання комп'ютера як засобу навчання та перспективи використання інформаційних технологій для інтенсифікації навчального процесу розкриті в дослідженнях таких вчених: В.Беспалько, В.Болтянський, Б.Гершунський, Р. Гуревич, М. Жалдак, М. Кадемія, В. Монахов, Ю. Рамський, В. Розумовський, Н. Тализіна, І. Яглом та ін.

Завдання вчителя – допомогти учням одержати максимальну віддачу від навчання, стежити за ходом навчання, консультувати школярів, підтримувати їхню зацікавленість у навчанні впродовж усього вивчення предмету.

Приймаючи рішення про використання засобів ІКТ, учитель має бути готовий до розробки власних дидактичних і методичних матеріалів і підготувати учнів до навчання з використанням ІКТ.



Рис.1 Схема навчальної взаємодії з включенням засобу навчання

Засіб навчання – це матеріальний або ідеальний об'єкт, який «розміщено» між учителем та учнем, і використовується для засвоєння знань, формування досвіду пізнавальної та практичної діяльності. Засіб навчання суттєво впливає на якість знань учнів, їх розумовий розвиток та професійне становлення [5, с. 30].

У сучасній школі широко використовуються такі дидактичні засоби навчання:

- 1) об'єкти навколишнього середовища, взяті в натуральному вигляді або препаровані для навчальних завдань (живі і засушені рослини, тварини, машини та їх частини);
- 2) діючі моделі (машин, механізмів, апаратів, споруд та ін.);
- 3) макети і муляжі (рослин і їх плодів, технічних установок і споруд, організмів і окремих органів та ін.);
- 4) прилади та засоби для демонстраційних експериментів;
- 5) графічні засоби;
- 6) технічні засоби навчання;
- 7) підручники і навчальні посібники;
- 8) прилади для контролю знань і умінь учнів;
- 9) комп'ютери.

Цей перелік засобів навчання не є вичерпаним, але він містить найбільш вживані з них.

Об'єкти, які виконують функцію засобів навчання, можна класифікувати за різними ознаками: за їх властивостями, суб'єктами діяльності, впливом на якість знань і розвиток здібностей, їх ефективністю в навчальному процесі (щодо зменшення кількості помилок при розв'язуванні задач).

За суб'єктом діяльності засоби навчання можна умовно розділити на засоби викладання і засоби навчання. Так, обладнання демонстраційного експерименту належить до засобів викладання, а обладнання лабораторного практикуму – до засобів навчання. Засобами викладання користується переважно вчитель для пояснення та закріплення навчального матеріалу, а засобами навчання – учні для його засвоєння. Разом із тим, частина засобів навчання може бути і тим, і іншим, залежно від етапу навчання.

Засоби викладання (методичні матеріали) мають суттєве значення для реалізації інформаційної та управлінської функцій учителя. Вони допомагають збуджувати та підтримувати пізнавальні інтереси учнів, покращувати надійність навчального матеріалу, зробити його більш доступним, забезпечувати більш точну інформацію про явище, що вивчається, інтенсифікувати самостійну роботу учня та її темп. Їх можна розділити на засоби пояснювання нового матеріалу, засоби закріплення і повторення, та засоби контролю.

Демонстраційні предмети та малюнки на дошці повинні бути добре видимі з останніх місць. Якщо об'єкти менших розмірів, то необхідно організувати їх тіньову проекцію, оптичне збільшення зображення, використати дидактичний матеріал або пересадити учнів на час демонстрації за перші столи. У розгорнутих схемах розміри зображення деталей повинні визначатися закономірностями зорового сприйняття, а не їх фактичними розмірами, необхідно розкривати істинні розміри предмету та його зображення на схемі

Аналіз педагогічної літератури (Л. Виготський, П. Гальперін, Н. Мойсеюк, Л. Соловійова, С. Сисоєва та ін.) показали, що інтенсивність розумового розвитку залежить від того, чи даються засоби навчання в готовому вигляді, чи конструюються учнями на уроці разом з учителем. Виготовлення засобів навчання сприяє забезпеченню розвиваючого ефекту та більш високої якості знань учнів, ніж їх використання за шаблоном. Це пояснюється тим, що розробка нових засобів навчання, як і вдосконалення освоєних, передбачає зміну пізнавальних завдань та інструкцій, використання нових видів тренувальних вправ. Не абсолютна кількість завдань, а

їх різноманітність є однією з дидактичних основ підвищення якості знань учнів, розширення їх світогляду та здібностей [6].

За сукупністю об'єктів засоби навчання поділяються на матеріальні та ідеальні.

До матеріальних засобів навчання належать: підручники і навчальні посібники; таблиці, моделі, макети та інші засоби наочності; навчально-технічні засоби; навчально-лабораторне обладнання, інші матеріально-технічні умови навчання.

Дидактичний матеріал – особливий тип наочного навчального посібника, переважно карти, таблиці, набори карток з текстом, цифрами або малюнками, реактиви, рослини тощо, які роздаються учням для самостійної роботи в класі і вдома або демонструються вчителем перед усім класом [4].

Методичний матеріал – нормативні й організаційні документи, на які спираються вчителі під час навчального процесу з метою пояснення навчального матеріалу [4].

З'ясуємо основні вимоги, які висуваються до дидактичних і методичних матеріалів. Дидактичний і методичний матеріал має бути простий за своїм змістом і технічним оформленням, може бути виготовлений учнями. Він мобільний і легко пристосовується до виконання різних дидактичних завдань [5, с. 45].

Зрозуміло, що дидактичні і методичні матеріали мають розроблятися з урахуванням основних дидактичних принципів а саме:

- принципу доступності (дидактичні й методичні матеріали підбираються вчителем згідно досягнутого рівня учнів);
- принципу самостійної діяльності (робота з дидактичними матеріалами здійснюється самостійно);
- принципу індивідуальної спрямованості (робота з дидактичними матеріалами здійснюється в індивідуальному темпі, складність і вид матеріалів може підбиратися також індивідуально);
- принципів наочності і моделювання (оскільки наочно-образні компоненти мислення грають виключно важливу роль у житті людини, використання їх у навчанні виявляється надзвичайно ефективним);
- принципу міцності (пам'ять людини має вибірковий характер: чим важливіше, цікавіше і різноманітніше матеріал, тим міцніше він закріплюється і довше зберігається, тому практичне використання одержаних знань і вмінь, що є ефективним засобом їх засвоєння, в умовах ігрового комп'ютерного середовища сприяє їх кращому закріпленню);

- принципу проблемності (в ході роботи учень повинен розв'язати конкретну дидактичну проблему, використовуючи для цього свої знання, вміння й навички; знаходячись у ситуації, відмінній від ситуації на уроці, в нових практичних умовах він здійснює самостійну пошукову діяльність, активно розвиваючи при цьому свою інтелектуальну, мотиваційну, волюву, емоційну й інші сфери) [5, с. 24].

Аналіз літератури з питання дослідження засвідчує, що метою використання інформаційно-комунікативних технологій можна виділити:

- дидактичні тексти для навчання учнів роботі з різними джерелами інформації (підручником, картами, довідниками, словниками, електронними ресурсами тощо);

- узагальнені плани деяких видів пізнавальної діяльності: вивчення наукових фактів, підготовки і проведення експерименту, вивчення фізичного приладу, проведення науково-технічного дослідження, аналізу таблиць тощо;

- завдання з формування вмінь порівнювати, аналізувати, доводити, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, узагальнювати;

- завдання різного рівня складності: репродуктивного, перетворюючого, творчого тощо;

- завдання з проблемними питаннями;

- завдання на розвиток уяви і творчості;

- інструктивні картки, що відображають логічну схему вивчення нового матеріалу і необхідні способи навчальної діяльності;

- картки-консультації, матеріали з пояснюючими малюнками, планом виконання завдань, з вказівкою типу завдань та ін.;

- інструкції до лабораторних робіт і фронтальних дослідів;

- тести з можливістю контролю й самоконтролю тощо [3, с. 67].

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Отже, початково-виховний процес передбачає поступове впровадження інформаційних технологій з урахуванням існуючої матеріальної бази, кадрового складу та кваліфікації викладачів, а також програмного і дидактичного оснащення навчального процесу.

Застосування ІКТ для професійної підготовки майбутніх фахівців дозволяє підвищити якість навчання, розвинути творчі здібності студентів, а також навчити їх самостійно мислити й працювати з навчальним матеріалом, що сприяє їх безперервному вдосконаленню впродовж усього життя. Студент перестає бути пасивним слухачем і залучається до активної пізнавальної діяльності, а педагог стає координатором навчального процесу.

Перспективами подальших досліджень можуть бути пошуки оптимальних технологій поєднання традиційних та сучасних методів і засобів навчально-виховного процесу, дидактичний відбір програмного забезпечення. Вважаємо, що важливою умовою ефективного використання можливостей інформаційно-комунікаційних технологій є їх ретельний відбір, аналіз і доцільне використання з урахуванням вікових і психофізичних особливостей учнів.

Література

1. Бех І. Д. Сучасні методологічні напрями виховання особистості. *Кримські педагогічні читання : матер. Міжнар.наук.конф. 12-17 вересня 2001 року*. Харків : НТУ «ХПІ», 2001. С. 24-30.
2. Гуревич Р. С. Впровадження нових інформаційних технологій у навчально-виховний процес. *Професійно-технічна освіта*. 1999. № 1. С. 30-33.
3. Гуревич Р. С. Інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі : посібник для педагогічних працівників; студентів педагогічних вищих навчальних закладів. Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2002. 116 с.
4. Дусанюк Н. В. Використання засобів мультимедіа на уроках трудового навчання. *Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень: зб. наук. пр.* Вип. 1 / редкол. : Р. С. Гуревич (голова) [та ін.]; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця: ТОВ «Фірма «Планер», 2012. С. 73-75.
5. Коберник О. М. Проектування навчально-виховного процесу в школі. Київ : Хрещатик, 1996. 153 с
6. Цідило І. Роль комп'ютерних технологій у формуванні навичок конструювання виробів на уроках «Технологій». *Труд. підгот. в закл. освіти*. 2004. № 3. С. 37-39.



УДК 372.853

Журавський А., магістрент

ТЕХНОЛОГІЯ СТВОРЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПІДРУЧНИКІВ

У статті розглянуто значення використання електронного підручника у освітньому процесі. Розкрито компоненти, етапи, основні вимоги до електронних підручників. Також звернено увагу на особливості створення електронного підручника з трудового навчання та технологій і описано мультимедійні засоби, що покращують ефективність навчання.

Ключові слова: електронний підручник, комп'ютер, інтернет-ресурси, засоби навчання, мультимедіа.

The article deals with the importance of using an electronic textbook in the educational process. Components, stages, basic requirements for electronic textbooks are disclosed. Attention is also drawn to the features of creating an e-textbook on work-based learning and technology and describes multimedia tools that improve learning effectiveness.

Keywords: e-textbook, computer, online resources, training tools, multimedia.

Постановка проблеми. Сьогодні, використовуючи всюдисущий Інтернет та безпроблемний доступ до всіх інтернет-ресурсів, слід задуматися про те, як підготувати учнів до життя в цифровому світі.

Усі заходи, спрямовані на зміну підходу вчителя до викладання, повинні розпочинатися з надання інформації про зміни, що відбуваються у повсякденній методиці викладання.

Проблема використання технологій, додатків та використання будь-яких електронних пристроїв для навчання (телефон, планшет, комп'ютер), вимагає розробки електронних засобів навчання.

Незважаючи на те, що електронні підручники існують майже десятиліття, вони набрали темпи та були повністю інтегровані у сучасну систему освіти лише останні декілька років. І це видно з того, що сьогодні існує чимало програмних засобів для створення цифрових підручників.

Питання, пов'язані із створенням та використанням електронних засобів навчання, зокрема електронних підручників, досліджувались такими науковцями: В.Ю. Биков, А.Ф. Верлань, Є.Ф. Вінниченко, В.П. Горох, А.М. Гуржій, Ю.О. Дорошенко, М.І. Жалдак, І.С. Іваськів, О.В. Кохан, В.В. Лапінський, С.О. Лещук, Н.В. Морзе, К.О. Осенков, В.Г. Редько, В.Д. Руденко, А.І. Терещук, О.Б. Тищенко, та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Звичайним явищем стали електронні підручники, в яких навчальний матеріал знаходиться в електронному вигляді. Однак універсальної технології створення електронних підручників ще немає, тому кожен розробник використовує свою технологію. Як зазначається в [1], електронні підручники можна поділити на 2 типи: підручники з підтримкою LMS (Learning Management System – система керування навчанням) і без такої взаємодії. LMS виконують ряд функцій: функцію планування освітнього процесу, поширення навчального матеріалу для учнів, функцію контролю (тестування) і комунікаційну функцію, яка здійснює зв'язок між учителем та учнями. Зворотній зв'язок є особливістю підручників, які взаємодіють з LMS, на відміну від тих, які не взаємодіють. Завдяки LMS кожен викладач може стати автором свого електронного підручника, до якого будуть мати доступ учні. Взаємодія LMS з навчальними матеріалами дає можливість вчителю керувати навчанням, слідкувати за роботою учнів, аналізувати результати навчання. Якщо розробляється підручник з підтримкою LMS, то необхідно передбачити, які параметри будуть передаватися в базу даних системи LMS для подальшого аналізу вчителем (оцінки, затрачений час на виконання читання тексту, виконання завдання тощо). Таким чином, сучасному вчителю необхідна ґрунтовна підготовка в галузі сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій, знання про структуру і формати даних та стандарти для створення навчальних матеріалів в електронному вигляді. Однак постає питання не тільки щодо підготовки вчителів до використання комп'ютерних технологій, але й про розробку і створення ними змістової частини такого базового навчального матеріалу як електронний підручник. Навчального ж посібника по створенню електронного підручника ще немає. При створенні електронних підручників слід враховувати особливості його призначення (для гуманітарних, технічних дисциплін), що важливо для підготовки і подачі матеріалу. Однак всі електронні підручники мають також спільні вимоги.

Електронний підручник складається з ряду компонентів:

1. *Теоретичний матеріал* – на основі текстів лекцій створюється скорочений варіант, а також більш детальний, поглиблений варіант.

2. *Ілюстрації, відео і аудіо-матеріали* дають можливість значно збільшити інформативність і наочність навчального матеріалу завдяки можливостям комп'ютера.

3. *Програмні засоби* забезпечують можливість проводити швидкий повнотекстовий пошук, створювати електронні закладки тощо.

4. *Засоби контролю* – це контрольні запитання, вправи, тести для самоконтролю, поточного та підсумкового контролювання результатів засвоєння матеріалу.

5. *Глосарій* – призначений для зберігання й перегляду визначень термінів та ключових понять, що використовуються в навчальній дисципліні. При перегляді учень може швидко відтворювати в пам'яті основні поняття й ключові абстракції, що використовуються в навчальній дисципліні, уточнювати зміст термінів.

6. *Бібліографія* – список літератури з навчального предмету.

Логічно при створенні електронного підручника виділити два етапи.

Попередній етап. На цьому етапі переважно вручну здійснюється підготовка необхідних навчальних і методичних матеріалів, підготовка ескізів, ілюстрацій для підручника. Навчальний матеріал, як правило, розділяють на 2 частини – основну і контрольно-довідкову [2; 3].

До *основної частини* належать:

- навчальна програма (мета, завдання, зміст і тематичний план);
 - навчальні тексти;
 - ілюстративні матеріали (сценарії для мультимедійних додатків);
 - список рекомендованої основної й додаткової літератури;
 - словник термінів понять (глосарій) по темах і до всього курсу;
 - глосарій, пов'язаний гіперпосиланнями з основним текстом;
 - хрестоматійні і додаткові матеріали;
 - методичні рекомендації з вивчення курсу і організації самостійної роботи;
 - інструкція користувача по роботі з комп'ютерною програмою.
- Контрольно-довідкова частина включає:
- питання для самоконтролю й самоперевірки по кожній темі, главі, розділу й до всього курсу;
 - тренінгові завдання й питання для комп'ютерного навчального тренінгу по кожній темі-главі, розділу й до всього курсу;
 - тестові завдання й питання для контролю рівня знань до кожної теми, глави, розділу й до всього курсу;
 - зразковий перелік екзаменаційних питань за всім курсом;

- блок заходів і рекомендацій для проведення моніторингу процесу навчання;

- хронологічний показник, показник імен, перелік скорочень;
- інтернет-ресурси (електронні бібліотеки, освітні сайти й ін.);
- перелік матеріалів (раніше розроблені мультимедійні матеріали, енциклопедії, словники, моделі, колекції шаблонів, слайдів і ін.).

Комп'ютерний етап. На цьому етапі здійснюється представлення підготовлених навчальних матеріалів в електронному вигляді з дотриманням стандартів [4], які регламентують взаємодію LMS з навчальним матеріалом, а також визначають структуру та програмні середовища для створення навчальних матеріалів як для мережі Інтернет (при дистанційному навчанні), так і для WEB-версії, коли з доступом до Інтернету можуть бути обмеження чи ускладнення.

Комп'ютерний етап передбачає:

- вибір основних змістових джерел у друкованому й електронному вигляді, які найбільш повно відповідають стандартній програмі, містять приклади і завдання, лаконічні й зручні для створення текстів гіперпосилань;

- розробку змісту й переліку понять (розробляється зміст, проводиться розбивка матеріалу на модулі, мінімальні за обсягом, але завершені за змістом, а також складається перелік понять, необхідних й достатніх для оволодіння предметом);

- переробку текстів модулів, створення системи контекстних довідок (видаляються тексти, що не ввійшли в переліки, і пишуться ті, яких немає в джерелах; визначаються зв'язки між модулями й інші гіпертекстові зв'язки);

- реалізацію тексту з гіперпосиланнями в електронній формі;

- розробку комп'ютерної підтримки;

- відбір навчального матеріалу для мультимедійного втілення (змінюються способи пояснення окремих понять і тверджень, відбираються тексти для доповнення мультимедійними матеріалами);

- візуалізацію навчального матеріалу: розробляються сценарії візуалізації модулів для досягнення найбільшої наочності, максимального розвантаження екрана від текстової інформації й використання емоційної пам'яті учня для полегшення розуміння й запам'ятовування (причому активного, а не пасивного) найбільш істотних понять досліджуваного матеріалу з використанням малюнків, графіків, анімацій;

- розробку звукового супроводу – розробляються тексти звукового супроводу окремих модулів з метою розвантаження

екрана від текстової інформації й використання слухової пам'яті учня для полегшення розуміння й запам'ятовування досліджуваного матеріалу (для підручників з вивчення іноземних мов звуковий супровід часто є основним елементом);

– реалізацію звукового супроводу на комп'ютері.

До електронних підручників також ставиться ряд вимог:

1. *Мобільність*. Електронні підручники повинні бути виконані у форматах, що дають можливість компонувати їх у єдині електронні комплекси, розширювати й доповнювати новими розділами й темами.

2. *Інтерактивність* – означає, що в процесі навчання повинна відбуватись взаємодія учня з підручником, що забезпечує інтерактивний діалог і зворотний зв'язок. Важливою складовою частиною організації діалогу є реакція електронного підручника на дії користувача. Цей зворотній зв'язок дає можливість здійснювати контроль і коректувати дії того, хто навчається, видавати рекомендації для подальшої роботи, здійснювати доступ до довідкової інформації.

3. *Підказка* – повинна бути на ілюстраціях, що відображають складні моделі або пристрої. Підказка з'являється або зникає синхронно з рухом курсору по окремих елементах ілюстрації.

4. *Відеоінформація, анімаційні ефекти* – супроводжують тексти, які важко зрозуміти у звичайному викладі.

Сюди відносяться відеокліпи, які дають можливість змінювати масштаб часу й демонструвати явища в прискореній, уповільненій або вибірковій зйомці, а також інтерактивні демонстрації процесів, операцій, що відбуваються у взаємодії із учнем.

5. *Наявність аудіоінформації* – у багатьох випадках є дуже ефективною, а часом незамінною змістовною частиною підручника.

6. *Вимоги до тексту електронного підручника*. У порівнянні із звичайним підручником, електронний варіант має як переваги, так і недоліки. До основного недоліку електронного підручника можна віднести незручність читання підручника на екрані комп'ютера. Однак цей недолік загалом легко усувається. Для цього необхідно, щоб електронний підручник мав також друкований аналог, причому електронний і друкований варіанти повинні бути ідентичними. У такому випадку розкриваються усі переваги електронного варіанту підручника, які полягають у можливостях розширення підручника через систему гіперпосилань, зазначених у тексті підручника. Звідси випливає, що текст підручника повинен бути максимально лаконічним, добре структурованим і зрозумілим для учня. Звичайно, що таку роботу може виконати тільки досвідчений вчитель, який

добре володіє предметом і методикою викладання. Поглиблення і розширення знань за допомогою електронного підручника здійснюється за допомогою гіперпосилань. Можливість додаткових пояснень зазначається як в друкованому тексті, так і в електронному варіанті підручника. Через гіперпосилання подається також повторення матеріалу і довідкова інформація.

Для проведення інтерактивного діалогу у відповідних місцях текст забезпечується контрольними питаннями, які вимагають відповідних дій учня. Учень може ознайомитися з оцінкою своїх відповідей і при невдалих відповідях за бажанням має можливість отримувати підказки. У такому випадку реалізується не тільки контрольна, але й активна навчальна функція контролю.

Для створення електронного підручника з трудового навчання та технологій потрібно дотримуватись не лише загальних вимог, а й – специфічних. Вони впливають з того, що описання технологічних процесів, принципів роботи верстатів, прийомів виконання трудових дій потребує, з одного боку, формалізації, моделювання, застосування математичного апарату, а з іншого – розвитку просторової уяви, відчуття динаміки фізичних та технологічних процесів, чуттєвого сприйняття. У підручниках із трудового навчання дуже часто використовуються графічні зображення, вони логічно вибудовуються, ускладнюються і врешті рисунки набувають досить складного вигляду, важкого до сприйняття у традиційному представленні. Комп'ютер дає можливість забезпечити поступовість викладу через послідовність окремих кадрів таким чином, що попередні кадри зберігаються, а наступні поступово ускладнюються, що важко зробити у друкованому варіанті через значне зростання обсягу підручника. До курсу трудового навчання та технологій входять розділи, вивчення і розуміння яких потребує розвинутого образного мислення, умінь аналізувати, порівнювати. Тож велике значення для розуміння фізичних та технологічних явищ, процесів мають демонстрації. Тому демонстрації в електронному підручнику можна представити імітацією фізичного або технологічного явища чи процесу або кліпом із його відеозйомкою. Отже, комп'ютерне моделювання дає змогу створити на екрані наочну динамічну картину необхідного процесу чи явища і відкриває широкі можливості для вдосконалення методики проведення занять.

Таким чином, мультимедійні засоби, комп'ютерна графіка, моделювання й імітація процесів і явищ істотно підвищують ефективність навчання. Для покращення сприйняття та більшого інформаційного наповнення додаються Java-аплети. Окремо слід виділити середовище Macromedia Flash [7, 8]. Програмний продукт

Macromedia Flash можна вважати перспективною розробкою для створення інтерактивного мультимедійного матеріалу. Йому притаманні такі якості, як легкість опанування, великі функціональні можливості, універсальність. Flash використовується для різних завдань від розроблення дизайну інтерфейсу до створення великих анімацій. Сучасні інформаційні технології використовують різні типи мультимедійних файлів. Незалежно від того, чим є ці дані (звук, відео, растрова чи векторна графіка), програма Flash зводить їх до одного формату. Це не тільки забезпечує інтеграцію цифрових форматів, а й надає можливість здійснювати керування ними. Flash-документи можуть містити у собі текст, графіку, анімацію, звуковий супровід, активні об'єкти (кнопки), інші контрольні елементи, що створюються користувачами.

Висновки і перспективи подальшого дослідження.

Проаналізувавши визначену проблематику, зазначимо, що електронний підручник не повинен бути аналогом або заміною друкованого підручника - навпаки, електронний підручник повинен супроводити друкований підручник, тобто, повинен існувати одночасно з друкованим варіантом, зручнішим для роботи.

Література

1. Будкевич Т. Використання інформаційної техніки, як засобу підвищення ефективності традиційних форм навчання. *Рідна школа*. 2007. № 10. С.64-69.
2. Ващук О. Комп'ютерна навчаюча програма «Майстер» як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів 5–7-х класів у процесі трудового навчання. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 1999. № 3. С. 27–28.
3. Вембер В. П. Методичні основи проектування та використання електронного підручника з інформатики для загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.02 – теорія і методика навчання (інформатика). Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. 20 с.
4. Вембер В. П. Навчально-методичні вимоги до електронного підручника. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія № 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання : зб. наукових праць / Редрада. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. № 4 (11). С. 50-56.
5. Волинський В. Дидактичні призначення і характеристики комп'ютерних електронних навчальних посібників і підручників. *Українська мова і література в школі*. 2006. № 4. С. 55-59.

6. Гризун Л. Е. Дидактичні основи створення сучасного комп'ютерного підручника : дисертація на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.09 – теорія навчання. Харків : Харківський державний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди, 2001. 210 с.

7. Гуревич Р. Чи потрібен комп'ютер на уроках трудового навчання. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2001. № 2. С. 6-10.

8. Левшин М. Електронний підручник в системі навчально-методичного забезпечення ВНЗ. *Вища освіта України*. 2007. №1. С. 60-67.

9. Моргун О.М., Підласий А.І. Комп'ютерний підручник як новий дидактичний засіб. *Педагогіка і психологія*. 1994. № 1. С. 117-124.

10. Подолянчук С., Гуревич Р. Комп'ютерні технології піл час вивчення професійних дисциплін. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 1999. № 4. С. 18-22.



<i>Litteris et Artibus:</i>	ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ	<i>нові горизонти</i>
-----------------------------	--	-----------------------



УДК.612.17:613.7

Веремчук Я. М., Бутрин Д. Р.,
Графська М. В., магістранти

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ В ЄВРОПІ

У статті здійснено аналіз європейського досвіду управління розвитку фізичною культурою і спортом. Представлено ефективні приклади такого управління. Установлено час що виділяється на заняття фізичними вправами у початковій школі. Також представлено напрямки стратегії розвитку і програми фізичної культури і спорту цілі і завдання шкільного фізичного виховання в різних країнах.

Ключові слова : фізичне виховання, фізична культура і спорт, Європа, учні.

The article analyzes the European experience of managing the development of physical culture and sports. Effective examples of such management are presented. The time allocated for exercise in elementary school is set. Also, there are presented the focus of national strategies and programs for the development of physical culture and sports, the goals and objectives of school physical education in different countries.

Key words: physical education, physical culture and sport, Europe, students.

Постановка проблеми. В Україні займаються фізичною культурою і спортом приблизно 13,5 % населення, що набагато менше, ніж у розвинених країнах, де цей показник становить від 40 до 50%. Труднощі, з якими зіткнулася у своєму розвитку ця сфера, в умовах децентралізації пов'язані з неможливістю державної та громадської підтримки, недосконалістю сучасної нормативно-правової, методичної та інформаційної бази, яка б враховувала його реалії, внутрішніми організаційними проблемами в самому фізкультурно-спортивному русі, що накопичились за останні роки. Протягом останніх 40 – 50 років у високорозвинутих країнах завдяки

державній політиці смертність людей зменшилася на 15 %, збільшилася тривалість життя на 15 – 20 років. Натомість в Україні ми маємо шокуючі показники здоров'я населення, Україна посідає перше місце за рівнем смертності в Європі [1].

Із соціальної точки зору фізкультурна освіта і спорт мають значний вплив на розвиток молодшої людини з раннього віку в найрізноманітніших формах не тільки через академічну успішність і майбутнє працевлаштування, а й виховання поняття справедливості, навичок роботи в команді, навичок комунікації та розв'язання конфліктів. Спорт може бути використаний як засіб підвищення рівня концентрації школярів, поліпшення їхньої поведінки і загального ставлення до навчання [7].

Усі європейські країни визнають важливість шкільного фізичного виховання. В країнах Європи фізичне виховання є важливим засобом зміцнення здоров'я населення, забезпеченням високої працездатності, якості життя і є частиною всіх складових навчальних планів та обов'язковим у початковій школі.

У більшості країн Західної Європи мета й завдання фізичного виховання формуються на державному (Бельгія, Італія, Люксембург, Португалія, Франція), регіональному (Німеччина, Іспанія, Швейцарія) або на місцевому рівнях [2].

Сучасний розвиток вітчизняної системи освіти спрямований на її модернізацію відповідно до Європейських освітніх стандартів. Важливим у цьому контексті є позитивний досвід країн Європейського Союзу. Цікавим є європейський досвід в організації процесу професійної підготовки педагогічних кадрів, зокрема фахівців у галузі фізичного виховання та спорту [3].

Розвиток та сучасні тенденції системи підготовки фахівців з фізичного виховання та спорту в умовах Євроінтеграції вивчали багато вчених, зокрема Войнар та ін. Дослідження (Сущенко, 2003; Дереди, 2016) зазначають, що традиційну вищу фізкультурну освіту в економічно розвинених країнах надають класичні університети, спеціалізовані коледжі, академії, інститути і професійно орієнтовані вищі школи. Досвід організації професійного становлення спортивних педагогів за кордоном досліджували (Грінченко, 2007; Гуменюк, 2017; Сват'єв, 2012; Павелко, 2011). У сучасних умовах інтеграції в європейський освітній простір вища фізкультурно-спортивна освіта країн Європейського Союзу досліджувалася несистемно, зокрема професійно-педагогічна підготовка фахівців фізичного виховання та спорту.

Метою статті є проаналізувати європейський досвід управління розвитком фізичної культури та знайти можливість застосування

ефективних прикладів такого управління в сучасних процесах розвитку країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. У більшості країн Європи (92%) фізичне виховання відноситься до обов'язкових предметів навчання та на його проведення виділяється від 35-45 до 250-275 хвилин при середньому обсязі 90 хв. на тиждень. Водночас, у багатьох європейських країнах зменшують години, які відводяться на обов'язкові шкільні фізкультурні заняття. Впровадження нових предметів у шкільні програми (наприклад, інформатики) змушує освітян Західної Європи зменшувати години, які відводяться на інші предмети, у тому числі і на фізичне виховання.

У результаті зростання дефіциту ресурсів (бюджетні труднощі) у країнах Європейської Ради і пошуку шляхів їх економії за основу береться положення: «що можна зробити поза межами школи, того не слід вводити у шкільні програми. Часто у школі вибір напрямку спортивних занять обирають учителі, а не учні, котрих позбавили можливості впливати на цей вибір. Отже, учні часто відмовляються від усіх форм шкільної активності, визначаючи їх як нудні і непривабливі» [6].

У початкових школах Німеччини заняття з фізичної культури та спорту створюють для учнів умови для набуття навчального досвіду шляхом гри та рухів. В організації та проведенні занять вчителі повинні керуватись принципом «гра і задоволення». До змісту програми з фізичного виховання в початковій школі включено легку атлетику, спортивні ігри (волейбол, футбол, теніс, настільний теніс, гандбол, нетбол), основи гімнастики і танцю. У Франції на основі здобутих у дитячих садках навичок (6 годин на тиждень заняття фізичного виховання), навичок лазити, стрибати, кидати в початковій школі переходять до більш поглиблених форм фізичної культури. Мінімальний обсяг занять у початковій школі – 6 годин на тиждень. У низці шкіл апробується програма, розрахована на 7 годин занять і більше. Особлива увага приділяється аспектам, пов'язаним із бігом і плаванням. Саме в цих двох видах спорту найлегше помітити прогрес учня, і тому вони більш за інші підходять для формування та розвитку навичок прискорення, ритму та ін.

Основним організаційним осередком системи шкільного спорту Франції є спортивна асоціація, яка працює в кожній школі під керівництвом учителя фізичної культури. Французькі фахівці вважають, що така система дозволяє краще проводити роботу в межах обов'язкового навчання фізичної культури та занять спортом.

Участь школярів у спортивних змаганнях відповідно до їхнього рівня фізичного розвитку й інтересів дозволяє вдосконалювати сформовані рухові вміння і навички.

Структура та зміст польської системи фізичного виховання школярів за останнє десятиріччя зазнала значних змін. Головною зміною у програмі з фізичного виховання, є те, що вчитель фізичної культури має можливість застосовувати власну технологію педагогічної діяльності в проведенні уроків фізичної культури. Вчителі на власний розсуд мають можливість її видозмінювати, зважаючи на матеріально-технічне забезпечення школи, кліматичні умови, спортивну спеціалізацію вчителя, й, передусім, потреби учнів. Програмою з фізичного виховання для початкових шкіл Польщі передбачено, наприклад, у четвертому класі такі види рухової активності: командні ігри; легка атлетика; гімнастика; плавання; активне дозвілля на природі; корекційна гімнастика; аеробіка – танцювальні вправи, ритміка, рекреаційно-спортивні заняття, рухливі ігри та забави, піші та велосипедні мандрівки, відновлювальні заходи та інші. На основі анкетування учнів встановлено, що, крім найпопулярніших, серед учнів початкових шкіл баскетболу та волейболу, вони часто обирають туризм, плавання, аеробіку, гандбол, футбол. Важливим засобом фізичного виховання у початковій школі Польщі вважається використання вправ із музичним супроводом. У Чехії, згідно з рамковою навчальною програмою для початкової освіти, фізичне виховання відноситься до освітньої галузі «Людина і здоров'я», яка передбачає формування в молодших школярів навичок здорового способу життя для повсякденного використання в обсязі 2 години на тиждень протягом перших п'яти класів.

До змісту програм із фізичного виховання в чеських початкових школах включені рухливі ігри, основи гімнастики, вправи з тренажерами та обладнанням відповідного розміру і ваги, ритмічні вправи під музику, елементи танцю, основи легкої атлетики, основи спортивних ігор, базове навчання плаванню, лижі, катання на ковзанах (залежно від умов школи), туризм (похід, поведінка у транспортних засобах і на природі, кемпінг, охорона навколишнього середовища). Фізичне виховання в початкових школах Італії організовується за принципом: «Тіло є цінністю».

У якості інструмента для оцінювання навчальної успішності учнів використовується портфоліо, в якому фіксуються спортивні досягнення школярів протягом усього періоду навчання. Фізична культура, як правило, викладається вчителями початкових класів. Значно рідше разом з учителем початкових класів працює вчитель

фізичної культури. У школах Італії поряд з обов'язковими уроками фізичної культури велика увага приділяється спорту: практично в кожній школі є спортивна асоціація. Додаткові тренування проводяться після уроків 2–3 рази на тиждень під керівництвом викладача фізичної культури (загальна тривалість – 6 годин на тиждень). У Данії фізичне виховання разом із музикою та візуальними мистецтвами відноситься до блоку «Практичних / творчих дисциплін», що є обов'язковими з 1-го по 9-й клас єдиної Folkeskole. З фізичного виховання не існує формального оцінювання, що, на думку вчителів, знижує статус предмета в порівнянні з іншими дисциплінами курикулуму. Результатом відсутності духу змагання та конкуренції в данській Folkeskole є непопулярність спортивних конкурсів і змагань між учнями або школами взагалі. З цієї ж причини в країні нерозвинута мережа шкільних спортивних команд і клубів, хоча учні, за їхнім бажанням, мають можливість відвідувати центри дозвілля після занять [7]. На підтримку фізкультурної освіти і як результат розуміння важливості здоров'я фізичної підготовки у школі Міністерство освіти Данії в 2002 р. серед 10 компетентностей, формування яких передбачено загальною освітою, виокремило «компетентність тіла» (body competence) як таку, що інтегрується й тісно пов'язана з особистісною та соціальною компетентностями випускника школи [3]. Проблемними питаннями для країни залишаються збільшення кількості годин фізичного виховання в початковій школі, розвиток шкільного спорту, підвищення кваліфікації вчителів фізичного виховання, модернізація шкільного спортивного обладнання. У розкладі початкових шкіл Болгарії на фізкультурну освіту виділяється 2 години в 1–2 класах і 2,5 години в 3–4 класах. Зміст дисципліни «Фізична діяльність і спорт» включає у 1-му класі, наприклад, такі модулі, як «Легка атлетика», «Гімнастика», «Туризм», «Танці» та «Спортивні ігри». Конкретизуючи навчальну діяльність учнів за кожним модулем, програма зазначає міжпредметні зв'язки (з музикою, рідною мовою, математикою, технологіями, мистецтвом, природознавством, краєзнавством), тим самим підкреслюючи крос-предметний характер початкової освіти [2]. Формальне поточне оцінювання результатів навчальної діяльності учнів (кількісні показники) здійснюється вчителем, по завершенні кожного модуля програми виставляється підсумкова оцінка. У 2009 р. Україні прийнята і реалізується «Національна стратегія з розвитку фізичної освіти і спорту в Республіці Болгарії 2010–2020» (Национална стратегия зараз витиена физическото възпитание испорта в Република България 2010–2020) [2]. У

початкових школах Австрії діє принцип класного вчителя: предмет «Фізичні вправи і спорт» викладається для всього класу (хлопчики і дівчатка спільно) вчителем початкової школи в обсязі 3 години на тиждень упродовж 1–2 класів, 2 години на тиждень упродовж 3–4 класів. Такий підхід дає можливість гнучкого планування уроків з метою створення умов для щоденної фізичної активності учнів. Протягом чотирьох років початкова школа надає освіту, беручи до уваги соціальну інтеграцію дітей з обмеженими можливостями. Освітнім законодавством країни передбачені додаткові робочі місця для кваліфікованих учителів, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами, у тому числі й на уроках фізкультури [7]. Шкільна автономія в Австрії дозволяє кожній школі розробити власний профіль і встановити пріоритет фізичних вправ і спорту. У випадку спортивної спеціалізації навчальний заклад пропонує учням більше годин фізичних тренувань у порівнянні зі звичайною школою. Шкільні змагання становлять невід'ємну частину фізичного виховання в Австрії. Вони проводяться як доповнення до спортивних занять поза школою і допомагають налагодженню спортивного співробітництва між школами та спортивними асоціаціями. Фізичне виховання протягом 1-4 років у початковій школі Португалії викладається в межах освітньої галузі «Самовираження» і немає спеціально виділеного часу в програмі. Починаючи з п'ятого класу початкової школи, фізичне виховання отримує статус самостійної дисципліни з формальним оцінюванням навчальних досягнень молодших школярів [5]. Останнім часом в Україні спостерігається значний інтерес відповідних державних органів управління освіти до особливостей організації та проведення уроків фізичної культури в початковій школі, що сприяло значним змінам у програмі з фізичної культури для учнів початкової школи, а також складання нормативів із фізичної підготовленості [3]. Складання нормативів із фізичної підготовленості було суттєво змінено, а у відповідності до змісту програми з фізичної культури, які базуються на видах спорту. Запропоновані новації майже повністю змінили систему оцінювання з фізичною культурою учнів молодших класів, яка була традиційною для початкової школи протягом багатьох років [4]. Це у свою чергу сприяло виникненню багатьох дискусій між фахівцями щодо необхідності реформ у тому вигляді, у якому вони відбуваються. Серед них постає проблематика оптимізації диференційованого оцінювання фізичної підготовленості молодших школярів, віднесених до різних медичних груп в існуючій системі фізичного виховання.

Міжнародні тести фізичної підготовленості дітей і молоді включають 8 випробувань, які використовуються також і в Україні:

1. Біг на дистанцію 50 м.
2. Стрибок у довжину з місця.
3. Біг на дистанцію 600 м – дівчата та хлопці віком до 11 років.
4. Біг на дистанцію 800 м – дівчата віком 12 року і старші.
5. Біг на дистанцію 1000 м – хлопці віком 12 року і старші.
6. Кистьова динамометрія.
7. Вис на зігнутих руках – дівчата та хлопці віком до 11 років.
8. Підтягування – хлопці віком 12 року і старші.
9. Човниковий біг 4*10 м.
10. Піднімання тулуба з положення лежачи протягом 30 с.
11. Нахил тулуба вниз.

Європейський консультативний комітет з розвитку спорту в 1988 році затвердив батарею тестів для визначення фізичної підготовленості дітей та молоді. В батареї передбачено тестування фізичних якостей (загальної витривалості, м'язової сили, силової витривалості, швидкості, гнучкості, рівноваги) і визначення антропометричних показників (довжини, маси і складу тіла). Загальна витривалість оцінюється двома тестами: човниковим бігом і велоергометричною пробою PWC170. При тестуванні максимальної сили оцінюються її статичний (кистьова динамометрія) і вибуховий (стрибок у довжину з місця) компоненти. Силова витривалість визначається для м'язів верхнього плечового пояса і рук (вис на поперечині), а також тулуба і м'язів черевного преса (підйом тулуба з положення лежачи). Швидкісні здібності тестуються у човниковому бігу 10х5м і перехресному русі рук.

Висновки і перспективи подальшого дослідження.

Сукупність конкретних механізмів управління у сфері фізичного виховання дозволяє досягати вищевказаним країнам високих спортивних результатів та високого фізичного рівня населення. З огляду на це, необхідно більш детально здійснити аналіз досвіду інших країн системою управління та можливість впровадження в українську систему управління фізичною культурою і спортом позитивного досвіду країн Європейського Союзу.

Література

1. Базенко В. Європейський досвід управління розвитком фізичної культури та спорту на місцевому рівні. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 1 (50). Ч. 1. С.156–165. URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/edu_50/fail/20.pdf (дата звернення: 12.09.2019).

2. Жданова О., Чеховська Л., Фляк А. Фізичне виховання в школах країн Європи. *Молода спортивна наука України*. 2015. Т.2. С. 311-319. URL : repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/3093/1/Чеховська_57.pdf

3. Іваній І. Сучасні тенденції професійно-педагогічної підготовки фахівців фізичного виховання та спорту в університетах країн Європейського союзу *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2019. № 1 (85). С.159-170. URL : <https://pedscience.sspu.sumy.ua/wp-content/uploads/2019/05/16.pdf> (дата звернення: 12.09.2019).

4. Михальчук А., Михальчук Т. Особливості організації процесу фізичного виховання в початкових школах країн Європи *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури*. 2016. Вип. 10. С. 72 – 75. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_015_2016_10_21(дата звернення: 12.09.2019).

5. Москаленко Н., Яковенко А. Програмно-нормативні засади фізичного виховання у країнах європейського союзу. *Фізичне виховання різних груп населення*. С.101-108. URL : <http://www.infiz.dp.ua/misc-documents/2017-03/2017-03-21.pdf> (дата звернення: 12.09.2019).

6. Турчик І.Х. Фізичне виховання і спорту шкільній освіті Європи. Монографія. Дрогобич: Швидкодрук, 2017. 138 с. URL : dspace.dpu.edu.ua/bitstream/handle/2018/01/fv-is-za-kordon.pdf (дата звернення: 13.09.2019).

7. Ярова О.Б. фізкультурна освіта і спорт у початковій школі Євросоюзу: сучасний стан і тенденції розвитку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. №4. (38). URL: <https://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/2706/1/Fizkulturna%20osvita%20i%20sport.pdf> (дата звернення: 13.09.2019).



УДК.612.17:613.7

Бірук І. Я., Семенюк С. О., магістранти

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПОКРАЩЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНOSTІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Навчальний процес із фізичного виховання школярів у загальноосвітніх школах будується на основі програми із фізичної культури, у якій відображаються вимоги сучасного суспільства, соціальні та економічні можливості сфери освіти.

Комплексна програма із фізичної культури містить методичні рекомендації щодо формування вмінь та навичок виконання основних рухливих дій, розвитку фізичних можливостей, а також нормативний матеріал для оцінки підготовленості школярів.

Найбільшу увагу приділено проблемі нормування фізичного навантаження та вдосконалення форм організації занять фізичними вправами, яка крім іншого, повинна забезпечити позитивні емоції, радісний настрій дітей. Удосконалення фізичної підготовки дітей молодшого шкільного віку може бути ефективним, якщо цей процес розглядається як система з багатьма взаємопов'язаними компонентами – засобами, методами й формами педагогічної дії, основною метою якої є виховання фізичних здібностей.

Ключові слова: педагогічні умови, фізична підготовленість, зміст уроків фізичної культури, молодші школярі.

Educational process from physical training of school students at comprehensive schools is based on the basis of the program in physical culture in which requirements of modern society, social and economic opportunities of education are reflected.

The comprehensive program on physical culture contains methodical recommendations on formation of skills of performance of the main mobile actions, development of physical capacities and also standard material for assessment of readiness of school students.

According to the analysis of researches, the greatest attention is paid to a problem of rationing of physical activity and improvement of forms of the organization of occupations by physical exercises, which in addition has to provide positive emotions, a joyful spirit of children. Improvements of physical training of children of younger school age can be effective if this process is considered as a system with many turtles and is "zonal components - means, methods and forms of pedagogical action which main objective is education of physical abilities.

Key words: *pedagogical conditions, physical fitness, maintenance of physical education classes, younger school students.*

Постановка проблеми. У системі фізичного виховання дітей шкільного віку особливе місце посідає фізична підготовка. Значну увагу в дослідженнях різних авторів приділено змісту і структурі фізичної підготовки дітей молодшого шкільного віку, її спрямованості та організації.

Багато авторів стверджують, що у фізичній підготовці дітей на сучасному етапі не враховуються нові наукові положення, а розроблена і рекомендована для впровадження в практику система оцінки розвитку фізичних здібностей не сприяє їх корекції та реалізації виховних і оздоровчих завдань у процесі занять фізичною культурою.

Проте питання, пов'язані з комплексним вихованням фізичних здібностей, які є основою підвищення рівня фізичного та психологічного здоров'я дітей молодшого шкільного віку, не знайшли свого наукового обґрунтування, що значною мірою гальмує підвищення ефективності фізичного виховання молодших школярів.

У проведених нами дослідженнях при розробці системи планування фізичної підготовки дітей молодшого шкільного віку були використані дані про динаміку вікового розвитку сили, швидкості, витривалості, гнучкості і спритності дітей молодшого шкільного віку. Крім цього, при аналізі результатів досліджень паралельно були використані дані про формування вікової структури фізичної підготовки і взаємозв'язки основних її компонентів.

Формування змісту спортивно-ігрової форми фізичної підготовки передбачала забезпечення процесу керування на основі побудови наступних блоків:

- планування загального та вибіркового спрямування педагогічного впливу на фізичну підготовку дітей молодшого шкільного віку, що базується на знаннях вікової динаміки розвитку фізичних здібностей, наявності сенситивних періодів;
- методики виховання фізичних здібностей у процесі спортивно-ігрової форми фізичної підготовки, при якій враховуються особливості вікового розвитку дітей 6 – 7 років;

- диференціації фізичних вправ для вибіркового впливу на швидко-силові та швидкісні здібності, витривалість, спритність і гнучкість;

- контролю і диференційованої оцінки рівня розвитку фізичних здібностей дівчаток і хлопчиків 6 – 7-річного віку.

Отже, актуальність дослідження зумовлена, з одного боку, потребою спрямувати фізичне виховання молоді на досягнення оздоровчих цілей, а з іншого – недосконалістю методики комплексного розвитку фізичних здібностей, який є передумовою міцного здоров'я дітей молодшого шкільного віку.

Метою дослідження є визначення педагогічних умов підвищення рівня фізичної підготовки дітей молодшого шкільного віку. У проведених нами дослідженнях були використані такі методи: теоретичний аналіз та узагальнення даних передової педагогічної практики; педагогічний експеримент; педагогічне тестування та педагогічне спостереження; методи математичної статистики. Респонденти – по 150 хлопчиків і дівчаток – учнів третіх, четвертих класів загальноосвітніх навчальних закладів м. Кременця. Вибір контингенту досліджуваних здійснювали, використовуючи метод простої випадкової вибірки [4, с. 33]. Розроблені педагогічні умови організації фізичної підготовки дітей 6 – 7 років, що враховують вікові закономірності розвитку організму, вимагають контролю і оцінки ефективності його педагогічної діяльності. Цей аспект педагогічного процесу є завершальним етапом в системі управління фізичною підготовкою дітей молодшого шкільного віку.

Водночас відомо [6, с. 38], що при розробці програми тестування необхідно, щоб тест мав високий ступінь інформативності, був доступним для дітей молодшого шкільного віку і давав можливість швидко оцінити стан розвитку фізичних якостей.

Відмічено [1, с. 339], що розроблені тести оцінки фізичної підготовки повинні відповідати регіону, в якому проживають діти.

Ефективність розроблених педагогічних умов визначалася після проведення педагогічного експерименту на основі даних бесід, педагогічного спостереження й оцінки рівня фізичної підготовленості дітей експериментальних і контрольних класів.

У результаті проведених бесід було встановлено, що спортивно-ігрова форма фізичної підготовки позитивно впливає на емоційний стан дітей молодшого шкільного віку, стійкі взаємини між учнями однієї команди і що ігрові вправи з предметами їм подобаються більше, ніж без предметів.

У процесі відкритого педагогічного спостереження встановлено, що розроблені правила і вимоги значною мірою підвищують

дисциплінованість, замінюють керівний акт емоційним станом, а наступні подолання труднощів при виконанні ігрових вправ сприяють підвищенню рівня вольових якостей (сміливості, рішучості, витримки).

Порівняльний аналіз результатів загальної фізичної підготовки (Рис. 1) контрольних та експериментальних класів здійснювався за результатами оцінки розвитку фізичних можливостей (Табл. 1).

У результаті аналізу було встановлено, що розроблена система педагогічних умов значною мірою позитивно впливає на процес загальної фізичної підготовки. Так, після експерименту більшість 6-річних дівчаток експериментальних класів перейшли в розряд вище середнього (63,0 %) і високого (24,0 %) рівня фізичної підготовленості, а в хлопчиків відповідно 65,0 % і 32,0 %.

Слід відзначити, що даний процес, перш за все, свідчить, що в експериментальних класах значно зменшилася кількість дітей із рівнем розвитку фізичних якостей нижче середнього і збільшилась відповідно їх число з вище середньо і високим рівнем розвитку фізичних якостей.

У хлопчиків шести років експериментального класу спостерігається аналогічна картина.

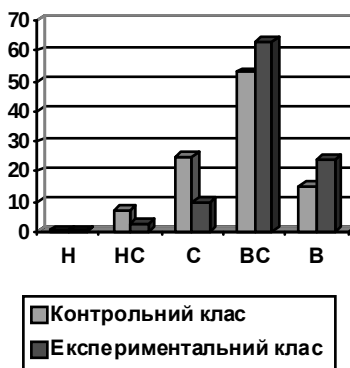
Таблиця 1

Табл. оцінки кількості учнів молодшого шкільного віку (у %) різного рівня фізичної підготовленості експериментальних та контрольних класів на завершальному етапі педагогічного експерименту

Стать	Рівень розвитку		Низький	Нижче середнього	Середній	Вище середнього	Високий
Хлопчики	7 років	Е	0	2	30	54	14
		К	0	4	50	42	4
	6 років	Е	0	0	3	65	32
		К	0	4	26	52	18
Дівчатка	7 років	Е	0	6	15	64	15
		К	0	11	25	57	7
	6 років	Е	0	3	10	63	24
		К	0	7	25	53	15
Бали			0-5	5-10	10-15	15-20	20-25

Підвищення рівня фізичної підготовленості спостерігалось у дівчаток та хлопчиків і в наступній віковій групі. Так, наприклад, у 7-річному віці 15,0 % дівчаток перейшли в розряд вище середнього і високий, у 8 років – 21,0 %, а в 9 років – 25,0%. Це відбулося завдяки зменшенню кількості учнів, які до експерименту мали оцінку фізичної підготовки нижче середньої та середню.

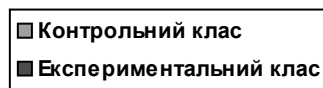
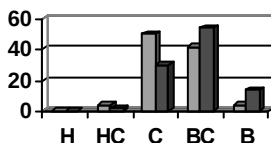
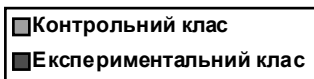
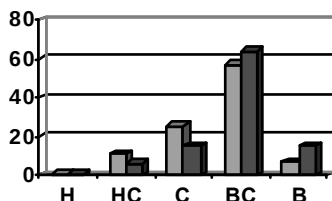
6 років



Дівчатка

Хлопчики

7 років



Дівчатка

Хлопчики

Рис. 1. Показники диференційованої оцінки (у %) загальної фізичної підготовленості дітей 6 –7 років контрольних та експериментальних класів

Умовні позначення: Н – низький; НС – нижче середнього; С – середній; ВС – вище середнього; В – високий

Досить чітко простежується також у дівчаток і загальна закономірність розвитку рухової активності в 7 років, що було відзначено при вивченні сумарних показників темпів розвитку фізичних якостей.

Аналогічна закономірність відзначена і в хлопчиків 7-річного віку.

Проведений аналіз дає можливість зробити висновок, що розроблені педагогічні умови, відповідно до яких фізична підготовка здійснюється на основі вікових закономірностей розвитку фізичних якостей, а уроки проводилися з широким використанням ігрового методу, сприяє суттєвому підвищенню рівня загальної фізичної

підготовки, яка обумовлює стан здоров'я і працездатність дітей молодшого шкільного віку.

Ефективність ігрової спрямованості фізичної підготовки також була підтверджена в процесі міських змагань між учнями 6 – 7-річного віку, що одержали назви «Веселі старты». У цих змаганнях учні експериментальних класів за сумою балів зайняли I місце серед п'яти команд, які брали участь у змаганнях.

Таким чином, розроблені педагогічні умови сприяють створенню позитивних емоцій у дітей у процесі уроків фізичної культури, підвищують рівень фізичної підготовки і вольових якостей, що закономірно сприяє зміцненню їх фізичного і психічного здоров'я.

Отже, у системі фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку найбільший ефект досягається при проведенні уроків з використанням спортивно-ігрової форми фізичної підготовки. Було систематизовано фізичні вправи спортивно-ігрового напрямку і розроблено планування їх застосування для кожного віку у відповідності до програми із фізичної культури.

Порівняльний аналіз даних контрольних та експериментальних класів після проведення педагогічного експерименту показав, що фізична підготовка ігрової спрямованості, яка організовується в рамках уроку фізичної культури, здійснює позитивний вплив на емоційний стан, рівень фізичної підготовки, сприяє вихованню таких особистісних якостей, як колективізм, дисциплінованість, витримка і сміливість.

Таким чином, вивчення вікових особливостей розвитку структури фізичної підготовленості основних її компонентів дітей 6 – 7 років та проведені експерименти дозволили встановити оптимальні педагогічні умови, спрямовані на удосконалення фізичних здібностей з використання спортивно-ігрової форми проведення уроків з фізичної культури.

Висновки та перспективи дослідження:

1. Педагогічні умови організації фізичної підготовки дітей ґрунтуються на використанні таких взаємопов'язаних положень: планування засобів та методів, форм та методів організації учбових занять, контролю та корекції фізичних навантажень та загального педагогічного впливу, спрямованих на виховання фізичних здібностей у відповідності до вікових особливостей організму, що росте; у процесі проведення уроків фізичної культури.

2. Порівняльний аналіз результатів апробації даних контрольних та експериментальних класів свідчить про збільшення кількості учнів експериментальних класів із вищим за середній і високим рівнем фізичної підготовки (до 25-30 %). Проведений педагогічний

експеримент свідчать про ефективність використання вправ ігрової спрямованості та позитивний вплив на рівень розвитку фізичних здібностей та фізичної підготовленості дітей молодшого шкільного віку.

3. Здійснений аналіз та узагальнення результатів дослідження дозволяють стверджувати, що розроблена система фізичної підготовки дітей молодшого шкільного віку з використанням ігрового методу дозволяє в сучасних умовах уроку фізичної культури значно підвищувати працездатність дітей віком 6 – 7 років.

Подальші дослідження необхідно спрямувати на формування змісту уроків фізичного виховання, що враховує отримані дані при вивченні школярами програмного матеріалу та передбачає диференційований підхід до них під час розвитку фізичних якостей, урахувуючи зумовлені стрімким ростом та фізичним розвитком учнів особливості їх вияву й динаміки у період молодшого та середнього шкільного віку.

Література

1. Бенедь С.П. Рівень фізичної підготовленості учнів молодшого шкільного віку шкіл нового типу. *4-а Міжнародна науково-практична конференція «Фізична культура, спорт та здоров'я нації»*. Вінниця, 2001. С. 339–342.
2. Вишневский В. А. Здоровьесбережение в школе (педагогические стратегии и технологии). Москва : Теория и практика физической культуры, 2002. 270 с.
3. Волков Л. В. Биологические и педагогические основы современных технологий спортивной подготовки детей и молодежи : метод. реком. Варшава : Академия физической культуры, 2001. 44 с.
4. Денисова Л. В. Измерения и методы математической статистики в физическом воспитании и спорте : учеб. пособие для вузов. Київ : Олимп. л-ра, 2008. 127 с.
5. Когут І. Вплив умов навчання на показники здоров'я шестирічних першокласників. *Теорія і методика фізичного виховання*. 2003. № 1. С. 48–52.
6. Лазарева В. С. Системное развитие школы : монографія. Москва : Теория и практика физической культуры, 2002. 300 с.
7. Москаленко Н. В. Фізичне виховання молодших школярів : монографія. Дніпропетровськ : Інновація, 2007. 252 с.
8. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Фізична культура. 5–12 класи. Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 272 с.



УДК 378:796

Васильчук А. В., Савчук М. І.,
Григор'єв А. В.,
Максимович В. О., магістранти

ФАКТОРИ ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ ПРОЯВ ШВИДКОСТІ

У статті здійснено багатоаспектний аналіз поняття швидкості, як фізичної якості, у якій виділяють три специфічних режими швидкісної роботи: ациклічний, стартовий розгін, дистанційний. Встановлено чинники, що визначають прояв швидкості та визначають спортивний результат, дозволяють підвищити ефективність навчально-тренувального процесу.

Ключові слова: спортсмен, фізична якість, швидкість, чинники.

The article deals with the concept of speed as a physical quality in which there are three specific modes of speed work: acyclic, starting acceleration, remote. The factors that determine the manifestation of speed and determine athletic performance, can increase the effectiveness of the training process are defined.

Key words: sportsman, physical quality, speed, factors.

Постановка проблеми. Фізичне виховання і спорт є органічною складовою навчально-виховного процесу дітей та молоді, а також повноцінного життя дорослого населення. Його основне призначення полягає у зміцненні здоров'я, підвищенні фізичних і функціональних можливостей організму людини, забезпеченні здорового дозвілля, відтворенні трудового потенціалу населення України [5].

Спортивний результат у більшості видів спорту визначає рівень розвитку швидкісних якостей. Тому розробка методики розвитку швидкості має важливе значення для теорії і практики спорту. Під швидкісними якостями розуміють комплекс функціональних властивостей людини, що визначають швидкісні характеристики рухів.

Розрізняють елементарні та комплексні форми прояву швидкісних якостей [8]. Встановлення чинників, що визначають прояв швидкості та визначають спортивний результат, дозволяють підвищити ефективність навчально-тренувального процесу. Питання оцінювання рівня фізичної підготовленості та прогнозування їх функціональних можливостей – одне з найбільш актуальних у теорії і методиці фізичного виховання та спорту. Детальний аналіз цих чинників у конкретному виді спорту дозволяє здійснювати контроль фізичних якостей, оцінити рівень фізичної підготовленості та підібрати належні фізичні вправи для здійснення корекції методики розвитку швидкості. Таким чином, встановлення таких факторів є актуальним завданням в теорії і практиці фізичного виховання та спорту.

Під швидкісними якостями людини необхідно розуміти комплекс функціональних властивостей, що забезпечують виконання рухових дій за мінімальний час.

Підвищення рівня розвитку однієї фізичної якості може сприяти вдосконаленню інших. Найбільш ефективним є комплексний підхід до їх виховання. Звідси випливає необхідність дослідження, спрямованого на виявлення раціонального поєднання засобів і методів виховання швидкості, сили й інших фізичних якостей, оптимального обсягу та міри інтенсивності застосування цих засобів [1].

Оцінювання фізичних якостей за допомогою тестування та нормативів мають позитивні і негативні сторони щодо доцільності їх використання. Деякі системи контролю та оцінки фізичної підготовленості не завжди є науково обґрунтованими та не є адекватними для оцінки деяких рухових якостей [3].

Відповідно до другого закону Ньютона, чим більше зусилля (сила) прикладеної маси, тим вища швидкість. Таким чином, більша сила скорочення м'язів збільшує швидкість руху [2].

В умовах комплексного прояву швидкісних якостей у сучасному спорті виділяють три специфічних режими швидкісної роботи: ациклічний, що характеризується одинарним проявом концентрованого вибухового зусилля; стартовий розгін, що виражається у швидкому нарощуванні швидкості з місця з завданням досягти її максимальних показників за найкоротший час; дистанційний, пов'язаний із підтримкою заданої швидкості пересування по дистанції [6].

Таким чином, встановлення факторів, які визначають швидкісні якості та рівень фізичної підготовленості є актуальним питанням.

Виклад основного матеріалу дослідження. Елементарні форми прояву швидкісних здібностей проявляються в латентному

часі простих і складних рухових реакцій, швидкості виконання окремого руху при незначному зовнішньому опорі, частоті рухів [8].

Комплексні форми прояву швидкісних здібностей у складних рухових діях забезпечуються елементарними формами прояву швидкості в різних сполученнях і в сукупності з іншими руховими якостями та технічними навичками [6].

Швидкість спринтерського бігу залежить від двох факторів. Перший фактор визначає, як швидко спортсмен може збільшити швидкість бігу (стартовий розбіг), у якому необхідно максимально швидко переміщувати тіла із одного положення в інше [2].

У стартовому розгоні необхідними умовами прояву швидкісних якостей є здатність до інтенсивної імпульсації рухових одиниць центральної нервової системи, ефективність внутрішньом'язової координації, рівень розвитку максимальної сили, великий обсяг ШСа- і, особливо, ШСб-волокон у поперечному зрізі м'язів, ємність і потужність алактатного анаеробного механізму мобілізації енергії. Швидкість ациклічної роботи й ефективність стартового розгону значною мірою залежать від рівня максимальної потужності – результату комплексного прояву сили і швидкості. Прояв потужності визначається рівнем розвитку її силового (динамічна й швидкісна сила) і швидкісного (час реакції, час одиночного руху) компонентів і здатністю до їхньої комплексної реалізації в умовах виконання конкретної рухової дії [6].

Інший фактор – це максимальна швидкість бігу. Ці два фактори швидкості бігу не мають між собою тісного взаємозв'язку. Тобто, висока максимальна швидкість бігу не завжди супроводжується високими показниками прискорення і навпаки [2].

Одним із важливих механізмів підвищення швидкісного компоненту потужності є збільшення швидкісних скоротливих властивостей м'язів, іншим – поліпшення координації роботи м'язів [2].

На рівень швидкісних здібностей впливають: особливості м'язової тканини (співвідношення різних м'язових волокон, їхня еластичність, розтяжність, рівень внутрошньо- і міжм'язової координації), рівень розвитку сили, гнучкості й координаційних здібностей, досконалість спортивної техніки, можливості біохімічних механізмів до найшвидшої мобілізації і ресинтезу алактатних анаеробних постачальників енергії, рівень розвитку вольових якостей. Особливе місце серед усіх цих факторів займає відсоток ШСа- і ШСб-волокон у м'язовій тканині, що несе основне навантаження в конкретному виді спорту [6].

Швидкісні скоротливі властивості м'язів значною мірою залежать

від співвідношення швидких і повільних м'язових волокон. У видатних спортсменів швидкісно-силових видів спорту процентне співвідношення швидких скоротливих м'язів значно вище, ніж у неспортсменів, чи у спортсменів, що тренують витривалість [2].

Однією з основних передумов комплексних проявів швидкісних здібностей є рухливість нервових процесів (що виражається в досконалості протікання процесів збудження й гальмування в різних відділах нервової системи) і рівень нервово-м'язової координації [6].

Серед стресогенних факторів, що визначають дію і поведінку та сукупність психофізичних змін, варто виокремити індивідуальні психофізіологічні параметри спортсмена і суб'єктивні фактори [9].

Внутрішньо- і міжм'язова координація також сприяє збільшенню швидкості руху (потужності): під час координованої роботи м'язів їх зусилля кооперуються, долаючи зовнішній опір з великою швидкістю [2].

Зокрема, під час хорошої координації скоротливі зусилля однієї групи м'язів (чи груп м'язів) краще відповідає піку швидкості, зусиллям інших м'язів, що виникли попередньо. Відповідно наступне зусилля стає більш ефективним [2].

Швидкість і ступінь розслаблення м'язів-антагоністів є також важливим фактором, що впливає на швидкість руху [2]. Здатність до швидкої релаксації м'язів-антагоністів сприяє збільшенню прояву швидкості.

Режим ациклічної роботи визначається величиною м'язових зусиль, раціонально організованих у часі й просторі: чим більша ділянка розгону і чим більша сила, що прикладається до тіла (снаряду), тим вища його швидкість [6].

При виконанні людиною рухів або при збереженні певного положення тіла на окремі ланки опорно-рухового апарату діють певні зовнішні і внутрішні сили. Внутрішні сили виникають всередині тіла людини при взаємодії різних його частин. Внутрішні сили поділяють на активні і пасивні. Основною з активних сил є сила м'язової тяги.

До пасивних сил належать сила еластичної тяги м'яких тканин (зв'язок, фасцій), сила опору кісток і хрящів і сила молекулярного зчеплення синовіальної рідини. Зважаючи на це, сила і швидкість виконання рухових дій залежить від температури тіла. Збільшення температури організму зменшує в'язкість м'язів, і міжм'язової речовини та сприяє здатності до релаксації і поліпшує таку механічну властивість, як повзучість.

У більшості випадків на кістку діють не один, а декілька м'язів. Результат їх дії визначають як рівнодійну їх сил. Якщо на кістку

діють два м'язи синергісти, напрями сил яких паралельні, рівнодійна цих сил чисельно дорівнює сумі сил обох м'язів, а напрям її паралельний їх напрямку. При дії на кістку двох м'язів-антагоністів, напрямики сил яких паралельні, але протилежні, рівнодійна дорівнює різниці їх сил, а її напрям збігається з напрямом більшої сили. Якщо два м'язи діють на кістку під кутом, рівнодійну їх сил визначають за правилом паралелограма. Аналогічно визначають рівнодійну для трьох і більше м'язів.

Важелі рухового апарату. У механіці важіль – це механізм, який складається з таких компонентів, як тверде тіло, точка опори, де проходить обертання та дві протилежно діючі сили. У людському тілі кістки, з'єднані суглобами, при скороченні м'язів діють також як важелі. В ролі твердого тіла виступає кістка. Точкою опори служить суглобова поверхня. З двох сил розглядають силу м'язової тяги і протилежно до неї діючу силу тяжіння або іншу зовнішню силу. Результат дії сили залежить не тільки від її величини, а й від її плеча.

Завдяки збільшенню плеча можна зменшувати величину необхідної сили. Збільшенню плеча і сили м'язової тяги сприяють різноманітні вирости кістки, а також сесамоподібні кістки. У біомеханіці розрізняють важелі першого і другого роду. У важеля першого роду точки прикладання м'язової сили і сили тяжіння розміщені по різні боки від точки опори і напрямлені в один бік. Це так званий "важіль рівноваги". За принципом такого важеля можна пояснити рівновагу всіх вищерозміщених ланок нашого тіла над нижчележачими. Наприклад, утримання голови в атланти-потиличному суглобі, стегна в колінному і т.п. У важеля другого роду точки прикладання обох сил розміщені з одного боку від точки опори, але напрямлені в один бік. Існує 2 важелі другого роду: важіль сили і важіль швидкості. У важеля сили плече м'язової сили більше за плече сили тяжіння. Приклад: піднімання на пальці стопи. За рахунок більшого плеча отримуємо вигравш в силі, але програємо у розмаху рухів. У важеля швидкості навпаки, плече м'язової сили менше за плече сили тяжіння. Тому, щоб утримати важіль в рівновазі, треба прикласти більшу м'язову силу, ніж сила тяжіння, якій вона протидіє. Отже, програємо у силі, але виграємо у розмаху рухів [4].

Збільшення швидкісних здібностей спортсмена при виконанні ациклічної роботи може бути забезпечено підвищенням здатності центральної нервової системи до потужної ефективної імпульсації залучених у роботу рухових одиниць, удосконалюванням внутрішньом'язової й міжм'язової координації, розширенням

можливостей алактатного механізму вивільнення енергії, формуванням доцільної біодинамічної структури рухової дії [6].

З енергетичної точки зору, всі швидко-силові вправи відносяться до аеробних. Гранична тривалість їх – менше 1-2 хв. Для енергетичної характеристики цих вправ використовуються два основних показники: максимальна аеробна потужність і максимальна анаеробна ємність.

Максимальна аеробна потужність. Максимальна для даної людини потужність роботи може підтримуватися лише декілька секунд. Робота такої потужності виконується майже виключно за рахунок енергії анаеробного розщеплення м'язових фосфогенів – АТФ і КрФ. Тому запаси цих речовин у м'язах і швидкість їх енергетичної утилізації визначає максимальну аеробну потужність [2].

Максимальна аеробна ємність. Найбільш широко для оцінки максимальної анаеробної ємності використовується величина максимального кисневого боргу – найбільшого кисневого боргу, котрий проявляється після роботи граничної потужності (від 1 до 3 хв.) Це пояснюється тим, що найбільша частина надлишкової кількості кисню, що споживається після роботи, використовується для відновлення запасів АХФ, Крф і глікогену. Такі фактори, як високий рівень кателехломінів у крові, підвищена температура тіла і збільшена кількість споживання O_2 під час відновлення після важкої роботи [2].

Режим дистанційної роботи може забезпечуватися можливостями різних функціональних систем, які залучаються при роботі у різних зонах потужності. Перша зона – вправи максимальної анаеробної потужності (15–20 с.). Швидкість тут визначається процесами у ЦНС і виконавчих одиницях нервово-м'язового апарату (здатність моторних центрів активізувати максимальну кількість рухових одиниць, потужність алактатної анаеробної системи енергозабезпечення, ефективність внутрішньом'язової й міжм'язової координації, досконалість техніки рухових дій).

Друга зона – вправи білямаксимальної анаеробної потужності (20–45 с.). Працездатність у цих вправах визначається здатністю організму до ресинтезу АТФ за рахунок використання глікогену м'язів, здатністю ЦНС до ефективної іннервації при нагромадженні в м'язах і крові високих величин лактата, психологічною стійкістю до високоефективної швидко-силової роботи в умовах прогресуючої втоми, стійкістю і варіативністю техніки виконання рухових дій. Швидкість при виконанні циклічної роботи в зонах субмаксимальної

анаеробної потужності, змішаної анаеробно-аеробної потужності, максимальної, субмаксимальної, середньої й малої аеробної потужності визначається витривалістю спортсменів [6].

У дослідженні, в якому взяли участь боксери, встановлено, що швидкість рухових реакцій залежить від маси частин тіла, які беруть участь у певній дії. Час рухової реакції боксерів масових розрядів прямо пропорційно залежить від маси частин тіла, які беруть участь в реагуванні на певний сигнал (рука, тулуб, маса всього тіла): чим менша маса частини тіла боксера, тим менший час (вища швидкість) рухової реакції [7].

Швидкісні здібності в усіх елементарних формах прояву визначаються двома факторами: оперативністю діяльності нейромоторного механізму і здатністю до найшвидшої мобілізації складу рухової дії. Перший фактор багато в чому обумовлений генетично й удосконалюється в дуже незначному ступені. Так, час простої реакції – латентний час рухової реакції (ЛЧРР) осіб, що не займаються спортом, коливається в межах 0,2–0,3 с., у кваліфікованих спортсменів – 0,1–0,2 с. У процесі тренування ЛЧРР не може бути збільшене більше, ніж на 0,1 с. [6].

Другий фактор забезпечується за рахунок пристосування моторного апарата до заданих умов рухового завдання. Часто у спортивній діяльності ЛЧРР перевищує час дії сигнальних подразників. Швидкісні дії футболістів, боксерів, фехтувальників, волейболістів і інших спортсменів виконуються швидше 100 мс, у той час як тривалість зорових фіксацій може досягати 500-600 мс і залежить від складності перцептивного завдання. Природно, що в таких умовах спортсмен не в змозі реагувати за типом простої реакції у відповідь на виникаючі сигнали слухового, зорового, тактильного, пропріоцептивного або змішаного характеру. Доцільні й результативні реагування спортсменів (особливо в складних ситуаціях єдиноборств і ігор) можуть бути пояснені виконанням дій по типу реакцій передбачення (антиципації), коли спортсмен реагує не на появу подразника, а вгадує (за часом або простором) початок або появу сигналу для своїх дій, передбачаючи момент і місце дії суперника або партнера (рух зброї у фехтуванні, поява м'яча в іграх і ін.) [6].

Усі типи реакцій можна розділити на прості та складні. Складні підрозділяються на диз'юнктивні (із взаємовиключним вибором) і диференційовані. Реакція боксера на дії його супротивника, що змушує або наступати, або відступати, реакція футболіста вдарити по воротах або передати м'яч партнерові є диз'юнктивними (не можна одночасно відступати й наступати, бити по воротах і

передавати м'яч і т.д.). Диференційовані реакції – один з найбільш складних видів реагувань, що вимагає великої напруги уваги для швидкого вибору найбільш адекватної відповідної дії, а іноді і припинення вже розпочатої відповіді або переключення на іншу дію.

У багатьох видах спорту ці три режими швидкісної роботи проявляються в різних складних сполученнях, а не в чистому виді [6].

Елементарні й комплексні форми швидкісних здібностей строго специфічні та незалежні одна від другої. Так, показники часу реакції не пов'язані з показниками швидкості рухів, результативність старту в бігу, ковзанярському спорті й плаванні незалежна від рівня абсолютної дистанційної швидкості й т. п. [6].

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Швидкість – це фізична якість, у якій виділяють три специфічних режими швидкісної роботи: ациклічний, що характеризується одинарним проявом концентрованого вибухового зусилля; стартовий розгін, що виражається у швидкому нарощуванні швидкості з місця з завданням досягти її максимальних показників за найкоротший час; дистанційний, пов'язаний з підтримкою заданої швидкості пересування по дистанції. Ця фізична якість проявляється у елементарних проявах швидкості та їх поєднаннях. Той чи інший режим швидкісної роботи відрізняються один від одного і мають різні чинники, що їх визначають.

До фізіологічних чинників, що визначають прояв швидкості належать співвідношення різних м'язових волокон, рухливість нервових процесів (що виражається в досконалості протікання процесів збудження й гальмування в різних відділах нервової системи), рівень нервово-м'язової координації, потужність нервової імпульсації, ЛЧРР, ЧСРР, ЧРВ.

Психологічні фактори мають значний вплив. Серед стресогенних факторів, що визначають його дію і поведінку та сукупність психофізичних змін впливають індивідуальні психофізіологічні параметри спортсмена і суб'єктивні фактори, рівень розвитку вольових якостей.

До біохімічних механізмів належать мобілізація і ресинтез алактатних анаеробних постачальників енергії. Серед фізичних якостей на прояв швидкості впливає рівень розвитку сили і гнучкості. До анатомічних чинників належать: механічні властивості м'язів (еластичність, розтяжність, здатність до релаксації), кількість включеної в роботу м'язової маси, кількість залучених м'язів та їх будова, будова важелю.

Література

1. Горбунов Л.М. Розвиток швидкісно-силових якостей юних спортсменів-плавців. *Молодіжний науковий вісник*. 2010. С. 97–98. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/3650/1/Gorbunov.pdf>.
2. Коц Я.М. Спортивная физиология. Учебник для институтов физической культуры. Москва: Физкультура и спорт, 1998. 200 с.
3. Крук М. З. Крук А. З., Мацапура В. А. Рівень фізичної підготовленості студентів ЖДУ імені Івана Франка. *Фізичне виховання та спорт у контексті держної програми розвитку фізичної культури В Україні: досвід, проблеми, перспективи* (2). 2015. С. 10-20.
4. Куцериб Т. М. Динамічна анатомія. Анатомія людини з осн. морф. URL : repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/22659/1/Anatom%20%20SM%20%20Dunamich%20anatom_лекція%20Куцериб.pdf (дата звернення: 23.09.2019).
5. Лахманюк Т.В., Гороруков В.М. Загальна фізична підготовка як складова гармонійного розвитку майбутніх фахівців. *Наукові записки. Т. 33. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київ : Видавничий дім «KM Академія», 2004. С.34–37.
6. Линець М.М. Методика розвитку фізичних якостей у спортсменів. Лекція URL : <http://repository.ldufk.edu.ua/> (дата звернення: 23.09.2019)..
7. Нікітенко А. О., Нікітенко С. А., Фактори впливу на час рухової реакції та швидкість захисних дій боксерів на етапі попередньої базової підготовки Проблеми фізичного виховання і спорту. 2010. №1. С. 91-94. URL : <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2010-01/10naobpt.pdf>(дата звернення: 23.09.2019).
8. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения. Київ : Олімпійська література, 2004. 807 с.
9. Самойло М.Г., Перилингіна Л.А. Заняття спортом як експериментальний вид діяльності. *Проблеми екстремальної та кризової допомоги*. 2007. Вип.2. С. 161–167. URL: <http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/ProblemsOfExtremeAndCrisisPsychology/vol2/22.pdf> (дата звернення: 23.09.2019).
10. Колумбет О.М. Розвиток координаційних здібностей молоді. Монографія. Київ : Освіта України, 2014. 420 с. https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/914/1/20160201_102.pdf

(дата звернення: 23.09.2019).

11. Горбенко М.І. Шляхи підвищення швидкості підготовки юних-лижників. *Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. 2015. Вип. 8. С. 101-108. URL : https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=5&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwi2i7GA3-flAhVlx4sKHbk3DkQQFjAEegQIBhAC&url=http%3A%2F%2Ffirbis-nbuv.gov.ua%2Fcgi-bin%2Fopac%2Fsearch.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF%2FVkpnuui%255Ffv%255F2015%255F8%255F16%252Epdf&usg=AOvVaw1TGWy0ftANKDmV5KmrG-wl (дата звернення: 23.09.2019).



УДК 37. 015. 31: 796

Головатий В. В., магістрант

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ СІЛЬСЬКИХ МАЛОКОМПЛЕКТНИХ ШКІЛ У ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ ЗАГАЛОМ І В КРЕМЕНЕЦЬКОМУ РАЙОНІ ЗОКРЕМА

У статті висвітлюється стан та перспективи розвитку сільських малокомплектних шкіл в контексті ефективності навчального процесу з фізичного виховання школярів.

Ключові слова: урок, учні, фізичне виховання, малокомплектна школа.

The article describes the state and the perspectives of the development of the less complected village schools in the context of efficiency of learning process in Physical Training of the schoolchildren.

Key words: the lesson, the pupils, Physical Training, less complected school.

Постановка проблеми. Однією з найбільш актуальних на сьогоднішній день проблем суспільства є погіршення здоров'я як

міських, так і сільських школярів. Стан здоров'я і дисгармонійного фізичного розвитку школярів України, що спостерігається останнім часом, викликає серйозну і обґрунтовану тривогу у фахівців [8].

Чисельні дослідження стану здоров'я, параметрів фізичного розвитку й фізичної підготовленості як міських, так сільських школярів вказують на достовірне зниження цих життєвоважливих для підростаючого організму складових. За даними досліджень Г. Л. Апанасенка, Л. А. Попової, тільки за останні п'ять років на 41% збільшилась кількість учнівської молоді, які віднесені до спеціальної медичної групи. Фізичний розвиток і фізична підготовленість учнів характеризується дисгармонією розвитку основних рухових якостей і функціональних систем. Відсутня система постійного, динамічного моніторингу за здоров'ям і фізичною підготовленістю дітей сільських шкіл [1]. Наведені факти невтішного стану здоров'я учнів говорять про те, що сьогодні визріла гостра необхідність заняття систематичною фізкультурно-оздоровчою роботою для підвищення рівня фізичного стану учнів сільської школи.

Фізичне виховання в сільській школі має свої специфічні особливості, які обумовлені слабким розвитком сфери додаткової освіти в задоволенні фізкультурних інтересів і вимог учнів.

Мала кількість учнів сільської школи не сприяє проведенню повноцінної секційної роботи, і як наслідок, змагальної діяльності в цілому.

У багатьох сільських школах недостатньо організована оздоровча робота, а також не проводиться моніторинг фізичного стану учнів, немає чіткої системи в організації самостійних занять. Дослідження М. Млинина з питань вивчення стану фізичної активності школярів сільських шкіл вказують на те, що переважна більшість учнів сільської школи займаються фізичними вправами тільки в режимі навчального дня школі [3].

Таким чином, перед учителем сільської школи постає ряд проблем. По-перше, необхідно будувати урочну і позакласну фізкультурно-оздоровчу роботу в школі так, щоб склалися умови для успішного вирішення завдань зміцнення здоров'я учнів. По-друге, основою змісту занять у сільській школі має бути така система, яка б надавала належний тренувальний ефект, була спрямована на підвищення функціональних можливостей організму учнів.

Правильне вирішення питань організації та методики проведення занять у сільській школі, вибір засобів, нормування фізичних навантажень можливі за умови суворого обліку вікових і індивідуальних фізіологічних особливостей, характерних для певних етапів розвитку дітей шкільного віку [4].

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження останніх років засвідчують, що постійно збільшується кількість сільських учнів, які мають нижчий за середній і низький рівні здоров'я та фізичної підготовленості [2, 8]. На думку багатьох учених, першочерговими причинами погіршення рівня фізичної підготовленості сільських школярів (та й сільських мешканців) є проблеми зниження загального рівня життя і соціальної захищеності населення, недосконалість системи медичного обслуговування, недостатнє фінансування освітніх установ, низький інтерес підростаючого покоління до власного здоров'я тощо. Це змусило державу прийняти низку нормативних документів, у яких аналізуються проблеми фізичного виховання сільського населення [5; 6].

Так, наприклад, у Законі України «Про фізичну культуру і спорт» акцентується увага на проблемі розвитку фізичного виховання в сільській місцевості. Зокрема зазначається, що держава забезпечує пріоритетний розвиток фізичної культури і спорту на селі, створює необхідні умови для занять фізичною культурою і спортом сільських працівників і членів їх сімей [7].

Разом з тим слід відзначити, що розроблені державою різні програмно-нормативні документи, з одного боку, не повністю відображають специфіку організації фізичного виховання в сільських малокомплектних школах, а з іншого – не вирішують тих проблем, які накопичились за останні роки і потребують швидкого й ефективного вирішення.

Мета дослідження – вивчити стан та перспективи розвитку сільських малокомплектних шкіл Кременецького району.

Важливим завданням розвитку освіти України в ХХІ ст. є створення ефективної системи навчання і виховання молоді. Сьогодні перед освітою в Україні постало чимало проблем, серед яких збереження та реорганізація малокомплектних шкіл. Відзначимо, одним із важливих факторів, що впливають на життєстійкість цих шкіл, є, перш за все, той факт, що без школи на селі немає самого середовища існування, зникають соціальні інституції (родина, соціум), які активно функціонують на селі. Незважаючи на це, за даними управління освіти і науки Тернопільської ОДА, на початку 2018/2019 навчального року в області закрили 13 шкіл. Діяльність ще двох призупинили, понизили ступінь чотирьох. Основною причиною закриття цих закладів є складна демографічна ситуація.

Згідно з перспективним планом формування територій громад, у Тернопільській області станом на 01.01.2019 р. створено 49

об'єднаних територіальних громад, у складі яких функціонує 321 школа, де навчаються 65,7 тисяч учнів.

У Кременецькому районі налічується 21 сільська малочисельна школа, у кожній з яких навчається менше 100 учнів (табл. 1).

Таблиця 1

Список малокомплектних сільських шкіл Кременецького району

№ з/п	Перелік шкіл	Кількісний склад учнів, вчителів, кваліфікація, вік:					
		кількість учнів	кількість учителів	повна вища освіта	вища категорія	до 40 років	пенсіонерів
1.	Башуківська ЗОШ І-ІІ ст.	53	13	12	0	12	1
2.	Богданівська ЗОШ І ст.	25	3	2	0	0	1
3.	Бонівська ЗОШ І ст.	56	5	5	3	0	1
4.	Борщівська ЗОШ І ст.	9	2	2	0	0	0
5.	Великогорянська ЗОШ І-ІІ ст.	63	15	13	2	5	1
6.	Затишанська ЗОШ І ст.	28	4	4	0	0	0
7.	Катеринівська ЗОШ І-ІІ ст.	53	13	12	2	7	2
8.	Комарівська ЗОШ І-ІІ ст.	79	18	16	1	7	3
9.	Крижівська ЗОШ І-ІІ ст.	85	19	15	7	7	2
10.	Крутнівська ЗОШ І-ІІ ст.	61	17	16	0	8	0
11.	Куликівська ЗОШ І ст.	22	4	1	0	0	0
12.	Млинівецька ЗОШ І-ІІ ст.	90	17	13	0	6	3
13.	Новоолексинецька ЗОШ І-ІІ ст.	78	12	8	1	5	1
14.	Очеретнецька ЗОШ І-ІІ ст.	26	10	7	1	3	1
15.	Підлісецька ЗОШ І-ІІ ст.	83	16	16	8	7	1
16.	Плосківська ЗОШ І-ІІ ст.	84	14	12	2		0
17.	Раславська ЗОШ І-ІІ ст.	33	9	6	0		2
18.	Савчицька ЗОШ І-ІІ ст.	11	2	1	0		0
19.	Устечківська ЗОШ І-ІІ ст.	41	10	7	1		1
20.	Чугалівська ЗОШ І-ІІ ст.	40	13	12	1		1
21.	Шпиколівська ЗОШ І-ІІ ст.	46	13	13	3		1
Разом		1066	229	205	32	5	22

З таблиці 1 видно, що в сільських школах Кременецького району навчається 1066 учнів. У школах працює 229 учителів, з яких 205 мають повну вищу освіту; 32 вчителі мають вищу категорію; 95 учителів віком до 40 років; 22 учителя (9,6 % від загальної кількості) пенсійного віку. Наповненість класів складає в середньому 50,7 % учнів. Найменша кількість учнів у 2018-19 навчальному році навчалися в Борщівській ЗОШ І-ІІ ст (9 учнів), Савчицькій ЗОШ І-ІІ

ст (11 учнів), Куликівській ЗОШ 1 ст (22 учні), Богданівській ЗОШ 1 ст (25 учнів), Очеретнецькій ЗОШ I-II ст. (26 учнів).

Спортивні зали є лише в чотирьох школах: це в Крижівській ЗОШ I-II ст (85 учнів), Млинівській ЗОШ I-II ст (90 учнів), Новоолексинецькій ЗОШ I-II ст (78 учнів), Чугалівській ЗОШ I-II ст (40 учнів).

Висновки і перспективи подальшого дослідження.

Узагальнюючи вищевикладене, можна назвати пріоритетні напрямки підвищення якості навчально-виховного процесу з фізичного виховання учнів у малокомплектних сільських школах. Серед них: докорінне поліпшення матеріально-технічної бази шкіл (будівництво й облаштування спортивних майданчиків нестандартним обладнанням, придбання дрібного спортивного інвентарю); підвищення професійної компетентності педагогів з урахуванням специфіки роботи таких шкіл; виявлення, вивчення, узагальнення, упровадження передового педагогічного досвіду в цих закладах.

Література

1. Апанасенко Г. Л., Попова Л. А. Медицинская валеология. Київ : Здоров'я, 1998. 248 с.
2. Грабик Н. М. Стан фізичної підготовленості учнів 5–6 класів сільської школи. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2012. № 4. С. 260-263. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fvs_2012_4_61 (дата звернення: 23.10.2019) (дата звернення: 23.10.2019).
3. Малинин В. М. Развитие системы физкультурно-оздоровительной деятельности сельской школы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Москва, 2009. 176 с.
4. Масленников С. М., Леонтьева Т. Н. Особенности занятий в сельской малочисленной школе. *Физическая культура в школе*. 2005. № 1. С. 15-17.
5. Проект концепції державної програми «Здорова дитина на 2008-2017 роки» (МОНУ). URL : <http://www.moz.gov.ua/ua/main/docs/?docID=8237#2> (дата звернення: 23.10.2019).
6. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2015 р. № 1320-р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1320-2015-%D1%80> (дата звернення: 23.10.2019).

7. Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 24.12.1993 р. № 3808–XII. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3808-12> (дата звернення: 23.10.2019).

8. Пустовалов В. О. Фізична підготовленість учнів середнього шкільного віку з різним рівнем фізичного розвитку: автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня кан. наук з фіз. виховання і спорту. Дніпропетровськ, 2009. 20 с.



УДК 373.3.016:796

Головачук О. Д., магістрант

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ СПОРТИВНИХ ІГОР

У статті обґрунтовано методiku використання засобів спортивних ігор у процесі фізичного виховання молодших школярів. Досліджено стан проблематики у теорії і методиці фізичного виховання та проведено опитування вчителів фізичної культури щодо змісту й організації процесу навчання фізичним вправам з елементами спортивних ігор.

Ключові слова: спортивні ігри, фізичне виховання, учні початкових класів.

The method of use of sports games in the process of physical education of younger students is substantiated in the article. The problems in the theory and methods of physical education were investigated and the teachers of physical culture were questioned regarding the content and organization of the process of teaching physical exercises with elements of sports games.

Keywords: sports games, physical education, elementary school students.

Постановка проблеми. Успішне вирішення завдань соціально-економічного розвитку України потребує від кожної людини не тільки високої професійної підготовки, але й належного рівня фізичного розвитку і підготовленості [1, 6, 9].

Важливо, щоб кожен член суспільства правильно ставився до свого здоров'я, своїх фізичних рис і здібностей, розумів їх особисте й соціальне значення, відчував і реалізував внутрішню потребу у фізичній і духовній досконалості. Тому в законах України «Про освіту», «Про фізичну культуру і спорт», Державній національній програмі «ОСВІТА» (Україна XXI ст.), «Державній програмі розвитку фізичної культури і спорту в Україні» поставлена мета створити умови, за яких будуть активізовані творчі сили молоді особистості, відкриється простір до її активної самореалізації.

Проте вжиті на державному рівні заходи не викликали позитивних змін у фізичному стані школярів. Тому національна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації» (1998) націлює спортивну науку і практику на вирішення оздоровчих завдань фізичного виховання, пошуку нових шляхів їх вирішення.

Одним із найперспективніших напрямів оптимізації фізичного виховання є раціональне використання ефективних засобів і методів удосконалення рухових здібностей дітей шкільного віку з метою зміцнення їх здоров'я, покращення фізичного розвитку і фізичної підготовленості [2, 3, 4, 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературний аналіз допоміг виявити широке коло наукових досліджень, спрямованих на вирішення цих проблем.

Питання нормування навантажень для розвитку окремих фізичних якостей спортсменів висвітлені в роботах М. Г. Озоліна, Ю. В. Верхошанського, В. М. Заціорського, В. П. Філіна та ін.

Пошуку засобів підвищення ефективності фізичного виховання дітей і підлітків присвятили свої дослідження Б. А. Ашмарін (1973, 1990), А. П. Матвеєв, Г. Л. Апанасенко (1990), Л. В. Волков (1989), О. Д. Дубогай (1991), Т. Ю. Круцевич (1997), Б. М. Шиян (1988, 1997), О. С. Куц (1994), В. І. Завацький (1996) та ін.

Аналіз авторських програм з фізичного виховання (В. А. Капранов, Т. В. Корнеєва, А. І. Піскунова, О. Г. Сухарєв, Є. Н. Літвінов, М. Я. Віленський, В. Н. Шаулін, В. У. Лях, та ін.) показав, що серед засобів, рекомендованих для школярів, найбільшою популярністю користуються спортивні та рухливі ігри, а також східні оздоровчі системи.

Проведений теоретичний аналіз і узагальнення передової практики свідчать, що сьогодні є достатня кількість досліджень

методику навчання техніки рухових дій (Фарфель В. С., Бальсевич В. К., Боген М. М., Брюнему Э., Дьячков В. М. та ін.) та розвитку фізичних якостей (Бабасян М. А., Бальсевич В. К., Запарожанов В. А., Болобан В. Н., Волков Л. В., Гужаловський А. А., Заціорський В. М., Філін В. П., Набатнікова М. Я., Озолін М. Г. та ін.). Проте ці рекомендації головним чином спрямовані на підготовку спортсменів і передбачають їх застосування на спеціально організованих заняттях. Науково обґрунтованих рекомендацій щодо методики проведення уроків фізичної культури з елементами спортивних ігор у практичній недостатньо.

Отже, цінність спортивних ігор як засобу впливу на фізичний стан дітей дає можливість їх широкого використання, оскільки це не вимагає особливих умов і спеціального обладнання, а також відсутність науково обґрунтованої методики їх використання в процесі фізичного виховання учнів визначають актуальність даного дослідження.

Мета дослідження – обґрунтувати методику використання засобів спортивних ігор у процесі фізичного виховання молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Навчання фізичним вправам з елементами футболу значною мірою залежить від фаховості педагогів та адміністрації, організації процесу навчання, якісного навчально-методичного, матеріального забезпечення і рівня фізичної культури батьків [7, 8, 10].

З метою вивчення думки фахівців щодо змісту й організації процесу навчання фізичним вправам з елементами футболу нами проведено опитування у вигляді анкетування вчителів фізичної культури. Зміст анкети для всіх респондентів був однаковий.

Такий склад респондентів нами обрано не випадково. В успішному навчанні учнів технічним прийомом повинні бути зацікавлені педагогічні колективи шкіл. Зокрема, вчителі фізичної культури, крім вирішення основного завдання (здоров'я дитини та виховання звички самостійно займатись фізичними вправами), через формування умінь і навичок гри у футбол вбачають у цьому можливість забезпечити самоутвердження учнів і підняття престижу предмету «Фізична культура».

Узагальнивши результати опитування респондентів, ми отримали інформацію щодо процесу навчання фізичним вправам з елементами футболу.

Перше питання анкети стосувалось того, чи володіє респондент належною підготовкою необхідною для організації та проведення уроків із пріоритетним матеріалом СПОРТИВНІ ІГРИ (табл.1.).

Таблиця 1

Чи володієте Ви належною підготовкою необхідною для організації та проведення уроків з пріоритетним матеріалом СПОРТИВНІ ІГРИ

Опитані вчителі	Так	Ні
Стаж роботи до 5 років	17	0
Стаж роботи до 10-19 років	14	0
Стаж роботи 20 років і більше	6	0
Загальний середній результат	12,3	0

Як ми бачимо з результатів відповідей на перше питання анкети всі респонденти володіють належною базою для організації та проведення уроків фізичної культури з пріоритетним матеріалом СПОРТИВНІ ІГРИ.

Друге питання анкети стосувалось визначення кількості уроків фізичної культури з пріоритетним матеріалом СПОРТИВНІ ІГРИ, необхідної для забезпечення належного процесу фізичного виховання учнів (табл. 2.).

З результатів опитування ми бачимо, що більшість вчителів фізичної культури зі стажем роботи до 20 років вважають оптимальною кількістю три уроки на тиждень. Вчителі зі стажем роботи більше 20 років вважають за необхідне проводити чотири уроки на тиждень.

Третє питання анкети присвячувалось визначенню вагомості форм занять зі спортивних ігор під час побудови процесу з фізичного виховання учнів молодшого шкільного віку (табл. 3.).

Таблиця 2.

Як Ви вважаєте, яка кількість уроків (на тиждень) з матеріалом СПОРТИВНІ ІГРИ необхідна для забезпечення належного процесу фізичного виховання учнів молодшого віку

Опитані вчителі	Кількість уроків				
	1	2	3	4	5
Стаж роботи до 5 років	1	0	14	1	1
Стаж роботи до 10-19 років	0	0	12	1	1
Стаж роботи 20 років і більше	0	1	2	6	0
Загальний середній результат	0,33	0,33	9,3	2,6	0,6

Таблиця 3.

Які форми занять зі спортивних ігор Ви плануєте використовувати (використовуєте) у своїй педагогічній діяльності (потрібне підкреслити)

Опитані вчителі	Форми занять з спортивних ігор				
	Секційні заняття	Змагання	Індивідуальні заняття	Спортивні свята та вечори	Домашні завдання
Стаж роботи до 5 років	12	12	6	4	2
Стаж роботи до 10-19 років	10	9	6	4	5
Стаж роботи 20 років і більше	5	3	1	3	3
Загальний середній результат	9	8	4,3	3,6	3,3

Результати опитування засвідчують, що респонденти віддають перевагу в процесі проведення занять з фізичного виховання з елементами спортивних ігор секційним формам занять та змаганням. Третю позицію займають індивідуальні заняття, далі ідуть спортивні свята та вечори і на кінець домашні завдання.

Аналіз матеріальної бази шкіл виявив, що в різних школах є різні спортивні зали і різна кількість м'ячів (табл. 4.).

Таблиця 4.

Наявність у вашій школі спортивного залу та інвентарю (розмір залу, спортивного майданчика, кількість м'ячів, кількість кілець)

Розмір залу	9x18, 12x24, 24x36, 24x35, 13x23
Розмір майданчика	15x30, 12x24, 15x22, 14x22, 60x120
Кількість м'ячів	3, 4, 6, 8, 10, 12, 20

Для визначення найбільш ефективних спортивних ігор у процесі фізичного виховання молодших школярів ми запропонували вчителям визначити значимість чотирьох ігор (табл. 5.).

Таблиця 5.

На Вашу думку, які із спортивних ігор є найбільш ефективними для занять з фізичної культури учнів молодшого шкільного віку

Опитані вчителі	Спортивні ігри			
	Футбол	Баскетбол	Гандбол	Волейбол
Стаж роботи до 5 років	16	12	1	5
Стаж роботи до 10-19 років	9	13	0	4
Стаж роботи 20 років і більше	5	5	1	1
Загальний середній результат	10	10	0,6	3,3

Результати опитування засвідчують, що найбільш ефективними в молодшому шкільному віці є футбол і баскетбол, далі йдуть волейбол і гандбол.

Щоб визначити, які домінуючі фізичні якості при вивченні елементів спортивних ігор необхідні дітям молодшого шкільного віку, ми запитали думку вчителів (табл. 6.).

У футболі вчителі фізичної культури визначили домінуючими фізичними якостями швидкість і спритність. Далі ідуть витривалість і сила. Останню позицію займає гнучкість.

Таблиця 6.

Які, на Вашу думку, фізичні якості є домінуючими при вивченні матеріалу зі спортивних ігор (футбол)

Опитані вчителі	Фізичні якості				
	Сила	Швид- кість	Спри- тність	Витри- валість	Гнуч- кість
Стаж роботи до 5 років	6	11	12	10	1
Стаж роботи до 10-19 років	7	11	7	9	1
Стаж роботи 20 років і більше	4	5	4	2	1
Загальний середній результат	5,6	9	7,6	7	1

Із результатів тестування ми бачимо, що домінуючими фізичними якостями для проведення навчальних занять з елементами футболу є швидкість, спритність, і витривалість. Гнучкість респондентами розглядається як доповнююча фізична якість, без якої неможливий ні розвиток швидкості, ні спритності.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Підсумовуючи вищевикладене, можемо зробити висновки, що:

1. Всі вчителі мають (за власним судженням) належну підготовку для проведення занять зі спортивних ігор.

2. Оптимальною кількістю уроків, необхідних для вивчення навчального матеріалу зі спортивних ігор, вчителі фізичної культури вважають три уроки. Поряд із цим варто прислухатись до думки вчителів із великим досвідом роботи, які рекомендують проводити чотири уроки на тиждень.

3. Найбільш ефективними формами проведення занять зі спортивних ігор є секційні заняття і змагання.

4. У більшості шкіл є умови для проведення занять з елементами спортивних ігор.

5. Вчителі фізичної культури вважають, що футбол і баскетбол доцільно вивчати з молодшого шкільного віку.

6. Провідними фізичними якостями у процесі проведення занять з елементами спортивних ігор є швидкість, спритність витривалість.

Література

1. Бендель В. П., Ковальчук К. М., Завацький В. І. Цілеспрямовані дії фізичних вправ на розумову працездатність людини. Навчальний посібник. Луцьк : «Надстир'я», 1996. 104 с.

2. Бубела О. Формування правильної постави у дітей молодшого шкільного віку. Збірник наук. пр. «Молода спортивна наука». Львів, ЛДІФК, 2000. Випуск 4. С. 127–129.

3. Вільчковський Е. С., Козленко М. П., Цвек С. Ф. Система фізичного виховання молодших школярів. Навчально-методичний посібник. Київ : ІЗМН, 1998. 232 с.

4. Воробей Г. В. Народні ігри та забави у фізичному загартуванні молодших школярів різних етнографічних груп Прикарпатського краю. Автореф. дис...канд. пед. наук : 13.00.01. К., 1997. 216 с.

5. Гуменна О. Фізичний розвиток дітей першого класу загальноосвітньої школи та прогімназії. *Молода спортивна наука*. Львів : ЛДІФК, 2001. Випуск 5 (том № 2). С. 11-14.

6. Данилевич М. В. Фізичне виховання дітей – турбота спільна. *Зб. наук. пр. «Фізична культура, спорт та здоров'я нації» III Міжнародна науково-практична конференція*. Київ-Вінниця : Українська Академія Наук Національного Прогресу, 1998. ч. І. С. 30-32.

7. Зінченко О. О., Васильчик А. Г. Уроки футболу в школі. Навчальний посібник. Чернівці : Поліграф-сервіс, 2002. 201 с.

8. Леськів А. Д., Андросук Н. В., Мехоношин С. О., Дзюбановський А. Б. Форми і засоби фізичного виховання молодших школярів. Методичний посібник. Тернопіль : Астон, 1997. 108 с.

9. Москаленко Н. В., Решетілова В. М. Використання фізичних вправ для активізації пізнавальних процесів дітей молодшого шкільного віку. *Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні». Збірник наук. праць*. Рівне : «Принз-Хауз», 2001. Випуск 2. С. 69-71.

10. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Частина 1. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2001. 272 с.



УДК.373.3.016:796

Головенько О. Б.,
Мадієвська І. В.,
магістранти

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО ПІДХОДУ ДО ПОКРАЩЕННЯ ФІЗИЧНОГО СТАНУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Фізичне виховання сьогодні розглядають як один з основних засобів покращення фізичного стану – комплексної характеристики, що відображає стан здоров'я, статуру і конституцію, функціональні можливості, фізичні працездатність і підготовленість учнів. Важливими у вирішенні цього завдання, крім іншого, є врахування інтересів і побажань учнів щодо певних видів фізичних вправ, виконання вимоги програми про диференційований підхід до учнів і спроможність учителя реалізувати це в практичній діяльності. Саме цим аспектам присвячено статтю.

Ключові слова: учні початкової школи, фізичний стан, фізичне виховання, алгоритм програмування змісту.

Physical education is now regarded as one of the main means of improving the physical condition – a comprehensive characteristic that reflects the state of health, physique and constitution, functionality, physical performance and preparedness of students. Important in solving this problem are, among other things: taking into account the interests and wishes of students in certain types of exercise; fulfillment of the requirement of the program on differentiated approach to students and the ability of the teacher to put it into practice. The article is dedicated to these aspects.

Key words: elementary school students, physical condition, physical education, content programming algorithm.

Постановка проблеми. Останніми науковими дослідженнями виявлено високий інтерес учнів до занять фізичними вправами і можливість частково виокремити пріоритетні види вправ,

недостатню ефективність визначених шкільною програмою критеріїв диференціації учнів, перспективність використання основ програмування для врахування вимог і положень теорії при формуванні оптимального змісту занять та його ефективної реалізації. Так, визначені чинною програмою [5] критерії (фізичні здоров'я, підготовленість, розвиток) недостатньо прогностичні в урахуванні індивідуальних особливостей учнів. Збільшити її можна, використовуючи інший критерій, а саме соматичний тип конституції. Відзначимо, що наукові розробки алгоритму для програмування занять фізичними вправами школярів є поодинокими, передбачають вирішення тільки завдання із покращення фізичного здоров'я та лише учнів основної школи [1; 6]. У дослідженні, Г.В. Кротова [3, с. 113] алгоритм програмування змісту враховує соматотипи, але спрямований тільки на покращення фізичної підготовленості та лише дівчаток 7 – 9 років, що недостатньо для розв'язання досліджуваної проблеми.

Отже, існує протиріччя між важливістю і необхідністю програмувати заняття фізичним вправами учнів початкової школи на основі соматотипів та відсутністю досліджень, що враховують це та спрямовані на покращення фізичного стану. У зв'язку із цим було обрано тему статті.

Мета дослідження полягає у визначенні основ диференційованого підходу до покращення фізичного стану молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час дослідження використовували загальнонаукові методи: аналіз, системний, теоретичного моделювання.

Під час вивчення наукової літератури було виявлено недостатність вивчення досліджуваної проблеми, що зумовило необхідність її розв'язання на емпіричному рівні. Необхідні дані в ході трирічного констатуючого експерименту із залученням тих самих дітей у період між 8 і 10 роками. Ці дані засвідчили таке: дівчатка різних соматотипів виявляють схожі тенденції та особливості вияву функціональних показників. Особливостями, передусім, є: суттєві розбіжності значень індексів, що відображають стан функціонування систем організму в однолітків із різними соматотипами. Так, у дітей 8-ми років найвиразніші розбіжності у розвитку скелетних м'язів і функціонуванні серцево-судинної системи у спокої. При цьому в обох показниках найвищі значення мали дівчатка м'язового і торакального соматотипів, значно менші – астеноїдного, а найменші – дигестивного. Водночас, дівчатка астеноїдного типу не відрізнялися від м'язового і торакального у

стані функції із забезпечення аеробних метаболічних реакцій, функціонування дихальної системи і серцево-судинної після дозованого навантаження, а найменші значення тут виявили в дигестивному типі. Із віком розбіжності посилюються: у 9 років тільки стан функціонування серцево-судинної системи після навантаження, у 10 – функції із забезпечення аеробних метаболічних реакцій не відрізнялися відповідно лише у дівчаток торакального і м'язового, астеноїдного і торакального соматотипів.

Стосовно схожих тенденцій, насамперед відзначаємо, що незалежно від типу і віку функціональні можливості не відповідають високому рівню. Так, життєвий індекс 8-річних дівчаток астеноїдного і торакального соматотипів знаходиться на нижчому від середнього рівні, м'язового і дигестивного – на низькому рівні. Індекс Робінсона – у перших двох на нижчому від середнього, в інших відповідно на середньому і низькому рівнях, силовий – у всіх на низькому, а індекс Руф'є – на нижчому від середнього, крім дигестивного типу, в якого він низький. Виняток складає зросто-ваговий індекс – його значення засвідчують вищий від середнього рівень розвитку функції із забезпечення аеробних метаболічних реакцій усіх дівчаток, крім дигестивного типу, в яких він знаходиться на середньому рівні.

Отже, між 8 і 10 роками у дівчаток усіх соматотипів зростають анаеробні можливості при стабілізації аеробних, погіршується стан функціонування певних систем, а рівень останнього в кожному віці нижчий від необхідного. Особливості кожного соматотипу полягають у складі систем і віці, протягом якого стан їх функціонування погіршується. Це зумовлює необхідність у процесі фізичного виховання здійснювати відповідну корекцію та засвідчує напрям оптимізації параметрів фізичних навантажень для дівчаток різних соматотипів.

Аналогічний висновок зробили після аналізу даних про вияв і зміну функціональних показників у хлопчиків наявних соматотипів.

Вивчення даних іншої складової фізичного стану, а саме фізичної підготовленості, засвідчило, що реалізація чинного змісту фізичного виховання призводить до схожих тенденцій та суттєвих розбіжностей у зміні її показників у дівчаток різних соматотипів. Так, перше полягає в покращенні в дівчаток усіх соматотипів абсолютної м'язової сили, вибухової сили м'язів нижніх кінцівок, швидкісної сили і деякому погіршенні загальної витривалості. Щодо особливостей, якими відзначається кожен соматотип, то ними є, передусім, неоднакові щорічний приріст і величина вияву зазначених, а також інших досліджуваних показників дівчаток. Зокрема, у 8 років вияв абсолютної м'язової сили був найбільшим у представниць

торакального і м'язового соматотипів, тоді як приріст за рік склав 26 % у дигестивному, 21 – у м'язовому, 20 – в астенотипному і тільки 10 % – у торакальному.

Аналогічні особливості виявили при порівнянні інших показників фізичної підготовленості дівчаток цих соматотипів, а також хлопчиків у період між 8 і 10 роками. Отримані дані дозволили оптимізувати склад показників, які необхідно покращувати в першу чергу та досягати більшої об'єктивності в оцінці розвитку фізичних якостей дітей різних соматотипів.

Водночас ми проаналізували парні кореляційні зв'язки між зміною зазначених показників. Виявили, що вони, по-перше, у дівчаток і хлопчиків кожного соматотипу мають вікові особливості, а по-друге, відрізняються в однолітків різних соматотипів. Ці дані дозволили конкретизувати характер перехресної адаптації у випадку цілеспрямованого покращення певного показника фізичної підготовленості представників кожного соматотипу в період між 8 і 10 роками.

За допомогою анкетування виявили високий рівень мотивації й інтересу дітей різних соматотипів до занять фізичними вправами. У структурі їхнього інтересу домінують рухливі й спортивні ігри, а одним із провідних мотивів є висока оцінка. Встановлено також, що реалізації побажань сприятиме роздільне виконання дівчатками і хлопчиками окремих рухових завдань, а підтриманню інтересу на високому рівні – урахування пріоритету видів вправ, який частково відрізняється у соматотипах.

Визначене сприяло розробленню змісту проектувальних операцій, що склали алгоритм для формування програми покращення фізичного стану молодших школярів у процесі фізичного виховання.

При цьому під «*програмою*» розуміли план діяльності або короткий зміст навчального матеріалу чи опис алгоритму вирішення завдання, а «*програмуванням*» – це процес підготовки до вирішення поставлених завдань, що передбачає: складання «плану вирішення завдання» у вигляді набору операцій або алгоритму; опис такого плану (тобто складання програми) та її транслявання у вигляді послідовних дій. Крім цього, ми виходили із необхідності виконати вимоги загальних і методичних принципів фізичного виховання та чинної програми, передусім про диференційований підхід до учнів, урахування їх інтересів і побажань, формування потреби систематично використовувати фізичні вправи у повсякденному житті, забезпечення високої моторної щільності уроків. Ураховували

також дані про можливість досягти високого результату лише реалізуючи

положення про утворення накопичувальної адаптації у визначеному напрямі.

Отже на першому етапі програмування розробили алгоритм, тобто комплекс проєктувальних операцій, кожна з яких виконується у нижче наведеній послідовності. На другому етапі програмування конкретизували кожну операцію найефективнішими методичними підходами, засобами, методами, прийомами, на третьому – визначили способи й умови їх реалізації. Такими проєктувальними операціями були.

Ефективність програми, розробленої із урахуванням запропонованого алгоритму, перевірили в однорічному формувальному експерименті. На початку показники фізичного стану засвідчили однорідність дослідних груп, наприкінці – що використання експериментальної програми забезпечило покращення більшої кількості цих показників порівняно із чинним. Так у 3-му класі із 10 функціональних показників у експериментальній групі дівчаток торакального соматотипу покращилося 5, у контрольній – тільки 1, із 7 показників фізичної підготовленості – відповідно 3 і 2, тобто загалом покращилося 8 та лише 3 показника. В інших виявили таке: в експериментальній групі дівчаток астеноїдного типу загалом покращилося 11 показників, тоді як у контрольній – 7, у дівчаток м'язового типу – відповідно 12 і 8, дигестивного – 15 і 10 показників. Такою перевагою відзначалися також експериментальні групи хлопчиків зазначених соматотипів.

За іншим критерієм, а саме кількістю показників з найвищими значеннями наприкінці, отримали аналогічний результат, але із такими особливостями: у контрольних групах жоден із 17 показників не був вищим від виявлених в експериментальних. В останніх їх кількість складала: у дівчаток астеноїдного типу 8 функціональних показників і 4 фізичної підготовленості, хлопчиків – відповідно 5 і 4; у дівчаток і хлопчиків торакального типу – по 8 і 5; у дівчаток м'язового типу – 7 і 6, у хлопчиків – 8 і 5; у дівчаток дигестивного типу – 9 і 6, у хлопчиків – 8 і 6 показників.

Висновки та перспективи подальшого дослідження:

1. Аналіз наукової літератури виявив недостатню розробленість проблеми, пов'язаної з програмуванням занять фізичними вправами, що передбачають реалізацію диференційованого підходу під час покращення фізичного стану молодших школярів.

2. Дівчатка і хлопчики різних соматотипів відзначаються особливостями вияву динаміки і взаємозв'язків між показниками

фізичного стану, що необхідно враховувати при формуванні програми з його покращення.

3. Для підвищення ефективності програми визначеного змісту необхідно враховувати також положення теорії адаптації, визначені мотиви та інтереси дітей щодо видів фізичних вправ, реалізовувати зміст у позаурочних формах занять із залученням учителів початкових класів і батьків учнів.

Подальші дослідження необхідно спрямовувати на експериментальну перевірку розробленої програми.

Література

1. Гасюк І. Л. Програмування оздоровчої спрямованості уроків фізичної культури для дівчат 11–14 років різних соматотипів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. вих. і сп. : спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення». Львів, 2003. 254 с.

2. Єдинак Г. А. Генетичні маркери і сучасні тенденції фізичного виховання. *Слобожанський наук.-сп. вісник*. 2001. № 4. С. 91–94.

3. Кротов Г. В. Диференційоване програмування розвитку рухових здібностей дівчат початкової школи з урахуванням соматотипу : автореф. дис. на здобут. наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я)». Київ., 2010. 21 с.

4. Круцевич Т. Ю. Основні напрямки вдосконалення програм фізичного виховання школярів. *Теорія і методика фіз. вих. і сп.* 2006. № 4. С. 20–27.

5. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів : Фізична культура. 1–4 класи. Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 112 с.

6. Сидорченко К. М. Оптимізація занять оздоровчої спрямованості у фізичному вихованні хлопчиків 11–14 років : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз.вих. і сп.: спец. 24.00.02. «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення». Львів, 2009. 20 с.



УДК 373.3.015.3

Кучер Т. В., канд. наук з фіз. вих. і спорту,
Дацюк А. І., магістрантка

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАН ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ТА ДИНАМІКА РІВНЯ ЇХ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ

У статті описано динаміку фізичного стану та фізичної підготовленості дітей молодшого шкільного віку. Висвітлені засоби і методи фізичної культури, якими можна не тільки ліквідувати негативні наслідки факторів ранньої соціалізації, але й підвищити рівень фізичної та розумової працездатності. Наведено експериментальні дані щодо динаміки фізичного розвитку та показників функціонального стану серцево-судинної системи школярів.

Ключові слова: функціональний стан, фізичний розвиток, серцево-судинна система, здоров'я, молодший шкільний вік, ЖЄЛ, фізична підготовленість, динамометрія.

The article presents the dynamics of physical condition and physical fitness of young children of school age. It also highlighted a variety of physical culture tools and methods that can not only eliminate the negative effects of early socialization factors, but also enhance physical and mental performance. The paper presents experimental data on the dynamics of physical development and indicators of the functional state of the cardiovascular system of students.

Keywords: functional status, physical development, cardiovascular system, health, primary school age, VCL, physical fitness, dynamometry.

Постановка проблеми. Здоров'я – найбільша людська цінність, добро і щастя для кожної людини. Воно є передумовою продуктивної праці людини, економічної могутності держави та благополуччя суспільства [7].

Статистичні дані науковців з різних регіонів нашої держави, які вивчають проблеми здоров'я і фізичного виховання, свідчать про тенденцію до збільшення кількості захворювань населення України,

зокрема школярів, погіршення їх фізичного розвитку та фізичної підготовленості [5, 6].

Дослідження [4, 8] доводять, що зарок навчання в школі, в учнів рухової підготовленості не покращується, а навпаки – погіршується.

Водночас існує значний рівень взаємозв'язку показників соматичного здоров'я дітей із результатами рухових тестів [2] високий рівень залежності між фізичною працездатністю організму і рівнем фізичного здоров'я людини [1].

Рівень рухової активності, вплив її обсягу на фізичний розвиток, фізичну працездатність і соматичне здоров'я дітей є предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників [9].

На ефективність навчального процесу школярів суттєво впливає стан здоров'я, який останніх десятиріч в Україні різко погіршується. Збільшується кількість серцево-судинних захворювань та органів травлення, знижується зір.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової і методичної літератури показав, що у 6-річних школярів на фоні підвищення навчального навантаження спостерігається напруження психоемоційного стану, яке при пониженій руховій активності призводить до зниження рівня фізичної підготовленості та соматичного здоров'я, дисгармонізації фізичного розвитку. Все це відноситься до негативних факторів ранньої соціалізації, які супроводжують процес початку навчання в школі з шести років.

Для зміцнення соматичного здоров'я і підвищення рівня фізичного розвитку, усунення психологічних відхилень у школярів дослідники рекомендують використовувати різні, часто навіть протилежні засоби і методи фізичної культури. Зокрема, вправи аеробного, силового і швидко-силового спрямування, ритмічну гімнастику обумовлено різними поглядами на вплив факторів ранньої соціалізації та підходами до корекції психофізичного стану школярів.

За умови раціонального використання різноманітних засобів і методів фізичної культури можна не тільки ліквідувати негативні наслідки факторів ранньої соціалізації, але й підвищити рівень фізичної та розумової працездатності. До таких дієвих засобів фізичної культури відносять народні рухливі ігри (Є. Приступа, О. Слімаковський, 1999; Б. Мицкан, Г. Презлята, 2003).

Враховуючи результати досліджень, ми сформували таблиці, у яких виражено динаміку показників фізичного стану дітей молодшого шкільного віку в числовому й у відсотковому еквівалентах.

Дані таблиці 1 дають змогу побачити, як змінювались показники фізичної підготовленості в дівчат. Так, результати у підтягуванні

мали тенденцію до зменшення впродовж усього періоду дослідження. Загалом кількість підтягувань, у порівнянні з першим роком, зменшилась на 87 %. Найбільший приріст результатів спостерігався при виконанні нахилу вперед. У кінці дослідження він становив 107%, хоча динаміка розвитку гнучкості була нерівномірною – значне покращення у другому класі, зниження в третьому і знову покращення в четвертому.

Таблиця 1.

Динаміка фізичної підготовленості молодшого шкільного віку
(дівчата)

№ з/п	Показники фізичної підготовленості	Рік навчання в школі				
		1 р.н	2 р.н.	3 р.н.	4 р.н.	Приріст результату
1.	Підтягування	1 1/2	<u>1</u> -34%	<u>0,34</u> -66%	<u>0,2</u> -42%	<u>-1/3</u> -87%
2.	Піднімання в сід за 1 хв.	19	<u>43</u> +126%	<u>30</u> -31%	<u>26</u> -13%	<u>+7</u> +36%
3.	Стрибок у довжину з місця (см.)	114	<u>121</u> +6%	<u>120</u> -0,8%	<u>143</u> +19%	<u>+29</u> 25%
4.	Човниковий біг (4х9м.) (с.)	14	<u>13</u> -7%	<u>12,2</u> -6%	<u>11,6</u> -5%	<u>-2,4</u> 17%
5.	Нахил тулуба вперед з положення сидячи	4	<u>11,4</u> +185%	<u>3</u> -74%	<u>8,3</u> +176%	<u>+4,3</u> +107,5%
6.	Біг на 1000 м. (хв.)	7,8	<u>7,9</u> +13%	<u>6,9</u> -13%	<u>6,2</u> -10%	<u>-1,6</u> 21%
7.	Біг 30 м. (с.)	7,3	<u>7</u> -4%	<u>7,1</u> +1,4%	<u>6,1</u> -14%	<u>-1,2</u> 16%
8.	Плавання	-	-	-	-	-

Примітка: у знаменниках динаміка наведена у %

Результати бігу на 30 м та човникового бігу дещо зросли протягом усього періоду дослідження і в результаті покращились відповідно на 16% і 17%. Прогрес показників у бігу на 1000 м і стрибках у довжину з місяця становить 21% і 25%. Динаміка результатів піднімання тулуба з положення лежачи була такою: значне покращення на другому році навчання, потім спостерігався спад в і кінці навчання, у порівнянні з першим роком, приріст становив 36%.

У хлопців ситуація дещо гірша, ніж у дівчат (табл. 2). Покращення результатів спостерігалось лише у бігу на 30 м (-13%), бігу на 1000 м (-26%), човниковому бігу (час подолання дистанції зменшився на 21%) і стрибках у довжину з місця (+38%). Простежуючи динаміку

результатів даних випробувань, ми побачили, що впродовж періоду навчання у 1-4 класах вони поступово зростали. Найбільша частка приросту припадає на 3-4 класи.

Таблиця 2.

Динаміка фізичної підготовленості молодшого шкільного віку
(хлопці)

№ з/п	Показники фізичної підготовленості	Рік навчання в школі				
		1 р.н	2 р.н.	3 р.н.	4 р.н.	Зміна показників
1.	Підтягування	2 1/3	<u>2 1/2</u> +9%	<u>2 1/2</u> 0%	<u>2</u> -20%	<u>-1/3</u> -14%
2.	Піднімання в сід за 1 хв.	31	<u>44</u> +42%	<u>32</u> -27%	<u>29</u> -10%	<u>2</u> -7%
3.	Стрибок у довжину з місця (см.)	112,5	<u>126</u> +12%	<u>133,8</u> +6%	<u>155,8</u> +16%	<u>+43,3</u> +38%
4.	Човниковий біг (4х9м.) (с.)	14	<u>12,5</u> -11%	<u>11,4</u> -9%	<u>11,1</u> -3%	<u>-2,9</u> -21%
5.	Нахил тулуба вперед з положення сидючи (см.)	1,5	<u>6,1</u> +306%	<u>2,3</u> -62%	<u>1</u> -43%	<u>-0,5</u> -43%
6.	Біг на 1000 м. (хв.)	7,2	<u>7,1</u> -1,4%	<u>6,5</u> -8%	<u>5,3</u> -18%	<u>1,9</u> 26%
7.	Біг 30 м. (с.)	6,8	<u>6,8</u> 0%	<u>6,2</u> -9%	<u>5,9</u> -5%	<u>0,9</u> -13%
8.	Плавання	-	-	-	-	-

Примітка: у знаменниках динаміка наведена у %

При виконанні підтягування, нахилу тулуба вперед, піднімання тулуба з положення лежачи на другому році навчання спостерігалось зростання результатів, проте впродовж наступного періоду вони погіршувались. На четвертому році навчання у порівнянні з першим, зафіксовано зниження результатів у підтягуванні, підніманні тулуба з положення лежачи та нахилі тулуба вперед.

Аналогічно поряд із дослідженнями динаміки фізичної підготовленості, ми аналізували динаміку фізичного розвитку та показників функціонального стану серцево-судинної системи учнів упродовж періоду їх навчання в 1-4 класах.

У таблиці 3 наведені результати обстежень фізичного розвитку та показники функціонального стану хлопців молодшого шкільного віку. Аналізуючи її, виявили, що показники, які характеризують стан серцево-судинної системи, на четвертому році дослідження майже не відрізняються від тих, що були зареєстровані у першому класі, хоча у третьому та четвертому класах позитивні зрушення були

зафіксовані. Незначні зміни спостерігались щодо розвитку сили м'язів кисті, проте в другому класі відбулось зменшення показників динамометрії. Найбільша різниця у показниках була зафіксована при визначенні ЖЕЛ – 463 мл.

Таблиця 3

Динаміка фізичного розвитку та показників функціонального стану серцево-судинної системи (хлопці)

№ п/п	Показники фіз.розв. та ф-го стану ССС	Рік навчання в школі				
		1 р.н	2 р.н.	3 р.н.	4 р.н.	Приріст результату
1.	ЖЕЛ (мл.)	1457	<u>1500</u> +3%	<u>1794</u> +20%	<u>1920</u> +7%	<u>+463</u> +32%
2.	ЧСС(уд/хв.)	83	<u>95</u> +14%	<u>87</u> -8%	<u>81</u> -7%	<u>-2</u> -2,5%
3.	АТс. (мм.рт.ст.)	102	<u>91</u> -11%	<u>105</u> +15%	<u>102</u> -3%	<u>0</u> 0%
4.	АТд. (мм.рт.ст.)	87	<u>66</u> -24%	<u>55</u> -17%	<u>76</u> +38%	<u>-11</u> -13%
5.	Зріст (см.)	121,4	<u>130,1</u> +7%	<u>131</u> +1%	<u>141,4</u> +8%	<u>+20</u> +16%
6.	Маса тіла (кг.)	23	<u>28</u> +22%	<u>30,2</u> +8%	<u>33,4</u> +11%	<u>10,4</u> +45%
7.	Динамометрія (кг.)	11,1	<u>8,6</u> -23%	<u>11,3</u> +31%	<u>12,5</u> +11%	<u>+1,4</u> +13%

Примітка: у знаменнику динаміка наведена у %

У таблиці 4 висвітлено динаміку фізичного розвитку та показників функціонального стану серцево-судинної системи дівчат. Тут слід відзначити наявність позитивних змін щодо частоти серцевих скорочень (негативна динаміка спостерігалась лише у другому класі). На четвертому році навчання ЧСС становила 85 уд/хв., що 15% менше, ніж у третьому класі. Артеріальний тиск поступово знижувався до третього класу. У четвертому класі його показники підвищились.

Таблиця 4.

Динаміка фізичного розвитку та показників функціонального стану серцево-судинної системи (дівчата)

№ з/п	Показники фіз.розв. та ф-ного стану ССС	Рік навчання в школі				
		1 р.н	2 р.н.	3 р.н.	4 р.н.	Приріст результату
1.	ЖЕЛ (мл.)	1450	<u>1450</u> +0%	<u>1623</u> + 12%	<u>1771</u> +9%	<u>+321</u> +22%
2.	ЧСС (уд/хв.)	100	<u>104</u> +4%	<u>84</u> -19%	<u>85</u> -1%	<u>-15</u> -15%
3.	АТс. (мм.рт.ст.)	100	<u>97</u> -3%	<u>92</u> -5%	<u>98</u> +7%	<u>-2</u> -2%
4.	АТд. (мм.рт.ст.)	72	<u>65</u> -10%	<u>62</u> -5%	<u>71</u> +9%	<u>-1</u> -1,5%
5.	Зріст (см.)	122,5	<u>130,9</u> +7%	<u>134</u> +2%	<u>142,5</u> +6%	<u>+20</u> +16%
6.	Маса тіла (кг.)	22,7	<u>27</u> +19%	<u>31</u> +15%	<u>32,4</u> +5%	<u>+9,7</u> +43%
7.	Динамометрія (кг.)	10,3	<u>7,5</u> -27%	<u>10,1</u> +35%	<u>11,6</u> +15%	<u>+1,3</u> +13%

Примітка: у знаменнику динаміка наведена у відсотках

Дані динамометрії та ЖЕЛ мали негативну динаміку лише на другому році навчання. Показники зросту і маси тіла за чотири роки збільшились. Найбільший приріст був зареєстрований на третьому році навчання.

Використовуючи методику експрес-оцінки соматичного здоров'я за Апанасенком Г.Л., ми дослідили, що більшість дітей в усіх класах початкової школи мають низький рівень здоров'я. Так, у першому класі 90% дітей мають низький рівень соматичного здоров'я, по 5% учнів характеризуються середнім та нижчим від середнього рівнем здоров'я. У другому класі з низьким рівнем здоров'я зареєстровано 87% досліджуваних, решта 13% мають рівень здоров'я нижчий від середнього. У третьому класі – 73% учнів з низьким рівнем здоров'я і у 7% дітей виявлено рівень здоров'я нижчий від середнього. Показники зафіксовані при дослідженні чотирикласників свідчать про те, що 85% учнів характеризуються низьким рівнем здоров'я і 14% мають рівень здоров'я нижче середнього.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Аналіз показників фізичної підготовленості виявив, що в дітей початкової школи покращилися показники стрибка у довжину, бігу на коротку і довгу дистанції, водночас спостерігалися і негативні зміни у показниках підтягування, нахилу тулуба. Більшість дітей мають

низький рівень соматичного здоров'я. Загалом результати дослідження щодо стану здоров'я підтверджують статистичні дані про незадовільний рівень здоров'я дітей в Україні.

Література

1. Апанасенко Г.Л. Экспресс-скрининг уровня соматического здоровья детей и подростков : Методические рекомендации. Эволюция биоэнергетики и здоровье человека : МГП «Петролис», 1992. С. 108-121.
2. Ареф'єв В.Г., Столітенко В.В. Фізичне виховання в школі: Навчальний посібник. Київ, 1997. 152 с.
3. Державні тести і нормативні оцінки фізичної підготовленості населення України : Київ, 1996. 31 с.
4. Детская спортивная медицина / под ред. С.Б.Тихвинского, С.В.Хрущёва. Ивано-Франковск : 1993. 115 с.
5. Дубогай А. Психолого-педагогические основы здорового образа жизни школьников младших классов : автореф. д. дис. Киев, 1991. 38 с.
6. Круцевич Т.Ю. Воробьев М.И. Контроль в физическом воспитании детей, подростков и юношей : Киев : 2005. 195 с.
7. Лях В.И. Тесты и нормативы уровней развития координационных способностей школьников : *Физкультура в школе*. 1998. № 7. С. 19-24.
8. Максимів Г. Залежність стану соматичного здоров'я першокласників від ступеня біологічної зрілості. *Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні*: Рівне : 2003. Вип. III. ч. I. С. 197- 200.
9. Шиян Б.М., Омеляненко І.О. Теорія і методика фізичного виховання школярів : навч. посіб : Тернопіль : Навчальна книга в 2 ч. Богдан, 2012. 304 с.



УДК 373. 5. 016 : 796

Клімчук В. М., магістрант

ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ З ПЕРЕВАЖНИМ ВИКОРИСТАННЯМ ІГРОВОГО І ЗМАГАЛЬНОГО МЕТОДІВ НА ЕТАПІ БАЗОВОЇ ФІЗКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ ШКОЛЯРІВ

У статті висвітлюється методика проведення уроків фізичної культури з переважним використанням ігрового і змагального методів. Експериментально доведено, що такі уроки є більш ефективними, ніж традиційні, у вихованні фізичних якостей школярів на етапі їх базової фізкультурної освіти.

Ключові слова: учні, методи навчання, ігровий метод, змагальний метод, фізичні якості, фізична підготовленість.

The article examines the methodology of conducting the Physical Training lessons with the prevailing use of gaming and competitive methods. It has been proved experimentally that such lessons are more efficient compared to the traditional ones in terms of upbringing of physical qualities of the schoolchildren at the stage of their basic physical training education.

Key words: the pupils, the teaching methods, the gaming method, the competitive method, the physical qualities, the physical preparation.

Постановка проблеми. У системі фізичного виховання школярів особливе місце посідає фізична підготовка. Фізична підготовка – це «...методично правильно організований процес рухової діяльності людини з метою оптимального розвитку її рухових якостей сили, гнучкості, пружкості, спритності, витривалості» [2, с. 52].

Розвиток рухових якостей є одним із важливих завдань процесу фізичного виховання учнів на всіх етапах фізкультурної освіти. Від рівня їх розвитку залежить ефективність рухової діяльності, здібність

оволодівати новими формами рухів і раціонально застосовувати їх у різних життєвих ситуаціях. Особливу увагу в цьому контексті привертають учні середнього шкільного віку, оскільки цей віковий період характеризується становленням основних систем організму, є сенситивним для розвитку більшості фізичних якостей та формування рухових вмінь та навичок [4].

Аналіз змісту навчальної програми з фізичної культури для учнів 5-9 класів показав, що переважна більшість усіх базових (змагальних) вправ варіативних модулів вивчається в 5-7 класах (табл. 1) [7]. У наступних класах учні закріплюють і вдосконалюють сформовані рухові уміння і навички, а цей процес, як відомо, потребує відповідних методів і методичних прийомів навчання.

Таблиця 1

Відсоток базових вправ варіативних модулів шкільної програми, які вивчаються на етапі базової фізкультурної освіти

№ з/п	Варіативний модуль	К-сть базових вправ	Рік вивчення				
			1 5 кл.	2 6 кл.	3 7 кл.	4 8 кл.	5 9 кл.
			Кількість базових (змагальних) вправ (у %)				
1.	«Баскетбол»	15	40,0	26,7	13,3	13,3	6,7
2.	«Гімнастика»	35	31,5	25,7	28,5	2,8	11,5
3.	«Легка атлетика»	12	41,7	25	16,7	8,3	8,3
4.	«Волейбол»	12	25,0	8,3	25,0	25,0	16,7
5.	«Футбол»	23	52,2	21,7	4,3	8,8	13,0
6.	«Гандбол»	24	29,1	29,1	16,6	12,6	12,6
7.	«Настільний теніс»	15	40,0	20,0	20,0	13,3	6,7
Разом		136	37,1%	22,3 %	17,8 %	12,0%	10,8%

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз науково-методичної літератури показав, що одними із найбільш ефективних практичних методів навчання на етапі закріплення і вдосконалення рухових дій є ігровий і змагальний методи [1]. Ігрова діяльність на уроках у школі дає можливість підвищити в учнів інтерес до навчальних занять, дозволяє засвоїти більшу кількість інформації,

заснованої на прикладах конкретної діяльності, що моделюється в грі, допомагає дітям у процесі гри навчитися приймати відповідальні рішення в складних ситуаціях [3].

Використання ігрових форм занять веде до підвищення творчого потенціалу учнів і до глибшого, усвідомленого і швидкого засвоєння навчального матеріалу. Змагальний метод виключає примус до вчення: навчання йде через гру і змагання [5].

Мета дослідження – виявити ефективність процесу вдосконалення фізичних якостей учнів 9-го класу з переважним використанням ігрового і змагального методів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У розробці методики проведення уроків фізичної культури з переважним використанням ігрового і змагального методів ми дотримувались таких положень:

1. Спрямованість усіх елементів змагально-ігрових дій на вирішення конкретних освітніх, виховних та оздоровчих завдань уроку.

2. Оптимальне поєднання теоретичного і практичного аспектів. Сценарієм гри, естафети або змагання передбачалась можливість набуття учнями певного обсягу знань із навчальної теми, а також відпрацювання відповідних умінь і навичок з певного модулю навчального програми.

3. Прикладна спрямованість змісту гри, естафети, змагання. Створення умовно можливих ситуацій у життєдіяльності учнів, спрямованість їх на вирішення конкретних життєвих (побутових, навчальних та інших) проблем.

4. Простота та гнучкість конструкції гри, естафети, конкурсу відкриває можливість для подальшого вдосконалення їх змісту з метою поступового ускладнення. У цьому випадку навчальний зміст і перебіг гри, естафети, змагання можна було доповнювати новими засобами, деталями, правилами, змінювати окремі фрагменти, додавати нову навчально-пізнавальну інформацію тощо.

5. Максимальне залучення учнів до організації і проведення ігрових і змагальних процедур. Ця вимога дозволяла формувати в учнів інструкторські навички (виконання обов'язків капітана команди, старшого у відділенні, виконувати функцію судді).

6. Раціональне поєднання змагально-ігрової діяльності з аналізом її результатів. Післяігрове колективне обговорення в більш

спокійній обстановці дозволяло учням знайти правильні відповіді на ті питання, які виникли у процесі змагально-ігрової взаємодії.

7. Доповнення до використання ігрового і змагального методів інших практичних методів навчання фізичним вправам у вирішенні основних завдань уроку.

Для виявлення ефективності процесу вдосконалення фізичних якостей учнів 9-го класу з переважним використанням ігрового і змагального методів ми провели педагогічний експеримент. В експериментальному дослідженні взяли участь учні 9-х класів Мислятинської ЗОШ I-III ст. Ізяслівського району Хмельницької області ($n = 10$ учнів) – експериментальна школа й учні Ізяслівської ЗОШ № 5 ($n = 10$ учнів) – контрольна школа.

До початку педагогічного експерименту за допомогою тестування ми визначили рівень фізичної підготовленості учнів (табл. 2). За результатами першого тестування учні обох шкіл за рівнем фізичної підготовленості практично не відрізнялися

Після проведення педагогічного експерименту, який тривав з січня по травень 2018-19 навчального року, ми отримали такі дані: Результат стрибка у довжину з місця у хлопців експериментального класу зріс на +20,2 см ($t_1 = 7,642$, $P_1 < 0,001$), в контрольному – на 6,3 см

Таблиця 2

Середні результати тестування фізичної підготовленості учнів 9-х класів до і після експерименту

№ з/п	Тест	Клас	До експерименту		Після експерименту		Результат		Різниця просту		t-тест
			X±m	±δ	X±m	±δ	t-1 t-2	p1 p2			
1	Стрибок у довжину з місця (см)	Е	162,4±1,8	±5,8	182,6±1,9	±6,0	+20,2	<0,001	+13,9	5,311	<0,001
		К	165,2±1,8	±5,9	171,5±1,8	±5,8	+6,3	<0,05			
		К	14,8±1,1	±3,7	26,9±1,6	±5,1	+12,1	<0,001	+9,8	4,754	
2	Згинання і розгинання рук в упорі лежачи на підлозі, разів	Е	15,2±1,0	±3,2	17,5±1,3	±4,2	+2,3	>0,1			<0,001
		К	16,1±1,5	±4,9	21,6±1,6	±5,0	+5,5	<0,05			
		К	15,8±1,6	±5,0	16,3±1,6	±5,2	+0,5	>0,1	+5	2,210	
3	Піднімання тулуба у сид за 30 с, разів	Е	10,5±0,4	±1,2	9,1±0,4	±1,4	-1,4	<0,05	-1,2	1,875	<0,1
		К	10,6±0,4	±1,1	10,4±0,5	±1,3	-0,2	>0,1			
		К	4,2±0,7	±2,3	7,7±0,8	±2,6	+3,5	<0,01	+2,7	2,242	
4	Човниковий біг 4х9 м, с	Е	4,4±0,8	±2,4	5,2±0,9	±2,8	+0,8	>0,1			<0,05
		К									
		К									
5	Нахил тулуба із положення сидачи, см	Е									<0,05
		К									
		К									

($t_2 = 2,475$, $P_1 < 0,05$). Різниця приросту результатів склала +13,9 ($t = 5,311$, $p < 0,001$).

Аналогічно достовірні результати були отримані і в інших тестових завданнях: згинання й розгинання рук в упорі лежачи на підлозі, піднімання тулуба у сід за 30 с, човниковий біг 4 x 9 м, нахил тулуба із положення сидя.

Висновки і перспективи подальшого дослідження.

Проведений аналіз та узагальнення результатів дослідження дозволяють стверджувати, що розроблена система фізичної підготовки учнів на етапі базової фізкультурної освіти з переважним використанням ігрового і змагального методів дозволяє в сучасних умовах уроку фізичної культури значно підвищувати рівень фізичної підготовленості учнів середнього шкільного віку.

Література

1. Демчишин А. П., Артюх В. М., Демчишин В. А., Фалес Й. Г. Рухливі і спортивні ігри в школі: посібник для вчителя. Київ : Освіта, 1992. 175 с.
2. Книжка молодого вчителя фізичної культури: навч. посібн. / Папуша В.Г. та ін.; за заг.ред. В.Г. Папуші. Тернопіль : Підручники і посібники, 2014. 368 с.
3. Кучер В. А., Григус В. А. Применение подвижных игр и их влияние на организм школьников. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2013. №1. С. 39–43.
4. Линець М. М. Основи методики розвитку рухових якостей. Львів: Штабар, 1997. 207 с.
5. Найминова Э. Спортивные игры на уроках физкультуры: книга для учителя. Ростов н/Д: Феникс, 2001. 256 с.
6. Рухливі ігри : з методикою викладання : навч. посібник / уклад.: Безверхня Г. В., Семенов А. А., Килимистий М. М., Маслюк Р. В. Умань: ВПЦ «Візаві», 2014. 104с.
7. Фізична культура в школі: навч. прог. для учнів 1-4, 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів / за ред. Т. Ю. Круцевич. Київ : Літера ЛТД, 2013. 352 с.



УДК 373. 5. 016: 796. 3

Левчун Р. А., магістрент

ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ СТРЕТЧИНГА У ФІЗИЧНІЙ І ТЕХНІЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ ЮНИХ БАСКЕТБОЛІСТІВ

У статті висвітлюється методика використання засобів стретчингу в навчально тренувальному процесі юних баскетболістів. Встановлено, що використання спеціально розроблених комплексів вправ стрейчингу ефективно впливає на технічну і фізичну підготовленість юних баскетболістів.

Ключові слова: баскетбол, тренування, комплекси вправ, стретчинг, фізична підготовленість, технічна підготовленість.

The article examines the methodology of the use of the means of stretching in educational-training process of young basketball players. It has been established that the use of specially designed set of stretching exercises influence efficiently on the technical and the physical preparation of young basketball players.

Key words: basketball, training, a set of exercises, stretching, the physical preparation, the technical preparation.

Постановка проблеми. Баскетбол як один із видів спорту є ефективним засобом всебічного фізичного розвитку людини. Відомо, що сучасний баскетбол висуває високі вимоги до функціонального стану організму, до прояву фізичних якостей спортсмена (4, 7).

Особливого значення фізична підготовка набуває на етапі попередньої базової підготовки юних баскетболістів, коли необхідно закласти основу для подальшої спеціалізованої роботи та спортивного вдосконалення. Основним завданням фізичної підготовки на етапі попередньої базової підготовки юних баскетболістів має бути комплексний розвиток фізичних якостей, зміцнення здоров'я, усунення недоліків у рівні їхнього фізичного розвитку і фізичної підготовленості, створення рухового потенціалу, що необхідний для оволодіння вміннями й навичками ефективної гри в баскетбол.

Аналіз науково-методичної літератури показав, що засоби стретчингу здебільшого використовуються в спортивній і художній гімнастиці, футболі, фітнес індустрії, з оздоровчою метою, при реабілітації травм [1, 2, 4, 6]. Вони позитивно впливають на підвищення спортивної майстерності, оскільки низький рівень гнучкості й розтягнутості м'язів знижує якість виконання рухових дій, а високий, навпаки, покращує працездатність рухового апарату в цілому [3, 5, 7].

Використання засобів стретчинга в навчально-тренувальному процесі баскетболістів-початківців нами не виявлено.

Недостатня розробленість методики використання засобів стретчинга в теорії і практиці спортивного тренування юних баскетболістів обумовили вибір теми нашого дослідження: «Використання засобів стретчинга у фізичній і технічній підготовці юних баскетболістів».

Мета дослідження – експериментальне обґрунтування методики використання засобів стретчинга в структурі навчально-тренувальних занять юних баскетболістів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Припустивши, що включення в навчально-тренувальний процес юних баскетболістів засобів стретчингу буде сприяти їх технічній підготовці, ми запропонували експериментальній групі виконувати комплекси вправ для розтягування сідничних м'язів, м'язів стегна, спини й шиї, гомілки і стопи (табл. 1). Експеримент проводився на базі Сарненської ДЮСШ (Рівненська обл.). В експерименті взяли участь дві групи баскетболістів першого року навчання у кількості 10 осіб у кожній.

Таблиця 1

Орієнтовний комплекс стретчингових вправ у змісті тренувальних занять експериментальної групи юних баскетболістів

№ з/п	Вправи і їх призначення	Дозування навантаження
1.	Вправи для розтягування м'язів всього тіла, лежачи на спині	
	В.п. – лежачи на спині, випрямити пальці рук і ніг. Потягнутись до відчуття напруження	Тримати 10-15 с, потім розслабитись і відпочити 10 с. Повторити 3-5 разів
2.	Розтягування сідничних м'язів, м'язів розгиначів стегна, спини й шиї	

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

	В.п. – лежачи на спині, перевести ноги через голову назад так, щоб голова опинилась поміж колін; колінами і гомілками торкнутися підлоги, руки випрямити	Тримати 20-30 с. Потім повернутись у В.п. і відпочити 10-15 с
3.	<i>Розтягування м'язів розгиначів шиї, спини й стегна, згиначів гомілки і стопи</i>	
	В.п. – лежачи на спині, руки вздовж тулуба; маховим рухом завести зігнуті в колінах ноги за голову і спертися пальцями ніг в підлогу; ноги при цьому розставити на ширину плечей. Повільно й під контролем випрямити коліна, ступні ніг не відривати від підлоги, слідувати за рівномірним диханням, розслабленням	Утримувати прийняту позу 20-30 с, потім повернутись у вихідне положення і відпочити 10-15 с
4.	<i>Розтягування м'язів тулуба, які приймають участь в його бокових нахилах</i>	
	В.п. – лежачи на лівому боці, праву ногу зігнути в колінному суглобі і поставити перед стегном випрямленої лівої ноги (стопу притиснути до стегна вище коліна), лівою рукою спертися на підлогу. Не відриваючи ніг і лівої руки від підлоги, нахилити верхню частину тулуба вперед, праву руку вивести вперед і потягнутись до неї	Утримувати позу 20-30 с. Після відпочинку повторити вправу по 3-4 рази на кожну ногу
5.	<i>Вправи для розтягування м'язів, що приймають участь в бокових нахилах тулуба</i>	
	В.п. – стоячи, ноги нарізно, руки за голову. Нахилити верхню частину тулуба вправо (вліво)	Утримувати позу 20-30 с, потім повернутись у вихідне положення
6.	В.п. – стоячи боком до гімнастичної стінки (лави), лівою рукою спертися на опору, права на пояс. Зігнути праву ногу і поставити на підлогу перед лівою. Натискаючи правою рукою на пояс, нахилитись вправо	Повторити 4-5 разів з відпочинком 15-20 с. Потім вправу виконати в другу сторону
<i>Вправи на розтягування м'язів плеча і передпліччя</i>		
7.	В.п. – сидячи схрестивши ноги з сильно розведеними стегнами, руки на стегнах. Потім утримуючи пряму спину, витягнути руки з щепленими кистями долонями догори	Тримати дану позу 10-20 с. Повернутись у В.п., відпочити 5-10 с. Повторити вправу 6-8 разів
8.	В.п. – сидячи в положенні «Лотос», руки на стегна. Утримуючи пряму спину, підняти руки вгору в замок,	Повернутись у вихідне положення, відпочити 5-10 с. Повторити вправу 6-8 разів.

	долонями догори. Тримати 10-20 с	
9.	В.п. – стати на коліна зігнутих ніг і на кисті випрямлених рук. Не змінюючи положення тіла, поперемінно піднімати руки вгору, затримуючи кожну в крайньому верхньому положенні 10-15 с. Повторити вправу 5-7 разів	Повторити вправу 5-7 разів
10.	В.п. – сід, руки прямі схрестити за спиною. Піднімаючи руки вгору, звести лопатки, стопи взяти на себе і напружити м'язи задньої поверхні стегна, Утримувати досягнуту позу 20-30 с, потім повернутись у В.п. і відпочити 10-15 с	Утримувати досягнуту позу 20-30 с, потім повернутись у В.п. Відпочити 10-15 с. Повторити вправу 6-8 разів
11.	В.п. – руки перед грудьми. Повільно відвести лікті назад, утримуючи їх в цьому положенні 15-20 с в розтягнутому положенні. Повернутись у В.п., відпочити 10-15 с, Повторити вправу 8-10 разів	Повторити вправу 8-10 разів
<i>Вправи для розтягування м'язів шиї і спини</i>		
12.	В.п. – сидячи, ноги прямі і трішки розведені; палиця розміщується на стегнах трішки вище колін, прямими руками тримати палицю хватом за кінці. Підняти палицю вгору (руки вгору) і одночасно перейти в положення лежачи на спині, ноги за головою, стопами спертися на палицю. Випрямити ноги в колінах і посилити за рахунок цього розтягування м'язів-згиначів стегна	Утримувати дану позу 15-20 с. Повернутись у В.п., розслабитись, відпочити 10-15 с. Повторити вправу 6-8 разів
13.	В.п. – сидячи, упор позаду, ноги прямі. Підняти таз, потім імітувати ходьбу не відриваючи п'ят від підлоги. Вправу виконувати до появи втоми в плечових суглобах	Утримувати тулуб в цьому положенні і після відпочинку 40-60 с повторити ще раз
<i>Вправи для розтягування м'язів-розгиначів стегна</i>		
14.	В.п. – лежачи на спині. Взяти руками гомілку витягнутої правої ноги і підтягнути її до голови, одночасно напружуючи і розслабляючи стопу	Зафіксувати цю позу і утримувати її протягом 20-30 с. Потім поміняти положення ніг і після відпочинку 5-10 с повторити вправу
15.	В.п. – сидячи перед гімнастичною стінкою, ноги зігнуті. Випрямити	Утримувати це положення 10-15 с, потім повернутись у В.п. Відпочивши 5-10 с.

	ноги, підняти їх і положити на щабель вище. Взятися руками за нижній щабель і, повільно згинаючи руки, підтягувати себе до стінки	повторити вправу
16.	В.п. – стійка ноги нарізно, руки прямі назад в замок. Виконати глибокий нахил	Утримувати цю позу 20-30 с, потім повернутись у В.п. Повторити вправу 6-8 разів з інтервалом відпочинку 10-15 с
<i>Вправи для розтягування м'язів-згиначів стегна і розгиначів гомілки</i>		
	В.п. – основна стійка. З прямою спиною сісти на п'яти при розвернутих в середину стопах. Відвести верхню частину тіла назад і обома руками спертися на підлогу на ширині плеч	Утримувати цю позу 20-30 с. Розтягування можна посилити за рахунок виведення тазу вперед. Повернутись у В.п. Повторити вправу 6-8 разів з інтервалом відпочинку 10-15 с
	В.п. – лежачи на правому боці з опорою на лікоть. Відвести стегно назад (нога при цьому зігнута в колінному суглобі під прямим кутом) і за допомогою лівої руки підтягнути п'яту в напрямку сідниці	Утримувати цю позу 20-30 с, потім повернутись у В.п., Виконати вправу 7-8 разів з відпочинком між повтореннями 10-15 с
	В.п. – стоячи на колінах, розведених на ширині плечей, розвернути одну ногу назовні так, щоб її підшва торкалась коліна другої ноги, відвести верхню частину тіла назад і спертися на підлогу випрямленими руками.	Прогнутись і залишатись в цій позі 20-30 с. Повернутись у В.п. Повторити вправу 6-8 разів з відпочинком 5-10 с.

Перед початком педагогічного експерименту обом групам було запропоновано виконати наступні технічні прийоми гри в баскетбол: кидок м'яча в стрибку з місця; ведення м'яча, подвійний крок і кидок в корзину.

Таблиця 2

Середні результати технічної підготовки ленті експериментальної та контрольної груп

Разрыв раздела (со следующей страницы)

Група	До експерименту			Після експерименту							Різниця простоту результату	Вирішальність
	S±m	δ	t	P	S±m	δ	Приріст результату	t ₁	P ₁			
										t ₂		
1. Кидок м'яча в стрибок з місця (разів)												
ЕГ	0,89±0,10	0,33	0,780	P>0,1	1,91±0,15	0,50	+1,2	6,000	<0,001	+0,84	<0,001	
КГ	1,00±0,10	0,33			1,07±0,12	0,40	+0,07	0,641	>0,1			
2. Ведення м'яча, подвійний крок і кидок в корзину (к-ть попадань)												
ЕГ	2,45±0,13	0,44	0,225	P>0,1	3,09±0,07	0,22	+0,64	4,353	<0,001	+0,70	<0,001	
КГ	2,29±0,07	0,25			2,39±0,10	0,33	+0,10	0,819	>0,1			
3. Обертання м'яча навколо тулуба на місці (к-ть обертань за 10 сек)												
ЕГ	11,45±0,37	1,20	0,204	P>0,1	12,91±0,39	1,24	+1,46	2,160	<0,1	+1,18	<0,1	
КГ	10,91±0,56	1,80			11,73±0,47	1,50	+0,87	1,121	>0,1			
4. Обертання м'яча (вісімка) між ногами на місці (к-ть обертань за 10 сек)												
ЕГ	7,09±0,26	0,83	0,210	P>0,1	7,85±0,29	0,93	+0,76	1,953	<0,1	+0,85	<0,05	
КГ	6,64±0,21	0,67			7,00±0,18	0,58	+0,36	1,304	>0,1			
5. Ведення м'яча між ногами на кожен крок 10 м, с												
ЕГ	10,81±0,34	1,10	0,036	P>0,1	9,33±0,37	1,17	-1,48	2,151	<0,1	-1,12	<0,1	
КГ	10,64±0,35	1,13			10,45±0,37	1,19	-0,19	0,962	>0,1			

обертання м'яча навколо тулуба на місці; обертання м'яча (вісімка) між ногами на місці упродовж 10 сек; ведення м'яча між ногами на кожен крок на дистанцію 10 м.

Експеримент тривав з вересня по грудень 2018 року. В кінці експерименту було проведено повторне експертне оцінювання зазначених вище технічних прийомів гри в баскетбол. З таблиці 2 видно, що кількість влучних попадань зі штрафної лінії в стрибку (з трьох спроб) в експериментальній групі з $0,89 \pm 0,10$ разів збільшилась до $1,91 \pm 0,16$ разів ($P < 0,001$), в той час як контрольній групі з $1,00 \pm 1,10$ разів до $1,07 \pm 0,13$ разів ($P > 0,5$).

Кількість попадань у кошик після ведення м'яча і подвійного кроку в експериментальній групі зросла на $+0,64$ рази ($t_1 = 4,353$, $P < 0,001$), в контрольній – на $+0,10$ ($t_2 = 0,819$, $P > 0,1$).

В експериментальній групі кількість обертань м'яча навколо тулуба на місці за 10 с. збільшилась на $+1,46$ рази ($t_1 = 2,160$, $P < 0,1$), у контрольній – лише на $+0,87$ рази ($t_2 = 1,121$, $P > 0,1$).

Час ведення м'яча між ногами на кожен крок на дистанції 10 м в експериментальній групі покращився на $-1,48$ ($t_1 = 2,151$, $P < 0,1$), контрольній групі – відповідно на $-0,19$ ($t_2 = 0,962$, $P > 0,1$). Різниця приросту результатів склала $-1,12$ ($P < 0,1$).

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Таким чином, можна констатувати, що використання засобів стретчингу позитивно впливає як на техніку виконання прийомів гри в баскетбол, так і на їх результативність.

Література

1. Білецька В. В., Бондаренко І. Б., Данільченко Ю. В. Програмування занять стретчингом у процесі фізичного виховання студенток. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. Фізичне виховання і спорт.* 2012. Вип. 98. Т. III. С. 58–61.
2. Годик М.А., Барамидзе А.М., Киселева Т.Г. Стретчинг: подвижность, гибкость, эlegантность. М.: Советский спорт, 1991. 96 с., ил.
3. Жордочко Р. В., Соболев Ю.Л., Соболев Л.М. Развитие гнучкості спортсмена. К.: Здоров'я, 1980. 104 с.
4. Зуев Е.Н. Волшебная сила растяжки. М.: Советский спорт, 1990. 64 с.
5. Остапенко Л. Гибкость и сила – прекрасный союз. *Физическая культура в школе.* 1994. №5. С. 55–59.

6. Платонов В. Н., Булатова М. М. Физическая подготовка в системе спортивной тренировки. Уч.-метод. пособие. Вип. 1. К.: КГИФК, 1992. 69 с.

7. Сермеев Б. В. Спортсменам о воспитании гибкости: Учебное пособие. М.: Просвещение, 1970. 24 с.



УДК 37. 016 : 796

Лизун А. І., магістрантка

ФОРМУВАННЯ РУХОВИХ УМІНЬ І НАВИЧОК НА ОСНОВІ ТЕОРІЇ «ОРІЄНТОВНОЇ ОСНОВИ ДІЙ»

У статті розглядаються концептуальні підходи до формування рухових умінь і навичок у фізичному вихованні та спорті. Експериментально доведено, що найбільш ефективним підходом до навчання фізичних вправ школярів виявилась теорія «орієнтовної основи дій».

Ключові слова: учні, навчання, рухове уміння, рухова навичка, переворот боком, оцінка.

The article analyses the conceptual approaches to the formation of movement abilities and skills in Physical Training and sports. It has been proved experimentally that the most efficient approach to teaching physical exercises to the pupils is found out to be "Oriented Basis for Actions" Theory.

Key words: pupils, teaching, the movement ability, the movement skill, the side roll, the mark.

Постановка проблеми. У державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти передбачено, що основною метою освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» є розвиток в учнів основної школи ключової здоров'язбережувальної компетентності шляхом набуття навичок збереження і зміцнення здоров'я та дбайливого ставлення до нього. Однак, як свідчать результати досліджень, лише 20 % дітей шкільного віку можна вважати

здоровими, у 56 % школярів виявлено незадовільний стан фізичної підготовленості [4]. Більшість науковців вважають, що така ситуація зумовлена зниженням рухової активності школярів, недотриманням у режимі навчального дня фізіологічного нормованого рівня розумового та фізичного навантаження, а також відсутністю в учнів належної мотивації до занять фізичними вправами. [1]. Вирішення означеної вище проблеми можливе, на думку спеціалістів, за рахунок формування в учнів певного рівня особистісної фізичної культури, базовими елементами якої є певні знання, вміння і навички, яка містить, з одного боку, техніку виконання фізичних вправ, а з другого – сферу їх використання [2; 6].

Результати теоретичного дослідження і аналіз практики фізичного виховання і спорту показав, що нині пропонуються різні концепції формування рухових умінь і навичок. Найбільш розповсюдженою в сучасній теорії й практиці фізичного виховання є концепція поетапного формування рухових дій, розроблена П. Я. Гальперіним [3].

Упродовж останніх сорока років активно розвивається й використовується в галузі фізичної культури й спорту концепція навчання фізичним вправам методом програмованого навчання [7].

На початкових етапах формування рухових умінь і навичок широко застосовується концепція припису алгоритмічного типу як одного з варіантів програмованого навчання [8].

Пропонуються концепції навчання фізичним вправам шляхом активізації рухових опорних точок (РОТ), позитивного переносу навичок, паралельного впливу у навчанні фізичним вправам й розвитку фізичних якостей [5]

Певну зацікавленість викликає теорія «орієнтованої основи дії» (ООД) П. Я. Гальперіна, згідно з якою кожна дія містить три частини: орієнтовану, виконавчу та контрольню-корегувальну [3]. Згідно з цією концепцією, на першому етапі процесу навчання фізичним вправам пропонується впливати переважно на «понятійні» та «рухові» компоненти дії. На другому – на «рухові» та «чутливі»; на третьому – комплексно: «понятійні», «рухові» і «чутливі».

Орієнтовна частина виконує функції програми дій, на основі якої здійснюється виконавча частина; паралельно з виконанням здійснюється контроль: результати дій зіставляються з завданням програми і оцінюються досягнення мети.

Об'єкти, що вимагають концентрації уваги при виконанні дій, називають основними опорними точками (ООТ), а їх сукупність, яка складає програму дії, називають орієнтовною основою дій (ООД). Орієнтовна основа дії (ООД) повноцінна тільки в тому випадку, якщо вона містить необхідну й достатню інформацію. Критерій

необхідності і достатності передбачає формування уяви про рухову дію по кожній з ООТ. Уява повинна включати:

- зоровий образ рухового завдання і спосіб його розв'язання, сформований за допомогою спостереження;
- логічний образ рухової дії, сформований за допомогою пояснення;
- кінестезичний образ способу виконання рухової дії, що базується на раніше сформованих уявленнях (накопичений руховий досвід) або на відчуттях, які виникають у спробах розв'язати рухове завдання.

Коли на кожній ООТ сформовані необхідні знання і повноцінні уявлення, стає можливим практичне виконання дій в цілому на повній ООД.

Мета дослідження – удосконалення процесу формування рухових умінь і навичок учнів на етапі базової фізичної освіти шляхом активізації РОТ.

Завдання дослідження:

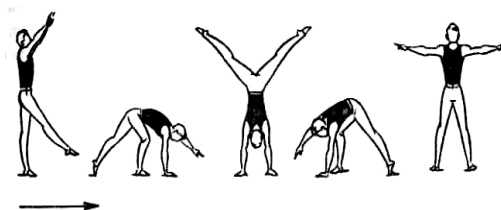
1. Розробити програму навчання перевороту боком на основі активізації «понятійних», «рухових» та «чутливих» компонентів дій і перевірити її ефективність (табл.1).

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження проводились на базі Бродівської спеціалізованої ЗОШ 1-Ш ст. №2 (Львівська обл.) у кількості 51 учня. В експериментальному дослідженні брали участь учні 9-А (11 хлопців і 12 дівчат) – експериментальний клас (ЕК) і 9-Б (13 хлопців і 15 дівчат) – контрольний клас (КК).

Усі школярі, що брали участь у дослідженні, відносилися до основної та підготовчої медичної групи й знаходилися під наглядом шкільного лікаря. Для учнів 9-А (ЕК) класу була розроблена програма навчання перевороту боком шляхом активізації РОТ (табл. 1), сформульовані навчальні завдання (табл. 2), визначені критерії оцінки (табл. 3). Учні 9-Б класу навчалися техніки виконання перевороту боком за загальноприйнятою методикою.

Програма навчання перевороту боком шляхом активізації рухових опорних точок

Рис. 1



Таблиця 1

Рухові опорні точки (РОТ)		
Понятійний компонент «Що робити?» «Як робити?»	Руховий компонент «Чому так, а не інакше?»	Чутливий компонент «На що звернути увагу»
1. Стоячи обличчям до напрямку руху, підняти руки вгору і далі широким кроком лівою вперед, нахилитись уперед і, згинаючи ліву ногу, поставити ліву руку на підлогу. 2. Без зупинки зробити енергійний мах правою ногою назад за голову і, вийти в положення стійки ноги нарізно. 3. Не зупиняючись в цьому положенні, махова нога активно продовжує рух і ставиться на підлогу за рахунок поштовху лівою рукою, яка відводиться в сторону. 4. Поштовхом лівою, а потім правою рукою швидко прийняти положення стійка ноги нарізно, руки в сторонні.	1. Якщо ставити ліву руку ближче до носка лівої ноги, потрібно більше зробити нахил тулуба вперед, а це ускладнить виконання маху правої ноги за голову. 2. Це самий зручний варіант виходу в стійку ноги нарізно. 3. Такі рухи забезпечать плавний перехід в стійку на правій нозі і далі для постановки лівої – поштовхової ноги. 4. Швидкий перехід з рук на махову ногу забезпечує рівновагу.	1. Щоб по-становка рук і ніг відбува-лась по прямій лінії. 2. Весь час дивитись на кисті рук. 3. З поста-новкою правої ноги швидко відштовхнутись лівою рукою. 4. Щоб голова не опускалась на груди.

Таблиця 2

Навчальні завдання для формування техніки виконання перевороту боком

№ з/п	Навчальні завдання:	Кількість уроків								
		1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	створити уявлення про техніку виконання перевороту боком	x								
2.	повторити стійку на руках		x	x						
3.	навчити виконувати стійку на руках, ноги нарізно і переносити вагу тіла з руки на руку				x	x	x			
4.	закріпити техніку виконання перевороту боком							x	x	
5.	оцінити техніку виконання перевороту боком									x

Таблиця 3

Критерії оцінки перевороту боком

№ з/п	Типові помилки	Розміри зниження за помилку (в балах)
1.	недостатній мах і поштовх ногами	-2
2.	відхилення постановки рук і ніг від прямої лінії, через надмірне згинання в кульшових суглобах	-3
3.	надто вузька або широка постановка рук	-1
4.	голова нахилена на груди під час переходу через стійку	-3
5.	з'єднання ніг в стійці	-2
6.	недостатньо виражений або відсутній ритмічний перехід з руки на руку і на ноги	-1
Загальна кількість балів		12

Після проведення педагогічного експерименту ми наступні результати подані в табл. 4. Експертні оцінки за техніку виконання перевороту боком в експериментальному класі, як у дівчат, так і у хлопців підвищились відповідно на 1,5 бала й на 1,9 бала (в обох випадках $P < 0,001$).

У контрольному класі експертні оцінки за техніку виконання перевороту боком підвищилися лише на 0,3 бала і були статистично недостовірні ($P > 0,1$).

Таблиця 4

Середні результати експертних оцінок за техніку виконання перевороту боком

Стать	Клас	До експерименту		Після експерименту		Приріст результів	t	P1 P2	Вірогідність різниці P
		S± m	±δ	S ±m	±δ				
Переворот боком									
Х	ЕК	6,6±0,12	0,42	8,5±0,14	0,47	±1,9	10,555	<0,001	<0,0
	КК	6,7±0,12	0,44	7,0±0,14	0,51	±0,3	1,666	>0,1	01
Д	ЕК	5,4±0,10	0,38	7,1±0,14	0,49	±1,5	8,720	<0,001	<0,0
	КК	5,3±0,13	0,54	5,6±0,15	0,61	±0,3	1,515	>0,1	01

1. Результати педагогічного експерименту засвідчують, що учні, які навчались техніки виконання перевороту боком шляхом активізації рухових опорних точок, за результатами експертних оцінок, отримали значно вищі оцінки, ніж учні контрольного класу.

2. Подальші дослідження передбачають паралельне використання інших концепцій у навчанні фізичних вправ з метою визначення, яка з них буде найбільш ефективною.

Література

1. Безверхня Г. В. Мотивація до занять фізичною культурою і спортом школярів 5-11 класів: автореф. дис. ... канд. наук фіз.. виховання та спорту [спец.] 240002. Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення. Львів, 2004. 23 с.

2. Боднар І. Ставлення учнів середнього шкільного віку до уроків фізичної культури. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. ун-ту імені Лесі Українки*. Луцьк, 2013. (21) С. 134-140.

3. Гальперин П. Я., Глазырина Н. Ф. Управление процессом усвоения знаний. М.: МГУ, 1975. 320 с.

4. Круцевич Т. Перспективы оптимизации содержания и организации физического воспитания в контексте формирования целостной гармонично развитой личности. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2012. № 2 (163). С. 4-6.

5. Мазниченко В. Д. Обучение движениям. *Теория и методика физического воспитания ; під заг. ред. Л. П. Матвеева ; А. Д. Новикова*. ФиС, 1976. С. 141-168.

6. Сутула В. А. Формирование физической культуры личности учащихся – приоритетная цель школьного физического воспитания. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. пр. СНУ ім. В. Даля*. Луганськ, 2011. № 4 (45). С. 192-198.

7. Худолій О. М. Програмоване навчання руховим діям. *Педагогіка та психологія. Зб. наукових праць*. Харків: ХГПУ, 2000. Вип. 15. С. 165-167.

8. Шлемин А. М. Опыт применения метода предписаний алгоритмического типа при обучении детей и подростков гимнастическим упражнениям. *Мастерство гимнастов*. Москва, 1969. С. 72-79.



УДК 373.3.015.3

Плевачук Л.Ю., канд. наук з фіз. вих. і спорту,
Омелько К. М., магістрант

ХАРАКТЕРИСТИКА ПОКАЗНИКІВ ФІЗИЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ 7 – 8 РОКІВ

У статті розкрито проблему недостатньої рухової активності дітей, яка сприяє розвитку багатьох захворювань. Також висвітлені різноманітні ефективні засоби і методи вдосконалення рухових здібностей дітей шкільного віку з метою зміцнення їх здоров'я, покращення фізичного розвитку і фізичної підготовленості.

Водночас у роботі наведено експериментальні дані показників фізичного здоров'я першокласників.

Ключові слова: соматичне здоров'я, першокласники, життєва ємність легень, маса тіла, ЧСС, артеріальний тиск, ручна динамометрія, індекс Руф'є.

The problem of insufficient motor activity of children is promoted in the article, which contributes to the development of many diseases. Various effective tools and methods for improving the motor abilities of school-age children are also highlighted to enhance their health, improve their physical development and fitness. At the same time, the experimental data on the physical health of first-graders are presented.

Keywords: somatic health, first-graders, lung capacity, body weight, heart rate, blood pressure, manual dynamometer, Ruffier index.

Постановка проблеми. Фізична підготовленість молоді усвідомлюється сьогодні як важливий компонент здоров'я, фізичного розвитку, підґрунтя високої працездатності, підготовки до суспільно корисної праці, служби в Збройних силах суверенної України [4].

Одним із найперспективніших напрямів оптимізації фізичного виховання є раціональне використання ефективних засобів і методів удосконалення рухових здібностей дітей шкільного віку з метою

зміцнення їх здоров'я, покращення фізичного розвитку і фізичної підготовленості.

Літературний аналіз допоміг виявити широке коло наукових досліджень, спрямованих на вирішення цих проблем. Так, однією з основних причин захворюваності фахівці [1, 3] вважають недостатню рухову активність людини. Недостатність фізичних навантажень сприяє розвитку таких захворювань, як ожиріння, діабет, неврози, порушення постави, плоскостопість; знижує функціональні резерви серцево-судинної і дихальної систем, резистентність організму до різного роду інфекцій, застуд, нервово-психічних стресів.

Для того, щоб отримати належний оздоровчий ефект від занять фізичними вправами, необхідно виконувати регламентовані за структурою і величиною фізичні навантаження. Окремі аспекти цієї проблеми досліджувались лише фрагментарно, про що свідчать окремі дисертаційні роботи і журнальні статті.

Мета статті – проаналізувати показники фізичного здоров'я учнів 7 – 8 років.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення стану здоров'я школярів є важливим фактором для обґрунтування профілактичних заходів і спрямованості фізичного виховання в загальноосвітній школі.

Для оцінки соматичного здоров'я першокласників нами були зареєстровані такі морфофізіологічні показники, як: маса і довжина тіла, ЧСС, АТ (табл. 1).

Таблиця 1.

Морфо-фізіологічні показники першокласників контрольної та експериментальної груп до експерименту

(♂ – n = 52; ♀ – n = 62)

Статистичні показники		M_x	S_x	S_{ms}	R	G_v
<i>Показники</i>						
Маса тіла, кг	♂	29,4	1,77	0,25	8	6,1
	♀	31,7	2,15	0,27	10	6,94
Зріст, см	♂	131	1,55	0,22	7	1,18
	♀	130	2,36	0,3	11	1,82

Частота серцевих скорочень, уд/хв.	♂	89	1,77	0,25	8	1,99
	♀	95	2,58	0,33	12	2,72
Артеріальний тиск, мм рт.ст.	♂	105/64	1,55/1,32	0,21/0,18	7/6	1,44/2,06
	♀	98/61	2,58/1,72	0,33/0,22	12/8	2,63/2,82
Ручна дина- мометрія, кг	♂	15	0,88	0,12	4	5,87
	♀	13	0,64	0,08	3	4,92
Життєва ємність легень, мл	♂	1423, 56	27,6	3,83	125	1,97
	♀	1311, 72	24,89	3,16	116	1,91

Зіставлення результатів хлопчиків і дівчаток (табл. 1) показує незначну перевагу перших над другими практично за всіма морфо-фізіологічними показниками, незважаючи на те, що хлопчики на два місяці молодші від дівчаток. У ході дослідження практично за всіма показниками були виявлені статистично недостовірні відмінності ($p > 0,05$).

Для оцінки фізичного стану першокласників визначали вік дитини на день дослідження шляхом віднімання від дати дослідження першокласника дати його народження. За загальноприйнятою методикою діти, яким на день дослідження не виповнилося 6 місяців від дня народження, вважаються такими, вік яких відповідає паспортному віку. Якщо ж на день дослідження у дитини від дня народження пройшло 5 місяців і 29 днів, то вони вважаються такими, яким вже є на один рік більше, ніж паспортний вік [5].

Дослідження вікового статусу першокласників дослідних груп показало, що хлопчики мають в середньому 7,3, а дівчатка 7,5 років. Тому їх біологічний вік на день дослідження становив 7 років.

Порівнявши фактичні показники маси тіла з належними, запропонованими А.Д. Дубогай, В.Г. Ареф'євим, Броком, К. Купером, Г.Л. Апанасенком, отримали результати, які наведені в таблиці 2.

Таблиця 2.

Порівняльна характеристика фактичних величин маси тіла першокласників дослідних груп і належних за даними різних авторів

Показники Автори		Фактична величина маси тіла	Належна величина маси тіла	Різниця, %
А.Д. Дубогай	♂	29,4 кг	29,18 кг	0,7
	♀	31,7 кг	28,1	13
В.Г. Ареф'єв	♂	29,4 кг	25,9 кг	14
	♀	31,7 кг	25,8 кг	6
Брок	♂	29,4 кг	31 кг	- 5
	♀	31,7 кг	30 кг	6
К. Купер	♂	29,4 кг	28 кг	5
	♀	31,7 кг	27,5 кг	15
Г.Л. Апанасенко	♂	29,4 кг	26,3-32,1 кг	12 – -8
	♀	31,7 кг	25,8-31,6 кг	23 – 0,3

В основу всіх запропонованих способів визначення належної маси тіла дітей семирічного віку покладена єдина вимірювальна ознака – зріст у положенні стоячи. Однак за різними методами належна маса тіла прогнозується дещо різною, а в деяких випадках із точністю до навпаки. На нашу думку, це пов'язано з тим, що авторами використовуються додатково різні коефіцієнти при визначенні належної маси тіла. Тому за даними А.Д. Дубогай маса тіла хлопчиків є нормальною, за даними В.Г. Ареф'єва – вони мають зайву масу тіла (14%), а за даними Брока хлопчики навпаки мають меншу (5%) масу тіла, ніж належить. Критерії оцінки маси тіла дітей семирічного віку за Г.Л. Апанасенком є широкими, тому варіабельність оцінки є меншою.

За критеріями оцінки належної маси тіла Г.Л. Апанасенка, К. Купера (15%) і А.Д. Дубогай (13%) дівчатка дослідних груп мають тенденцію до ожиріння, за критеріями В.Г. Ареф'єва і Брока розбіжності з фактичною масою тіла є мінімальними (6%).

При цьому зазначимо, що різниця фактичної величини маси тіла першокласників дослідних груп від належних знаходиться в межах

загальноприйнятого допуску $\pm 15\%$.

Якісна характеристика фізичного розвитку проводилася шляхом співвідношення довжини і маси тіла (табл. 4). Цей показник дає можливість аналізувати ступінь гармонійності фізичного розвитку і є важливим для діагностування рівня соматичного здоров'я дітей [2, 3]. У хлопчиків спостерігали 12 випадків (23,1 %) перевищення маси тіла з загрозою ожиріння і 2 випадки (3,9 %), які оцінювалися як ожиріння. Серед дівчаток таких випадків було відповідно 16 (25,8 %) і 5 (8,1 %), що на нашу думку, спричинено збільшенням вуглеводів у раціоні сучасних дітей і зменшенням їх рухової активності. Про це свідчать спостереження і бесіди з учителями та батьками.

Важливим показником зовнішнього дихання є ЖЄЛ, яка визначається для характеристики функціональних можливостей системи дихання дітей у стані спокою. Порівнюючи одержані нами фактичні показники ЖЄЛ з належними (табл. 3), можна зробити висновок, що величина зовнішнього дихання наших першокласників відносно індексів, які пропонуються західними авторами, в середньому на 20% менша належної величини. Проте згідно з належними величинами ЖЄЛ А.Г. Хрипкової (1990) показник вентиляції легень наших першокласників є нормальним. Різниця між фактичною і належною величинами ЖЄЛ становить у хлопчиків 1,7 % у дівчаток 9,3%, що є в межах загальноприйнятого допуску ($\pm 15\%$).

Таблиця 3.

Порівняльна характеристика належних і фактичних величин ЖЄЛ першокласників дослідних груп

Показники Автори		Фактична величина ЖЄЛ	Належна величина ЖЄЛ	Різниця, %
А.Г. Хрипкова	♂	1423,56 мл	1400 мл	1,7
	♀	1311,72 мл	1200 мл	9,3
Людвик	♂	1423,56 мл	1722 мл	-17
	♀	1311,72 мл	1717 мл	-24
Anthony i Venrath	♂	1423,56 мл	1443 мл	-2,6
	♀	1311,72 мл	1015 мл	29,2
М.А. Шалков	♂	1423,56 мл	1889 мл	-25,36
	♀	1311,72 мл	1841 мл	-28,75

Одним із найважливіших показників для характеристики функціонального стану дихальної системи є визначення її резервних можливостей. Про ці можливості ми робили висновки за відношенням показників ЖЄЛ до маси тіла (табл. 4). За нашими даними, життєвий індекс становить у хлопчиків $48,28 \pm 0,55$ мл/кг і $41,94 \pm 0,22$ мл/кг у дівчаток. Ці показники є нижчими від загальноприйнятих норм ($56,4$ - $60,7$ мл/кг – хлопчики; $52,0$ - $55,1$ – дівчатка) на 17 % у хлопчиків і 24 % у дівчат. На основі педагогічних спостережень цей факт можна пояснити тим, що на уроках фізичної культури недостатньо використовуються вправи аеробної спрямованості.

Важливим показником при оцінці фізичного стану дітей є сила м'язів. У дослідженнях ми користувалися методом кистьової динамометрії. При цьому виявлено, що середні показники сили правої кисті становлять $15,32 \pm 0,58$ кг у хлопчиків та $13,27 \pm 0,64$ кг у дівчаток. Однак абсолютні показники сили м'язів недостатньо інформативні, тому що суб'єкти відрізняються один від одного масою тіла. У зв'язку з цим для оцінки резервних можливостей м'язової системи використовують відносну величину сильнішої кисті до маси тіла – силовий індекс [1, 2]. За нашими результатами, середні показники силового індексу першокласників дослідних груп становлять $51,72 \pm 0,3\%$ у хлопчиків і $41,94 \pm 0,22\%$ у дівчаток.

Загальновідомо, що система кровообігу – одна з провідних систем в організмі, які забезпечують працездатність людини. Результати дослідження функціонального стану серцево-судинної системи молодших школярів є важливою характеристикою, яка включається в оцінку фізичного розвитку, а, отже, і фізичного стану дітей. ЧСС значною мірою характеризує рівень напруженості серцево-судинної системи.

Середні показники ЧСС у стані спокою в першокласників є більшими на 3,4 % у хлопчиків і 9,2% у дівчаток від показників, які були отримані Н.О. Тупіциним (у школярів 8 років пульс становив $85,71 \pm 1,96$ уд/хв у хлопчиків і $86,52 \pm 1,95$ уд/хв у дівчаток) і А.Г. Сухарєвим (ЧСС у хлопчиків $86,31 \pm 1,92$ уд/хв і $87,48 \pm 1,74$ уд/хв у дівчаток) [6]. Отже, для першокласників дослідних груп характерні прояви тахікардії.

АТ є одним із основних параметрів кровообігу, величина якого залежить від впливу багатьох факторів ендogenousного і екзогенного походження. Порівнюючи фактичні показники АТ з належними, виявлено, що АТ у дітей є нормальним (табл. 1).

Критерієм резерву та економізації функціонування серцево-судинної системи є показники індексу Робінсона. За нашими даними

(табл. 4), ці середні показники становлять у хлопчиків $93,45 \pm 0,38$ ум.од. та $93,10 \pm 0,51$ ум.од. у дівчаток. Г.Л. Апанасенко в учнів цього ж віку спостерігав такі показники: $76,8 \pm 2,8$ ум.од. у хлопчиків; $76,1 \pm 3,9$ ум.од. у дівчаток. За системою ранжування Г.Л. Апанасенко, у першокласників дослідних груп низькі резервні можливості серцево-судинної системи було виявлено у 28,95 % хлопчиків (33 чол.) і 42,11 % дівчат (48 чол.). Решта 34 першокласники (29,83 %) мали нижчий від середнього рівень резерву серцево-судинної системи.

Таблиця 4.

Показники фізичного здоров'я першокласників

(♂ – n = 52; ♀ – n = 62)

Статистичні показники Біологічні проби		M _x	S _x	S _{ms}	R	G _v
Життєвий індекс, мл/кг	♂	48,28	3,93	0,55	17,8	8,14
	♀	41,94	1,7	0,22	7,9	4,05
Силовий індекс, %	♂	51,72	2,19	0,3	9,9	4,23
	♀	41,94	1,76	0,22	8,2	4,2
Індекс Робінсона, у.о.	♂	93,45	2,74	0,38	12,4	2,93
	♀	93,10	4,01	0,51	18,7	4,31
Відповідність маси тіла до довжини тіла, бали	♂	0	0,66	0,09	3	0
	♀	-1	0,64	0,08	3	64
Індекс Руф'є, у.о.	♂	11,75	0,88	0,12	4	5,87
	♀	14,87	0,86	0,11	4	5,38

Одним з важливих показників функціонального стану та резервних можливостей серцево-судинної системи є реакція цієї системи на дозоване фізичне навантаження. Рівень відновних процесів визначали за індексом Руф'є. В результаті наших досліджень встановлено, що в переважній більшості першокласників 71,1 % (81 ос.), з них 33 хлопчики (28,95 %) і 48 дівчаток (42,11 %), відновні процеси серцевої діяльності після дозованого навантаження слабкої інтенсивності знаходились на низькому рівні.

У 10,53 % (12 ос.) хлопчиків та 7,89 % (9 ос.) дівчаток цей показник середнього рівня (всього 21 ос. – 18,4%). У 6,14 % (7 ос.) хлопчиків і 4,39 % (5 ос.) дівчаток – вище середнього (всього 12 осіб – 10,5 %). Середній бал індексу Руф'є становить у хлопчиків 11,75 умовних одиниць та 14,87 умовних одиниць у дівчаток.

Визначені під час дослідження показники зросту, маси тіла, ЖЕЛ, кистьової динамометрії, ЧСС, АТ та індексу Руф'є були використані для визначення рівня соматичного здоров'я за методикою Г.Л. Апанасенка (табл. 4). В результаті дослідження не виявлено першокласників з високим і вищим від середнього рівнями соматичного здоров'я. Найвищим був середній рівень (10 балів) у 18,4 % першокласників (21 осіб – 7 хлопчиків і 14 дівчаток), з нижче середнім рівнем (5 балів) 10,5% хлопчиків, а 71,1 % першокласників (81 ос.) мали низький рівень соматичного здоров'я. Середній індекс здоров'я – 3 бали у хлопчиків і – 5 балів у дівчаток.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Оцінка фізичного стану організму першокласників не виявила значних відхилень від загальноновизнаних вікових норм, як у хлопчиків, так і у дівчаток. Водночас, функціональний стан дихальної і серцево-судинної систем є досить низьким, що, ймовірно, зумовлює вкрай незадовільний рівень відновних процесів організму першокласників. Усе це вказує на необхідність розширення на уроках фізичної культури комплексу оздоровчих заходів, перегляду змісту уроку і нормування навантажень першокласників.

Література

1. Апанасенко Г.Л. Физическое развитие детей и подростков. Київ : Здоровье, 1985. 80 с.
2. Апанасенко Г.Л. Эволюция биоэнергетики и здоровье человека. Санкт–Петербург : МГП «Петрополис», 1992. 123 с.
3. Баевский Р.М., Берсенева А.П. Донозологическая диагностика в оценке состояния здоровья. *Валеология, диагностика: средства и практика обеспечения здоровья*. Санкт–Петербург : Наука. 1993. С. 33-48.
4. Булатова М. О. Литвин Здоров'я і фізична підготовленість населення України. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. Київ, 2004. № 1. С. 4–9.
5. Годик М.А. Спортивная метрология. Учебник для ин-тов физкультуры. М.: Физкультура и спорт, 1988. 192 с.
6. Сухарев А. Г. Здоровье и физическое воспитание детей и подростков. Москва : Медицина, 1991. С. 172-219.



УДК 796.5

Романчук А. М., магістрант

ОРГАНІЗАЦІЯ ТУРИСТИЧНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

У статті проаналізовано шкільну програму з варіативного модуля «Туризм» для учнів 5-9 класів. Вивчено практичний досвід організації туристичної роботи з учнями загальноосвітньої школи та досліджено форми її роботи в закладах системи освіти м. Кременець.

Ключові слова: туризм, фізична культура, учні, здоров'я, фізичні якості.

The article analyzes the school curriculum of the variational module «Tourism» for students of grades 5-9. The practical experience of organizing tourist work with students of secondary school is studied and forms of organizing tourist work in the educational institutions of Kremenets are investigated.

Key words: tourism, physical culture, students, health, physical qualities.

Постановка проблеми. В сучасній системі фізичного виховання школярів дитячо-юнацький туризм набуває особливого значення у зв'язку з його ефективністю при вирішенні освітніх, виховних та оздоровчих завдань [4, 5, 6,].

Туризм завжди був і залишається наймасовішою формою активного відпочинку та оздоровлення учнів, одним із найважливіших засобів виховання підростаючого покоління. Заняття туризмом сприяє зміцненню здоров'я дітей, загартуванню організму, розвитку фізичних якостей: сили, витривалості, швидкості, координації. Похідне життя допомагає формуванню та розвитку високих моральних і волевих якостей, розвиває почуття відповідальності, товаришськості та колективізму [1, 2, 7].

У сучасній загальноосвітній школі туризм дає можливість учням широкого, емоційного, активного пізнання навколишнього світу і сприяє таким чином задоволенню їх пізнавальних інтересів [3].

Водночас туризм позитивно впливає на емоційно-вольову сферу, зумовлюючи розвиток навичок самостійності та організованості, уміння регулювати свою поведінку, долати труднощі. Туризм передбачає виключно здоровий спосіб життя і тому активно протидіє прояву шкідливих звичок [3].

Отже, заняття туризмом у шкільні роки сприяють свідомому, цілеспрямованому формуванню культури здоров'я, гармонійному фізичному, психологічному, фізіологічному розвитку.

У процесі підготовки туристів важлива роль належить фізичній підготовці, яка забезпечує поступове підвищення функціональних можливостей організму, внаслідок чого створюються сприятливі умови для розвитку фізичних якостей: сили, витривалості, швидкості, гнучкості, координації. Специфіка туристської діяльності, в першу чергу, вимагає прояву силових здібностей, які є базовими і рівень розвитку яких обумовлює розвиток інших фізичних якостей.

Силові здібності туриста мають комплексний характер і проявляються специфічно залежно від виду туризму, складності маршруту, а також рівня підготовленості та індивідуальних особливостей туриста. Аналіз літературних джерел та результатів наукових досліджень свідчить про відсутність єдиних методологічних підходів щодо систематизації і визначення структури силових здібностей, а також застосування засобів і методів їх розвитку в процесі підготовки туристів.

Таким чином, однією з актуальних проблем теорії і методики підготовки юних туристів є визначення структури силових здібностей, а також наукове обґрунтування закономірностей їх розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз шкільної програми з фізичної культури свідчить про те, що одним з ефективних напрямів навчально-виховної діяльності закладів середньої освіти є дитячо-юнацький туризм, який розглядається як ефективний засіб вирішення основних завдань фізичного виховання [8, 9, 10].

Туризм є невід'ємною складовою загальнодержавної системи фізичної культури та спорту. Він спрямований на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини через залучення її до участі у спортивних заходах різної складності та змаганнях із техніки спортивного

туризму. Туризм як відносно дешевий та ефективний вид відпочинку є соціально доступним та економічно привабливим [10]

У зв'язку з цим у навчальну програму «Фізична культура в школі» [10] введені варіативні модулі (туризм та спортивне орієнтування), які передбачають вивчення основ туризму і краєзнавчої роботи, орієнтування на місцевості учнями 5-9 класів.

Матеріал програми спрямований на формування в учнів системи спеціальних знань, умінь і навичок з основ туризму. Програмою передбачено комплекси навчальних, розвиваючих, пізнавальних та виховних завдань:

а) навчальні завдання полягають у вивченні учнями знань, умінь і навичок дотримання режиму дня, особистої гігієни, загартування організму, ведення здорового способу життя та підвищення працездатності;

б) розвиваючі завдання полягають у розвитку в учнів основних фізичних якостей і рухових здібностей;

в) пізнавальні – полягають у розвитку й розширенні кругозору, формування уявлень учнів про туризм, спорт, фізичну культуру, основи здоров'я, здорового способу життя;

г) виховні завдання спрямовані на виховання в учнів інтересу до занять туризмом, фізичною культурою, а також виховання важливих морально-вольових якостей, правил поведінки, культури спілкування.

Шкільна програма передбачає озброєння учнів знаннями про туристично-краєзнавчі можливості рідного краю, теорії та практики окремих видів туризму залежно від можливостей школи та місцевих умов, які здійснюються в основному в рамках походів вихідного дня.

Варіативний модуль «Туризм» включає такі розділи:

- 1) теоретичні відомості;
- 2) спеціальна фізична підготовка;
- 3) технічна підготовка

Основним змістом навчання туризму є засвоєння теоретичних і практичних навичок, до яких входять знання з:

- організації походів різної складності;
- спортивного і туристського орієнтування та топографії;
- вивчення технічних прийомів подолання перешкод природного і штучного характеру;
- надання домедичної допомоги і транспортування потерпілого;
- виживання під час надзвичайних ситуацій та катастроф.

Учні, які за станом здоров'я віднесені до спеціальної медичної групи, на уроках працюють за завданням вчителя з вивчення

туристських вузлів, визначення азимутів, топографії або надання домедичної допомоги.

Програма сприяє формуванню знань у школярів про можливість використання туризму як засобу виховання здорової та загартованої людини

Учні вивчають також туристично-краєзнавчі можливості свого району, порядок пересування групи на маршруті, а також правила дотримання гігієнічних норм і правила поведінки під час подорожі.

Для учнів 5 класу програма передбачає ознайомлення їх з перспективами дитячого туризму, ресурсами області. Розглядаються питання щодо проведення туристичних походів; діти оволодівають навичками користування компасом і рухом за азимутом. Особлива увага приділяється спеціальній фізичній підготовці та дотриманню гігієнічних норм.

Учні 6 класів знайомлять із можливістю використання туризму як засобу розширення і поглиблення знань, одержаних на уроках, та підготовки їх до участі в багатоденних походах. Проводять також рухливі ігри на місцевості, розвиваючи вміння ходити за азимутом; знайомлять із правилами безпеки під час походу, вимогами до харчування, гігієни, надання долікарської медичної допомоги.

З учнями 7 класу туризм розглядається як засіб фізичного вдосконалення. Мета і завдання підготовки до змагань із туристичної техніки дає змогу краще ознайомитися з проходженням етапів на змаганнях (розпалювання багаття, встановлення намету, в'язання вузлів, пересування в суворих умовах та ін.).

Для учнів 8 класу програма передбачає ознайомлення з основними напрямками туристично-краєзнавчої роботи в країні, збереження природних і культурно-історичних пам'яток під час походу. Транспортування потерпілого залежно від характеру травми, а також медичний контроль.

Важливим фактором є те, що у 8 класі значну увагу приділено дослідницькій роботі для проведення краєзнавчих досліджень.

У 9 класі робота спрямована на техніко-тактичну підготовку до багатоденних походів, вирішення завдань походу. Змагання поділяють умовно на етапи. Проводиться практична перевірка знань, умінь і навичок учнів під час походу.

Таким чином, аналіз шкільної програми «Фізична культура в школі», а зокрема варіативного модуля «Туризм», свідчить про важливість організації туристичної роботи серед учнів загальноосвітніх шкіл.

Це потребує особливої уваги з боку адміністрації, педагогічного колективу, а також вимагає відповідних умов для успішного виконання даного розділу навчальної програми.

У загальноосвітніх школах м. Кременець та Тернопільської області з метою оцінки ефективності організації і проведення туристичної роботи зі школярами проводились дослідження, у результаті яких було встановлено, що урочні форми занять туризмом лише в 40 % загальноосвітніх шкіл м. Кременця і 36 % – Тернопільської області.

Таким чином, можемо констатувати, що в багатьох школах навчальна програма з варіативного модуля «Туризм» не виконується, а уроки з туризму замінюються іншими видами. Ця проблема потребує особливої уваги з боку адміністрації шкіл, вчителів фізичної культури щодо її практичного вирішення.

У ході дослідження також встановлено, що гуртки з туризму є в 73 % ЗОШ м. Кременця і 59 % – ЗОШ Тернопільської області, які охоплюють в основному від 10 до 30 учнів, що складає приблизно 23 % (рис. 1).

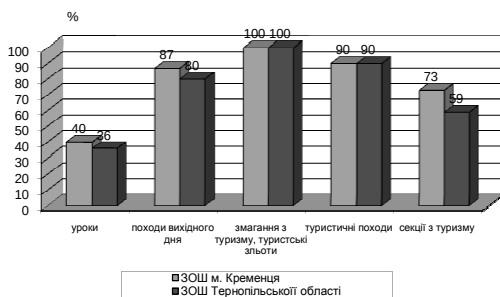


Рис. 1. Форми проведення занять із туризму в загальноосвітніх школах м. Кременця та Тернопільської області

Активну участь беруть учні ЗОШ у змаганнях із туризму і туристських зльотах, які організовуються за ініціативою міських та обласних управлінь освітою, як правило, 1 раз на рік, на яких представлено команди туристів всіх загальноосвітніх навчальних закладів (100 %).

Популярними серед школярів є туристські походи вихідного дня, які організовуються в 73,0 % шкіл м. Кременця.

Анкетування вчителів фізичної культури щодо рівня організації туристичної роботи в школах показало, що 40 % респондентів оцінюють цю роботу як незадовільну. Основними причинами на їх думку, є:

1) відсутність належної матеріальної бази і відповідного туристичного спорядження (40,0 %);

2) небажання брати на себе відповідальність внаслідок небезпечності туристських походів (30 %).

Частина вчителів фізичної культури основну причину вбачають у недостатній професійній підготовці і відсутності відповідних знань (10 %). Лише 20,0 % вчителів вказали на низьку активність і відсутність інтересу до занять туризмом із боку школярів (рис. 2).

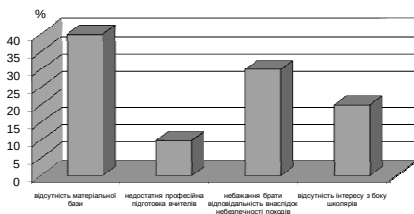


Рис. 2. Причини, що заважають проведенню туристичної роботи в школах

У школах, де туристична робота ведеться на високому рівні та працюють гуртки, бажання займатися туризмом у школярів досить високе.

Привертає увагу той факт, що практично в усіх навчальних закладах відсутні спеціалізовані класи з туризму, а також шкільні музеї як форма туристсько-краєзнавчої роботи. Шкільні музеї або окремі стенди з туристсько-краєзнавчої діяльності існують лише в 20 % загальноосвітніх шкіл області і міста. Цей факт свідчить про відсутність пропагандистської роботи щодо залучення дітей до систематичних занять туризмом.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Таким чином, результати досліджень свідчать про певні недоліки в організації туристичної роботи в загальноосвітніх школах, що потребує особливої уваги з боку управління освітою, адміністрації шкіл, а також вчителів фізичної культури щодо покращення матеріальної бази, створення спеціалізованих класів із туризму, підвищення кваліфікації вчителів і активізації роботи щодо залученню дітей до занять туризмом.

Література

1. Актуальные проблемы туризма: сб. науч. трудов 1996-1997 гг. Вып.1. М., 1997. С.1- 87, 228- 249.
2. Жданова О. М., Тучак А. М., Поляковський В. І., Котова І. В. Організація та методика оздоровчої фізичної культури і рекреаційного туризму: навч. посібник. Луцьк: Ред.-вид. відд. "Вежа" держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. 248 с.
3. Колотуха О. Шляхи вдосконалення дитячо-юнацького туризму в Україні. *Науково-теоретичний збірник "Гуманітарний вісник"*. Переяслав-Хмельницький, 2003. С.79-82.
4. Коцан І. Я. Шкільний туризм: навч.-метод. посібник. Київ : Муар, 1998. 208 с.
5. Костиця М., Обозний В. Шкільна краєзнавчо-туристична робота: навч. посібник. Київ : Вища школа 1995. 223 с.
6. Крачило М. П. Краєзнавство і туризм. Київ : Вища школа, 1994. 191 с.
7. Никишин Л. Ф., Коструб А. А. Туризм и здоровье. Київ : Здоров'я, 1991. 222 с.
8. Панкова Є .В. Туристичне краєзнавство: навч. посіб. Київ., 2003.
9. Петранівський В. Л., Рутинський М. Й. Туристичне краєзнавство: навч. посібник. / за ред. проф. Ф.Д. Заставного. 2-ге вид., випр. Київ : Знання, 2008. 575 с.
10. Фізична культура в школі: навчальна програма для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Київ : Література ЛТД, 2018. 368 с.



УДК 373.3.015.3

Кучер Т. В., канд. наук з фіз. вих. і спорту,
Синюк І. В., магістрантка

ХАРАКТЕРИСТИКА ПОКАЗНИКІВ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ І ФІЗИЧНОГО СТАНУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Стаття присвячена проблемі недостатньої рухової активності дітей, зниження психічної і фізичної працездатності, виникнення хронічних захворювань серцево-судинної системи та обміну речовин. Наведено вікову динаміку фізичного розвитку хлопчиків 9 – 10 років та дівчаток 7 – 8 років, а також результати показників фізичної підготовленості учнів молодшого шкільного віку за державними нормативами.

Ключові слова: рухова активність, фізичний стан, фізичний розвиток, молодший шкільний вік, фізична підготовленість, антропометрія, фізичні якості.

The article deals with insufficient motor activity of children, decrease of mental and physical capacity, occurrence of chronic diseases of the cardiovascular system and metabolism. At the same time, the paper presents the age dynamics of physical development of boys 9 – 10 years and girls 7 – 8 years, as well as the results of indicators of physical fitness of primary school students in accordance with state standards.

Key words: physical activity, physical condition, physical development, younger school age, physical fitness, anthropometry, physical qualities.

Постановка проблеми. Пошук оптимальних шляхів залучення молодого покоління до систематичних занять фізичними вправами впливає з основ перебудови національної школи, де великого значення надається фізичному розвитку, загартуванню та зміцненню здоров'я дітей.

Після проголошення незалежності України введено в дію різноманітні нормативні документи, які спрямовані на розвиток фізичної культури і спорту [1; 2; 4; 6]. Проте вжиті на державному рівні заходи суттєво не поліпшили фізичний стан школярів.

Спеціалісти констатують, що при вступі до школи різноманітні відхилення у стані здоров'я має кожна третя-четверта дитина, а до кінця навчання у 9-му класі – вже кожен другий учень [7; 5].

За даними Міністерства охорони здоров'я у 1 – 4 класах гармонійно більш-менш фізично розвинені лише 65% дітей. Медичне обстеження дітей і підлітків засвідчило, що 36% із них мають низький рівень фізичного здоров'я, 56,5% – нижчий середнього і середній рівні, і лише 7,5% – вищий середнього і високий рівні [8].

Однією з причин цього є недостатня рухова активність дітей. На негативний вплив обмеженої рухової активності (гіпокінезії) в дитячому віці вказують дослідження Т.М. Антонова (1995), Ю.К. Бабанського (2008) І.Р. Бондара (2000). Зокрема, відзначається, що тривале обмеження необхідної рухової активності призводить до атрофії м'язів, порушення постави і функцій внутрішніх органів, зниження психічної і фізичної працездатності, виникнення хронічних захворювань серцево-судинної системи та обміну речовин.

За даними А.Ф. Борисенко (1989), Н.В. Москаленко (1992), О. Д. Дубогай (1991), зі вступом дітей до школи їх рухова активність знижується в середньому на 50 % порівняно з дошкільнятами.

Незважаючи на те що в науково-методичній літературі є достатньо даних щодо покращення фізичної підготовленості учнів початкових класів, ефективний вибір методик, адекватний добір засобів для розвитку фізичних якостей та раціональна організація навчального процесу учнів 1 – 4 класів в умовах двох (а подекуди трьох) уроків фізичної культури на тиждень ще мало вивчені і потребують подальшого наукового обґрунтування. Вирішення цієї проблеми дозволить не тільки удосконалити процес фізичного виховання дітей 6 – 10 років, а й забезпечить більш ефективну їх фізичну підготовленість. Все це зумовлює актуальність і доцільність наукового пошуку подальшого удосконалення рухової активності учнів початкової школи.

Мета дослідження полягає у розробці та апробації різних рухових режимів оздоровчого впливу на фізичний стан молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для оцінки рівня фізичного розвитку використовувалися такі показники: довжина і маса тіла, окружність грудної клітки. Динаміка фізичного розвитку в онтогенезі людей тісно пов'язана з іншими процесами вікової еволюції. Фізичний розвиток є одним із об'єктивних показників здоров'я і свідчить про рівень ефективності фізкультурно-оздоровчих, спортивних і лікувальних заходів у рамках шкільних уроків, що відображає вплив багатьох факторів зовнішнього і

внутрішнього середовища на організм людини, формування позитивної соціальної поведінки, мотивації здорового способу життя.

Ми проаналізували вікову динаміку річного приросту довжини та маси тіла дітей 7 – 10 років за матеріалами індивідуальних спостережень. Отримані результати свідчать, що хлопчики віком 7 років мали довжину тіла $123,7 \pm 0,438$ см, дівчатка – $120,6 \pm 0,576$ см. У 8 років довжина тіла хлопчиків зросла на 1,9 см, річний приріст досягає відмітки $125,6 \pm 0,672$ см, у дівчаток – зросла на 3 см і відповідно до річного показника становить $123,6 \pm 0,545$ см.

Найінтенсивніше довжина тіла у дітей молодшого шкільного віку зростає у 10 років. Її показники становлять: у хлопчиків $135,7 \pm 0,576$ см, різниця 7,5 см, у дівчаток – $134,5 \pm 0,624$ см і різниця 5,8 см. Показники різниці довжини тіла з 7 – 10 років у хлопчиків збільшилися на 12 см, а у дівчаток на 13,9 см. Ці показники відповідають віковим нормам, де у дівчаток показники довжини тіла випереджають зріст хлопчиків.

Отже, зріст людини – це єдиний цілісний процес якісного та кількісного характеру. Зміна розмірів довжини тіла характеризує динаміку приросту його тіла. Найкращі показники зросту спостерігаються у дітей 9 – 10 років, де зростання довжини тіла суттєво відчувається.

Маса тіла – це відносно лабільний показник фізичного розвитку і чутливий критерій, який досить швидко реагує на різні захворювання, зміни режиму та характеру харчування. Він є також одним із важливих антропометричних показників, який визначають шляхом зважування на медичних вагах і використовують для оцінювання фізичного розвитку і стану здоров'я.

У нашому експерименті хлопчики 7 років мали масу тіла $24,86 \pm 0,282$ кг, дівчатка – відповідно $21,74 \pm 0,380$ кг, у хлопчиків 8 років $25,06 \pm 0,464$ кг, у дівчаток $23,05 \pm 0,290$ кг, хлопчики віком 9 років мають $25,96 \pm 0,301$ кг, дівчатка – $26,73 \pm 0,413$ кг, хлопчики 10 років – $30,80 \pm 0,413$ кг, у дівчаток $28,82 \pm 0,464$ кг. Різниця зростання маси тіла у хлопчиків 7 – 8 років становить 0,2 кг з 8 до 9 років показник 0,89 кг, у віці 9 – 10 років він зрівнюється і становить 0,77 кг.

Таким чином, за середньоарифметичними показниками маса тіла з 7 – 10 років у хлопчиків зросла на 5,94 кг, у дівчаток – на 7,08 кг. Результати показують, що маса тіла у дівчаток зросла більше, ніж у хлопців. Показники різниці маси тіла з року в рік зростають повільно. Необхідно зазначити, що великих зрушень у масі тіла не спостерігається, найменший показник є у віці 7 – 8 років (0,2 кг) і дещо більший показник у віці 8 – 9 років (0,89 кг).

Порівнюючи ці показники, ми бачимо, що у дітей 7 – 10 років найбільше зростання середнього максимального значення маси тіла спостерігається у хлопчиків – 12 кг, а у дівчаток – 7 кг, за середньомінімальними показниками у дівчаток 6,6 кг, у хлопчиків – 4,5 кг.

Важливим інформаційним показником фізичного розвитку є окружність грудної клітки (ОГК). Зіставлення отриманих результатів за змінами ОГК у різних вікових групах дає можливість проаналізувати отримані результати і відмітити нерівномірність вікових змін.

Наші дані порівняні з результатами дослідження Е. С. Вільчовським, які вказують на те, що показники школярів у віці 9 – 10 років збігаються і мають незначні відхилення у 8 років. При цьому потрібно зазначити, що виявлена закономірність фізичного розвитку у дітей молодшого шкільного віку у зміні розмірів довжини і маси тіла. ОГК співпадає з характером вікового розвитку і характеризує динаміку найкращого приросту у хлопчиків 9 – 10 років і дівчаток 8 – 9 років, і це є основою управління процесами формування фізичного здоров'я.

Віковий період 7 – 10 років, як показують наукові дослідження [3; 5], найбільш сприятливий для формування практично всіх фізичних якостей і координаційних здібностей, які реалізуються в руховій активності людини. Практично всі показники фізичних якостей у цьому віці демонструють високі темпи приросту, які певною мірою відображають формування структурних і функціональних властивостей організму в онтогенезі.

За даними Л. В. Волкова, багато дітей не можуть досягнути високих результатів у бігу, стрибках, метаннях не тому, що їм заважає погана техніка рухів, а через недостатній розвиток основних рухових якостей – сили, швидкості, витривалості, спритності та гнучкості. Установлений факт такого зв'язку і зміни характеру в процесі вікової еволюції потребує пояснення, розкриваючи фізіологічні властивості вікового розвитку рухової системи.

Наше дослідження було проведено з метою порівняльного аналізу показників фізичної підготовленості хлопчиків і дівчаток молодшого шкільного віку.

Важливою характеристикою фізичної підготовленості є сила. В результаті дослідження розвиток сили оцінювався за результатами виконання тесту «підтягування на перекладині». Отримані результати показали високий рівень сили у хлопчиків 7 – 8 років, незначне зменшення спостерігається у віці 9 – 10 років, але щодо майже всіх показників цей показник залишився на високому рівні. У дівчаток

високий рівень силової підготовленості спостерігається у віці 9 – 10 років, зменшення показників простежується у віці 7 – 8 років.

Загалом аналіз тесту «підтягування на перекладині» свідчить про стрибкове зростання сили у дівчаток і поступове у хлопчиків. Разом з тим, у цьому випробуванні великий відсоток дітей (хлопчики 7 років – 68,33 %, 8 років – 51,26 %, 9 років – 67,27 %, 10 років – 63,41 %; дівчатка 7 років – 64,34 %, 8 років – 59,09 %, 9 років – 40,09 %, 10 років – 31,46 %) склали цей тест на «1» бал. Це вказує на необхідність індивідуального підходу до розвитку силових якостей дітей молодшого шкільного віку (табл.1).

Дані дослідження стверджують, що силові показники розвиваються в тісній взаємодії з формуванням м'язової системи дитини і відрізняються за ритмом та темпом розвитку у хлопчиків і дівчаток. Водночас вони мають загальні риси: нерівномірність розвитку, наявність періодів інтенсивного й сповільненого розвитку, швидкого темпу росту силових якостей в окремих періодах життя. Вказані закономірності зобов'язують нас ввести у відповідні вікові етапи різноманітні засоби й методи інтенсивного навчання. Наскільки перспективними виявляються вони, залежить від зростання показників розвитку фізичної підготовленості.

Наступним показником визначення фізичної підготовленості є швидко-силові якості. Розвиток цих якостей має визначальне значення у руховій діяльності ациклічного й змішаного характеру (стрибки, спортивні ігри) в таких видах спорту, де результати залежать від швидкості відштовхування, вибухового напруження.

Таблиця 1.

Результати показників фізичної підготовленості учнів молодшого шкільного віку за державними нормативами, (%)

Вид випробування	Стать	Вік	Кількість учнів, %				
			«5»	«4»	«3»	«2»	«1»
Підтягування на перекладині, разів	Хлопчики	7	8,33	13,33	0,83	9,16	68,33
		8	12,60	10,92	9,24	15,96	51,26
		9	14,54	5,45	6,36	6,36	67,27
		10	8,94	4,06	13,0	10,56	63,41
	Дівчатка	7	5,94	2,97	8,91	16,83	64,34
Стрибок у довжину з місця, см	Хлопчики	8	15,45	8,18	17,27	-	59,09
		9	3,80	7,61	14,28	28,57	40,09
		10	14,60	10,11	22,47	21,34	31,46
		7	12,5	20,0	33,33	10,83	23,33
		8	15,96	23,52	36,97	15,12	8,40

		9	7,27	25,45	24,54	19,09	23,63
		10	20,32	34,95	19,51	6,50	18,69
	Дівчатка	7	6,93	24,75	15,84	18	33,66
		8	25,45	19,09	27,27	81	12,72
		9	3,80	9,52	20,00	15	40,0
		10	51,68	17,97	12,35	45	8,13
Біг 30 м, с.	Хлопчики	7	2,5	29,16	30,0	26,66	20,83
		8	5,88	15,12	33,61	10,11	7,50
		9	3,63	39,09	39,09	17,5	18,18
		10	-	12, 19	25, 20	32,77	25, 20
	Дівчатка	7	2,97	20,79	48,51	13,63	9,90
		8	3,63	15,45	35,45	37,39	11,81
		9	4,76	9,52	23,80	17,82	34,28
		10	5,61	15,73	22,47	33,63	35,95
Човниковий біг 4 x 9 м, с.	Хлопчики	7	5,83	10,0	25,0	27,61	29,16
		8	20,16	35,29	21,84	22,47	14,28
		9	30,90	27,27	21,81	27,5	11,81
		10	46,34	33,33	10,56	8,40	3,25
	Дівчатка	7	9,90	10,89	9,90	8,18	42,57
		8	40,0	33,63	15,45	6,50	3,63
		9	27,61	25,71	30,47	26,73	13,33
		10	33,70	26,96	19,10	5,45	5,61
Біг 200 - 500 м - учні 7-8 років, 500 - 1000 м - учні 9 - 10 років, с.	Хлопчики	7	1,66	19,16	22,5	2,85	35,0
		8	10,92	26,89	14,28	14,60	17,64
		9	11,81	19,09	28,18	20,83	17,27
		10	8,94	18,69	13,82	21,84	30,89
	Дівчатка	7	-	-	-	23,63	72,27
		8	1,81	5,45	2,72	27,64	62,72
		9	5,71	13,33	28,57	27,72	22,85
		10	-	1,12	11,23	27,27	56,17
Нахили тулуба вперед із положення сидячи, см	Хлопчики	7	8,33	5,0	10,83	29,52	58,33
		8	16,80	7,56	10,08	31,46	46,21

		9	14,54	10,90	8,18	17,5	60,0
		10	11,38	13,0	13,0	19,32	55,28
	Дівчатка	7	10,89	5,94	14,85	6,36	64,35
		8	14,54	5,45	23,63	7,31	43,63
		9	7,61	8,57	12,38	3,96	53,33
		10	4,49	15,73	19,10	14,54	46,06

Для визначення рівня розвитку швидкісно-силових якостей у дітей 7 – 10 років ми використовували тест «стрибок у довжину з місця». Отримані показники середніх результатів свідчать, що «5» балів отримали найбільше хлопчиків і дівчаток 7 років (20,32 %, 51,68 %), «4» бали найбільше отримали хлопчики 10 років (34,95 %) і дівчатка 7 років (24,75 %). Найбільший відсоток учнів, які отримали «1» бал спостерігається у хлопчиків 9 років (23,63 %) та дівчаток 9 років (40,0 %).

За показниками бігу на 30 м оцінку «5» отримали найбільше 8-річних хлопчиків (5,88 %) та 10-річних дівчаток (5,61 %). Найнижчу оцінку («1») отримали хлопчики 10 років (25,2 %) та дівчатка 8 років (33,63 %) і 10 років (35,95 %).

Серед фізичних якостей спритність характеризує здатність людини швидко оволодівати новими рухами і швидко перебудовувати рухову діяльність у зв'язку з обставинами, які змінилися і проявляються в комплексі з іншими фізичними якостями. Для розвитку спритності і координації рухів необхідно використовувати різні поєднання елементарних рухів рук і ніг, при цьому поступово ускладнюючи їх.

Отже, розвиток спритності проявляється в координаційних здібностях із руховими навичками, тому носить комплексний характер і є однією з передумов розвитку швидкості.

Порівнюючи показники «човникового бігу 4 x 9 м», ми бачимо, що результати за цим тестом у хлопчиків і дівчаток з роками покращуються. Найкращі показники спостерігаються у хлопчиків та дівчаток 10 років (хлопчики – 46,34 %, дівчатка – 33,70 %). Найнижчі показники у хлопчиків та дівчаток 7 років (хлопчики – 29,16 %, дівчатка – 42,57 %).

Для оцінювання розвитку витривалості ми застосовували біг (учні 7 – 8 років – 200-500 м, учні 9 – 10 років – 1000 м). Для формування витривалості застосовують вправи, що дають фізичне навантаження на організм дитини трохи більше, ніж те, яке вона звикла переносити. Це дозволило порівняти показники фізичної підготовленості відповідно до індивідуальних можливостей кожної дитини за цим тестуванням.

Підвищення рівня розвитку фізичної підготовленості залежить від показників еластичності м'язів і зв'язок. Суттєвий вплив на рівень розвитку гнучкості має рухливість у суглобах (це індивідуальні особливості кожної людини). Саме в дітей молодшого шкільного віку ці якості розвиваються ефективніше, ніж у старшому віці. Фізичний показник гнучкості характеризується здатністю людини виконувати рухи з великою амплітудою. За показниками нашого дослідження, результати розвитку гнучкості свідчать, що у хлопчиків ця якість найкраще розвинена у віці 8 – 9 років (8 років – 16,89 %, 9 років – 14,54 %) у дівчаток відповідно 7 – 8 років (8 років – 14,54 %, 7 років – 10,89 %).

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Виявлено закономірність фізичного розвитку у дітей молодшого шкільного віку у зміні довжини і маси тіла. Окружність грудної клітки в принципі відповідає характеру вікового розвитку і характеризує динаміку найкращого приросту у хлопчиків 9 – 10 років і дівчаток 8 – 9 років, що є основою управління процесами формування фізичного здоров'я. Практично всі показники фізичних якостей у цьому віці демонструють високі темпи приросту, які певною мірою відображають формування структурних і функціональних властивостей організму в онтогенезі. Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробці методичних рекомендації для вдосконалення методики розвитку фізичних якостей учнів молодшого шкільного віку.

Література

1. Антонова Т. М. Развитие основ советской системы физического воспитания : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Ленинград, 1986. 22 с.
2. Арефьев В. Г. О дифференцированном походе к организации физической подготовки к сдаче норм комплекса ГТО. Вопросы дифференцированного физического воспитания детей и подростков. Киев, КГИФК, 1981. С. 5-11.
3. Белов В. И. Энциклопедия здоровья. Молодость до ста лет. Москва : Химия, 1994. 400 с.
4. Бондар І. Р. Фізичне виховання студентів з низьким рівнем фізичної підготовленості : автореф. дис... канд. наук фіз. виховання і спорту : 24.00.02. Волинський держ. ун-т, Луцьк, 2000. 19 с.
5. Вейдер Д. Система строительства тела. Москва : Физкультура и спорт, 1991. 112 с.
6. Виленский М.Я. Физическая культура в научной организации процесса обучения в высшей школе. Москва : МГПИ, 1982. 156с.

7. Гайдай М. І., Кубатько Б. І., Умріхіна Н. О. Рівень функціонального стану студентів І–ІV курсів педвузу. *Матеріали наукової конференції «Індивідуальні психологічні властивості людини та професійна діяльність»*. Черкаси, 1997. С. 19.

8. Круцевич Т. Ю., Воробьев М. И. Контроль в физическом воспитании детей, подростков и юношей. Киев, 2005. 195 с.



УДК 373.3. 016:796

Сичов Д. О., магістрант
Слюсарчук В. В., к. наук з фіз. вих.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПОКРАЩЕННЯ ФІЗИЧНОГО СТАНУ УЧНІВ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СПОРТИВНИХ ІГОР

У статті визначено й обґрунтовано специфічні та загальні педагогічні умови покращення фізичного стану учнів 5-6 класів засобами спортивних ігор у процесі шкільного фізичного виховання. Акцент зроблено, зокрема, на необхідності систематичних занять фізичними вправами та уведенні форм контролю фізичних досягнень школярів, що мають змагальний характер.

Ключові слова: середній шкільний вік, учні 5-6 класів, фізичний стан, педагогічні умови, спортивні ігри.

The article defines and substantiates specific and general pedagogical conditions for improving the physical condition of pupils of 5-6 classes by means of sports games in the course of school physical education. Emphasis is placed, in particular, on the need for systematic physical exercises and the introduction of forms of control of the physical achievements of students of competitive nature.

Key words: secondary school age, pupils of 5-6 grades, physical condition, pedagogical conditions, sports games.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві фізичне виховання школярів вимагає у фахівців знаходження шляхів

оптимізації процесу фізичного виховання, тому нами досліджено і обґрунтовано специфічні та загальні педагогічні умови покращення фізичного стану учнів 5-6 класів засобами спортивних ігор у процесі шкільного фізичного виховання.

Перші є дієвими у вирішенні цього завдання на етапі початкового вивчення визначених програмами фізичного виховання спортивних ігор, другі – під час уроків іншого змісту протягом навчального року. Виконують ці умови при формуванні та реалізації змісту фізичного виховання. Вони враховують загальні й методичні принципи, положення теорії адаптації, чинних програм щодо інтересів і побажань учнів, формування потреби в систематичних заняттях фізичними вправами, високої моторної щільності уроків та дані про особливості вияву і зміни показників фізичного стану дівчаток, хлопчиків протягом навчання у 5-6 класах. Відзначається, що врахування визначених педагогічних умов при формуванні та реалізації змісту фізичного виховання сприятиме досягненню значно кращих результатів у покращенні фізичного стану учнів.

Покращення фізичного стану учнів загальноосвітніх навчальних закладів є пріоритетним завданням фізичного виховання, що актуалізує проблему розроблення високоефективних технологій і методик такого спрямування. Важливим у аспекті зазначеного є врахування мотивів, інтересів, побажань учнів початкової і основної шкіл щодо використання певних видів вправ на уроках фізичної культури [2]. Урахування також інших важливих положень теорії при формуванні й реалізації змісту фізичного виховання, спрямованого на покращення фізичного стану учнів, потребує визначення відповідних педагогічних умов.

Останні дослідження у зазначеному напрямі (Приступа Є., 1999; Шиянов Г.П., 1999; Слюсарчук В.В., 2010), свідчать про високий інтерес і бажання таких учнів використовувати на уроках спортивні й рухливі ігри. Водночас доведено високу ефективність концентрованого (протягом одного навчального року) вивчення всіх основних прийомів певної спортивної гри (Максимів Г.З., 2007); відзначено необхідність ураховувати особливості зміни показників фізичного стану дівчаток і хлопчиків (Бальсевич В.К., 2009), положення теорії адаптації при формуванні змісту уроків фізичної культури. Проте дотепер відсутні дослідження, спрямовані на розроблення технологій і методик покращення фізичного стану учнів 5 – 6 класів, тобто у період початку вивчення ними більшості спортивних ігор згідно з чинними програмами [4]. Крім цього поза увагою дослідників залишилися педагогічні умови, що враховують зазначене при формуванні змісту уроків фізичної культури для

досягнення високого результату у покращенні фізичного стану таких учнів. Зважаючи на вищесказане, необхідним є проведення відповідного дослідження.

Мета дослідження полягала у визначенні на основі теоретико-емпіричних даних педагогічних умов покращення фізичного стану учнів 5 – 6 класів на етапі початкового вивчення спортивних ігор, визначених програмами їх фізичного виховання.

Виклад основного матеріалу. Виокремлюючи педагогічні умови одні розглядали як дієві у покращенні фізичного стану учнів на етапі початкового вивчення визначених програмами спортивних ігор (специфічні), другі – під час інших уроків фізичної культури протягом навчального року (загальні). Реалізацією перших збільшували ефективність вирішення таких завдань: оволодіння прийомами певної спортивної гри на етапі початкового вивчення; підвищення інтересу учнів до уроків такого змісту; використання вивчених прийомів як цілісної ігрової діяльності; формування бажання учнів здійснювати останню у позаурочний час. Реалізуючи загальні педагогічні умови забезпечували, передусім розвивальну спрямованість уроків, а саме на покращення фізичного стану учнів.

Виокремлені специфічні умови передбачали таке. Концентоване вивчення учнями четвертих класів прийомів гри у волейбол, які програмою адресовані п'ятикласникам. При формуванні цієї умови враховували: використані нами дані [3], що були отримані у лабораторному експерименті щодо спроможності учнів 4 класів досягати не гірших ніж учні 5 класів результатів у вивченні елементів волейболу, передбачених програмою для останніх; дані про необхідність для досягнення мети зосереджувати час і зусилля дітей в одному напрямі, в нашому випадку – вивчення однієї спортивної гри протягом одного навчального року, тобто концентровано. Так швидше, ніж при одночасному вивченні декількох спортивних ігор, досягали реалізації ігрової практики, що підвищувало інтерес учнів та збільшувало моторну щільність таких уроків. У зв'язку із цим прийоми волейболу, передбачені програмою для п'ятикласників, об'єднують у блоки й розподіляють у навчальному році. Блоки формують так, щоби після вивчення елементів першого можна було перейти до ігрової практики, а після вивчення кожного наступного – її урізноманітнювати й ускладнювати.

Вивчення п'ятикласниками прийомів гандболу, що визначені чинними програмами для учнів 5 – 6 класів.

Підходи до формування і реалізації цієї умови аналогічні попередній, але зміст складають прийоми гри у гандбол.

Поділ прийомів кожної спортивної гри за складністю вивчення. Формуючи цю умову враховували отримані дані про неоднакову результативність виконання прийомів волейболу після їх вивчення. У зв'язку із цим виокремили найбільш складні прийоми, на вивчення яких відводять більше часу, ніж на інші. У волейболі це розміщення і перехід гравців на майданчику, передача м'яча двома руками зверху від стіни, у парах, прийом-передача м'яча двома руками знизу від стіни. У гандболі – пересування у стійці, зупинка подвійним кроком, стрибком, ловіння і передача м'яча зігнутою рукою зверху в русі; у дівчаток додатково передача на дальність.

Забезпечення розвиваючого характеру процесу навчання прийомів спортивних ігор. Основу цієї педагогічної умови склали положення теорії «розвивального навчання» у нашому випадку необхідність забезпечити процес вивчення прийомів спортивних ігор, ураховуючи зону найближчого розвитку учнів. Останню розглядали як запас потенційних можливостей, передусім моторної функції, які в даний момент учень не може реалізувати, але успішно це робить за безпосередньої допомоги вчителя чи в іншій, простішій руховій діяльності. На практиці зазначене досягається так: до початку оволодіння прийомами певної спортивної гри (у попередній рік навчання) використовують рухливі ігри, що містять дії, схожі за біомеханічною структурою із першими. Зокрема у 4 класі для оволодіння прийомами гандболу, передбаченими у 5 класі, необхідну моторну функцію актуалізують рухливими іграми, що містять швидкий біг, зупинки, ведення і передачі, ловіння м'яча, але меншого розміру ніж гандбольний.

Удосконалення вивчених прийомів у ході рухливих ігор. Зміст цієї умови передбачав урахування даних про підвищення інтересу дітей матеріалу у випадку урізноманітнення засобів, про ефективність ігрового методу на етапі початкового вивчення певного матеріалу та використання рухливих ігор, що містять вивчену рухову дію, на наступних етапах.

Закріплення вивчених прийомів у ігровій діяльності. Реалізація цієї педагогічної умови сприяє підтриманню інтересу і зацікавленості учнів до матеріалу, який вивчається на належному рівні. Під час двосторонньої гри учні вдосконалюють техніку прийомів вивченого блоку. Важливою є організація ігрової діяльності – при вивченні волейболу це зменшення розмірів майданчика, зниження висоти сітки, формування чотирьох команд для участі у грі всіх учнів, проведення гри одночасно для всіх команд, використання спрощених правил, акцент на використанні вивчених прийомів. Інший комплекс педагогічних умов, – загальних, – виокремили у

зв'язку із необхідністю вирішити інше важливе завдання, а саме покращити фізичний стан учнів. Зміст цих умов передбачав таке.

Використання комплексних уроків фізичної культури для реалізації базового та варіативного компонентів їх змісту. Основу цієї умови склали дані про високу ефективність такого типу уроків у вирішенні різних за змістом завдань. У нашому випадку комплексність полягає в реалізації базового та варіативного компонентів. Перший містить програмний навчальний матеріал, другий – засоби покращення функціональних можливостей і фізичних якостей учнів.

Урахування особливостей фізичного стану учнів при визначенні спрямованості варіативного компонента. Реалізація цієї умови сприяє визначенню показників фізичного стану, які учням необхідно покращувати. Ураховуючи отримані дані та дані спеціальної літератури, у 5 класах варіативний компонент повинен містити засоби покращення: в усіх – абсолютної м'язової сили, гнучкості, координації в акробатичних рухових діях; додатково у дівчаток – швидкісної сили, хлопчиків – вибухової сили і швидкості. У 6 класах це засоби покращення абсолютної м'язової сили, координації у метаннях, гнучкості, вибухової сили, у хлопчиків додатково – швидкісної сили і швидкості.

Урахування інтересів, побажань учнів при формуванні змісту варіативного компонента. Реалізуючи цю умову, виконується відповідна вимога чинної програми, а саме врахування побажань учнів використовувати на уроках певні види фізичних вправ. За даними проведеного анкетування, у дівчаток і хлопчиків це рухливі ігри з елементами спортивних ігор.

Підготовка організму учня на початку навчального року до високих фізичних навантажень. Реалізацією цієї умови враховуються дані щодо: необхідності на початку навчального року забезпечити пристосування організму до високих фізичних навантажень, характерних для уроків з покращення фізичного стану учнів; високої ефективності циклічних вправ, що виконуються в зоні помірної потужності щонайменше 6 хв на перших уроках із збільшенням після адаптації організму до такого навантаження; важливості й необхідності розвитку гнучкості [1]. У зв'язку із цим на перших 8 уроках використовують біг у повільному темпі із переходом на ходьбу і знову на біг тривалістю від 6 хв на перших двох уроках до 9 хв на останньому такої серії, а також вправи на гнучкість. У першому випадку тривалість бігу щоразу збільшують на 30 с, у другому – від 10-15 до 20-25 повторень виконання кожної вправи,

спрямованої на покращення рухливості плечових суглобів, поперекового відділу хребта, нижніх кінцівок.

Розподіл у навчальному році змісту базового і варіативного компонентів для одержання накопичувальної адаптації. Реалізація цієї умови, враховуючи дані спеціальної літератури і досвід учителів (Васьков Ю. В., 2009; Дятленко С.М., 2009), дозволяє: максимально узгодити зміст базового і варіативного компонентів; підвищити моторну щільність уроків вивчення нового матеріалу; забезпечити опанування учнями матеріалу в повному обсязі.

Досягнення на кожному уроці термінової адаптації. Реалізуючи цю умову, забезпечуємо високу моторну щільність уроків та оптимальне дозування вправ, передусім варіативного компонента. Так під час реалізації базового компонента необхідної щільності досягали, виконуючи фронтальним й ігровим методами визначену на урок рухову дію, а також використовуючи рухливі ігри з такою дією.

Систематичне виконання учнями домашніх завдань зі змістом, що відтворює кожний останній урок фізичної культури. Покращити функціональні показники дитини можна у випадку використання щонайменше чотирьох занять на тиждень із оптимальними параметрами. У зв'язку із цим учні 5 класів щонайменше один, 6 класів – двічі на тиждень удома повинні займатися фізичними вправами. Змістом будуть завдання останнього уроку фізичної культури, а саме із удосконаленням техніки вивченого елементу спортивної гри та розвитку певної фізичної якості. В останньому випадку учням надають відповідний комплекс вправ із дозуванням, що враховує індивідуальний стан розвитку цієї якості (високий, середній, низький). Його визначають на початку навчального року для кожної якості, яку планують покращувати, та виходячи із цього – оптимальне дозування.

Підвищення мотивації учнів до якісного виконання завдань уроків фізичної культури і визначених як домашні. Важливість мотивації в успішному вирішенні поставлених завдань [3] передбачає комплекс спеціальних заходів. Реалізація зазначеної педагогічної умови передбачає: визначення й урахування побажань, інтересів учнів щодо певних видів фізичних вправ; проведення змагань для визначення стану розвитку фізичних якостей, які плануються розвивати; долучення батьків до участі в таких змаганнях як уболівальників, до роз'яснювальної роботи з їх дітьми про необхідність самостійних занять фізичними вправами

Формування системи педагогічного контролю як складової мотивації учнів і основи коригування індивідуальних параметрів

фізичних вправ. Слід враховувати, що інтерес і бажання учня виконувати навчальне завдання підвищується, коли він спроможний його виконати, у якому він демонструє хороший результат або виконання призводить до покращення результату; забезпечуються оптимальні параметри варіативного компонента. Запропонована система педагогічного контролю передбачає проведення вихідного, поточного, підсумкового й оперативного контролю. Останній здійснюють на кожному уроці для визначення відповідності запропонованого фізичного навантаження поточним можливостям учня; у випадку невідповідності параметри коригують збільшенням (зменшенням) кількості повторень вправи чи часу виконання, темпу, інтервалів відпочинку.

Вихідний, підсумковий і поточний контроль здійснюють відповідно на початку, наприкінці навчального року і наприкінці кожної чверті для визначення: під час перших двох – стану вияву показників фізичного стану, останнього – показників фізичної підготовленості, на які здійснювали цілеспрямований вплив. Ці види контролю реалізують у формі змагань та передбачають, крім вищезазначеного, також прогнозування досягнень, які наприкінці чверті забезпечать учню оцінку на високому, достатньому, середньому чи початковому рівнях. Тут необхідно враховувати, що приріст показників залежить від вихідних значень: чим вони менші, тим більшим є приріст, і навпаки [2].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Аналіз наукової літератури засвідчив недостатність досліджень, спрямованих на розроблення ефективних технологій і методик покращення фізичного стану учнів 5-6 класів засобами спортивних ігор на етапі їх початкового вивчення у процесі фізичного виховання.

Сутність поняття «педагогічні умови», а також загальні й методичні принципи фізичного виховання, положення теорії адаптації, вимоги програми щодо врахування інтересів і побажань учнів, необхідність систематичних занять фізичними вправами, високої моторної щільності уроків слід брати до уваги при організації спортивних ігор, сприятиме покращенню фізичного стану учнів.

Література

1. Дуло О. А. Мелега К. П., Товт В. А. Оцінка фізичних можливостей та рівня фізичної підготовленості учнів молодшого та середнього шкільного віку. Теорія і практика фізичного виховання : [наук.-метод. журн.]. Донецьк, 2010. № 1. С. 46-52.
2. Круцевич Т. Ю., Воробьев М. И. Контроль в физическом воспитании детей, подростков и юношей: учебное пособие, Киев,

ТОВ «Полиграф-Круцевич Т. Ю. Контроль в физическом воспитании детей, подростков и юношей: учеб. пособие. Київ : ТОВ «Полиграф-Експрес», 2005. 195 с.

3. Кухарська А.В. Особливості фізичного розвитку дітей середнього шкільного віку з вегетативними дисфункціями. Педіатрія, акушерство та гінекологія. № 3. 2009. С. 27-30.

4. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів : Основи здоров'я і фізична культура. 1–11 класи. Київ : Початкова школа, 2005. 112 с.

5. Прозар М. В., Єдинак Г.А. Вияв і зміна показників фізичного стану учнів 4-5 класів при реалізації чинного змісту фізичного виховання. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2011. № 10, С. 66-71.

6. Слюсарчук В. В. Стан сформованості та складові інтересу третьокласників до занять фізичними вправами. Педагогіка, психологія та медико-біол. проблеми фіз. вих. і сп. : зб. наук. пр. / за ред. С. С. Єрмакова. Харків : ХДАДМ (ХХПІ), 2010. № 12. С. 140-142.



УДК 373.5.016:796

Устимук В. В., магістрант

ФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК ТА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВЛЕНІСТЬ ДІТЕЙ 7-11 РОКІВ

У статті розкрито та визначено показники фізичного розвитку та фізичної підготовленості дітей віком 7–11 років та педагогічні закономірності їх розвитку.

Ключові слова: *фізичний розвиток, фізична підготовленість, фізична культура, здоров'я, фізичні якості, учні.*

The article describes and identifies indicators of physical development and physical fitness of children aged 7-11 years and pedagogical patterns of their development.

Key words: *physical development, physical fitness, physical culture, health, physical qualities, students.*

Постановка проблеми. У теперішній час все більше людей усвідомлюють шкоду та негативний вплив на організм так званої гіподинамії, що означає обмеження рухової активності, яке є причиною багатьох нездужань у людини [1, 2, 3]. При цьому всі знають, і це не викликає ніякого сумніву, що фізична культура та спорт позитивно впливають не тільки на всі системи і органи організму людини, але і є дієвим профілактичним та регуляторним засобом щодо різних негативних явищ, таких, як психічна напруга та стрес, стан хвилювання, фрустрації тощо.

Головною соціально значимою метою процесу формування фізичного стану людини є не тільки досить високі абсолютні показники функціонування всіх систем, але й високий рівень адаптаційних можливостей цих систем [4, 5, 8].

Систематичні заняття фізичною культурою підвищують опір організму до інфекційних захворювань, сприяють фізичному та нервово-психічному розвантаженню людини, тобто сприяють підвищенню витривалості, толерантності та адаптації людини до негативних явищ навколишнього середовища [1, 9, 10].

При цьому регулярні заняття фізичною культурою в молодшому віці загалом спрямовані на досконалість фізичної підготовленості і фізичного розвитку, забезпечення психофізичної підготовленості до трудової та навчальної роботи, профілактику хвороб, які, звичайно, можуть розвиватися в більш зрілому віці тощо [5, 8].

У наш час фізична культура розглядається як частина загальної культури суспільства, що спрямована на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних здібностей та фізичну досконалість людей.

Кожна людина повинна змолоду піклуватись про свою фізичну досконалість, мати знання в області гігієни, медичної допомоги, вести здоровий спосіб життя. Такі завдання поставлені в програмі з фізичної культури загальноосвітньої школи.

Для виконання цих завдань основними напрямками реформи загальноосвітньої і професійної школи передбачена організація постійних занять усіх учнів фізичною культурою та спортом у позаурочний час у спортивних секціях.

Рациональне та регулярне виконання фізичних вправ стимулює розвиток та вдосконалення центральної нервової системи – органу управління діяльністю організму, а також інші органи і системи організму людини, її фізичні та психологічні якості [2, 3, 7, 8].

Займаючись фізичними вправами, дуже важливо враховувати особливості свого організму та віку, дотримуватися належного режиму діяльності, проходити медичні огляди, радитися зі спеціалістами та лікарями.

Перераховані вище проблеми і лягли в основу нашого дослідження ключовим завданням якого є визначення показників фізичного розвитку та фізичної підготовленості дітей віком 7-11 років.

При дослідженні були використані такі **методи**: теоретичний аналіз науково-методичної літератури, педагогічні спостереження, педагогічне тестування, методи математичної статистики з використанням ЕОМ.

1. Вивчення і аналіз літературних джерел.

Цей метод використовувався для того, щоб якомуго ширше ознайомитись із традиційною методикою розвитку рухових якостей та фізичного розвитку в нашій країні і за кордоном.

2. Педагогічне спостереження.

У процесі наукового дослідження проводились педагогічні спостереження за руховою діяльністю дітей у процесі занять фізичною культурою.

3. Антропометричні методи дослідження.

Антропометричні дослідження дітей включають вимірювання маси і довжини тіла, окружність грудної клітки, ЖЄЛ. Антропометрія проводилась уранці, оскільки до вечора довжина тіла збільшується, як правило на 1-2 см. Діти при цьому повинні бути роздягнутими (за можливістю). Це метод (антропометричних стандартів) є більш точним, оскільки індивідуальні антропометричні величини дитини порівнюють із віковими, статевими й регіональними антропометричними таблицями.

4. Контрольні вправи (тести) для визначення рівня розвитку фізичних здібностей. Метод тестів був обраний тому, що, на наш погляд, він найбільш підходить для умов школи і здатний дати достатньо точну характеристику рівням розвитку рухових здібностей дітей будь-якого віку.

В роботі використовувались такі тести:

- біг 30 м, 60 м;
- стрибок у довжину з місця – швидкісно-силові якості;
- нахил вперед із положення сидячи – гнучкість;
- човниковий біг 3 × 9 м – спритність;
- біг від 300 м до 1500 м – витривалість.

5. Метод математичної статистики.

Результати дослідження підлягали статистичній обробці. Визначилися наступні величини:

1. *Середня арифметична величина за формулою*

$$M = \frac{\sum V}{n},$$

де M - середня арифметична величина;

$\sum$ - знак суми;

V - отримані в дослідженні варіанти;

n - кількість досліджуваних.

2. *Середнє квадратичне відхилення за формулою:*

$$\sigma = \pm \frac{V_{\max} - V_{\min}}{k},$$

де σ - середнє квадратичне відхилення;

$V_{\max}$ - максимальний результат;

$V_{\min}$ - мінімальний результат;

k - табличний коефіцієнт Ермолаєва.

3. *Похибка середнього арифметичного за формулою:*

$$\pm m = \frac{\sigma}{\sqrt{n-1}},$$

де $\pm m$ - похибка середнього арифметичного;

σ - середнє квадратичне відхилення;

n - кількість досліджуваних.

1. *Критерій відповідності Стьюдента:*

$$t = \frac{M_1 - M_2}{\sqrt{m_1^2 + m_2^2}},$$

де M_1 та M_2 - середня арифметична величина;

m_1 та m_2 - середні похибки середнього арифметичного

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводились на базі ЗОШ № 1 м. Кременця. Всього було досліджено 66 хлопчиків та 64 дівчинки молодшого шкільного віку та 66 хлопців і 64 дівчинки середнього шкільного віку, які займаються два рази на тиждень фізичною культурою на уроках. Всі учні за даними медичного обстеження віднесені до основної медичної групи. Перед

проведенням тестів ми потурбувались про забезпечення необхідного рівня мотивації і концентрації уваги досліджуваних на тій діяльності, яку їм необхідно буде виконати, щоб вони змогли показати свої максимальні результати. Дослідження проводились у першій половині дня, а тестування на початку основної частини уроку, після підготовчої, яка сприяє функціональній підготовці організму учнів до наступної діяльності.

За довжиною тіла показник хлопчиків I групи на I етапі дослідження становив $120,6 \pm 0,09$ см, на II етапі – $139,9 \pm 0,80$ см. Приріст за два роки дослідження склав 19,8 см (16 %). Показник довжини тіла дівчаток I групи на I етапі дослідження склав $119,3 \pm 0,85$ см, на II етапі – $139,9 \pm 0,84$ см. Приріст становив 20,6 см (17 %).

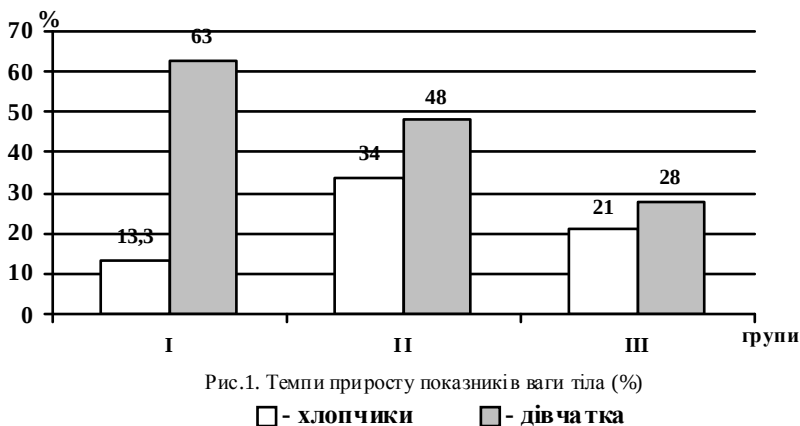
Серед дітей II групи за два роки дослідження довжини тіла приріст хлопчиків склав 12,5 см (10 %), а дівчаток – 23,6 см (19 %).

Серед дітей III групи, як серед хлопчиків, так і серед дівчаток приріст довжини тіла за два роки досліджень склав 14 %.

За вагою тіла показник хлопчиків I групи на I етапі дослідження становив $23,1 \pm 0,39$ кг, на II етапі – $36,4 \pm 0,46$ кг. Приріст за два роки дослідження склав 13,3 см (57 %) (рисунок 3.1). Показник ваги тіла дівчаток I групи на I етапі дослідження склав $22,0 \pm 0,05$ кг, на II етапі – $36,0 \pm 0,42$ кг. Приріст становив 14 кг (63 %) (рисунок 1).

Серед дітей II групи за два роки дослідження ваги тіла приріст хлопчиків склав 8,9 кг (34 %), а дівчаток – 12,4 кг (48 %) (рисунок 1).

Серед дітей III групи, серед хлопчиків приріст за два роки дослідження склав 6,7 кг (21 %), а серед дівчаток – 8,5 (28 %) (рисунок 1).



За окружністю грудної клітини (ОГК) показник хлопчиків I групи на I етапі дослідження становить $64,9 \pm 0,62$ см, на II етапі – $68,6 \pm 0,37$ см. Приріст за два роки дослідження сягав – 3,7 см (6 %). Показник ОГК дівчаток I групи на I етапі дослідження склав $56,6 \pm 0,36$ см, на II етапі – $68,0 \pm 0,33$ см. Приріст склав 11,4 см (20 %).

Серед дітей II групи за два роки дослідження ОГК приріст хлопчиків склав – 8,6 см (14 %), а дівчаток – 17,5 см (29 %).

Серед дітей III групи серед хлопчиків приріст за два роки дослідження ОГК склав 17,4 см (29 %), а серед дівчаток 8,4 см (13 %).

За життєвою ємністю легень (ЖЄЛ) показник хлопчиків I групи на I етапі становив $1133,3 \pm 5,06$ см³, на II етапі – $1783,5 \pm 26,10$ см³. Приріст за два роки досліджень склав 652 см³ (57 %). Показник ЖЄЛ дівчаток I групи на I етапі дослідження склав – $1116,8 \pm 4,81$ см³, на II етапі $1815,2 \pm 21,01$ см³. Приріст становить 698,4 см³ (62 %).

Серед дітей II групи за два роки дослідження ЖЄЛ приріст хлопчиків склав – 682,2 см³ (49 %), а серед дівчаток – 323 см³ (19 %).

Серед дітей III групи, серед хлопчиків приріст за два роки дослідження склав – 643,8 см³ (42 %), а серед дівчаток – 745,5 см³ (50 %).

За дослідженнями човникового бігу 3×9 м показник хлопчиків I групи на I етапі становив $11,7 \pm 0,11$ с, на II етапі – $8,92 \pm 0,14$ с. Приріст становив – 2,78 с (31 %) – за 2 роки. Показник човникового бігу 3×10 м дівчаток I групи на I етапі дослідження склав $11,4 \pm 0,19$ с, на II етапі – $9,6 \pm 0,10$ с. Приріст становить 2,3 (19 %). Суттєво показники не змінилися.

Серед дітей II групи за два роки дослідження човникового бігу 3×9 м приріст хлопчиків склав 1,4 (16 %), а дівчаток – 1,8 (20 %).

Серед дітей III групи, як серед хлопчиків так і дівчаток, показник приросту за два роки практично не змінився і становить приблизно 4-8 %.

За дослідженнями бігу на витривалість показник хлопчиків I групи на I етапі становив $404,3 \pm 11,26$ с, на II етапі – $1434,7 \pm 56,31$ с. Приріст за два роки досліджень склав 1030,4 м (55 %). Показник бігу на витривалість дівчаток I групи на I етапі дослідження становив $285,7 \pm 6,01$ м, на II етапі – $1180,9 \pm 42,08$ м. Приріст становить 895,2 м (13 %).

Серед дітей II групи показники розподілилися так: серед хлопчиків на I етапі показник становив $500 \pm 12,02$ м, на II етапі $1642 \pm 54,11$ м. Приріст становить 1142,8 м (28 %), серед дівчаток на I етапі показники дещо інші – $409,5 \pm 12,02$ м, на II етапі – $1404,7 \pm 48,10$ м. Приріст становить 995,2 м (43 %).

За дослідженнями стрибка у довжину з місця (таблиця 3.2) показник хлопчиків I групи на I етапі дослідження становив $102,9 \pm 3,09$ см, на II етапі – $149,4 \pm 2,53$ см. Приріст склав – 46,5 см (45%), (рисунок 3.2). Показник стрибка в довжину з місця дівчаток I групи на I етапі дослідження становив $94,2 \pm 2,58$ см, на II етапі – $147 \pm 3,06$ см. Приріст становить 52,8 см (56%), (рисунок 3.2).

Серед дітей II групи за два роки дослідження стрибка в довжину з місця приріст хлопчиків становив – 21,6 см (17 %), а дівчаток – 38,7 см (33 %).

Серед дітей III групи, як серед хлопчиків, так і серед дівчаток, за два роки досліджень приріст склав 16 %, (рисунок 2).

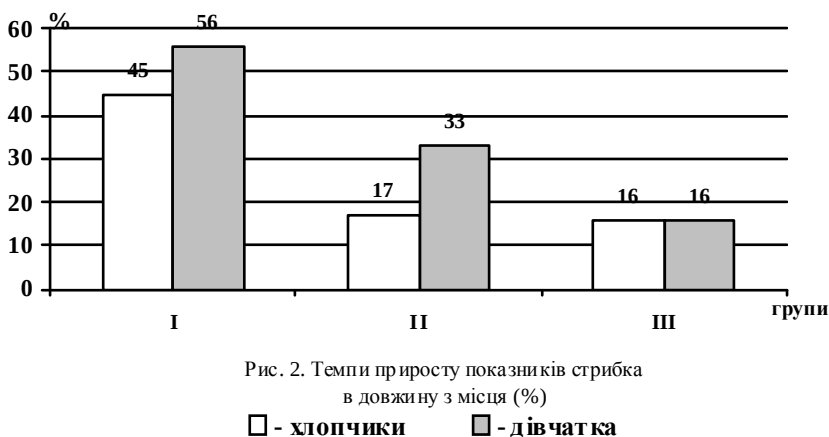


Рис. 2. Темпи приросту показників стрибка в довжину з місця (%)

□ - хлопчики ■ - дівчатка

За дослідженнями нахилу вперед з положення сидячи, показник хлопчиків I групи на I етапі дослідження становив $7,31 \pm 0,36$ см, на II етапі – $8,11 \pm 0,54$ см. Приріст за два роки склав 0,8 см (11 %). Показник дівчаток у цьому ж тесті був таким: I етап – $6,70 \pm 0,36$ см, II етап – $5,5 \pm 0,40$ см. Приріст відповідно складає 1,2 см (22 %).

Серед дітей II групи за два роки досліджень нахилу вперед із положення сидячи приріст хлопчиків склав – 1,76 см (60 %), а дівчаток – 2,28 см (48 %).

Серед дітей III групи приріст у нахилі вперед із положення сидячи у хлопчиків за два роки становить – 0,43 см (7 %), у дівчаток – 1,09 см (25 %).

Висновки і перспективи подальшого дослідження. У результаті аналізу літературних джерел і проведених досліджень можна зробити висновки про те, що:

1. У процесі вікового розвитку показники фізичного розвитку та фізичної підготовленості хлопчиків та дівчаток 7-11 років зазнають позитивних зрушень.

2. За показниками фізичного розвитку протягом двох років дослідження найбільш суттєві зміни відбулися в таких тестах:

1 група: хлопчики – вага тіла (57 %), ЖЄЛ (57 %); дівчатка – вага тіла (63 %), ЖЄЛ (62 %).

2 група: хлопчики – вага тіла (34 %), ЖЄЛ (49 %); дівчатка – вага тіла (48 %), ОГК (29 %).

3 група: хлопчики – ЖЄЛ (42 %), дівчатка – ЖЄЛ (50 %).

3. За показниками фізичної підготовленості протягом двох років дослідження найбільш суттєві зміни відбулися в таких тестах:

1 група: хлопчики – біг 3 x 10 м (31 %), біг на витривалість (55 %), стрибок у довжину з місця (45 %); дівчатка – стрибок у довжину з місця (56 %).

2 група: хлопчики – нахил вперед із положення сидячи (60 %); дівчатка – стрибок у довжину з місця (33 %), біг на витривалість (43 %), нахил вперед із положення сидячи (46 %).

Серед дітей 3 групи найбільш суттєвий приріст результату 25 % у дівчаток в тесті нахил вперед із положення сидячи.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів фізичного розвитку учнів загальноосвітньої школи та передбачає подальше вивчення цієї проблематики.

Література

1. Ажиппо О. Ю., Мамешина М. А., Масляк І. П. Оцінка фізичного здоров'я школярів середніх класів. XVI Міжнародна науково-практична конференція «Фізична культура, спорт та здоров'я: стан і перспективи в умовах сучасного українського державотворення в контексті 25-річчя Незалежності України». Харків : ХДАФК, 2016. С. 3-6.

2. Ареф'єв В. Г. Здоров'я підлітків і рухова активність. Спортивний вісник Придніпров'я. Дніпропетровськ, 2011. № 2. С. 21-23.

3. Круцевич Т. Ю. Концепція удосконалення програм з фізичної культури в загальноосвітній школі. Фізичне виховання в школі: науково-методичний журнал. 2012. № 2. С. 9-11.

4. Мамешина М. А., Масляк І. П., Жук В. О. Стан та проблеми фізичного виховання в обласних загальноосвітніх навчальних закладах. Слобожанський науково-спортивний вісник. Харків: ХДАФК, 2015. № 3. С. 52-56.

5. Мамешина М. А. Стан фізичного здоров'я школярів 7–8-х класів загальноосвітньої школи. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. Харків : ХДАФК, 2016. № 5 (55). С. 47-52.

6. Масляк І. П., Мамешина М. А., Жук В. О. Стан використання інноваційних підходів у фізичному вихованні обласних загальноосвітніх навчальних закладах. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. Харків: ХДАФК. 2014. № 6. С. 69-72.

7. Сергієнко Л. П. Комплексне тестування рухових здібностей людини. Миколаїв : УДМТУ, 2001. 360 с.

8. Слабінська К. А., Мамешина М. А. Рівень фізичного здоров'я дітей старшого дошкільного віку. *III Всеукраїнська науково-практична конференція*. Харків. 2017. С. 149-159.

9. Masliak I. P. Quickness and endurance fitness of pedagogic college girl students under influence of cheer-leading. *Physical Education of Students*. 2015. № 4. P. 24-30.

10. Maslyak I. P., Shesterova L. Ye, Kuzmenko I. A., Bala T. M., Mameshina M. A., Krivoruchko N. V., Zhuk V. O. The Influence of the vestibular analyzer functional condition on the physical fitness of school-age children. *Sport science. International scientific journal of kinesiology*. Vol. 9, Issue 2. December 2016. P. 20-27.



УДК 373.5.016: 796. 4

Хома М. В., магістрантка

ТЕХНОЛОГІЯ ПЛАНУВАННЯ ПРОГРАМ НАВЧАННЯ ГІМНАСТИЧНИХ ВПРАВ

У статті розглядається технологія послідовного концентрованого планування навчального матеріалу з фізичної культури на етапі базової освіти і її вплив на технічну підготовленість учнів. Розроблені програми навчання гімнастичних вправ.

Ключові слова: учні, перекид назад, стійка на лопатках, опорний стрибок, технологія планування, технічна підготовленість.

The article considers the technology of gradual concentrated planning of learning material in Physical Training at the stage of basic education and its influence on the technical preparation of pupils. The teaching programs for gymnastic exercises have been designed.

Key words: the pupils, the backward roll, the neck-and-shoulder stand, the vault, the technology of planning, the technical preparation.

Постановка проблеми. Процес планування навчального матеріалу з фізичної культури в школі знаходить своє відображення як в державних документах, так і в тих, що складаються безпосередньо вчителем.

Приоритетним завданням будь-якого документу планування з фізичного виховання школярів є сприяння всебічному розвитку, зміцненню здоров'я, формуванню знань, рухових умінь і навичок, розвитку фізичних якостей. Практичне вирішення цих та інших завдань можливе лише за умови ефективного планування навчального процесу, який значною мірою обумовлюється якістю навчальних програм. Не випадково цій проблемі завжди приділяли багато уваги наукові працівники, методисти та вчителі-практики [4, 5, 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз науково-методичної літератури з питань фізичного виховання школярів показав, що ефективність формування рухових умінь і навичок залежить не тільки від розробки і реалізації ефективних засобів, форм організації, методів навчання, але й від ефективного планування навчального матеріалу [1, 2]. За визначенням Шияна Б. М. «...планування – це складання теоретично і методично обґрунтованої документації, що формує систему навчання і виховання, це проникнення в сутність явищ і закономірностей процесу фізичного виховання» [7, с. 173]. У другій частині підручника «Теорія і методика фізичного виховання» [7] автор пропонує два основні варіанти планування навчального матеріалу шкільної програми з фізичного виховання школярів.

Перший – залежно від термінів: перспективне (план-графік проходження навчального матеріалу в межах одного навчального року); поточне (робочий план, який реалізується в межах однієї чверті); оперативне (конспект уроку в межах одного заняття).

Другий – залежно від варіативних модулів: паралельне (комплексні уроки, змістом яких є матеріал декількох варіативних модулів; послідовне (предметні уроки, змістом яких є навчальний

матеріал лише одного варіативного модуля); змішане (комбінація першого і другого способів).

Проведення комплексних уроків пропонується проводити з учнями 5-9 класів, предметних – учнями 10-11 класів. При цьому зазначається, що кожен із названих способів має свої переваги і вади. Таким чином, досі до кінця не з'ясовано, який вид планування і на якому етапі фізкультурної освіти школярів є найбільш ефективним.

Мета дослідження – обґрунтувати ефективність процесу навчання учнів 6-х класів гімнастичним вправам шляхом концентрованого і послідовного планування.

Виклад основного матеріалу дослідження. У педагогічному експерименті взяли участь учні 6-х класів Ангелівської ЗОШ I-III ст. Тернопільського району Тернопільської обл. у кількості 23 осіб (11 хлопців і 12 дівчат) – експериментальний клас і Малоходачківської ЗОШ I-III ст. Тернопільського району Тернопільської обл. у кількості 28 осіб (13 хлопців і 15 дівчат) – контрольний клас.

Учні експериментального й контрольного класів упродовж третьої чверті на комплексних уроках (гімнастика, баскетбол) вивчали серію гімнастичних вправ. В експериментальному класі вивчення гімнастичних вправ відбувалось із використанням концентрованого й послідовного планування (табл. 1).

Для учнів контрольного класу на вивчення гімнастичних вправ було заплановано ту ж саму кількість уроків, але з паралельним способом планування (акробатика, опорний стрибок, баскетбол на одному уроці).

Таблиця 1

Планування уроків фізичної культури на III чверть 2018-19 навчального року для учнів експериментального класу (Варіативний модуль «Гімнастика»)

№ з/п	Гімнастичні вправи	№№ уроків																	
		35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50		
1.	Перекид назад	ЕО	О	пр	Пр	З												ЕО	
2.	Стійка на попатках	ЕО				О	пр	Пр	Пр	З								ЕО	
3.	Стрибок через козла в ширину способом «ноги нарізно»	ЕО								О	Навчання окремим фазам стрибка й стрибка в цілому					З	ЕО		

Умовні позначки: ЕО – експертне оцінювання; О – ознайомлення; пр – початкове розучування; Пр – поглиблене розучування; З – закріплення.

На першому (35 урок) і на останньому у цій чверті (50 урок) уроках фізкультури в експериментальному і контрольному класах

проводились експертні оцінювання техніки виконання запланованих гімнастичних вправ (табл. 2)

З таблиці 2 видно, що до початку педагогічного експерименту експертні оцінки в обох класах не мали суттєвої різниці (в усіх випадках різниця в оцінках не перевищувала 0,3 бала).

Таблиця 2

Середні результати експертних оцінок за техніку виконання
перевороту боком (у балах)

Стать	Клас	До експерименту		Після експерименту		Приріст результів	t	P1 P2	Вірогідність різниці, P
		S± m	±δ	S±m	±δ				
Перекид назад									
Ч	ЕК	6,8±0,42	±1,44	8,5±0,45	±1,54	+1,7	2,76	< 0,05	< 0,05
	КК	7,0±0,36	±1,22	7,5±0,35	±1,16	+0,5	0,99	>0,1	
Ж	ЕК	5,9±0,43	±1,56	7,7±0,38	±1,38	+1,8	3,14	< 0,01	
	КК	5,8±0,41	±1,40	6,4±0,37	±1,28	+0,6	1,12	>0,1	
Стійка на попатках									
Ч	ЕК	6,9±0,40	±1,36	9,0±0,35	±1,22	+2,1	3,95	< 0,01	< 0,05
	КК	7,2±0,55	±1,84	7,8±0,58	±1,92	+0,6	0,75	>0,1	
Ж	ЕК	6,0±0,42	±1,53	8,8±0,54	±1,97	+2,8	4,09	< 0,01	< 0,05
	КК	6,1±0,51	±1,76	6,9±0,48	±1,64	+0,8	0,70	>0,1	
Стрибок через козла в ширину способом «ноги нарізно»									
Ч	ЕК	5,2±0,39	±1,34	7,3±0,38	±1,32	+2,1	3,86	< 0,01	< 0,05
	КК	5,5±0,58	±1,93	6,0±0,56	±1,92	+0,5	0,62	>0,1	
Ж	ЕК	4,9±0,39	±1,42	6,8±0,35	±1,27	+1,9	3,62	< 0,01	< 0,05
	КК	4,8±0,51	±1,75	5,4±0,55	±1,87	+0,6	0,80	>0,1	

Після проведення педагогічного експерименту ми провели повторне експертне оцінювання техніки виконання гімнастичних вправ і отримали такі результати:

За техніку виконання перекиду вперед в експериментальному класі у хлопців середня експертна оцінка зросла на +1,7 бала (t =2,76, P < 0,05); у контрольному класі на +0,5 бала (t =0,99, P >0,1). Достовірність розрізень P<0,05.

У дівчат експериментального класу середня експертна оцінка зросла на +1,8 бала (t =3,14, P < 0,01); в контрольному на + 0,6 бала (t =1,12, P >0,1). Достовірність розрізень P<0,05.

Аналогічна картина спостерігається і в експертних оцінках за техніку виконання стійки на лопатках і стрибка через козла в ширину способом «ноги нарізно».

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Результати педагогічного експерименту засвідчують, що послідовне й сконцентроване в часі планування у вивченні гімнастичних вправ є більш ефективним, ніж паралельне або змішане. Таке планування прискорює процес утворення рефлексорних зв'язків і, як наслідок, засвоєне значно довше зберігається. Це дозволить поступово збільшувати інтервали між заняттями без шкоди для міцності та якості засвоєних учнями рухових умінь і навичок.

Література

1. Дубовис М. С., Цвек С. Ф. Планування навчальної роботи з фізичної культури в 5-11 класах. Київ : Пед. преса, 1999. 164 с.
2. Столітенко Є. В. Планування навчальної роботи з фізичної культури в 5-7 класах : Навчальний посібник. Київ, 2008. 160 с.
3. Хан А. Н. О типах уроков физической культуры. *Физ. культура в шк.* 1962. № 1. С. 20-23.
4. Худолий О. М., Забора А. В. Теоретичні основи планування навчальної роботи з фізичної культури в школі. *Теорія та практика фізичного виховання.* 2001. № 1. С. 3-12.
5. Цвек С. В. Плануванню – системність і наступність. *Фізичне виховання в школі.* 1996. № 1. С. 5-17.
6. Цьось А. В., Довганюк В. М., Ковальчук Н. М. Планування навчальної роботи з фізичної культури в школах I – III ступенів. Навчальний посібник. Луцьк-Надситир'я. 1998. 364 с.
7. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Частина 2. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. 248 с.



УДК 373.5.016

Лаврін Г.З., к. наук з фіз. вих. та спорту,
Шемчук Д. О., магістрант

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЇ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОГО СТРЕСУ ПІД ЧАС ЗДАЧІ ЗНО СТАРШОКЛАСНИКАМИ

У статті подано теоретичне узагальнення та вирішення науково-практичного завдання, шляхом з'ясування впливу психоемоційного стресу під час здачі ЗНО на неспецифічну резистентність організму і рівень соматичного здоров'я старшокласників. Водночас у роботі наведено експериментальні дані щодо ефективності застосування фізичних і дихальних вправ для зменшення негативного впливу екзаменаційного стресу під час ЗНО на психофізичний стан школярів.

Ключові слова: екзаменаційний стрес, сангвінік, флегматик, холерик, меланхолік, ЗНО, соматичного здоров'я, психофізичний стан, психоемоційний стрес, старшокласники, фізичний розвиток, гіпокінезія.

The article presents a theoretical generalization and solution of a scientific and practical problem, by finding out the effect of psycho-emotional stress during the delivery of IEE on the non-specific resistance of the body and the level of somatic health of high school students. At the same time, the paper presents experimental data on the effectiveness of the use of physical and respiratory exercises to reduce the negative impact of exam stress during IEE on the psychophysical state of students.

Key words: exam stress, sanguine, phlegmatic, choleric, melancholic, EE, somatic health, psychophysical state, psycho-emotional stress, high school students, physical development, hypokinesia.

Постановка проблеми. У період статевого дозрівання в організмі старшокласників відбуваються значні гормональні та функціональні зміни, які погіршують процеси адаптації до впливу

найрізноманітніших чинників довкілля та резистентності до патогенних чинників [4; 6].

На стан здоров'я в цей період украй негативно впливає низка чинників: нераціональне харчування, тютюнопаління, вживання алкоголю, наркотиків і токсичних речовин, дефіцит рухової активності, часті й надмірні психоемоційні стреси, зокрема стрес пов'язаний із підготовкою та здачею ЗНО [2; 5].

Існує велика кількість засобів профілактики та послаблення впливу психоемоційного стресу на організм людини. Чільне місце серед них посідають заняття фізичними вправами [1, 7, 8]. Відомо, що від раціональної рухової активності значною мірою залежать гармонійний фізичний розвиток, психоемоційний стан, рівень соматичного здоров'я та імунобіологічні властивості організму [7].

Для профілактики негативного впливу стресових чинників на організм школярів є можливість комплексного використання засобів фізичної культури і дихальної гімнастики [3, 9]. Адже це не вимагає витратного інвентарю й обладнання, доступне для учнів різного віку та може виконуватися в будь-яких умовах і у різних формах занять фізичними вправами (ранкова гігієнічна гімнастика, уроки фізичної культури, рухливі перерви, рухливі хвилинки, секційні та самостійні заняття).

Необхідність корекції психоемоційних стресів зумовила вибір теми статті, актуальність, якої підтверджується потребою збереження здоров'я школярів в умовах сучасних технологій навчання та здачі ЗНО.

Мета статті – з'ясувати вплив екзаменаційного стресу на психофізіологічний стан старшокласників та виявити можливість його профілактики за допомогою засобів фізичної культури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екзаменаційний стрес, пов'язаний із здачею ЗНО, є одним із видів стресових факторів і характеризується періодичністю виникнення, високим психоемоційним напруженням і відбувається, як правило, навесні, коли організм є ослабленим (авітаміноз; зниження циркадних циклів – зимою). Опрацьовані літературні та інтернет-джерела переконують, що частота психоемоційних стресів серед населення планети постійно збільшується, водночас, є причиною близько половини випадків психосоматичних захворювань (інфаркт міокарда, інсульт, вегетативно-судинна дистонія, істерія, маніакально-депресивний синдром та ін.) [8; 10].

У період навчання, а особливо під час підготовки та здачі ЗНО, постає проблема зниження рухової активності, виникає стан

гіпокінезії, який викликає патологічні стани функціональних систем організму.

Психоемоційні стреси пригнічують фізіологічні та психічні реакції організму. Такі впливи можуть викликати негативні зрушення соматичного здоров'я учнів.

Оптимально і раціонально підібрані спортивно-оздоровчі засоби й фізичні навантаження можуть збільшити рухову активність та ефективно компенсувати надмірне психоемоційне напруження та стрес.

Ми розробили оздоровчу програму, яка з одного боку, має позитивний вплив на соматичне здоров'я школярів, а з іншого – захищає організм під час стресів. Ця програма є соціально адаптована, доступна із врахуванням сучасних інтересів та стилю життя школярів. Реалізація цієї програми здійснювалась шляхом комплексного використання функціонуючих форм занять фізичними вправами з застосуванням порогових фізичних навантажень на основі диференційованого підходу. Обов'язковим компонентом програми були дихальні вправи, які є ефективним засобом регулювання психоемоційних станів у стрес-реакціях.

Основним показником ефективності експериментальної спортивно-оздоровчої програми були високий рівень резистентності організму до впливу патогенних чинників, належні функціональні резерви фізіологічних систем, стійкий психічний стан учнів. У зміст програми (поряд з аеробними та анаеробними компонентами) входили дихальні вправи, під час виконання яких очищується слизова оболонка верхніх дихальних шляхів та лімфоїдного кільця від патогенної мікрофлори, забезпечується повноцінний дренаж бронхів.

У результаті аналізу літературних та інтернет-джерел ми визначили стресові ситуації, які мають важливий вплив на психосоматичне здоров'я школярів. Найбільш масовим і довготривалим стресом в учнів є екзаменаційний стрес, пов'язаний із здачею ЗНО. Тому нами була визначена необхідність створення спеціальної спортивно-оздоровчої програми, яка б включала систему занять фізичними вправами, систему програмування навчальних занять, підбір адекватних засобів і методів їх вирішення.

Застосування різноманітних форм занять фізичною культурою для забезпечення нормального функціонування фізіологічних систем організму становило не менше чотирьох годин на тиждень. У навчальних планах для старшокласників обов'язковими є 2 години в тиждень, інші заняття рекомендували як самостійні.

Найвагомішою причиною в сучасних умовах, що заважає школярам займатися фізичними вправами, є дефіцит вільного часу. У зв'язку з цим ми максимально оптимізували та збільшили рухову активність старшокласників у режимі дня, підібрали такі комплекси фізичних вправ, які не потребували багато часу, спеціалізованих приміщень, значних фінансових витрат і одночасно підвищували психоемоційний стан учнів. Такі комплекси формували на основі фізичних і дихальних вправ, які мали значний вплив на функціональний стан, імунну систему та зменшували психоемоційне напруження.

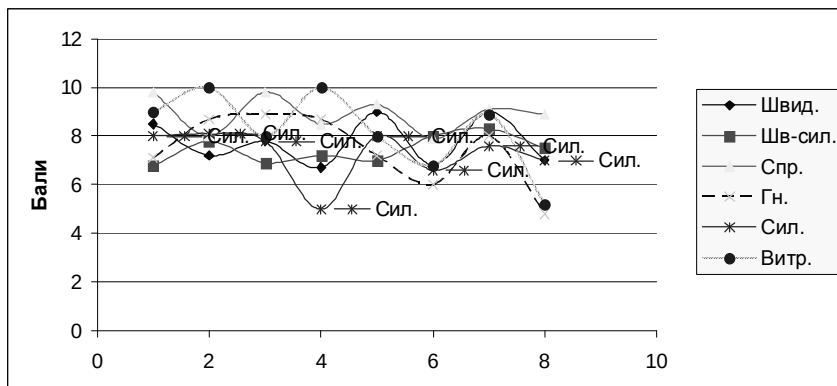
Аналіз результатів показників опитування юнаків показав, що серед опитаних старшокласників кількість сангвініків становить 30 %; флегматиків – 16 %; холериків – 15 %; меланхоліків – 8 %; невстановленого типу – 31 %. Опитування старшокласниць виявило, що серед них тільки 19 % виявились із невстановленим типом темпераменту, сангвініки становили 42 %; флегматики – 14 %; холерики – 19 %; меланхоліки – 6 %.

Досліджуючи характер взаємозв'язків між різним рівнем фізичної підготовленості виявили, що типи темпераменту та рівні тривожності у школярів мають вплив на розвиток всіх фізичних якостей як у юнаків, так і у дівчат (рис. 1).

Рис. 1. Вплив індивідуально-психологічних властивостей на розвиток фізичних якостей юнаків:

С – сангвінік, Ф – флегматик, Х – холерик, М – меланхолік, СОТ – середня особистісна тривожність, ВОТ – висока особистісна тривожність, СРТ – середня реактивна тривожність, ВРТ – висока реактивна тривожність.

Вивчаючи вплив спортивно-оздоровчої програми, зафіксували покращення показників експериментальних груп у більшості досліджуваних параметрів соматичного здоров'я ($P < 0,05$). За



показниками особистісної тривожності та його впливу на соматичне здоров'я виявили, що в показниках життєвого індексу, життєвого потенціалу та роботи серцево-судинної системи кращі результати та більший життєвий потенціал мають старшокласники з середнім рівнем тривожності. У роботі серця зафіксовано показники на одному рівні.

У старшокласниць із середнім рівнем особистої тривожності перевага в показниках життєвого та силового індексів розвитку більше виражена. Показники проби Руф'є та індексу Робінсона були кращими у дівчат з високою особистісною тривожністю.

У хлопців за аналізом результатів реактивної тривожності не виявлено достовірної різниці у показниках стану соматичного здоров'я, що свідчить про мінімальний вплив реактивної тривожності на функціонування і розвиток систем організму в підлітковому віці юнаків. Проте у дівчат реактивна тривожність мала достовірний вплив на силовий індекс ($P < 0,05$), оскільки дівчата з середнім рівнем реактивної тривожності мали кращі показники, а за всіма іншими параметрами не спостерігали значної різниці.

Заняття із впровадженням спортивно-оздоровчої програми мали позитивний вплив за всіма порівнюваними показниками між експериментальною та контрольною групами. Покращення у показниках особистісної та реактивної тривожності ($P < 0,05$) свідчить про позитивний вплив занять фізичними вправами у процесі впровадження експериментальної програми.

У результаті зафіксовано, що запропонована експериментальна програма позитивно вплинула на психоемоційний стан старшокласників, а також сприяла диференціації нервових процесів у шклярів.

Вивчаючи взаємозв'язок між індивідуально-типологічними властивостями і соматичним здоров'ям виявили, що хлопці-холерики та хлопці-меланхоліки мають найбільший життєвий і силовий індекси, що зумовлено меншою масою тіла. У флегматиків та сангвініків виявили найкращі показники індексу Робінсона й проби Руф'є, що свідчить про тісний взаємозв'язок між діяльністю серцево-судинної системи та рухливістю нервових процесів.

Дівчата-холерики мають найбільші результати життєвого та силового індексів. А дівчата-флегматики та сангвініки мають перевагу у функціональних показниках серцево-судинної системи. На підставі отриманих результатів дослідження розробили психологічні рекомендації для занять фізичними вправами старшокласникам із різними типами темпераменту.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. У результаті впровадження експериментальної програми для корекції та профілактики психоемоційного стану в процесі фізичного виховання у старшокласників підвищилися стійкість до психоемоційних стресів, рівень фізичної підготовленості та працездатності під час підготовки до здачі ЗНО. При цьому під час здачі та після ЗНО в одинадцятикласників рівень соматичного здоров'я не погіршився.

Література

1. Ареф'єв В.Г., Єрмолова В.М., Качеров О.Б., Іванова Л.І., Операйло С.І. Основи здоров'я і фізична культура. Київ : Просвіта, 2004. 176 с.
2. Вайнбаум Я.С. Дозирование физических нагрузок школьников. Москва : Просвещение, 1991. 64 с.
3. Галайдюк М.А. Підвищення фізичної підготовленості школярів 12–14 років, у позакласних формах занять в умовах радіоекологічного контролю: автореф. дис. ...канд. наук з фізич. вихов. і спорту: 24.00.02. Луцьк, 2000. 19 с.
4. Дубогай О.Д., Пангелов Б. П., Фролова Н.О., Горбенко М. І. Інтеграція пізнавальної і рухової діяльності в системі навчання і виховання школярів: Київ : 2001. 152 с.
5. Завацький В. І. Фізіологічна характеристика розвитку організму школярів: Луцьк : Надсир'я, 1994. 152 с.
6. Мицкан Б. М., Г. Презлята. Оздоровча функція фізичної культури: шляхи реалізації в умовах сучасної школи. Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні: Зб. наук. пр. Міжнар. ун-ту "РЕГІ" ім. акад. С. Дем'янчука. Рівне, 2003. Вип. 3, ч. 2. С. 59-64.
7. Файчак Р. І. Корекція екзаменаційного стресу у ліцеїстів засобами фізичної культури : дис... канд. наук з фіз. виховання і спорту : 24.00.02. Івано-Франківськ, 2007. 202 арк.
8. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Частина 1. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2001. 272 с.
9. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Частина 2. Тернопіль. Навчальна книга. Богдан, 2001. 248 с.
10. Язловецький В. С. Основи лікувальної та оздоровчої фізичної культури : навч. посіб. Кіровоград : РВЦКДПУ ім. В. Винниченка, 2000. 154 с.



УДК: 796

Яремчук Н. В., магістрант

ФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З РІЗНИМ ОБСЯГОМ ШКІЛЬНОГО НАВАНТАЖЕННЯ

У статті описано зв'язок між успішністю в навчанні та фізіологічними функціями дітей молодшого шкільного віку. Вказано, як на основі вивчених особливостей фізичного розвитку можна формувати індивідуальний підхід до контролю за функціональним станом дитини з метою корекції та розробки фізіологічно оптимально обґрунтованих навчальних програм для дітей молодшого шкільного віку. Здійснено порівняння показників фізичного розвитку у дівчат та хлопців ліцейних та неліцейних класів.

Ключові слова: фізичний розвиток, молодший шкільний вік, ліцейні та не ліцейні класи.

This article illustrates the link between learning success and the physiological function of young school children. On the basis of the studied features of physical development, it is possible to form an individual approach to the control over the functional state of the child in order to correct and develop physiologically optimized educational programs for young children. In this work, the comparison of physical development indicators of girls and boys of the lyceum and non-lyceum classes was made.

Key words: physical development, younger school age, foundry and non-foundry classes.

Постановка проблеми. Молодший шкільний вік – найважливіший віковий період для закладання основ фізичного, морального, розумового здоров'я особистості. Фізичне виховання дитини повинно бути важливою складовою її комплексного виховання, у процесі якого слід враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, застосовуючи диференційований підхід і нові технології. Розвиток сучасної школи характеризується

ускладненню навчальних програм. Шкільна реформа призвела до появи нових дисциплін, пов'язаних із застосуванням інформаційних технологій навчання. У той же час, удосконалення і зростання труднощів навчального процесу не завжди враховує особливості фізичного та психофізіологічного розвитку дітей шкільного віку [2]. Це відбувається із одночасним зниженням рівня здоров'я та працездатності дітей та підлітків [2,7]. Однак досвід багатьох іноземних країн свідчить про той факт, що турбота на різних рівнях про здоров'я дітей шкільного віку дає можливість у недалекому майбутньому отримати здоровий трудовий потенціал.

У динаміці онтогенетичного розвитку молодший шкільний вік (від 7 до 12 років) має важливе значення. Саме в цей період відбувається формування основних психофізіологічних функцій, що відповідають за інтегративну діяльність мозку [3,4,8].

На думку багатьох авторів, період з 9-річного віку вважається найважливішим етапом системної організації фізіологічних функцій у дітей [1,2,5].

У багатьох дослідженнях було показано зв'язок між успішністю в навчанні та фізіологічними функціями дітей молодшого шкільного віку [3,4,8].

Проте недостатність вивчення особливостей фізичного розвитку та формування фізіологічних функцій у дітей молодшого шкільного віку за умов різної інтенсивності шкільного навантаження визначила актуальність нашої статті.

У багатьох дослідженнях фізичного розвитку дітей молодшого шкільного віку порівняння відбувається на популяційному рівні, а іноді між різними вибірковими групами [2,5]. Застосування такого підходу призводить до відсутності даних про індивідуальну динаміку розвитку основних фізіологічних функцій дітей молодшого шкільного віку. Крім того, недостатньо вивченим є взаємозв'язок між рівнем фізичного розвитку та формуванням психічних і психофізіологічних функцій у дітей молодшого шкільного віку в динаміці навчального року.

Виклад основного матеріалу. Турбота про здоров'я дітей шкільного віку є дуже актуальним питанням сучасності. Недооцінка цієї проблеми в недалекому майбутньому може відобразитися на популяційному рівні і зашкодити як людині, так і суспільству в цілому. Підтвердженням цього є існування даних медичних обстежень, які вказують на те, що стан здоров'я школярів оцінюється незадовільно [5]. Цей результат відображає погіршення стану здоров'я в сучасних дітей, одним з факторів якого є затримка фізичного розвитку [2].

Сучасна шкільна реформа призвела до диференціації шкільних програм, розрахованих на різну готовність школярів до навчання [6].

З'явилися ліцеї та гімназії, навчання в яких відрізняється від середніх шкіл, насамперед, наявністю більшого навантаження. Для виявлення особливостей фізичного розвитку дітей молодшого шкільного віку з різним видом шкільного навантаження було обстежено 50 учнів ліцейних класів (25 дівчат і 25 хлопчиків), та 54 учня неліцейних класів (30 дівчат і 24 хлопчиків).

Таблиця 1.

Показники	Ліцейні класи (n = 25)	Неліцейні класи (n = 30)
Довжина тіла, см	137,13±1,55	143,50±1,15*
Маса тіла, кг	30,00±0,94	34,77±1,15*
ЧСС у спокої, хв-1	97,00±3,88	85,80±2,15*
ЧСС після навантаження, хв-1	137,92±4,52	131,50±3,11
Затримка дихання на вдиху, с	28,58±1,91	36,83±2,31*
Затримка дихання на видиху, с	18,88±1,94	25,07±2,07*
Станова м'язова сила, кг	35,29±1,90	37,83±2,116
Життєва ємність легенів, л	1,56±0,06	1,89±0,05*

*Середні значення показників фізичного розвитку у дівчат
ліцейних та неліцейних класів*

Аналіз результатів свідчить про те, що дівчата неліцейних класів більш фізично розвинуті, ніж дівчата ліцейних класів. Аналізуючи величини антропометричних показників, бачимо, що довжина та маса тіла у дівчат неліцейних класів вищі.

Таблиця 2.

Показники	Ліцейні класи (n = 25)	Неліцейні класи (n = 24)
Довжина тіла, см	139,56±1,32	140,29±1,47
Маса тіла, кг	32,84±0,96	33,08±1,15
ЧСС у спокої, хв-1	99,28±4,516	85,04±2,00*
ЧСС після навантаження, хв-1	139,56±4,39	124,92±3,09*
Затримка дихання на вдиху, с	34,32±2,43	33,13±1,53
Затримка дихання на видиху, с	19,96±2,57	22,00±1,43
Станова м'язова сила, кг	47,44±1,99	45,25±1,66
Життєва ємність легенів, л	1,94±0,06	2,93±0,96

*Середні значення показників фізичного розвитку у хлопців
ліцейних та неліцейних класів*

Крім того, показники затримки дихання на вдиху і видиху та життєва ємність легенів у дівчат неліцейних класів також помітно вищі, ніж у дівчат ліцейних класів. Це вказує на той факт, що більш прискорений фізичний розвиток у дівчат неліцейних класів супроводжується зростанням антропометричних показників поряд із збільшенням потенційних функціональних можливостей організму. Вірогідне нижче значення частоти серцевих скорочень у стані спокою у дівчат неліцейних класів вказує на більш досконалі механізми регуляції серцевого ритму, порівняно із дівчатами ліцейних класів.

Згідно з даними, суттєвої різниці між показниками фізичного розвитку між хлопчиками ліцейних та неліцейних класів не виявлено. Винятком є показники частоти серцевих скорочень у стані спокою та після навантаження, які у хлопчиків неліцейних класів нижчі, ніж у хлопчиків ліцейних класів.

Відомо, що частота серцевих скорочень відображає досконалість механізмів регуляції ритму серця [9]. Зниження частоти серцевих скорочень у стані спокою і, особливо, після фізичного навантаження, вказує на економізацію роботи серця за рахунок послаблення симпатичного впливу на вегетативну регуляцію [10].

Таким чином, у хлопчиків неліцейних класів спостерігаються більш досконалі механізми регуляції ритму серця порівняно із хлопчиками ліцейних класів, що проявляється в економізації роботи серця в умовах фізичного навантаження.

Аналіз статевих відмінностей між показниками фізичного розвитку серед школярів ліцейних класів показав суттєву різницю значень показників маси тіла, затримки дихання на вдиху, станової м'язової сили та життєвої ємності легенів. У хлопчиків показники фізичного розвитку кращі, ніж у дівчат.

Аналіз статевих відмінностей між показниками фізичного розвитку серед школярів неліцейних класів показав достовірну різницю лише у двох випадках для значень: довжини тіла та станової м'язової сили.

Таким чином, діти молодшого шкільного віку, які навчаються у ліцейних класах, характеризуються зниженими значеннями показників фізичного розвитку порівняно із дітьми, які навчаються у звичайних класах школи, і мають менше навчальне навантаження. Особливо це стосується дівчат ліцейних класів, у яких гірші показники фізичного розвитку, порівняно із дівчатами неліцейних класів.

Виходячи з вище сказаного, можна зазначити, що шкільне навантаження впливає на темпи фізичного розвитку дітей

молодшого шкільного віку. Зростання обсягу навантаження (ліцейні класи) має негативний вплив як на антропометричні показники, так і на показники функціональних можливостей організму: затримки дихання, життєвої ємності легенів, частоти серцевих скорочень. Більш негативного впливу зростаючого обсягу шкільного навантаження зазнають дівчата.

Отримані результати узгоджуються із даними авторів [2], які показали погіршення стану здоров'я та уповільнення фізичного розвитку у школярів в умовах сучасної інтенсифікації навчальних програм.

Формування функціональної системи фізичного розвитку у дітей молодшого шкільного віку залежить від середовища, в якому відбувається це формування. В нашому випадку, таким середовищем є шкільне навантаження. Більш інтенсивна навчальна програма, яка має місце у школярів ліцейних класів, негативно впливає на процес фізичного розвитку. Цей вплив спрямований як на антропометричні показники, так і на показники функціональних можливостей організму: затримки дихання, життєвої ємності легенів, частоти серцевих скорочень. При формуванні фізичного розвитку у школярів неліцейних класів міжсистемні взаємозв'язки більш виражені, ніж у школярів ліцейних класів.

Таким чином, формування фізичного розвитку дітей молодшого шкільного віку відбувається за рахунок не тільки розвитку антропометричних параметрів, але й за рахунок показників кардіореспіраторної та м'язової систем. При цьому у дівчат рівень фізичного розвитку вищий за рахунок більш прискорених процесів формування. Насамперед це виявляється у посиленні взаємозв'язку між елементами функціональної системи фізичного розвитку.

Фізичний розвиток можна розглядати як результат формування функціональної системи в організмі дитини. При цьому процес фізичного розвитку характеризується посиленням внутрішньосистемних взаємозв'язків між елементами функціональної системи. У дівчат молодшого шкільного віку виявлено більш тісні внутрішньосистемні взаємозв'язки між елементами функціональної системи, ніж у хлопчиків. Це насамперед виявляється у зростанні антропометричних показників, що впливає на підвищення функціональних можливостей організму. Однак, за середньостатистичними показниками, статевий диморфізм у дітей молодшого шкільного віку проявляється у наявності значно вищих значень м'язової сили у хлопчиків, порівняно із дівчатами.

Характеризуючи загальні статеві особливості дітей молодшого шкільного віку, можна зазначити, що у дівчат відбувається більш

виражений процес формування функціональної системи фізичного розвитку, ніж у хлопчиків. У той же час, не спостерігається різниця за значеннями антропометричних показників.

Саме завдяки наявності більш тісних внутрішньосистемних взаємозв'язків між елементами функціональної системи спостерігається переважання високого рівня фізичного розвитку у дівчат.

Вивчення особливостей формування фізичного розвитку у дітей молодшого шкільного віку з різним рівнем шкільного навантаження показало, що в учнів, які навчаються у ліцейних класах показники фізичного розвитку гірші, порівняно із тими, які навчаються у звичайних класах школи. Особливо це стосується дівчат ліцейних класів, які мають значно нижчі показники фізичного розвитку, порівняно із дівчатами неліцейних класів. У той же час, у хлопчиків неліцейних класів спостерігаються більш досконалі механізми регуляції ритму серця, порівняно із хлопчиками ліцейних класів, що проявляється в економізації роботи серця в умовах фізичного навантаження.

Дослідження показало наявність негативних наслідків зростаючого обсягу шкільного навантаження на фізичний розвиток дітей молодшого шкільного віку. Нами доведено, що небажаних впливів від зростаючого обсягу шкільного навантаження зазнають більшою мірою дівчата.

Підводячи підсумок, необхідно зазначити, що формування функціональної системи фізичного розвитку у дітей молодшого шкільного віку залежить від навколишнього середовища. Таким середовищем є шкільне навантаження. На нашу думку, неправильно підібрана і впроваджена інтенсивність навчальної програми, яка має місце у школярів ліцейних класів, негативно впливає саме на процес фізичного розвитку. І навпаки, при формуванні фізичного розвитку у школярів неліцейних класів міжсистемні взаємозв'язки більш виражені, ніж у школярів ліцейних класів. Цей факт вказує на обмеження можливостей функціональної системи формування фізичного розвитку у школярів ліцейних класів.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Особливості фізичного розвитку у дітей молодшого шкільного віку характеризуються більш тісними взаємозв'язками між елементами функціональної системи, яка відповідає за процес фізичного розвитку у дівчат порівняно із хлопчиками, що у свою чергу визначає високі значення коефіцієнту фізичного розвитку у дівчат.

Діти молодшого шкільного віку ліцейних класів відрізняються уповільненням фізичного розвитку, порівняно із дітьми неліцейних класів.

У становленні фізіологічних характеристик учнів молодшого шкільного віку ліцеїв та загальноосвітньої школи виявлені особливості розвитку та формування антропометричних та фізіометричних показників ліцеїстів порівняно зі школярами, що в основному, обумовлено більш високим розумовим навантаженням у ліцеї.

Література

1. Александрова М.С. Оздоровительное влияние комплексных активизирующих воздействий в условиях работы подростков на компьютерах. *Довкілля та здоров'я*. 1998. № 2. С. 10-11.
2. Апанасенко Г.Л. Эволюция биоэнергетики и здоровье человека. СПб.: МГП "Петрополис", 1992. 123 с.
3. Бенедь С.П. Фізична підготовленість першокласників гімназії і задачі організації їх фізичного виховання. *Актуальні проблеми фізичної культури і спорту в сучасних соціально-економічних і екологічних умовах: матеріали міжнар. наук. конф. – Запоріжжя*, 2000. С. 18-21.
4. Бердник О.В., Сєрих Л.В., Зайковська В.Ю, Особливості впливу факторів навколишнього середовища на дітей різних вікових-статевих груп. *Довкілля і здоров'я*. 1999. № 2. С. 11-14.
5. Борейко Т.І., Буреннікова Л.Ю., Хоревін А.В. Стан психофізіологічних функцій дітей, які зазнали впливу малих доз радіації. *Особливості формування та становлення психофізіологічних функцій в онтогенезі: матеріали всеукр. наук. симпозиуму / за ред. М.В. Макаренка*. Київ – Черкаси : Вид-во ЧДУ, 2003. С. 18.
6. Гребняк Н.П. Умственная работоспособность гимназистов и лицеистов в процессе учебной деятельности. Донецк : ООО «Лебедь», 2002. 216 с.
7. Данилова Н.Н. Психофизиологическая диагностика функционального состояния: учеб. пособ. Москва : Наука, 1992. 326 с.
8. Калиниченко І.О., Єжова О.О. Формування здоров'я школярів в умовах навчально-виховного закладу. *Довкілля та здоров'я*. 2003. № 3. С. 59-61.
9. Михайлюк О. Норма психічного здоров'я особистості як сукупність певних нормативних показників. *Молода спортивна наука України: зб. наук. праць. з галузі фізичної культури та спорту*. Львів : Панорама, 2002. Вип. 6, Т.1. С. 312-314.
10. Осотова В.П. Особенности физического и полового развития школьников с различием профессионального обучения. *Гигиена и санитария*. 1998. №1. С. 44-46.



УДК 373.3.015.3

Синюк І. В., магістрантка

ХАРАКТЕРИСТИКА ПОКАЗНИКІВ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ І ФІЗИЧНОГО СТАНУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Стаття присвячена проблемі недостатньої рухової активності дітей, зниження психічної і фізичної працездатності, виникнення хронічних захворювань серцево-судинної системи та обміну речовин. Наведено вікову динаміку фізичного розвитку хлопчиків 9 – 10 років та дівчаток 7 – 8 років, а також результати показників фізичної підготовленості учнів молодшого шкільного віку за державними нормативами.

Ключові слова: рухова активність, фізичний стан, фізичний розвиток, молодший шкільний вік, фізична підготовленість, антропометрія, фізичні якості.

The article deals with insufficient motor activity of children, decrease of mental and physical capacity, occurrence of chronic diseases of the cardiovascular system and metabolism. At the same time, the paper presents the age dynamics of physical development of boys 9 – 10 years and girls 7 – 8 years, as well as the results of indicators of physical fitness of primary school students in accordance with state standards.

Key words: physical activity, physical condition, physical development, younger school age, physical fitness, anthropometry, physical qualities.

Постановка проблеми. Пошук оптимальних шляхів залучення молодого покоління до систематичних занять фізичними вправами впливає з основ перебудови національної школи, де великого значення надається фізичному розвитку, загартуванню та зміцненню здоров'я дітей.

Після проголошення незалежності України введено в дію різноманітні нормативні документи, які спрямовані на розвиток фізичної культури і спорту [1, 2, 4, 6]. Проте вжиті на державному рівні заходи суттєво не поліпшили фізичний стан школярів.

Спеціалісти констатують, що при вступі до школи різноманітні відхилення у стані здоров'я має кожна третя-четверта дитина, а до кінця навчання у 9-му класі – вже кожен другий учень [7; 5].

За даними Міністерства охорони здоров'я у 1 – 4 класах гармонійно більш-менш фізично розвинені лише 65 % дітей. Медичне обстеження дітей і підлітків засвідчило, що 36 % із них мають низький рівень фізичного здоров'я, 56,5 % – нижчий середнього і середній рівні, і лише 7,5 % – вищий середнього і високий рівні [8].

Однією з причин цього є недостатня рухова активність дітей. На негативний вплив обмеженої рухової активності (гіпокінезії) в дитячому віці вказують дослідження Т. М. Антонова (1995), Ю. К. Бабанського (2008) І. Р. Бондара (2000). Зокрема, відзначається, що тривале обмеження необхідної рухової активності призводить до атрофії м'язів, порушення постави і функцій внутрішніх органів, зниження психічної і фізичної працездатності, виникнення хронічних захворювань серцево-судинної системи та обміну речовин.

За даними А. Ф. Борисенко (1989), Н. В. Москаленко (1992), О. Д. Дубогай (1991), зі вступом дітей до школи їх рухова активність знижується в середньому на 50% порівняно з дошкільнятами.

Незважаючи на те що в науково-методичній літературі є достатньо даних щодо покращення фізичної підготовленості учнів початкових класів, ефективний вибір методик, адекватний добір засобів для розвитку фізичних якостей та раціональна організація навчального процесу учнів 1 – 4 класів в умовах двох (а подекуди трьох) уроків фізичної культури на тиждень ще мало вивчені і потребують подальшого наукового обґрунтування. Вирішення цієї проблеми дозволить не тільки удосконалити процес фізичного виховання дітей 6 – 10 років, а й забезпечить більш ефективну їх фізичну підготовленість. Все це зумовлює актуальність і доцільність наукового пошуку подальшого удосконалення рухової активності учнів початкової школи.

Мета дослідження полягає у розробці та апробації різних рухових режимів оздоровчого впливу на фізичний стан молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для оцінки рівня фізичного розвитку використовувалися такі показники: довжина і маса тіла, окружність грудної клітки. Динаміка фізичного розвитку в онтогенезі людей тісно пов'язана з іншими процесами вікової еволюції. Фізичний розвиток є одним із об'єктивних показників здоров'я і свідчить про рівень ефективності фізкультурно-

оздоровчих, спортивних і лікувальних заходів у рамках шкільних уроків, що відображає вплив багатьох факторів зовнішнього і внутрішнього середовища на організм людини, формування позитивної соціальної поведінки, мотивації здорового способу життя.

Ми проаналізували вікову динаміку річного приросту довжини та маси тіла дітей 7 – 10 років за матеріалами індивідуальних спостережень. Отримані результати свідчать, що хлопчики віком 7 років мали довжину тіла $123,7 \pm 0,438$ см, дівчатка – $120,6 \pm 0,576$ см. У 8 років довжина тіла хлопчиків зросла на 1,9 см, річний приріст досягає відмітки $125,6 \pm 0,672$ см, у дівчаток – зросла на 3 см і відповідно до річного показника становить $123,6 \pm 0,545$ см.

Найінтенсивніше довжина тіла у дітей молодшого шкільного віку зростає у 10 років. Її показники становлять: у хлопчиків $135,7 \pm 0,576$ см, різниця 7,5 см, у дівчаток – $134,5 \pm 0,624$ см і різниця 5,8 см. Показники різниці довжини тіла з 7 – 10 років у хлопчиків збільшилися на 12 см, а у дівчаток на 13,9 см. Ці показники відповідають віковим нормам, де у дівчаток показники довжини тіла випереджають зріст хлопчиків.

Отже, зріст людини – це єдиний цілісний процес якісного та кількісного характеру. Зміна розмірів довжини тіла характеризує динаміку приросту його тіла. Найкращі показники зросту спостерігаються у дітей 9 – 10 років, де зростання довжини тіла суттєво відчувається.

Маса тіла – це відносно лабільний показник фізичного розвитку і чутливий критерій, який досить швидко реагує на різні захворювання, зміни режиму та характеру харчування. Він є також одним із важливих антропометричних показників, який визначають шляхом зважування на медичних вагах і використовують для оцінювання фізичного розвитку і стану здоров'я.

У нашому експерименті хлопчики 7 років мали масу тіла $24,86 \pm 0,282$ кг, дівчатка – відповідно $21,74 \pm 0,380$ кг, у хлопчиків 8 років $25,06 \pm 0,464$ кг, у дівчаток $23,05 \pm 0,290$ кг, хлопчики віком 9 років мають $25,96 \pm 0,301$ кг, дівчатка – $26,73 \pm 0,413$ кг, хлопчики 10 років – $30,80 \pm 0,413$ кг, у дівчаток $28,82 \pm 0,464$ кг. Різниця зростання маси тіла у хлопчиків 7 – 8 років становить 0,2 кг з 8 до 9 років показник 0,89 кг, у віці 9 – 10 років він зрівнюється і становить 0,77 кг.

Таким чином, за середньоарифметичними показниками маси тіла з 7 – 10 років у хлопчиків зросла на 5,94 кг, у дівчаток – на 7,08 кг. Результати показують, що маса тіла у дівчаток зросла більше, ніж у хлопців. Показники різниці маси тіла з року в рік зростають повільно. Необхідно зазначити, що великих зрушень у масі тіла не

спостерігається, найменший показник є у віці 7 – 8 років (0,2 кг) і дещо більший показник у віці 8 – 9 років (0,89 кг).

Порівнюючи ці показники, ми бачимо, що у дітей 7 – 10 років найбільше зростання середнього максимального значення маси тіла спостерігається у хлопчиків – 12 кг, а у дівчаток – 7 кг, за середньомінімальними показниками у дівчаток 6,6 кг, у хлопчиків – 4,5 кг.

Важливим інформаційним показником фізичного розвитку є окружність грудної клітки (ОГК). Зіставлення отриманих результатів за змінами ОГК у різних вікових групах дає можливість проаналізувати отримані результати і відмітити нерівномірність вікових змін.

Наші дані порівняні з результатами дослідження Е.С. Вільчковським, які вказують на те, що показники школярів у віці 9 – 10 років збігаються і мають незначні відхилення у 8 років. При цьому потрібно зазначити, що виявлена закономірність фізичного розвитку у дітей молодшого шкільного віку у зміні розмірів довжини і маси тіла. ОГК співпадає з характером вікового розвитку і характеризує динаміку найкращого приросту у хлопчиків 9 – 10 років і дівчаток 8 – 9 років, і це є основою управління процесами формування фізичного здоров'я.

Віковий період 7 – 10 років, як показують наукові дослідження [3, 5], найбільш сприятливий для формування практично всіх фізичних якостей і координаційних здібностей, які реалізуються в руховій активності людини. Практично всі показники фізичних якостей у цьому віці демонструють високі темпи приросту, які певною мірою відображають формування структурних і функціональних властивостей організму у онтогенезі.

За даними Л.В. Волкова, багато дітей не можуть досягнути високих результатів у бігу, стрибках, метаннях не тому, що їм заважає погана техніка рухів, а через недостатній розвиток основних рухових якостей – сили, швидкості, витривалості, спритності та гнучкості. Установлений факт такого зв'язку і зміни характеру в процесі вікової еволюції потребує пояснення, розкриваючи фізіологічні властивості вікового розвитку рухової системи.

Наше дослідження було проведено з метою порівняльного аналізу показників фізичної підготовленості хлопчиків і дівчаток молодшого шкільного віку.

Важливою характеристикою фізичної підготовленості є сила. У результаті дослідження розвиток сили оцінювався за результатами виконання тесту «підтягування на перекладині». Отримані результати показали високий рівень сили у хлопчиків 7 – 8 років, незначне зменшення спостерігається у віці 9 – 10 років, але щодо

майже всіх показників цей показник залишився на високому рівні. У дівчаток високий рівень силової підготовленості спостерігається у віці 9 – 10 років, зменшення показників простежується у віці 7 – 8 років.

Загалом аналіз тесту «підтягування на перекладині» свідчить про стрибкове зростання сили у дівчаток і поступове у хлопчиків. Разом з тим, у цьому випробуванні великий відсоток дітей (хлопчики 7 років – 68,33 %, 8 років – 51,26 %, 9 років – 67,27 %, 10 років – 63,41 %; дівчатка 7 років – 64,34 %, 8 років – 59,09 %, 9 років – 40,09 %, 10 років – 31,46 %) склали цей тест на «1» бал. Це вказує на необхідність індивідуального підходу до розвитку силових якостей дітей молодшого шкільного віку (табл.1).

Дані дослідження стверджують, що силові показники розвиваються в тісній взаємодії з формуванням м'язової системи дитини і відрізняються за ритмом та темпом розвитку у хлопчиків і дівчаток. Водночас вони мають загальні риси: нерівномірність розвитку, наявність періодів інтенсивного й сповільненого розвитку, швидкого темпу росту силових якостей в окремих періодах життя. Вказані закономірності зобов'язують нас ввести у відповідні вікові етапи різноманітні засоби й методи інтенсивного навчання. Наскільки перспективними виявляються вони, залежить від зростання показників розвитку фізичної підготовленості.

Наступним показником визначення фізичної підготовленості є швидко-силові якості. Розвиток цих якостей має визначальне значення у руховій діяльності ациклічного й змішаного характеру (стрибки, спортивні ігри) в таких видах спорту, де результати залежать від швидкості відштовхування, вибухового напруження.

Таблиця 1.

**Результати показників фізичної підготовленості учнів
молодшого шкільного віку за державними нормативами, (%)**

Вид випробування	Стать	Вік	Кількість учнів, %				
			«5»	«4»	«3»	«2»	«1»
Підтягування на перекладині, разів	Хлопчики	7	8,33	13,33	0,83	9,16	68,33
		8	12,60	10,92	9,24	15,96	51,26
		9	14,54	5,45	6,36	6,36	67,27
		10	8,94	4,06	13,0	10,56	63,41
		7	5,94	2,97	8,91	16,83	64,34
Дівчатка	Дівчатка	8	15,45	8,18	17,27	-	59,09
		9	3,80	7,61	14,28	28,57	40,09
		10	14,60	10,11	22,47	21,34	31,46
		7	12,5	20,0	33,33	10,83	23,33
		8	12,5	20,0	33,33	10,83	23,33
Стрибок у довжину з місця,	Хлопчики	7	12,5	20,0	33,33	10,83	23,33

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

см		8	15,96	23,52	36,97	15,12	8,40
		9	7,27	25,45	24,54	19,09	23,63
		10	20,32	34,95	19,51	6,50	18,69
	Дівчатка	7	6,93	24,75	15,84	18	33,66
		8	25,45	19,09	27,27	81	12,72
		9	3,80	9,52	20,00	15	40,0
		10	51,68	17,97	12,35	45	8,13
Біг 30 м, с.	Хлопчики	7	2,5	29,16	30,0	26,66	20,83
		8	5,88	15,12	33,61	10,11	7,50
		9	3,63	39,09	39,09	17,5	18,18
		10	-	12, 19	25, 20	32,77	25, 20
	Дівчатка	7	2,97	20,79	48,51	13,63	9,90
		8	3,63	15,45	35,45	37,39	11,81
		9	4,76	9,52	23,80	17,82	34,28
		10	5,61	15,73	22,47	33,63	35,95
Човниковий біг 4 х 9 м, с	Хлопчики	7	5,83	10,0	25,0	27,61	29,16
		8	20,16	35,29	21,84	22,47	14,28
		9	30,90	27,27	21,81	27,5	11,81
		10	46,34	33,33	10,56	8,40	3,25
	Дівчатка	7	9,90	10,89	9,90	8,18	42,57
		8	40,0	33,63	15,45	6,50	3,63
		9	27,61	25,71	30,47	26,73	13,33
		10	33,70	26,96	19,10	5,45	5,61
Біг 200 - 500 м - учні 7-8 років, 500 - 1000 м - учні 9 - 10 років, с.	Хлопчики	7	1,66	19,16	22,5	2,85	35,0
		8	10,92	26,89	14,28	14,60	17,64
		9	11,81	19,09	28,18	20,83	17,27
		10	8,94	18,69	13,82	21,84	30,89
	Дівчатка	7	-	-	-	23,63	72,27
		8	1,81	5,45	2,72	27,64	62,72
		9	5,71	13,33	28,57	27,72	22,85
		10	-	1,12	11,23	27,27	56,17

Нахили тулуба вперед із положення сидячи, см	Хлопчики	7	8,33	5,0	10,83	29,52	58,33
		8	16,80	7,56	10,08	31,46	46,21
		9	14,54	10,90	8,18	17,5	60,0
		10	11,38	13,0	13,0	19,32	55,28
	Дівчатка	7	10,89	5,94	14,85	6,36	64,35
		8	14,54	5,45	23,63	7,31	43,63
		9	7,61	8,57	12,38	3,96	53,33
		10	4,49	15,73	19,10	14,54	46,06

Для визначення рівня розвитку швидкокісно-силових якостей у дітей 7 – 10 років ми використовували тест «стрибок у довжину з місця». Отримані показники середніх результатів свідчать, що «5» балів отримали найбільше хлопчиків і дівчаток 7 років (20,32 %, 51,68 %), «4» бали найбільше отримали хлопчики 10 років (34,95 %) і дівчатка 7 років (24,75%). Найбільший відсоток учнів, які отримали «1» бал спостерігається у хлопчиків 9 років (23,63 %) та дівчаток 9 років (40,0 %).

За показниками бігу на 30 м оцінку «5» отримали найбільше 8-річних хлопчиків (5,88 %) та 10-річних дівчаток (5,61 %). Найнижчу оцінку («1») отримали хлопчики 10 років (25,2 %) та дівчатка 8 років (33,63 %) і 10 років (35,95 %).

Серед фізичних якостей спритність характеризує здатність людини швидко оволодівати новими рухами і швидко перебудовувати рухову діяльність у зв'язку з обставинами, які змінилися і проявляються в комплексі з іншими фізичними якостями. Для розвитку спритності і координації рухів необхідно використовувати різні поєднання елементарних рухів рук і ніг, при цьому поступово ускладнюючи їх.

Отже, розвиток спритності проявляється в координаційних здібностях із руховими навичками, тому носить комплексний характер і є однією з передумов розвитку швидкості.

Порівнюючи показники «човникового бігу 4 x 9 м», ми бачимо, що результати за цим тестом у хлопчиків і дівчаток з роками покращуються. Найкращі показники спостерігаються у хлопчиків та дівчаток 10 років (хлопчики – 46,34 %, дівчатка – 33,70 %). Найнижчі показники у хлопчиків та дівчаток 7 років (хлопчики – 29,16 %, дівчатка – 42,57 %).

Для оцінювання розвитку витривалості ми застосовували біг (учні 7 – 8 років – 200-500 м, учні 9 – 10 років – 1000 м). Для формування

витривалості застосовують вправи, що дають фізичне навантаження на організм дитини трохи більше, ніж те, яке вона звикла переносити. Це дозволило порівняти показники фізичної підготовленості відповідно до індивідуальних можливостей кожної дитини за цим тестуванням.

Підвищення рівня розвитку фізичної підготовленості залежить від показників еластичності м'язів і зв'язок. Суттєвий вплив на рівень розвитку гнучкості має рухливість у суглобах (це індивідуальні особливості кожної людини). Саме в дітей молодшого шкільного віку ці якості розвиваються ефективніше, ніж у старшому віці. Фізичний показник гнучкості характеризується здатністю людини виконувати рухи з великою амплітудою. За показниками нашого дослідження, результати розвитку гнучкості свідчать, що у хлопчиків ця якість найкраще розвинена у віці 8 – 9 років (8 років – 16,89 %, 9 років – 14,54 %) у дівчаток відповідно 7 – 8 років (8 років – 14,54 %, 7 років – 10,89 %).

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Виявлено закономірність фізичного розвитку у дітей молодшого шкільного віку у зміні довжини і маси тіла. Окружність грудної клітки в принципі відповідає характеру вікового розвитку і характеризує динаміку найкращого приросту у хлопчиків 9 – 10 років і дівчаток 8 – 9 років, що є основою управління процесами формування фізичного здоров'я. Практично всі показники фізичних якостей у цьому віці демонструють високі темпи приросту, які певною мірою відображають формування структурних і функціональних властивостей організму в онтогенезі. Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробці методичних рекомендації для вдосконалення методики розвитку фізичних якостей учнів молодшого шкільного віку.

Література

1. Антонова Т. М. Развитие основ советской системы физического воспитания : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Ленинград, 1986. 22 с.
2. Арефьев В. Г. О дифференцированном походе к организации физической подготовки к сдаче норм комплекса ГТО. Вопросы дифференцированного физического воспитания детей и подростков. Киев, КГИФК, 1981. С. 5–11.
3. Белов В. И. Энциклопедия здоровья. Молодость до ста лет. Москва : Химия, 1994. 400 с.
4. Бондар І. Р. Фізичне виховання студентів з низьким рівнем фізичної підготовленості : автореф. дис... канд. наук фіз. виховання і спорту : 24.00.02. Волинський держ. ун-т, Луцьк, 2000. 19 с.

5. Вейдер Д. Система строительства тела. Москва : Физкультура и спорт, 1991. 112 с.

6. Виленский М.Я. Физическая культура в научной организации процесса обучения в высшей школе. Москва : МГПИ, 1982. 156с.

7. Гайдай М. І., Кубатько Б. І., Умріхіна Н. О. Рівень функціонального стану студентів І–ІV курсів педвузу. *Матеріали наукової конференції «Індивідуальні психологічні властивості людини та професійна діяльність»*. Черкаси, 1997. С. 19.

8. Круцевич Т. Ю. Воробьев М. И. Контроль в физическом воспитании детей, подростков и юношей. Киев, 2005. 195 с.

ЗМІСТ

**ДОШКІЛЬНА ОСВІТА В СУЧАСНОМУ ОСВІТЬОМУ
ПРОСТОРІ**

Гнесь О. В.

С. РУСОВА ПРО ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ
ДОШКІЛЬНИКІВ У ДИТЯЧИХ САДКАХ

Бійчук І. М.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗДО ДО
ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Оградова М.В.

ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ
НАРОДОЗНАВСТВА

Орловська І.В.

ВПЛИВ ІГОР ТА ЗАНЯТЬ НА ФОРМУВАННЯ ДРУЖНІХ ВЗАЄМИН
У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Садовик М.О.

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Сівачинська І. І.

ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ
МАГІСТРІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Балагура М. П.

ОРГАНІЗАЦІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ У
СИСТЕМІ ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ НІМЕЧЧИНИ

Харчук А. Л.

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У РОДИНІ ТА ДИТЯЧИХ
САДКАХ НІМЕЧЧИНИ

Горобець С. В.

ВИКОРИСТАННЯ ЕКСКУРСІЙ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ВИХОВАННІ
ДОШКІЛЬНИКІВ

Маслюк (Цімерман) З. Р.

А.М. БОГУШ – ЗАСНОВНИЦЯ НОВОЇ ГАЛУЗІ ПЕДАГОГІЧНОЇ
НАУКИ – ДОШКІЛЬНОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ

Терпелюк О.А.

РОЗУМОВЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Чабан Н.В.

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ СПОЖИВЧИХ ЗНАНЬ У ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

МИСТЕЦЬКО-ГУМАНІТАРНА СЕКЦІЯ

Дубровський Р. О.

ХУДОЖНЯ ВІЗІЯ СМЕРТІ НА ВІЙНІ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ МІЛІТАРНОЇ ПРОЗИ).....

Гуральна С. С.

ДУХОВНЕ ЖИТТЯ ГАЛИЧИННИ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ
ХХ СТОЛІТЬ НА МАТЕРІАЛАХ ПЕРІОДИКИ

Бевсюк І. Р.

ЗАСОБИ МОВНОГО КОДУ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ДМИТРА
ПАВЛИЧКА.....

Мороз О. В.

МОДУСИ РЕЛІГІЙНО-НАЦІОНАЛЬНИХ ПОГЛЯДІВ ПРАВОСЛАВНИХ
ДІЯЧІВ ВОЛИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....

Гузар І. В.

«КЛАРНЕТИЗМ» У ТВОРЧОСТІ ПАВЛА ТИЧИННИ

Остапук Ю. В.

ТОПОС КРЕМЕНЦЯ У ТВОРАХ ДЗВІНКИ ТОРОХТУШКО

Папіровнік М.Ю.

ІДЕОГРАФІЧНІ СИНОНІМИ В ПОЕЗІЯХ ЛІНИ КОСТЕНКО

ТЕХНОЛОГІЧНА СЕКЦІЯ

Байдак Т., Левчук В.

ЗАРУБІЖНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД В ОЦІНЮВАННІ ТВОРЧИХ ПРОЕКТІВ

Козицька У. О.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ У ШКОЛАХ
ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ «ДЕРЕВООБРОБКА»

Бонікевич Д. С., Степанюк О. В.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ В ПРОЦЕСІ
ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ УЧНІВ

Левчук В.

ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКІ ТЕНДЕНЦІЇ ПОБУДОВИ СИСТЕМ
ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Салюк І. І.

ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ
ІНФОРМАТИКИ УЧНІВ 5 – 9 КЛАСІВ

Сімора О. П.

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЕКТІВ У РОБОТІ
ВИХОВАТЕЛЯ ЗДО

Шабига С. Б., Верзун Ю. А., Вальчук В.Ю.

ФОРМИ І МЕТОДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ТЕХНОЛОГІЙ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПОЗАШКІЛЬНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Лахманюк А. В., Панчук І. М.

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-
КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ
ПРОЦЕСІ

Журавський А.

ТЕХНОЛОГІЯ СТВОРЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПІДРУЧНИКІВ

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Веремчук Я. М., Бутрин Д. Р., Графська М. В.

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ В ЄВРОПІ

Бірук І. Я., Семенюк С. О.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПОКРАЩЕННЯ ФІЗИЧНОЇ
ПІДГОТОВЛЕНOSTІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ
ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Васильчук А. В., Савчук М. І., Григор`єв А. В., Максимович В. О.

ФАКТОРИ ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ ПРОЯВ ШВИДКОСТІ.....

Головатий В. В.,

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ
ШКОЛЯРІВ СІЛЬСЬКИХ МАЛОКОМПЛЕКТНИХ ШКІЛ У
ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ ЗАГАЛОМ І В КРЕМЕНЕЦЬКОМУ
РАЙОНІ ЗОКРЕМА.....

Головачук О. Д.

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ СПОРТИВНИХ ІГОР

Головенько О. Б., Мадієвська І. В.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ
ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО ПІДХОДУ ДО ПОКРАЩЕННЯ ФІЗИЧНОГО
СТАНУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Клімчук В. М.

ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ З ПЕРЕВАЖНИМ
ВИКОРИСТАННЯМ ІГРОВОГО І ЗМАГАЛЬНОГО МЕТОДІВ НА
ЕТАПІ БАЗОВОЇ ФІЗКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ ШКОЛЯРІВ

Левчун Р. А.

ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ СТРЕТЧИНГА У ФІЗИЧНІЙ І ТЕХНІЧНІЙ
ПІДГОТОВЦІ ЮНИХ БАСКЕТБОЛІСТІВ.....

Лизун А. І.

ФОРМУВАННЯ РУХОВИХ УМІНЬ І НАВИЧОК НА ОСНОВІ ТЕОРІЇ
«ОРІЄНТОВНОЇ ОСНОВИ ДІЙ».....

Плевачук Л.Ю., Омелько К. М.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПОКАЗНИКІВ ФІЗИЧНОГО ЗДОРОВ'Я
ДІТЕЙ 7 – 8 РОКІВ.....

Романчук А. М.

ОРГАНІЗАЦІЯ ТУРИСТИЧНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ
ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ.....

Кучер Т. В., Синюк І. В.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПОКАЗНИКІВ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ І
ФІЗИЧНОГО СТАНУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....

Сичов Д. О., Слюсарчук В. В.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПОКРАЩЕННЯ ФІЗИЧНОГО СТАНУ УЧНІВ
СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СПОРТИВНИХ
ІГОР

Устимук В. В.

ФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК ТА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВЛЕНІСТЬ ДІТЕЙ 7-11
РОКІВ

Хома М. В.

ТЕХНОЛОГІЯ ПЛАНУВАННЯ ПРОГРАМ НАВЧАННЯ
ГІМНАСТИЧНИХ ВПРАВ

Лаврін Г.З., Шемчук Д. О.

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЇ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОГО
СТРЕСУ ПІД ЧАС ЗДАЧІ ЗНО СТАРШОКЛАСНИКАМИ

Яремчук Н. В.

ФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З
РІЗНИМ ОБСЯГОМ ШКІЛЬНОГО НАВАНТАЖЕННЯ.....

Синюк І. В.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПОКАЗНИКІВ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ І
ФІЗИЧНОГО СТАНУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

LITTERIS ET ARTIBUS: НОВІ ГОРИЗОНТИ

Випуск II

За загальною редакцією Р. О. Дубровського

Дизайн: Киричок С. В.

Верстка: Постой Ю. В., Киричок С. В.

Підп. до друку 12.12.2017 р.

Формат 60х90/16. Папір офсетний.

Друк RISO. Гарнітура Arial. Ум. друк. арк. 21,16.

Наклад 50 примірників.

Видано та виготовлено

Радою молодих науковців

Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної
академії ім. Тараса Шевченка

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка
м. Кременець, вул. Ліцейна, 1. тел. (03546) 2-19-91